

Kentin Çeperleri

Yıldız Uysal • İlhan Tekeli • Yücel Gürsel
Oktay Ekinci • Zeynep Meray Enlil • Yüksel Dinçer

Irak'ta Yağmalanan Tarihi ve Kültürel Miras
Nâzım Hikmet'in Kentleri
Profil: Muhlis Türkmen
UIA 2005 İstanbul Hazırlıkları

Deprem ve Sorumluluklarımız

Her Zaman Gündemde Olacaktır!

Merhaba, yeni bir sayıyla daha karşınızdayız.

Geçtiğimiz günlerde Bingöl'de yaşanan ve pek çoğumuzun yüreğini dağlayan deprem felaketi "**İstanbul ve Deprem**" konusunu yine gündeme getirdi. İstanbul Deprem Master Planı hazırlıkları sürüyor. Üniversitelerimizin yoğun çabasıyla hazırlanan çalışmalar Oda olarak izlemeye, oluşturulan atölyelerle katkıda bulunmaya gayret ediyoruz. Önümüzdeki sayıda bu çalışmaların boyutlarını, çalışmanın metodolojisini, varılan sonuçları ve çözüm önerilerini aktarmaya ve tartışmaya çalışacağız. İstanbul Deprem Master Planı içerisinde hukuk çalışmalarını da önemli bir yer tutmakta; mevcut imar düzenimizin, ilgili yasalarda eksiklikleri ve olanakları değerlendirilmekte. Bu sayıda da sıcağı sıcağına, konunun uzmanı olarak Prof. Dr. Abdülkadir Arpacı'nın Kat Mülkiyeti Kanunu üzerine bir çalışmasına yer veriyoruz.

"**Kentin Çeperleri**" dosyamıza önemli katkılar oldu, pek çok dosya konusunda olduğu gibi, bu konuyu da yeni çalışmalarla geliştirmeyi sürdüreceğiz. Özellikle sit alanlarının yapılaşmaya açılması girişimleriyle birlikte İstanbul'un bu bölgeleri dikkatleri üzerinde toplamaya devam ediyor.

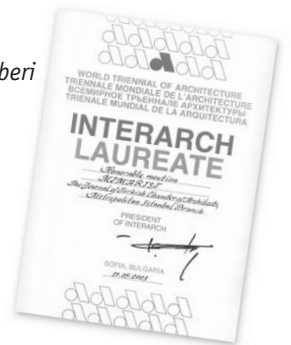
Bu sayıda değerli hocamız **Muhlis Türkmen**'i konuk ediyoruz. Türkmen, uzun yıllardır sürdürdüğü eğitimliğiyle pek çok meslektaşımızın yetişmesine katkıda bulunmuş, gerek projeleriyle, gerekse resim ve desenleriyle mimarlığın sanat olduğunu vurgulamıştır.

UIA 2005 İstanbul Kongresi'nin logosu geçtiğimiz günlerde belirlendi. Belirlenen logo, tüm dünyadan 700'ün üzerinde çalışmanın yer alacağı bir sergiyle tanıtılacak. Kongre Başkanı Suha Özkan, yapılanları ve yapılacakları anlattığı yazısıyla bu sayımızın yazarları arasında.

2003 Avrupa Özürlüler Yılı. Bu vesileyle pek çok etkinliğin sürdüğünü gözliyoruz. Hem özel hem de kamusal alanda hayatı daha da zorlaştıran yanlışlıkların olmaması için, bilginin aranması, konuya gösterilecek özenin vurgulanması gerekiyor. Haziran ayında düzenlenen "**Özürlüler ve Mimari**" başlıklı panelde Mete Ünügür'ün sunacağı tebliği sayfalarımızda bulabilirsiniz. Konuya duyarlıkla yaklaşan projelerden örnekler göstermeye ileriki sayılarda devam edeceğiz.

Mimar.ist yayına girmek üzereyken Sofya'dan bir ödül haberi bizleri sevindirdi. **Dünya Mimarlık Trienniali**nde, süreli yayın dalında mansiyonla ödüllendirildik. Dergiye emeği geçen tüm arkadaşlarımızla sevincimizi paylaşıyoruz.

Yeni sayılarda buluşmak üzere...

H. Bülend Tuna

Not: Bu sayının künyesinde yine bir değişiklik karşılacaksınız. Yayın Koordinatörümüz T.Gül Köksal akademik çalışmalar nedeniyle katkısını bundan böyle Yayın Kurulu'nda sürdürebilecek. Katkılarından dolayı kendisine teşekkür ediyor, başarılar diliyoruz. Dergimizin kuruluşunda da aramızda olan Fatma Öcal Yayın Koordinatörü olarak yeniden göreve başladı.

mimar.ist Haziran 2003/2
ISSN 1302-8219

4

HABER / ETKİNLİK

DAM'dan Notlar

Meksika, Guanajuato'da Sürdürülebilir Konut Çevresi İçin Kentsel Tasarım Yarışması

Çağdaş Meksika Mimarlığı

İskenderiye Kütüphanesi'nde Mimarlık Eğitimi Tartışıldı

8

KÜTÜPHANE

Traditional Environments in a New Millennium

Mimar Sinan ve Eserleri

Mimarlık ve Sanatta Yaratıcı Bir Süreç: Çizim

Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı

Ulusal Mimarimizin Kimlik Sorunu; Mimar Vedat Tek ve Araştırmacı Afife Batur

13

GÖRÜŞ

Irak'ta Yağmalanan Tarihi ve Kültürel Miras / *Suphi Saatçi*13

Bir Mücevherin Çöküşü / *Halûk Sezgin*16

1951 Sonrası Şiirlerinde Nâzım Hikmet'in Kentleri / *Kubilay Önal*19

Büyük Aile, Büyük Ev / *H. Besim Çeçener*23

26

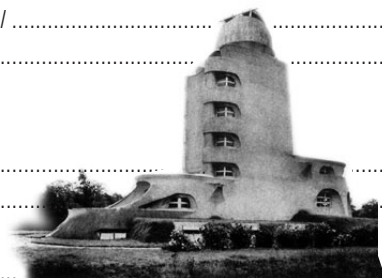
İNCELEME

Türkiye'de İskân ve Konut-II / *Cengiz Erüzün*26

Ödemiş'te Cumhuriyet Dönemi / *Ülkü Altınoluk*34

Erich Mendelsohn: Evrensel Bir Mimarın Gerçekleşen Hayalleri

Derleyen: T. Gül Köksal39

43	PROJE / PROFİL	
	“Toprak İçin savaş her türlü mimari sorundan daha önemlidir”	
	<i>Oscar Niemeyer’le Söyleşi: Constantijn von Barloeven</i>	43
	“Şiir ve müziğin tadına varır gibi, mimari mirasımızın tadına varabilmek”	
	<i>Muhlis Türkmen’le Söyleşi: Deniz İncedayı</i>	50
58	ELEŞTİRİ / KURAM	
	Kentin Lisanını Anlamak; Bir Yarışmanın Ardından... / <i>Murat Çetin</i>	58
65	DOSYA: KENTİN ÇEPERLERİ	
	Parçalanmış Kent - Parçalanmış Yaşamlar / <i>Yıldız Uysal</i>	66
	Değişen Kent Çeperleri, Saçaklanma, Kentsel Etek, Kırsal Etek / <i>Söyleşi: İlhan Tekeli-Yücel Gürsel</i>	69

	“Varoşlardaki Komşular” ve Bir “1 Mayıs”ın Anımsattıkları / <i>Oktay Ekinci</i>	80
	80 Sonrası İstanbul’da Toplumsal Ayrışmanın Mekânsal İzdüşümleri / <i>Zeynep Meray Enilil</i>	84
	İkili Yapıların Gerçek Yüzü; Modernleşmiş Gecekondular / <i>Yüksel Dinçer</i>	90

94	EĞİTİM	
	Uluslararası Gelişmeler ve Mimarın Formasyonu / <i>Arif Şentek</i>	94
99	FARKLI İNSANLIK DURUMLARI	
	Özürliülerin Ergonomik Boyutları / <i>Mete Ünügür</i>	99
103	HUKUK	
	Mevcut Mimari Duruma Hukuki Açıdan Müdahale / <i>Abdülkadir Arpacı</i>	103
108	UIA	
	UIA 2005 İstanbul Hazırlıkları / <i>Suha Özkan</i>	108

111 ENGLISH SUMMARIES

DAM Notları...

Geçen yıl sonu DAM'da (Alman Mimarlık Müzesi) iki sergi açıldı: "Hellerau Efsanesi" ve "Ellenen Mimari".

Hellerau Efsanesi Sergisi, Hellerau kentinde, geçen yüzyılın başında kurulan bir mimarlık ve ince yapı atölyesinin resimli romanı gibi; el işi sanat kültürünü endüstri ve makine kültürüyle bağdaştırma işine girişen bir atölyenin yüz yıllık macerası; bir sanat eyleminin doğuşu, ekonomik krizler, savaş yıllarının bunalımları, elden ele geçmeler arasında sönüşü ve iki Almanya'nın birleşmesinden sonra bugün yeniden canlanması... Bu

canlanış, sergide, Doğu Almanya'da yeniden düzülen pazar ekonomisinin eski ekonomi düzenine üstünlüğünün kanıtı olarak göze batırılıyordu.

"Ellenen Mimari" sergisinin konusu kapı kolu kültürü; mimari

ile kapı kollarının ilişkisi; mimari ifade tarzının yapıya ve kapı kollarına yansımaları. "Mimari bir buluştur" diyor ya Oscar Niemeyer, Le Corbusier'den aktararak, sergi de "kapı kolu deyip geçmeyin" diyor. Mimari bütünüyle, kapı kolu da dahil, ellenen, basılan, oturlan, gözlenen her şeyi ile bir buluştur. Kimi buluyor, kimi arıyor.

Global- Lokal

DAM'da geçen yıl sonu düzenlenen uluslararası mimari tartışma akşamlarının ana konusu, "Global ve Lokal" idi. Bir zamanlar mimaride enternasyonal-yerel tartışması vardı. Şimdi moda tartışma, global-lokal oldu. Olsun. Olsun da, bana sorarsanız, mimari ister global olsun ister lokal, ne olursa olsun, ama kaliteli olsun. Kalitesiz mimari lokal olsa n'olur, global olsa ne!

Jacoby'nin Havraları

Geçen yılın son sergilerinden biri de "Alfred Jacoby'nin Havraları" idi. Jacoby, havra geleneğini yeniden yorumlamaya ve havra mimarisine yeni bir ifade şekli vermeyi amaçlıyor. Sergiyi gezerken, "Isidor-Sinan geleceğimizi ve modern cami mimarimizi" düşündüm de efkârlandım ben yine...

Oscar Niemeyer DAM'da

DAM, mimar Oscar Niemeyer'in 95. doğum günü (15 Aralık 2002) kutlamasına bir sergiyle katılıyor: "Oscar

Niemeyer: Bir Modern Efsane". 2003 yılının bu ilk sergisiyle DAM, Niemeyer'in düşünme ve tasarlama tarzına bir göz ve gönül gezdirmeye olanak sağlamayı amaçlıyor.

Hayatı, mimariyle adil kılmaya yeltenen meslektaşımızın doğum günü kutlu olsun. Hayat adil değilse mimari de adil olmuyor. Bizden selam olsun Oscar Niemeyer'e.

DAM'da TUD

DAM'da 2003 yılı programı "DAM'da TUD" (DAM'da Teknik Üniversite-Darmstadt) sergisiyle başladı. Sergi, öyle alışılmış bir öğrenci çalışmaları sergisi değil: TUD Mimarlık Bölümü'nün 1998-2002 döneminde mimariye yolculuğunun seyir defteri. Öğrenciler bu sergiyle, bu yolculuğu hissettirmeyi amaçlıyorlar ve herkesi bu yolculuğa davet ediyorlar. Öyle ya hayat bir bakıma mimariye yolculuktur.

DAM'da bahar

DAM'da bahar, yeni "World Trade Center" (New York Belediyesi mimar Daniel Liebeskind'in projesini uygulamaya karar verdi), "İlk Işık-Mimari Fotoğrafçılık", "Işık ve Mimari", "Venedik'te Kilise Meydanları", "Venedik Fotoğrafları" ve "Mali'de Kerpiç Camiler" sergileriyle sürüyor.

Bize de bir DAM gerek

Frankfurt'taki DAM yalnızca mimarlar, mimarlık öğrencileri ve ilgililer için değil, bütün kent için bir sanat kültürü evi.

Ve işin güzel yanı DAM'da bütün bu sergiler vb. gösteriler sanat kayırcılarının desteğiyle oluyor.

Ben galiba Frankfurt'un DAM'ını kısıkanıyorum.

İstanbul'un DAM'ı yok. Ne yazık!

Yeni "World Trade Center" projesi, mimar Daniel Liebeskind.

Hasan Çakır, Frankfurt

Elektrik İstasyonunda Sergi: Çağdaş Meksika Mimarlığı

Meksikalı "Işık Yapıcıları", 1910 yılında Paul Friese tarafından inşa edilen "Electra Alanı" adlı eski bir elektrik alt-istasyonu'nda kurulan sergide buluşmaya karar verirler. Aralarında müteveffa ünlü Barragán da vardır.

İstasyonun makineler salonu ile akümülatörler katı boşalmıştır, ama hâlâ elektrik istasyonu atmosferi vardır. Bu atmosfer *Arquine* dergisi editörü ve serginin koordinatörü mimar Miguel Adria'ya sade ve etkili bir yerleşim konseptinin ilhamını verir. Tamamen karanlık bir hacimde yüksek figürler, aydınlık ve renkli yüzeyler, sert açılı düşey taşıyıcıların mimarisini yaratır. Sergiyi gezenlere yön veren bu mimari konsept, sergilenen maketlerin dinsel karakterini hatırlatır.

Sözünü ettiğimiz, çağdaş Meksika mimarisinin resmi babası Luis Barragán'ın (1902-1988) yaptığı bir Fransisken manastırır; daha doğrusu geometri ve şiirdir... 1/10, 1/20 ölçekli resimler, boyalı, cilalı, verniklenmiş masif ahşap elemanlar, parke yerler, alçı karolaj ve renkli polyester reçeneden su etkileri... Nef ve mihrabın üçlü panoları bronzdan. Anıtsal oranlara sahip taş parmaklıklar renkli, resim gibi. Her şeye sade bir modernizm hakim. Tartışmasız, ilk Kolombiya mimarisinin karakteri.

Meksika şehri 2277 m. yüksekliktedir. Anáhuac Vadisi'nde, Ixtaccihuatl ve Popocatepetl Volkanları'nın yamacında, Texcoco Gölü'nün ortasındaki adada bir kartal bir yılanı parçalayıp yemektedir. Orada, 18 Temmuz 1325 sabahı eski Aztek başkenti Tenochtitlan'ın kaderi belirlenir. Şehir bugün artık iyice dallanıp budaklanmıştır. Doğudan batıya 40 km, kuzeyden güneye 35 km, alanda nüfus 22 milyona yaklaşmıştır.

Fransisken Manastırı maketinin sergilendiği salondan sonraki iki salonda Texcoco Gölü yeniden düzenlemesi ile Fransa Evi Yarışması'nın proje-

leri sergileniyor. Sonra bodrum kata iniyoruz. Ziyaretçi burada Meksika Mimarlığı'nın sürrealist güzelliklerinden bazılarını keşfeder. Üç tane video bant seyrediyor. Joachim du Bellay'ın ülkesinde olsa solgun, zavallı ve cılız görünecek, parlak ve hiçbir korniş ve saçak taşımayan beton duvar, yüksek yayların ve saf gökyüzünün ülkesinde değişik, büyüleyici bir anlam kazanıyor. Duvar vardır; mevcuttur... Gökyüzü onu çevreler, sarar, toprak da yükünü taşır. Barragán'ın tek övülecek yanı, San Cristobal Kulübü Aşıklar Çeşmesi'nde veya (atların sanki yalaktan değil de, su kenarlara prezilyonla değdiği için kusursuz aynalardan su içtiğini sandığımız) haralarda olduğu gibi, ülkesinin modern mimarlığına metafizik bir tat vermesi değildir. Aynı şekilde, mimari elemanların eşit ağırlığı Meksika Üniversitesi kampusunun bazı bölümlerinde görülebilir. Bunlar eski Meksika'nın teras ve eğik düzenli mimarisini anımsatır. Gökyüzüne yansıyan silüetler ilk Kolombiya Piramitleri'nin acımasız keskin hatlarıyla rekabet eder.

Ölü tanrılar yerlerini efsanelere bırakıyor! Ara kattaki iki galeride bir dizi slayt gösteriliyor. Bu slaytlar, Meksika mimarlığına, atalarından ve Barragán'dan hangi kromatik ve formel mirasın kaldığını gösteriyor. Kendisine ulusal ve uluslararası bir etkinlik sağlayan bir miras! Bu özgün akımın enerjisi hiç azalmaz. T. González de León'un yaptığı Torre Arcos Bosques'in büyüklüğü, R. Legoretta'nın cam ve çelik estetiği, E. Porten ve B. Gomez - Priment'a'nın sertliği, A. Kalach'ın Meksika'daki Casa GGG'deki yaratıcılığı, J. de Yturbe ve J. Sordo Madaleno'nun ilk Kolombiya üslubundaki yapıları karşısında belki "Sakin vahalardan şehirselsel kaos!" düşüncesine kapılırsınız.

Herman Cortès'le birlikte İspanyol istilasının tarihini yazan Bernal Diaz Del

Torre Arcos Bosques, Mexico City, 1990-2002, mimar T. González de León.

Fotograf: Pedro Hiriart

Castillo Yeni Dünya'nın mimarisini keşfeder ve ona hayranlık duyar: "Askerler bile bunun bir düş olduğunu sandı" der.

Çağdaş Meksika mimarisi size belki Texcoco'nun şair kralı Nezthualcōyotl'un söylediklerini hatırlatacaktır: "Yeşim parçalanır, altın yarılar, değerli kalemler parçalanır. Bu dünyada hiçbir şey ebedi değil!.."

Mekânın ruhu hariç belki de!..

Anne Moignet-Gaultier, Archiscopie, Nisan 2003.

Fransızca'dan çeviren: Rafael Avidor

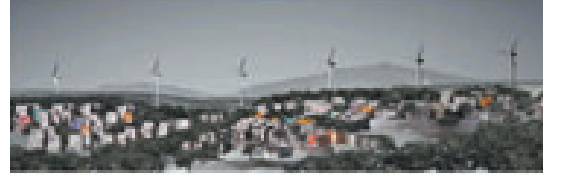

Üstte; Bosques de las Lomas Konut Kompleksi, Mexico City, 2002, mimarlar A. Lopez Baz ve J. Callega.

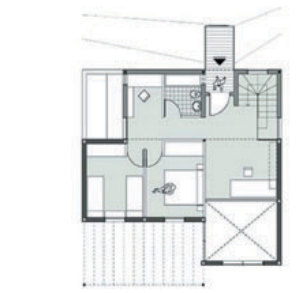
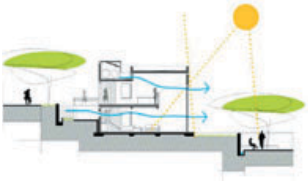
Fotograf: Hector Velasco Facioh

Altta; Molière Plaza, Mexico City, 1997, mimarlar J. Sordo Madaleno ve J. de Yturbe. Fotograf: Sebastián Saldivar, Ignacio Urquiza.

Meksika, Guanajuato'da Sürdürülebilir Konut Çevresi İçin Kentsel Tasarım Yarışması

2002 yılında Meksika Cumhuriyeti Mimarlar Birliği Federasyonu, "sürdürülebilir konut çevresi" konusunda, merkezî yönetimin de katılımıyla tek aşamalı ve uluslararası bir fikir yarışması açmıştı. Yarışmanın amacı, mi-

ması koşulu getiriliyordu. 1200 konut biriminden oluşan kentsel yerleşme, 50-70 birimlik gruplara ayrılıyordu ve Guanajuato'nun çeperlerinde yer alan yaklaşık 30 hektarlık bir alanı kaplıyordu.

marî ve kentsel tasarım alanında kullanıcılarının yaşam ve çevre kalitesini yükselten kavramları geliştirmek, onların sosyal ve kültürel özelliklerini tasarım sürecine katabilmek, yerel gelenek ve tarihselliği çevre oluşumunun bir bileşeni olarak sunabilme önerileri toplamaktı.

Programda, 90-120 m²'lik alanlarda çözümlenen altı prototip konut biriminin geliştirilmesi isteniyor, ancak inşaat giderlerinin 400 \$/m²'yi aşma-

Tasarımda düşünülmesi istenen kavramlar, kentsel bağlamda, "enerji yönetimi", "su ve atık maddelerin geri dönüşümü" ve "sürdürülebilir yaklaşımı kamusal mekâna taşımak" olarak belirlenmişti.

Martin Drahovsky'nin (mimar, Slovakya ve UIA temsilcisi) başkanlığında, F. Gonzales Reyes (mimar, İspanya), Kazuo Iwamura (mimar, Japonya), Jose M. Gutierrez Trujillo (Meksika), Pablo Bransbourg (Arjantin), Jose E. Chegoyan (mimar, Meksika) ve Sara Topelson de Grinberg'den (mimar, Meksika) oluşan jüri, 8-9 Kasım 2002 tarihlerinde Guanajuato'da toplandı ve 156 adet projeyi değerlendirdi.

Yarışmada birincilik ödülünü, tasarım ekibi Adolfo F. Maella, Emilio E. Pineiro, Sebastian Mallea, Rodrigo J. Navarro, Maria Julia Cerutti, Soledad Fernandez Escobar ve Daniel Gelardi (mimarlar), teknik, biyoklima uzmanları ve mühendis Alfredo Estevez'den oluşan Arjantinli ekip kazandı.

Projede, kişisel mekânın adım adım ve aşamalı olarak kentsel mekânla bütünleşmesi fikri getirilmiş. Her bir konutun yaya yolu, komşu binaların avlularını ve meydanları aşarak sosyal yaşamın buluşma noktalarına ulaşıyor. Yol değişken ve gündelik yaşamı renklendirmek üzere kurgulanmış, bireylere sürekli olarak alternatif yaşantılar sunuyor: Dar ve genişleyen yaya

yolları, küçük ve geniş toplanma mekânları, kullanıcıların katılımına dair göstergeler, onların farklılıklarına göre tasarlanmış eylem alanları ve toplumun kimliğine uzanan bir tasarım anlayışı, yapılan değerlendirmede son derece başarılı bulunmuş.

İkincilik ödülünü yine Arjantinli Roberto Silvio Germani, Evohe Germani, Pablo Germani, Uriel Jauregui, Horacio Jose Morano, Ines Rubio'nun oluşturduğu ekip kazandı.

Üçüncülük ödülünü ise, Venezuelalı bir ekip aldı. Jose Farid Chacon, Oliveros, Francisco Mustieles Granell, Lourdes Penaranda Quintero, Claudia Urdaneta Guedez (mimarlar) ile Federico Villanueva, Pablo La Roche (mimarlar) ve Carlos Valero'dan (mühendis) oluşan ekibin önerisinde getirilen çözüm, farklı ölçeklerde oluşturulmuş konut gruplamaları ve sürdürülebilirliğin çok-ölçekli olarak gelişmesi fikri. Konut yerleşmeleri planlamasını değişken ölçekler fikrine bağlı olarak geliştirmenin ana amacı, farklı sayıdaki kullanıcı gruplarının, katılım düşüncesiyle tasarımda yer almalarını sağlamak. Projede, birlikte yaşamının biçimleri, yakınlık, hemşerilik kavramları öncelik kazanmış. Bu yaklaşım, kullanıcıların aynı zamanda köklerine ve geçmişlerine dönerek yaşama biçimlerini seçerken, tarihin, kültürlerinin, çevrelerinin farkında olabilmelerini sağlamayı hedefliyor. Toplum bilincinin sürdürülmesi temelinde dayalı çözümler, arazinin coğrafyasına ve topografyaya göre farklı ölçek ve şekillerde gelişiyor. Alanın genelinde ise, konut alanlarını ortak bir kentsel alan ve ortak bir çevre tasarımı olarak ele alan yaklaşım izlenebiliyor.

Derleyen: Deniz İncedayı

Kaynakça:
UIA Newsletter, English Edition, January-February 2003, 1/2003.
www.uia-architectes.org/texte/news/2Guanajuato2002.html

Üstte; Meksika Mimarlar Birliği Federasyonu'nun Guanajuato ile ilgili "sürdürülebilir konut çevresi" için açtığı "Kentsel Tasarım Yarışması" birincilik ödülünü alan Arjantinli ekibin projeleri.

Yanda; üçüncülük ödülünü alan Venezuelalı ekibe ait projeler.

İskenderiye Kütüphanesi'nde Mimarlık Eğitimi Tartışıldı

Mısır'daki ünlü İskenderiye Kütüphanesi, 8-10 Mart 2003 tarihleri arasında, UIA Mimarlık Eğitimi Komisyonu'nun 1. Uluslararası Konferansına ev sahipliği yaptı.

UIA, UNESCO ve SEA'nın (Mısır Mimarlar Birliği) ortaklaşa düzenlediği "Yeni Milenyumda Mimarlık Eğitimi-Sorunlar, Yenilikler, Gelenekler" başlıklı konferansla amaçlanan, günümüzde mimarlık eğitimindeki yeni eğilimleri belirlemek, politika ve stratejileri tartışmaktı.

"Bilgi Güçtür" sloganıyla tanıtılan konferans duyurusunda amaç şöyle açıklanıyordu: "Günümüzde mimarlık eğitimi bir kriz yaşamaktadır. Varolan yaklaşımlar nitelikten çok niceliği ön planda tutan bazı yöntemleri geçerli kılmaktadır. Birçok eğitim programında, meslek adayları genellikle bina inşa etme sorunsalına yönelik olarak donanımlanmaktadır. Ancak mimarlık eğitiminde çok önemli olduğuna inanılan 'yaratıcılık', 'eleştiri' gibi kavramlara eğitimde yeterince yer verilememektedir. Günümüzün hızla değişen dinamikleri ve buna paralel olarak eğitimin farklılaşan tasarım yöntemleri, tartışılması gereken başlıklardır. Meslek adaylarını değişimlere hazırlamak için, onları aydın kişiler

olarak bilinçli, yaratıcı ve eleştirebilen kişiler olarak yetiştirmemiz kaçınılmazdır."

Konferansın konuları, bu yaklaşıma uygun olarak belirli ana temalar çerçevesinde gruplandırılıyordu:

- Küresel Güçler ve Yerel Deneyimler
- Yeni Yöntem ve Teknikler
- Geleceğin Kavramları

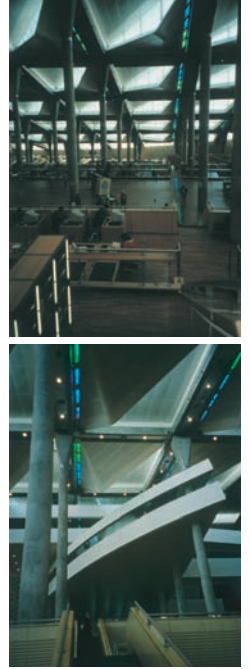
Günün ilk yarısındaki toplu oturumlarda mimarlık ve eğitim konularına farklı açılardan yaklaşan bildiriler davetli akademisyen/mimarlar tarafından tartışmaya açıldı. Bu konuşmalarda özellikle odaklanılan konuların başında, mimarlık eğitiminin sorgulanması ve eğitime eleştirel bakışın geliştirilmesi geldi. Dünyada yaşanan dönüşüm süreçlerinde mimarın ve dolayısıyla mimarlık eğitiminin yeniden tanımlanması, bilgi alanlarının değiştirilmesi ve meslek eğitiminin düşünsel anlamda geliştirilmesi gereği sıklıkla konu edildi. Özellikle gelecek için kavramlar temasında yer alan "mesleğin değişen tanımı", "mimarın değişen rolü" gibi konular tartışmaların ana çerçevesini oluşturdu. Toplu oturumlara paralel diğer oturumlarda ise, çeşitli ülkelerden 59 katılımcının bildirilerine yer verildi. Bu tartışmalarda özellikle küreselleşme

süreciyle birlikte yaşanan değişimlerin meslek uygulamalarında ve eğitiminde ne tür değişimlere yol açması gerektiği vurgulandı.

Tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de mimarlık eğitiminde yeni yapıların ve yaklaşımların tartışılma sürecini yaşamamız açısından konferans önemli bir bilgi kaynağı olarak değerlendirilebilir. Mimarlık eğitimiyle ilgili birçok kurumda, tartışılan konular benzer olmakla birlikte, farklı bakış açılarının geliştirilmesi, kültürel çeşitliliğin mimarlık eğitimindeki yansımalarının izlenebilmesi ve mimarlıkta eleştirinin öneminin vurgulanması gibi amaçlar özellikle ülkemiz mimarlık eğitimine de ışık tutacak yaklaşımlardır. Tüm bu çabalar, temelde mimarlık mesleğinin ve eğitim sürecinin ne denli dinamik olduğunu ve değişen koşullarla birlikte reforme edilebileceği, yeniliklere açık olduğu sürece başarılı olabileceği gerçeğine dayanmaktadır.

Deniz İncedayı, Yrd. Doç. Dr.,
MSÜ Mimarlık Fakültesi

Daha fazla bilgi için:
UIA 1st. International Educational Conference,
15 Tahrir Sq., Cairo, Mısır
Web sitesi: www.uiaeduv2003.org

Düzeltili ve Özur

mimar.ist'in 7. sayısında 86-88. sayfalarda yer alan Hülya Dışkaya'nın "Yaşamda Her Şey Dönüşür" başlıklı yazısının son bölümü, teknik bir aksaklık nedeniyle basılmamıştır. Eksik bölümü aşağıda bilgimize sunar, yazarımızdan ve okuyucularımızdan özür dileriz.

11. Bozdoğan Kemer'i'nden geçilerek ulaşılan ortak bir avluya açılan tarihi ahşap evlerin onarılarak zaman içerisinde öğrenci, öğretim üyesi konutları ve sanatçı konuklerine dönüştürülmeleri öngörülmektedir.

Kaynakça:

- — (1994), *İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Cilt: 2, 4, 5, 7.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, 19. Asırda İstanbul Haritası, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul Enstitüsü Yayınları.

- Başgöz, İlhan (1999), "Türkiye'de Laikliğin Tarihsel ve Sosyal Kökenleri", *Bilanço 1923-1998*, Cilt 1, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Birsal, Salah (1975), *Kahveler Kitabı*, Koza Yayınları.
- Brecht, Bertolt (1981), *Epik Tiyatroda Devrim*, Say Kitap Pazarlama, İstanbul.
- Ceylan, Oğuz: Damat İbrahim Paşa Dar'ül Hadisine ait dükkan bütünlüklerinde kullanılmak üzere fotoğraf arşivi.
- Eldem, Sedat Hakkı (1979), *İstanbul Anıları*, Alarko Eğitim Tesisleri A.Ş., Çeltüt Matbaacılık, İstanbul.
- İpşiroğlu, Zehra (1988), *Tiyatroda Devrim*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- Köksal, Aykut (1994), *Zorunlu Çoğulluk, Mimarlık ve Sanatta Dilin Süreksizliği*, ATT Yayınları, İstanbul.
- Kuban, Doğan (1996), *İstanbul Bir Kent Tarihi, Bizantion, Konstantinopolis,*

İstanbul, Çev.: Zeynep Rona, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İst.

- Müller, Wiener-Wolfgang (1977), *Bildlexikon Zur Topographie Istanbul*, Verlag Ernst Tübingen.
- Nutku, Özdemir (1974), *Tiyatro Yönetmeninin Çalışması*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Ortaylı, İlber (1999), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Öz, Tahsin (1987), *İstanbul Camileri*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Pekmezci, Ahmet (1990), *Bina Tasarımında Açık Mekânların Etkisi ve Bir Model Araştırması* (Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Muammer Onat, MSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Pervititch, Jacques (1934), Şehzadebaşı Husûsi Sigorta Planı, ölçek: 1/500, Türkiye Sigortacılar Dairey-i Merkeziyesi.
- Pervititch, Jacques (1934-36), Vefa-

- Süleymaniye-Vezneciler-Koska-Langa-Aksaray-Cerrahpaşa-Yenikapı-Nişanca, Mintika Plânı, ölçek: 1/4000, Türkiye Sigortacılar Dairey-i Merkeziyesi.
- Pervititch, Jacques (1935), Vezneciler Sigorta Plânı, ölçek: 1/500, Türkiye Sigortacılar Dairey-i Merkeziyesi.
- Restle, Marcell (1976), *Reclams Kunst Führer, İstanbul, Bursa, Edirne, İznik, Baudenkmäler und Museen*, Philip Reclam Junior Yayınevi, Stuttgart.
- Schneider, Alfons Maria (1941), *Brände in Konstantinopel*, Byzantinische Zeitschrift.
- Tercan, Ahmet: aynı bölgede yapılmış diploma projesindeki tarihi çevre doku analizi ve eskizleri.
- Ülgen, Ali Saim, *Mimar Sinan Yapıları*, cilt 1: Külliye, Levhalar: 17, 18, 19, 20, 21, 22, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 41, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Traditional Environments in a New Millennium (Yeni Bin Yılda Geleneksel Çevreler)

Traditional Environments in a New Millennium başlıklı İngilizce kitap, 20-23 Haziran 2001'de Amasya'da gerçekleştirilen IAPS-CSBE Çalışma Ağı İkinci Uluslararası Sempozyumu kapsamında yapılan çalışmaları ve sunulan bildirimleri kapsıyor. Grafik tasarımı Yapı Endüstri Merkezi tarafından hazırlanan ve Amasya Valiliği'nce bastırılan kitap, açılış konuşmaları, plenary session, dört ana tema, panel, review article ve öğrenci yarışması bölümlerini içeriyor. Bu dört ana tema; Geleneksel yerle-

şimlerde kültür-mekân çalışmalarında kuram, kavram ve yöntemler; Geleneksel çevrelerde uyum, süreklilik ve değişim; Konut alanlarında kimlik değişimi konuları: bölgesel eğilimler ve evrensel değişim; Geleneksel yerleşmelerde projelendirme ve alan çalışmaları, koruma ve yeniden işlevlendirme başlıklarından oluşuyor. Aynı zamanda, konusunda bir veritabanı da oluşturan kitap, "kültür-mekân-zaman" etkileşimlerinin doğurduğu problemlerin tanımlanması ve disiplinler arası bir çerçevede çözüm

yollarının araştırılmasına yönelik olarak hazırlanmış.

Turgut, Kellett, Rapoport, Lawrence, Uzzell, Oliver, Bechhoefer, Raman, Khosla gibi "sürdürülebilir kentsel gelişme" konusundaki uzmanların görüşlerinin ve yeni açılımlarının da yer aldığı kitap, IAPS'ın (*International Association for People-Environment Studies*), "insan ve çevresinin yaşanabilir kılınmasını" amaçlayan çalışmaları doğrultusunda ele alınmış.

Ülkü Altınoluk

Editörler: Hülya Turgut ve Peter Kellett, IAPS-CSBE Network Yayını, Ankara, Temmuz 2002, 568 sayfa, 21x30 cm

Mimar Sinan ve Eserleri

Mimar Sinan ve Eserleri, Reha Günay'ın daha önce yine YEM Yayınları'nca yayımlanan *Sinan The Architect and His Worlds* adlı kitabının Türkçe basımı. Kitapta, Sinan yapılarının en önemlileri, temel özellikleri ve nefis fotoğraflarla tanıtılıyor.

Sinan'ın eserleri konusunda bilgi veren kaynaklara göre, Sinan'ın elinden çıkmış olduğu sanılan 400'ü aşkın yapı bulunuyor. Bunları Sinan'ın zamanında yapılmış ve onarılmış yapılar olarak yorumlamanın daha doğru olacağı görüşünde olan Günay, kitabında Sinan'ın bütün yapılarını incelemek yerine, yapı tipleri içinde önemlilerini ve Sinan'ın sanatını yansıtan değerle-

olanları ele alan bir yaklaşım benimsemiş. Günay, yapıları tanıtırken kişisel yorumlardan kaçınmaya özen gösteren, yalnızca gözlemlere ve bazı karşılaştırmalara yer veren bir tutum izlemiş. Fotoğrafların seçiminde de aynı ilkelere uyularak, özgün durumunu yitirmiş, kötü ve yanlış kullanılan yapıların fotoğrafları, gerçek durumunu yansıtmayacağından kitaba alınmamış.

Kitap kapsamında, Sinan ve yaşadığı dönemin özellikleriyle ilgili bilgi verildikten sonra; Sinan'ın eserleri, külliyeler, taşıyıcı ayak sayısına göre camiler, medreseler ve diğer özel yapılar (türbeler, imaretler, hamamlar vd.)

olarak gruplandırılıp sunuluyor.

İzleyen bölümlerde, iç mekân gelişimi, taşıyıcı sistem, yapım tekniği ve malzeme kullanımı ile yapıdaki ayrıntılar (minareler, alemler, bacalar, tromplar vb.) ele alınıyor. Kitap, 280 fotoğraf ve 94 çizim içeriyor.

Reha Günay, restorasyon alanındaki akademisyenliğinin yanı sıra, mimari fotoğraf konusunda sürdürdüğü çalışmalarla başarı kazanmış bir uzman. Birikiminin ürünü olan elimizdeki bu kitap, Sinan'ın eserlerini mükemmel fotoğraflarla belgeleyen değerli bir yapıt.

Reha Günay, YEM Yayınları, İstanbul, Kasım 2002, 195 sayfa, 22x30 cm.

Mimarlık ve Sanatta Yaratıcı Bir Süreç: Çizim

Tüm görsel sanatlar içinde, çizimin, tarih boyunca, olayları belgelemek, uygarlığımızda düşüncelerin gelişmesine katkıda bulunmak gibi kökü çok eskilere dayanan bir rolü vardır.

Genelde, özel yetenekle donanmış az sayıda kişinin becerisini gereksinen bir etkinlik olduğu düşünülse de, gerçekte çizmek doğal, çoğunlukla içten

gelen insani bir tepkidir. Francis Ching'in, Çelen Birkan'ın çevirisiyle dilimize kazandırılan *Mimarlık ve Sanatta Yaratıcı Bir Süreç: Çizim* adlı kitabı, özde yaşama ilişkin yaratıcı bir süreç olan çizme eylemini, herkesin erişebileceği, tat alabileceği, üretici bir etkinlik olarak betimleme amacı taşıyor.

Francis Ching'in tanımıyla "Çizmek, bir yüzeye, grafik olarak bir şeyin benzerini temsil eden izler bırakmaktır. Her türlü çizimin özünde, imgeleri görme, gözünde canlandırabilme ve ifade etmeye ilişkin etkileşimli bir süreç vardır. Gördüğümüz imgeler dünyayı keşfetmemize, gözümüzde canlandırdığımızı görsel olarak düşün-

bilmemize ve gördüklerimizi kavramamıza; çizdiklerimiz ise düşünce ve algılarımızı ifade etmemize ve iletişim kurmaya olanak verir.”

Bu etkileşimi aydınlatmayı amaçlayan kitapta, Ching'in Önsöz'de açıkladığı biçimde, “Konuların ele alınış sıralamasında öncelik ‘çizim yapma’ sürecinin ve kullanım amaçlarının anlatımına veriliyor. ‘Çizgi’ algılarımızın biçimlenmesinde ve çizimlerin yapılmasında en önemli rolü oynayan çizim ögesidir. Çizgiler, görsel alanımıza imgeler olarak yerleşen ‘biçimleri’ betimler. Gördüklerimizi bu biçimler aracılığıyla tanımlar ve bir düzene sokarız. Gerçek yaşamdaki deneyimlerimizle algıladığımız üç boyutluluğu

aktarabilmek için, iki boyutlu bir zeyde ‘derinlik’ yanılması etkin olarak yaratan teknikleri kavramamız gerekir. ‘Tasarladığımız’ fikir veya kavramları ortaya çıkararak, henüz imgelemimizden başka hiçbir yerde var olmayan şeyleri daha etkin tasarlayabilir veya planlayabiliriz. Sonuçta, her türlü yaratıcı çabayla ortak bazı ayırt edici özellikler taşıyan ve gerçek bir tasarım süreci olan çizim yapma eyleminin, bir ‘kurgulama’ olarak görülebileceği söylenebilir.” Bu kavramsal çerçeve doğrultusunda kitabın bölümleri de “Çizmek: Süreç ve Ürün”, “Çizgi: Çizimin Özü”, “Biçim: Formun Tanımı”, “Derinlik: Yanılsama Sanatı”, “Tasarımlamak: İmgelemden Çizibil-

mek”, “Kurgulamak: Çizim ve Yaratıcılık” başlıklarını taşıyor.

İngilizce özgün basımında Francis Ching tarafından tasarlanan, el yazısıyla baskıya hazırlanan ve resimlendirilen kitabın Türkçe basımında sayfa düzeni aynen korunmuş olarak, 600’ü aşkın siyah-beyaz desen ve çizime yer veriliyor. Çizmeyi bir düşünce ve iletişim aracı olarak kullanmak isteyen herkese rehber olabilecek kitap, içerdiği yalın teknik bilginin ötesinde, konuya düşünsel boyutta derinlik kazandırarak geniş bir okur kitlesinin ilgisini hak ediyor.

Francis D. K. Ching,
Çeviri: Çelen Birkan,
YEM Yayınları, İstanbul,
Ocak 2003, 205 sayfa,
21,5x28 cm.

Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı

“12. ve 13. yüzyıllarda Türklerin fetih ederek egemen oldukları bugünkü Asya Türkiyesi topraklarında, büyük ölçüde göçer olan bir toplumun kentlerinde, heyecan verici bir sanat üretimi gerçekleşmiştir. Anadolu Selçuklu Çağı olarak tanımlanan bu tarih dönemi üzerindeki araştırmalar, belge yayımlamak ve maddi dünyasının ürünlerinin betimlemesini yapmaktan fazla öteye geçmemiştir. Bu dönem üzerine Türk ve yabancı sanat tarihçilerince yüzyıl öncesinden bu yana yapılan araştırmalar ve çeşitli nitelikteki yayınların hacmine karşılık, bu birikimin özümsemişi ve gelecek çalışmaları da yönlendirecek bir genel Selçuklu Çağı Tarihinin yazılmamış olmasının boşluğu duyulmaktadır.”

Doğan Kuban’ın *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı* kitabı, bu gereksinime yanıt vermek amacıyla hazırlanan, burada isimlerini saymadığımız çok sayıda sanat tarihçisi akademisyenin de katkıda bulunduğu kapsamlı bir çalışma.

Kitap dört bölümden oluşuyor. “Tarih, Toplum, Kültür” başlıklı birinci bölümde, dönemin son derece karmaşık, özgün tarihî ortamı, değişik kül-

türleri bir arada barındıran toplum yapısı, egemenlik alanları sürekli değişen coğrafi ve politik yapısı incelenip yorumlanıyor; betimlenen bu sahne- de, Selçuklu Çağı Sanatının yaratılmasında “kurucu” rolü oynayan yöneticilerin ve dünyanın dört bir yanından gelen, değişik dil ve dinden zanaatçılar ve sanatçıların oluşturduğu aktörler tanımlanıyor.

İkinci bölüm “Fiziksel Çevrenin Öğeleri”nde, “Selçuklu Çağı Kentleri”, “Göçerlerin Yerleşme Süreci” ve “Mimari Programın Kurumsallaşması” alt başlıklı genel çerçeveler sunuluyor. Mimari; Anadolu’nun politik ve kültürel parçalanmış coğrafyasından yansıyan “bölgesel üsluplar sorunu”, Anadolu’ya özgü tipolojiler yaratan “dönüşümün mekanizmaları”, “önemli yapı türleri ve yapı elemanlarının özellikleri” açılarından yorumlanıyor. Yapı türleri kapsamında, karakteristik bölgeler ayrımıyla camiler; medreseler; zaviyeler; türbeler; kervansaraylar; saray ve köşkler; surlar, kaleler, köprüler, hamamlar ele alınıp, örnekler üzerinden özellikleri ve ayrıntıları ile inceleniyor.

“Mimari Bezeme”ye ayrılan üçüncü

bölümde, Selçuklu döneminin en büyük sanat yaratısı olan taş oyma, mukarnas bezeme, çini ve hat; “Küçük Sanatlar” a ayrılan dördüncü bölümde, diğer bezeme sanatlarından resim, ağaç oyma, halı, seramik, maden işleri ve figür üzerinde duruluyor.

“Kitapta işlenen Selçuklu dönemi sanat tarihi, bir yapıtlar dizisi değil; Selçuklu döneminde sanat sorunsalına yanıt verme çabasını taşıyor. ...Bu tümüyle heterojen (çok türlü) ve senkretik (farklılıkları bağdaştırıcı) çağ her yapıtı ile bir sorun (...) belirleniyor ise de, ...Selçuklu Sanatı..., kuşkusuz kökenlerinin fazlalığından çok, yarattığı ya da yaratamadığı sentezden ötürü ilgi çekicidir. ...Çağın karmaşası bütünlüğü olan büyük bir sanat doğurmuştur!..” Kitap, Anadolu Selçuklu Sanatı’nın 12. yüzyılın ortalarından başlayan yaklaşık bir asırlık ilginç tarihini yayın ortamına kazandıran önemli bir kaynak...

Doğan Kuban, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ekim 2002, 460 sayfa, 22,5x28,5 cm.

Ulusal Mimarimizin Kimlik Sorunu; Mimar Vedad Tek ve Araştırmacı Afife Batur H. Günhan Danışman

Eylül 1999 tarihinde YKKM Vedad Nedim Tör Müzesi'nde Afife Batur tarafından hazırlanıp açılan "Bir Usta Bir Mimar" Sergisi ve sergi kataloğunda vaat edilmiş olan *M. Vedad Tek* kitabı 2003 yılı başlarında yayınlandı.¹ Daha çok Afife Batur'un önderliğinde altı bilimsel katkıyı da içeren kolektif bir çalışma olan bu eserin yayınlanması, ulusal mimarlık tarihimiz yazınının tarihçesi üzerine eleştirel bir tartışma başlatma fırsatı verdi. *mimar.isf*'in bu sayfalarında böyle bir tartışmayı başlatmanın ve mimarlık tarihimizin değerli uzmanlarını *mimar.isf*'in ilerideki sayılarında görüş ve katkılarını paylaşmak üzere davet etmenin yerinde bir girişim olduğunu düşünmekteyiz. Çağdaş Türk Mimarisi'nin tarihsel gelişiminin incelenmesinde 1973 yılı üç ayrı, fakat birbiriyle ilintili olaydan dolayı çarpıcı bir dönüm noktası olarak öne çıkmaktadır. Bu olayların birincisi, Cumhuriyet'in ilanının 50. yıldönümü kutlamaları çerçevesinde Metin Sözen ve Mete Tapan tarafından hazırlanıp Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları arasında basılan kitaptır.² Yazarlar son dönem Osmanlı mimarisini, "XIX. Yüzyıl Batı Seçmeciliğinin Ana Çizgileri" olarak tanımlarken, 1910'dan 1933'e uzanan dönemi 1927'deki kırılma çizgisinden ikiye ayırmışlar, fakat isimlendirmemişler; 1930-1940 arasına "Ulusal Mimariye Geçiş Dönemi" derken, 1940-1950 arasına ise "İkinci Ulusal Mimarimiz" tanımını koymuşlardır. Kendisinden sonraki çalışmalara yol gösterici olduğuna inandığımız bu kitapta "ulusal mimarimiz" tanımının ilk kez kullanılmış olduğunun altı önemle çizilmelidir. 1973 yılının ikinci aşaması Mimarlar Odası yayın organı *Mimarlık* dergisinde yayımlanan bir "Forum" çalışmasıdır.³ Oda yayın organı, "Cumhuriyet'ten bu yana mimarlığımız üzerine... özlü tespitler ve yorumlar geti-

ren araştırmalar(ın)" olmadığı savından hareketle, "Cumhuri-

yet'in ellinci yılı(nda) mimarlık alanında teorik ve uygulamaya dönük girişimlere katılmış kişilerin görüşlerini almayı ve herhangi bir yorum yapmadan yansıtmayı uygun görmüştür."⁴ Kendilerine iletilen altı soruya yanıt vermesi ve görüş bildirmesi istenen 12 mimardan ancak altısı görüşlerini iletmış ve bu 43 sayfalık fotoğraflı sunuş, kuşkusuz önemli bir tartışmanın başlamasına vesile olmuştur.⁵

1973 yılının son ve üçüncü olayında ise yine Mimarlar Odası yayın organında yer alan beş ayrı makale ile (Sedad Hakkı Eldem'in, Üstün Alsaç'ın, Yıldırım Yavuz'un, Suha Özkan'ın ve Zeynep Rona ile Zehra Güreymen'in yorumlarıyla) 50 yıllık Cumhuriyet Dönemi mimarisine alternatif bakış açıları getirilmiştir.⁶ Aradan geçen 30 yıldan sonra geriye baktığımızda, bu yoğun gayretin ortasında Suha Özkan'ın mimar Vedad Tek'le ilgili katkısının anahtar bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Ekim 1999 tarihinde açılan Vedad Tek Sergisini eleştirdiği bir makalesinde⁷ Özkan, 1973'teki ilk çalışmasının çığır açan yönünü bir kez daha şu şekilde vurgulamaktadır: "Vedad'a ilgilim 1973 yılına rastlar. Yayın sekreterliği ve derleme işi İstanbul'dan Ankara'ya alınan Mimarlar Odası'nın çıkarageldiği *Mimarlık* dergisinin yayın kurulunda çalışırken, rahmetli Nihat Vedad Tek'ten uzun bir mektup almıştım. Nihat Tek mektubunda yakın dönem mimarlık tarihi yazılarında yer alan yanlışlara değiniyor ve Cumhuriyet Halk Fırkası Mahfeli'nin karşısındaki Mebus Kulübü olarak inşa

edilen Ankara Palas'ın Vedad Tek ile olan teğet ilişkisinden söz ediyor ve ek olarak Vedad Tek'in çabası ve yaşamıyla ilgili oldukça kapsamlı ilginç bilgiler veriyordu."

Suha Özkan'ın Vedad Tek'in oğlundan aldığı bu mektupla başlayan ilişkisinin giderek yoğunlaştığı, 1979'da ikisinin birlikte hazırlayıp yayınladıkları "Mimar M. Vedad Bey Konağı" adlı makaleden anlaşılmaktadır.⁸ Özellikle de, Mimar Vedad'a ait çizimler, fotoğraflar, mektuplar, resmî yazışmalardan oluşan arşivinin aile fertleri tarafından değerlendirilmek istenmesi üzerine onları, bu arşivi dağıtmamaya Suha Özkan'ın ikna ettiğini ve sonunda arşivi kendisinin satın alarak araştırmacıların kullanımına açık tuttuğunu biliyoruz. Bu gerçekten hareketle, Afife Batur yayınlanan bu son kitabının "Teşekkürlerimiz Vardır" adlı giriş yazısında, "Aile arşivinin belgelenmesi aşamasında ilk desteği, Ağa Han Mimarlık Vakfı Genel Sekreteri değerli dost Suha Özkan bizzat sağladı; bir büyük teşekkürümüz onadır" demektedir. Batur, "M. Vedad Üzerine" adlı sunuş yazısında ise, "Doğrudan Mimar Vedad üzerine akademik çalışmaların ilki ve kuşkusuz en önemlisi doğumunun 100. yılı anısına Suha Özkan tarafından (1973'te) yazılandır" diye eklemekte ve Özkan'ın 1987'de yayınlanan bir diğer makalesine atıfta bulunarak,⁹ "(bu) yazısı... Vedad vesilesiyle Türkiye mimarlığının en ciddi sorunsalına değindiği bir çalışmadır" sonucuna varmaktadır. Afife Batur bu sorunsalın, aynı zamanda "Vedad'ın tarihsel rolü"yle de örtüşen,

“tarihi ve kültürel sürekliliğin... yeni koşullarla uyumunun mimar eliyle de yaratılması konusu” olduğunu belirterek bu saptamayı ilk yapanın Suha Özkan olduğunu tekrarlamaktadır. Son olarak Batur, kitabın “Önsöz” kısmında okuyuculara biraz muğlak fakat tedirgin edici bir ipucu vermektedir; “Projenin başlangıcında birlikte çalışmayı tasarladığımız Suha Özkan’ın ayrılması ise kanımca projeyi eksiltti; yokluğunu hep duyumsadık.” Cumhuriyet’in 50. yıldönümünde kazanılan ivmeden sonraki yıllarda Çağdaş Türk Mimarisi’nin tarihçesiyle başı çeken Türk mimarları üzerindeki biyografik araştırmalarda gözle görülür bir artış izlenmektedir. Sahneyi bu kez yoğun olarak, Doğan Kuban nezaretinde yürüttüğü doktora tezi araştırmalarının konusu olan Mimar Ahmed Kemalettin Bey üzerine sıkça ürünler vermeye başlayan Yıldırım Yavuz almaktadır.¹⁰ Bu arada ODTÜ Mimarlık Fakültesi bünyesindeki mimarlık tarihi uzmanlarından İnci Aslanoğlu’nun “Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı” konulu doktora tezi çalışmasının toparlayıcı ve eleştirel yaklaşımının öneminin altı çizilmelidir.¹¹

Çağdaş Türk Mimarisi üzerine yoğunlaşan tüm bu çalışmalar, 1973 yılında kutlanan Cumhuriyet’in 50. yıldönümünden yaklaşık on yıl sonra, bu kez Mustafa Kemal Atatürk’ün 100. doğum yılı kutlamaları çerçevesinde, Pennsylvania Üniversitesi’nin Orta Doğu Araştırmaları Merkezi’nin ev sahipliği yaptığı ve uluslararası katılımı Mart 1982’de gerçekleştirilen “Türkiye’de Mimarlık 1923-1980” konulu bir mimarlık semineriyle bir fotoğraf sergisi sayesinde tepe noktasına ulaşmıştır. ODTÜ’de o tarihlerde Rektör Yardımcılığı görevinde bulunan Suha Özkan’ın Türkiye Kültür Elçisi Talat Halman’ın da desteğini alarak ve Türk Hükümeti’nin sağladığı yüzüncü yıl fonlarından kaynak bularak gerçekleştirdiği bu iki olay 1984 yılında yayınlanan İngilizce bir kitapla sonuçlanmıştır.¹² Bu kitapta İlhan Tekeli’nin “Türk Mimarisinin Gelişme-

sinde Sosyal Ortam” başlıklı yazısı, Yıldırım Yavuz ile Suha Özkan’ın “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Dönemi” ve “Birinci Ulusal Üslup: Milli bir Deyim Arayışı” başlıklı yazıları, Batur’un “Modern Olmak: Cumhuriyet Mimarisi için Arayış” başlıklı yazısı, Üstün Alsaç’ın “Türk Ulusal Mimarisinde İkinci Dönem” başlıklı yazısı, Mete Tapan’ın “Enternasyonal Stil: Mimaride Liberalizm” başlıklı yazısı, Atilla Yücel’in “Pluralizmin Zaferi: Türk Mimarisinin Bugünü” başlıklı yazısı ve Yıldız Sey’in “Yeni Kentlileri Yerleştirmek: Konut Politikaları ve Toplu Konut” başlıklı yazısı, bugün artık klasikleşmiş eleştirel yaklaşımlar oluşturmuştur. Bu kitabın Türkçe çevirisinin olmamasının Çağdaş Türk Mimarisi çalışmalarının ikinci on yılında onlara yeni bir ivme kazandıramaması açısından bir talihsizlik olduğunu düşünüyoruz.

İsrarla “yazarı” olmayıp “hazırlayıcı” olduğunu belirttiği *M. VEDAD TEK: Kimliğini Arayan Bir Mimar* kitabı ile Afife Batur’un ciddi arşiv belgelerinden yararlanarak gerçekleştirilen akademik araştırmaya dayalı çalışmalarda çitayı kalitatif manada oldukça yükselttiğine şüphe yok. Ancak bir imece usulüyle yedi kişinin ortaklaşa ortaya koyduğu böyle bir çalışmada “mimari biyografi”de araştırmanın ana sorumlusunda toplanması gereken artılar ve eksiler değerlendirmesinin tarafsızlığından ne alıp götürdüğünü zaman gösterecektir.

Kitabın Batur’a ait olan önsöz ve sunuş yazılarından sonra Günkut Akın’ın “1908 Romantizmi ve Vedat Tek” adlı yazısı yer almaktadır. Vedat Tek’in biyografik bilgilerini içeren “Tarihin Dönüm Noktalarında Bir Yaşam” bölümü, ailesiyle, eğitimi ve kariyerinin ilk yıllarını kapsayan belgelerle desteklenmiş bir Afife Batur bölümüdür. Kitabın ana teması olan “Kimliğinin İzinde” kısmı, dört bölüm ve bir sonuç yazısından oluşmaktadır (toplam 166 sayfa). I, II ve IV. bölümler Afife Batur’un kaleminden çıkarırken, özellikle II. Büyük Millet Meclisi binasına ait ve Çankaya’daki ilk Cum-

hurbaşkanlığı Köşkü ile ilgili özgün araştırma ve destekleyici rölöve çizimleri ve diğer belgeler içeren III. Bölüm: “Yeni Başkentte” Yıldırım Yavuz’un önemli bir katkısıdır. İlk “Kimliğinin İzinde” bölümü “Sermimarlığa Doğru” altbaşlığını taşıyor ve Posta Telgraf Nezareti Binası inşaatından Enver Paşa Köşkü’nün yapılışına kadarki dönemi kapsıyor. “Yeniye Aramak” altbaşlıklı ikinci “Kimliğinin İzinde” bölümü ise Vedat Tek’in ticaret ve kamu yapılarını kapsıyor. Dördüncü ve son “Kimliğinin İzinde” bölümünün altbaşlığı “Serbest Mimar/Özerklik”; bu bölümde de Vedat Tek’in tasarladığı beş apartman binası ile Varber Villası ele alınıyor. Kitabın 243’üncü sayfasında Bülent Tanju’nun “Bir Osmanlı’nın Mimar Olarak Portresi” yazısıyla başlayan ve sonraki 140 sayfada, Ayla Ödekan’ın “Bir Mimarın Desen Ustası Olarak Portresi”, Pelin Derviş’in “Bir İşlevsel Çözümleme: Düşündüğü ve Yaptığı” ve Gül Cephaneçigil’in hazırladığı “Tüm Çalışmaları” adlı katalog yer almaktadır. Katalogdan önce ise Batur’un beş sayfalık “Son Olmaması Özlenen Bir Sonsöz” başlıklı sonuç yazısı bulunuyor. Vedat Tek’in oğlu Nihat Tek’in N. Sahir Silan’a yazdığı uzun mektup ile “Torunu Seba Sarı’nın Anlattıkları”, kitabın “Ekler” kısmını oluşturuyor; birinci el ve ikinci el kaynakları içeren on sayfalık “Kaynakça” bölümü ve üç sayfalık “Dizin” bölümünden sonra 411 sayfalık kitap tamamlanıyor. Birçok orijinal belgenin tıpkı basımının verildiği, yoğun fotoğraf ve çizim örnekleriyle desteklenen çalışmayla Batur’un önderliğinde üretilmiş olan Mimar Vedat Tek biyografisinin takdir edilecek akademik düzeyinin ötesine geçebilmeyi, genç kuşak araştırmacılarımızın kolayca beceremeyeceklerini düşünüyoruz. O halde, Cumhuriyet’in 80. yıldönümüne geldiğimiz bugünde, II. Meşrutiyet’ten 95 yıl sonra, Çağdaş Ulusal Mimarimiz’in kimlik tanımı çabaları hangi noktaya varmıştır? Suha Özkan 1999 yılında *Arredamento Mimarlık*’ta yayımlanan makalesinde

sorunsalı şöyle koymaktadır: “Ulusal Hareket olarak adlandırılmalı ayırımın ise en azından Birinci’sinin ‘Ulusal’ olmadığı tartışma götürmeyecek denli karmaşık bir dönemdir. Çünkü ‘Ulusal’ olarak nitelenen o dönem mimarlığının geliştiği ortamda Kemalettin ve Vedad gibi ‘Devlet Mimarı’ tanımı ile katkıda bulunan baş oyuncular coğrafi, ekinsel ve tarihsel süreklilik içinde dışavurum aradıkları için ‘Mimarlık Kimliği’ arayışı içindedirler. Ama bu Ulus’a –yani Türk Ulusuna– uygun mimari kimlik değil, daha çok tarihsel mirasa ve ekinsel bağlama olan saygıyla biçimlenmiş kaba bir tanımlama ile bir bakıma Doğu’ya yönelik (Oryantalist değil) bir dışavurum kimliğidir.

Fransız Devrimi etkisiyle ve Batılılaşma süreci içinde yoğrulmuş olsa bile Osmanlı gibi, tabanında kozmopolit, karmaşık etnik ve ekinsel toplulukları barındıran bir politik ve toplumsal yapının, daha sonra 1923’te Ülke Devleti olarak ‘Türk’ kimliği ile tanımlayıp bu tutumu ‘Ulusal’ olarak adlandırmak, en azından mimarlık tarihinin çözümlemesi açısından sağlıklı değildir. Çünkü Vedad ve Kemalettin’in her ikisi de özellikle Osmanlı ortamı ve mirası ile biçimlenen bir mimari arayış içindedirler. Yapmak istedikleri ulusal olan ‘Türk’ değil Batı kaynaklı mimarlık becerisinin yapı üretmekle sorumlu oldukları ortamda doğru buldukları, Doğu değerleri ile sunulmasıdır. Unutmamak gerekir ki her ikisi de eğitimlerini Batı’da almışlar ve başarılı oldukları eğitim kabaca Beaux-Arts’dır. Mimarlık dili seçimleri ise Doğu’ya uyarlanmış J.N.L. Durant’in Neoklasik değerleridir. Vedad, Kemalettin ile Doğucu değerlerin, Osmanlı ortamı için betimleyicileri olabileceği sorumluluğunu üstlendiler. Buna genelgeçer tanımı ile Ulusal dense de tutumlarının bir ulus çerçevesinde değil de, kendilerini dışavurumuna sorumlu hissettikleri ekinsel değerlerle ilgilidir. Bu da Osmanlı ve bir bakıma ‘Doğu’dur.’

Suha Özkan devam ederek, Çağdaş Türk Mimarisi için yorumunu şu şe-

kilde sonuçlandırmaktadır: “Eğer, Türkiye kimliğine ulusal denecekse, ‘ulusal’ Cumhuriyet’in aradığı Batı yönelimli ‘Modernist’ kimliktir. Bu kimlik kısa bir sürede toplumun her kesimine girmiş, ‘Asri’ ve ‘Kübik’ gibi yaşam tarzına değinen ve biçim yalınlığı betimleyen deyimlerle benimsenmiştir. Dolayısıyla, Türkiye Cumhuriyeti mimarlığının Birinci Ulusal Dönemi Sedat Hakkı Eldem, Clemens Holzmeister, Şevki Balmumcu, Abidin Mortaş, Seyfi Arkan’ın tanımladıkları Birinci Çağdaş Akım dönemidir.”

“Son olmaması”nı dilediği sözünde Afife Batur bu konuya ne getiriyor? Kendi sözleriyle Batur, “... Vedad üzerine çalışmayı, tarihin dönüm noktalarında yaşanmış bir ömrün izini sürme, ama aynı zamanda o tarihi bir kez daha okuma çağrısı olarak aldım. Bu, yalnız benim için değil, projeye katılan meslektaşlarım için de çok değerli bir bilgilendirme yolculuğu oldu. Onu, değişik peyzajlar içinde görüntülemeyi seçtik.” diyor ve devam ediyor: “Kitap... bir Vedad portreleri galerisi gibi okunmalı ve galeri, yeni Vedad portrelerine açık olmalı diye düşünüyorum.” Batur, Vedad’ın mimari misyonunu “tarihî sürekliliği inşa etme” olarak tanımlıyor, ancak bu “tarihî sürekliliğin sınır alanlarını geniş boyutlu düşündüğünü” vurguluyor. Tanzimat’la birlikte başlayan Osmanlı kimliğinin sorgulanması sürecini Osmanlıcılık/İslamcılık olarak betimleyen Batur, yerlerini II. Meşrutiyet’in ardından Türkçülük kavramına bıraktığını belirtmektedir. Ancak, Vedad ve Kemalettin Beyler’in, “kendisini Osmanlı ile özdeşleştiren bir Türk Mimari kavramı” geliştirdiklerini vurguluyor. Yine de, “Kemalettin Bey’in yazılarında... Türk kavramı veya Türk ruhunun yansıtılması olarak ifade edilen yaklaşım, Vedad Bey’de ideolojik bağlamı sezilmeyen bir süreklilik düşüncesi olarak kavranılıyor” tezini ileri sürmektedir. Son olarak, “30’lu yılların modernist düşünceleri, literatürü yakından takip eden Vedad Bey’in tasarımlarında sürekliliği inşa etme dü-

şüncesinde, kısmen, araçlarını değiştirmesine yol açtığını” düşünmektedir. Afife Batur ve Güneş ve Halit Ziya Bey apartmanları ile Varber Villası’nın, “modernizme ulaşan bir sürekliliğin yol haritası gibi” olduğu sonucuna varmaktadır. Şimdi, Vedad Tek mimarisinin kimliği Osmanlı ve “Doğulu” mudur, yoksa modernizme ulaşmış mıdır? Tartışmanın devam etmesi gerekiyor diye düşünüyoruz.

Notlar:

1. Batur, A. (2003) (Hazırlayan), *M. Vedad Tek: Kimliğinin İzinde Bir Mimar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
2. Sözen, M. ve Tapan, M. (1973), *50 Yıllık Türk Mimarisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
3. Sayâr, Z.; Söylemezoğlu, H. K.; Ünsal, B.; Gorbun, R.; Meltem, N. ve Sonad, S. (1973), “Mimarlığımız, 1923-1950”, *Mimarlık*, sayı: 112, İstanbul.
4. *a.g.e.*, s. 19.
5. “Forum”u oluşturan sorular şunlardır: a) Milli karakteri ifade eden mimari üslup için temel özellikler nelerdir? b) O dönemde bir “milli” ve “Türk” olan mimari doğmuş denebilir mi? c) O dönemde yabancı mimarlar hakkında düşünceler nelerdir? d) Mimarlığımızın son yıllardaki gelişimi hakkında düşünceleriniz nelerdir? e) Tarihi perspektif açısından Türkiye’de mimarlık sorununa yaklaşım nasıl olmalıdır?
6. Eldem, S. H. (1973), “Elli Yıllık Cumhuriyet Mimarlığı”; Alsaç, Ü. (1973), “Türk Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Devrindeki Evrimi”; Yavuz, Y. (1973), “Cumhuriyet Dönemi Ankarası’nda Mimar Biçim Endişeleri”; Özkan, S. (1973), “Mimar Mehmet Vedad Tek (1873-1942)”; ve Rona, Z.-Gülermen, Z. (1973), “Mimar Seyfi Arkan (1903-1966)”, *Mimarlık*, sayı: 121-122, Ankara.
7. Özkan, S. (1999), “Vedad Tek Üzerine”, *Arredamento Mimarlık*, sayı: 100+20, İstanbul, s. 81-86.
8. Özkan, S. ve Tek, A. N. (1979), “Mimar M. Vedad Bey Konağı”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, cilt: 5, sayı: 2, Ankara, s. 157-183.
9. Özkan, S. (1987), “Reddedilen Bir Mimar: Vedad Tek”, *Çağdaş Şehir*, sayı: 7, Ankara, s. 24-29.
10. Yavuz, Y. (1976), “İkinci Meşrutiyet Döneminde Ulusal Mimari Üzerindeki Batı Etkisi (1908-1918)”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, cilt: 2, sayı: 1, Ankara, s. 9-34; — (1981), “Mimar A. Kemalettin Bey (1870-1927)”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, cilt: 7, sayı: 1, Ankara, s. 53-76; — (1981), *Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara.
11. Aslanoğlu, İ. (1980), *Early Republican Architecture*, Ph.D. Thesis, METU Faculty of Architecture, Ankara.
12. Holod, R. & Evin, A. (1984), *Modern Turkish Architecture*, University of Pennsylvania Press.

M. Vedad Tek: Kimliğinin İzinde Bir Mimar, Hazırlayan: Afife Batur, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ocak 2003, 411 sayfa, 22,5x28,5 cm.

Irak'ta Yağmalanan Tarihi ve Kültürel Miras

Suphi Saatçi

Dünya uygarlığının beşiği ve en eski yatağı olan Irak, yazının, kentleşmenin ve insanlığa ışık tutan eğitim ve okumanın doğup yayıldığı Mezopotamya ülkesinin bir diğer adıdır. Asur, Akkad, Sümer ve Elam ülkelerinin uzandığı ve binlerce yıllık kültür mirasının odaklandığı bu topraklar, Dicle'nin yanı sıra, dünyanın en gür ve en cömert nehirlerinden biri olan Fırat'la on bin yıllık su uygarlığının taşınmasına tanıklık etmiştir. Mezopotamya'ya bereketi, refah ve ihtişamı taşıyan su yatağı, uygarlığa adım atan insanları besleyen tükenmez bir kaynak.

Yapıları ve kent düzenleri bakımından yüksek ve kaliteli bir mimari düzey tutturana Nino-va, Harta, Ukhaydır, dünyanın en büyük harikası Babil ve Ur gibi merkezlerde doğan güçlü medeniyetler, bu verimli topraklarda yeşermiştir.

On bin yıllık kültürel mirasın sahibi olan Irak, Hamurabi'nin tabletlerdeki yasaları gibi bütün arkeolojik buluntuları müzesinde teşhir ederken, bu objelerin günün birinde dünyanın en büyük vandallığı sonucu yağma edileceği, doğrusu hiç hesaba katılmamıştı.

Açlık, sefalet ve talan edilen kültür varlıkları

23 yıldır savaş, ambargo, açlık ve sefalet içinde kıvranan Irak halkı, sosyal, kültürel ve etik açı-

dan büyük bir tahribat yaşamıştır. Bugün yaşları 18-35 arasında olan Irak'ın en dinamik kesimi, savaşın ve açlığın tahribatı yüzünden hırçın, kavgacı ve depresif yaşamaktadır. Saddam Hüseyin döneminin tarihe karışmasından sonra, Irak'ta demokratik bir rejimin başlaması umudu, yerini yavaş yavaş karamsarlığa bıraktı. Bağdat, Basra, Musul ve Kerkük gibi Irak'ın önemli şehirlerinde baş gösteren yağma ve soygun eylemleri, maksadını da aşarak, müzelerin, kütüphanelerin, Kerkük'te olduğu gibi tapu ve nüfus müdürlüklerinin önemli arşiv belgelerine kadar uzandı.

İşin korkunç boyutu, kültür yağmacılığının gelişigüzel ve şuursuzca yapılmadığını ortaya koymuştur. ABD ile İngiltere'nin Irak operasyonu sonucu ülkede meydana gelen yağmalama olayları, dünya literatürüne geçecek ender hadiselerden biridir. Bir ülke düşününüz ki kültürü, tarihi ve milli mirası kendi insanları tarafından yağmalanmaktadır. Bir yığın düşününüz ki, kendi hafızasını, kendi kimliğini ve kendi geleceğini talan etmektedir.

Elbette ki savaşın yarattığı kaos ortamında mantık, sağduyu ve ahlak kurallarına göre hareket etmeyi beklemek mümkün değildir. Ancak kameralara ve objektiflere takılan görüntülerin her milletten insanın kanını donduracak nitelik-

Dicle üzerinde İmam Yahya Ebu'l-Kasım Kümbeti, Musul.

te olduğunu kabul etmek zorundayız. Saddam Hüseyin'in bıraktığı en büyük tahribat, belki de Irak'ta rastladığımız bu insan tipinde görülmektedir. Evladı babaya, kardeşi kardeşe düşman eden; rüşveti, yalanı, haksızlığı, zulmü, hakareti, aşağılamayı ve nefreti teşvik eden bir sistemin, insan denen mahluku nerelere kadar sürüklediğini gösteren ibret manzaralarıdır bunlar. Dünya kamuoyunun önünde Irak halkının itibarını düşüren, ülkede yaşayan bütün bir halkın ulusal onurunu zedeleyen bu insanlar, sistemin ülkeye hediyeleriydi.

Kültürel ve tarihsel fon

Irak'ta meydana getirilen kültür varlıklarının tarihi çok eski çağlara dayanmaktadır. Eski Sümer ve Babil uygarlıklarının Akadlara kadar uzanan zenginliği on ile sekiz bin yıllık bir geçmişi belgeler, İslâm döneminin başlangıç tarihi olan 6. yüzyıldan itibaren Abbasiler, Büveyhiler, Selçuklular ve buna bağlı olarak Atabeyler, İlhanlılar, Karakoyunlular ve Akkoyunlular, Safeviler ve en son Osmanlı dönemi, Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar sürmüştür.

Abbasi dönemine ait eserlerin çoğu günümüze ulaşmamıştır. Türklerin Irak'a ilk ayak basmalarından sonra, o topraklarda meydana getirdikleri eserlerin tamamına bakıldığında, günümüze ulaşanların çoğunun Türk çağına ait olduğu görülmektedir.

Irak'ta Türk çağına ait eserlerin sayısı pek çoktur. Hatta bugün Irak'ta ayakta kalan az sayıda Abbasi dönemine ait eser varsa da, bunların birçoğu, 12. yüzyılda köklü bir üslup halinde ortaya çıkan ve Selçukluların bir devamı olan Atabeylerin mimari ve sanat anlayışına göre yapılmıştır. Bu yüzden Irak'taki İslam dönemine ait eserlerin bütününe yakını, Türk çağına ait ürünleri olarak ele alınabilir. Özellikle Kuzey Irak'ta yer alan Musul ve Erbil gibi merkezlerle Bağdat, Atabeyler döneminden Osmanlı döneminin sonuna kadar, sayısız eserle donatılmıştır.

Mücahideddin Kaymaz Camii, Musul.

Musul Atabeyliği (Zengiler) döneminde Musul, Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Suriye ve Kuzey Irak bölgelerinde ortak bir üslup olarak ortaya çıkan Zengi-Türk mimarisinin uygulandığı, en yoğun ve önemli merkezlerden biri olmuştur.

Musul'da bu dönemin en güçlü örneği Camii'l-Kebir veya Nureddin Zengî'ye nispetle Nurî Camisi olarak da adlandırılan Musul Ulu Camii'dir. 1170 yılında yapımının tamamlandığı tahmin edilen bu eserin en ilgi çeken yanı, dörtgen bir kaide üzerinde yükselen silindirik minaresidir. Orijinal şekliyle günümüze kadar ayakta kalan Irak'ın bu en eski minaresi, tuğladan örülen çok zengin geometrik süslemelere sahiptir. Ayrıca Musul'da Mücahideddin Kaymaz tarafından yaptırılan Mücâdihî Camii (1176-79), Karasaray Kümbetleri (1248), Türk döneminde yapılan çok önemli örneklerdir.

Erbil'de sadece minaresinin bir kısmı ayakta kalan Muzaffereddin Camisi (13. yüzyıl başları) ve aynı karakteri taşıyan ve yine minarelerinin bir kısmı günümüze ulaşan Sincar ve Tavuk (Dakuk) Camileri, Atabeyler döneminin üstün örneklerindedir.

Irak'ın başkenti olan Bağdat, İslam kültür ve sanatının önemli merkezlerinden biri sayılır. Selçuklu hakimiyetinden sonra Bağdat'ta, Nizamiye adıyla tanınan ve Selçuklu veziri Nizamül-mülk tarafından uygulandığı için bu adı alan medreselerin örnekleri günümüze ulaşmamıştır. Ancak Bağdat'ta bulunan ünlü Mustansiriye Medresesi (1233), aynı mimari anlayışla ortaya çıkan, en eski ve önemli örneklerdendir.

Bağdat surlarının zengiler döneminde yenilendiği biliniyor. 19. yüzyıl ortalarında yıkılan bu surların Bab el-Tılsım (Tılsım Kapısı) ile Bab el-Vestânî (Vestânî Kapısı) adlarıyla bilinen kapıları ayakta kalmıştır. Türk mimarisinin en güzel eserlerinden sayılan Tılsım Kapısı, daha önceleri barut deposu olarak kullanıldığı için IV. Murad tarafından tuğlayla örülerek kapatılmıştır. Ne yazık ki bu muhteşem abide, Birinci Dünya Savaşı sırasında bir kaza sonucu havaya uçmuştur.

Bağdat'ta Celâyir döneminde, Vali Mercan Hoca tarafından yaptırılan Nercaniyye, çok zengin süslemeleriyle bilinen önemli bir külliye-dir. Yapımı 1358 yılında tamamlanan Nercaniyye Külliyesi, camiden başka medrese, türbe ve kapalı bir handan ibarettir. Mercan Hanı, han tiplerinin kapalı örneklerinden olduğu için, uzun yıllar Arapça şekliyle Han el-Ortma (Örtme Han) adıyla da bilinmiştir. Celâyir döneminde Irak'ta yapılan bir diğer önemli eser de, Kerkük Kalesi'nde bulunan ve Gök Kümbet

(14. yüzyıl) adıyla tanınan sekizgen türbedir. Osmanlı döneminde Irak'ta yapılan eserlerin çoğunu Bağdat'ta görmek mümkündür. Bunların en önemlisi Dicle'nin sol yakasında bulunan ve Bağdat Valisi (1600-1604) Vezir Hasan Paşa tarafından yaptırılan Vezir Camii ile yine Bağdat Valisi (1656-1658) Haseki Mehmet Paşa tarafından yaptırılan Haseki Camii'dir.

Bağdat'ta Mimar Sinan tarafından yapılan Murat Paşa Camii ve Muradiye Camii, 16. yüzyıla ait eserlerdir. Sinan'ın Bağdat'ta geniş çapta onardığı eserlerden biri olan İmam Azam Ebu Hanife Külliyesi, Sünni dünyasının ziyaret ettiği merkezlerin başında yer alır. Bu külliyeyle ait olan Abdülhamit döneminin saat kulesi, ne yazık ki son bombardımanda roketlere isabet olmuştur. Sinan'ın elden geçirdiği makamlardan bir diğeri de Şeyh Abdülkadir Geylanî kompleksidir. Bu külliye de Bağdat'ta büyük ziyaretçi toplayan önemli dinî makamlardan biridir. Mimar Sinan tarafından Basra'da inşa edilen Ayas Paşa Camii ise, ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır.

Irak'ta yaratılan anıt niteliğindeki mimarlık eserlerinin sayısı pek çoktur. Bu husus sadece anıtlar bazında ortaya çıkmamıştır. Günümüzde Türkmenlerin yoğun olarak bulunduğu Musul, Erbil ve Kerkük şehirleri de dinî yapılar çevresinde gelişen sivil mimarlık örnekleriyle örülmüş ve fiziki dokularıyla zengin bir görünüş kazanmıştır. Bu yüzden anıtları, evleri ve sokak strüktürleriyle birlikte Musul, Erbil ve Kerkük'ü, bir Şanlıurfa, Sivas, Kayseri ya da Mardin ve Diyarbakır'dan ayırt etmek mümkün değildir.

Irak'ın orta ve güney kısımlarında yer alan Hile, Necef, Kerbelâ, Nasıriyye ve Basra kentleri de son Amerikan saldırısında yoğun bir bombardımana hedef oldu. Yüzyıllar boyu kentlerde meydana getirilen yüzlerce mimari anıtın yanında, zengin bir kentsel doku oluşturulmuştur. Bugün bu kentlerin dokusunda meydana getirilen yaraların ve tahribatların boyutu hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz.

Savaş sonrası yapılacak bir envanter çalışmasıyla, bu kentlerde meydana gelen tahribatın dokümü çıkarılabilir. Ancak meydana gelen tahribatın korkunç boyutta olduğu muhakkaktır. Irak, savaş ve ambargo sonucu yıllardır sefalet ve açlığa mahkûm edilmiştir. Bu kıyımın insan boyutuyla ilgili olarak dünyanın gösterdiği duyarlılığı bir dereceye kadar anlamak mümkündür. Ancak kültürel mirasın kıyımı konusunda, uyar geçinen dünyanın gösterdiği duyarlılığın boyutunu, doğrusu çok merak ediyorum.

Yunus Peygamber Camii, Musul.

Danyal Peygamber Camii'nin Minaresi, Kerkük.

Yunus Peygamber Külliyesi, Musul.

Ulu Cami, Samarra.

Mustansiriyye Medresesi, Bağdat.

Bir Mücevherin Çöküşü

Halûk Sezgin

İstanbul'da, Anadoluhisarı ile Mihrabât Körfezi arasında, Zarif Mustafa Paşa yalısına komşu arsada yer alan ve deniz üzerine sarkar gibi duran, aşı boyalı ahşap bina, Boğaziçi'nin en eski yalısı olarak bilinir. Kaynaklardan, binanın 1644 ile 1702 yılları arasında yaşamış olan ve Köprülü ailesiyle de akraba olan Amcazade Hüseyin Paşa için yaptırıldığı öğrenilmektedir. Hüseyin Paşa, Köprülü Mehmet Paşa'nın erkek kardeşinin oğluydu ve dönemde beş yıl sadrazamlıkta bulunmuştu.

Bugün "yalı" olarak anılan bina, aslında, geniş arsa içinde yer alan büyük yalının divanhanesiydi.¹ Yalının genel görünüşüne ait bir fotoğraf² ve vaziyet planını da içeren bir restitüsyon çalışması³ kendisi ile ilgili yayınlar⁴ yer almaktadır. Bu yayınlarda binanın mimari özellikleriyle, onu farklı kılan değerler fazlasıyla anlatılmaktadır. Gerçekten de divanhane, klasik dönem sonlarının kendi örneğinde günümüze yansıyan tek örneğidir. Konumu itibarıyla arazinin çevreyi en geniş şekilde algılayacak noktasına yerleştirilmiş ve içindekilere toplam uzunluğu 35 metre olan sıra pencerelerden 180 de-

rece görüş olanağı sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Bu tür binaların ideal tipi olan "T" plan uygulamasının yalın fakat mükemmel bir örneğidir. Ahşap çatı içinde yer alan kubbesi, altındaki fiskiyeli havuzu, duvarlardaki gümüş ve fil dişi kakmalı, altın varaklı nakışları ile divanhanenin içi bir bahçeyi andırmaktaydı. Divanhane bazı yabancıların dikkatini çekmiş, ressam Théophile Frère tablosunu yapmış ve mimar Fossati incelemelerde bulunmuştur.

Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı kompleksinin kaderi diğer birçok yalınınkinden farksızdır. Yalının harem kısmı, 1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında İstanbul'a göçen Rumeli Türklerinin buraya yerleştirilmesi sonucu büyük hasar görmüş ve yalı, bir rivayete göre, yanarak ortadan kalkmıştır. Kompleksten sadece divanhane ve arkasında yer alan ek bina günümüze erişebilmiştir.

Birçokları için bu harabeyi korumanın bir anlam taşımadığı hususu bizleri şaşırtmamalıdır. Yalının mülkiyetini elinde bulunduran mühlhak Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı maalesef günümüze kadar geçen zamanda duruma rant açısından bakmış ve bir müdahalede bulunmamıştır. 1947 yılında divanhanenin aşırı harap olduğu gözlenmiştir. Binanın 1947 kısmını çıkarmayaacağı endişesiyle girilen teşebbüslerden biri sonuç vermiş ve "Türkiye Anıtların Korunmasına ve Onarılmasına Yardım Derneği"⁵ beş bin lira tahsis ederek Y. Mimar Cahide Tamer'in yönetiminde onarım başlatılmıştır. Sayın Tamer *Arkipekt* dergisine yazdığı makalede "mali imkânsızlık yüzünden sadece basit bir kiremit aktarmasıyla geçici bir dere tamirinden fazla bir şey yapılamadığını" üzülen belirtir. Divanhane, daha sonraları, T.T.O.K. ve T.A.Ç. Vakfı tarafından bazı onarımlar yaptırılmışsa da kısıtlı olan para nedeniyle bu onarımlar kısa süreler için yıpranmayı durdurmaktan başka bir fayda sağlamamıştır.

Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı Divanhanesi çevre halkı tarafından "Meşruta Yalı" veya denize olan çıkmasını taşıyan ahşap payandalardan

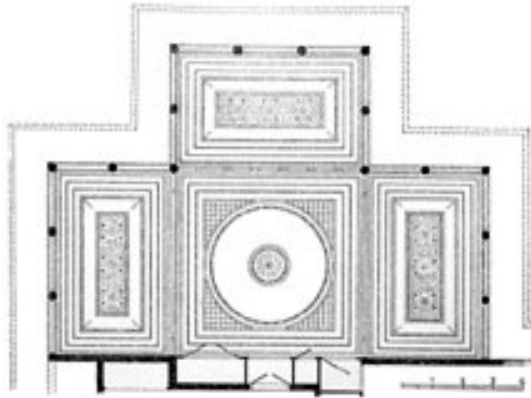

Fatih Sultan Mehmet Köprüsü yapılmadan önce Amcazade Yalısı. Üstteki Divanhane fotoğrafında, binanın nispeten sağlam olduğu görülebiliyor.

ötürü “Kazıklı Yalı” olarak bilinir. Son elli yıl içinde “Boğaziçi Kültürü”nün kaybolması sonucu eski yalıların yeni sahipleri sadece kendi mülkleriyle ilgilenmekte; çevrelerine pek aldırış etmemektedirler.

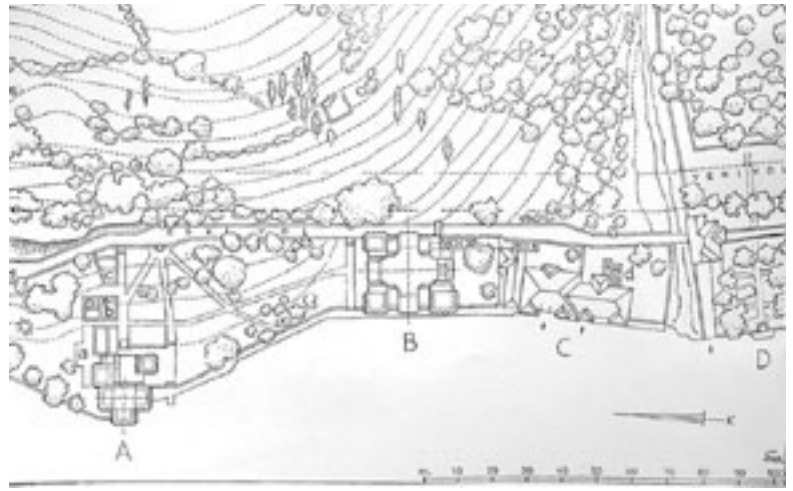
Eski bir Boğazlı olarak son yirmi yılda binayı sık sık ziyaret ettim ve çöküşünü üzümler izledim. Son ziyaretlerimde izin dahi alınmıyordu. Bir plastik poşeti yanımda bulunduruyordum ve yere düşen altın varaklı ahşap oymaları üniversiteye götürüyordum; bir gün işe yarar düşüncesiyle.

90’lı yılların başında Beykoz Belediyesi “mail-i inhidam”⁶ ve tehlike arz ediyor gerekçesiyle binanın yıkımı için mahkemeye başvurduğunda, oluşturulan bilirkişi heyeti, verdiği raporda uzun bir gerekçeyle binanın yıkılamayacağını ve her durumda tescilli taşınmaz kültür varlığı olma niteliğini koruyacağını savunmuştur.

Bundan sonra divanhane tam anlamıyla kaderine terk edildi. Hırsızların tecavüzüne uğradı. Önce bazı nakışlı lambripler daha sonra da mermer havuzun mukarnaslı fiskiyesi çalındı. Kubbe çöktü.

90’lı yılların sonunda ise divanhane için bir ümit belirdi. Vakfın ilgilileri o tarihte başkanı olduğum III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’na divanhane ve arazide bulunan diğer tescilli binalar için (ek bina mutfak ve hamam kalıntıları) restorasyon projeleri sundular. Projeler Y. Mimar Orhan Çakmakçıoğlu tarafından mükemmel bir şekilde hazırlanmıştı. Ancak ek ahşap binanın mal sahiplerinin isteğine göre hazırlanmış projesi koruma ilkelere, özgünlüğü aşırı zedelediği için uygun bulunmadı. Bunun nedeni, binaya üç daire sığdırılmak istenmesiydi. Bu arada Kurul, divanhaneyi kurtarmak için sadece onu, ayrıca, hamam ve mutfak projelerini onayladı. Bundan sonra Vakıf ilgilileri ile Kurul bazı ortak toplantılar yaptı. Görüşmeler sonunda anlaşıldı ki ek bina-

nın kendi isteklerine göre düzenlenen projesinin onayı divanhanenin restorasyonu için ön şarttı. Koruma Kurulu divanhanenin restorasyonunu; Vakıf ilgilileri ise ek binadaki daireleri istiyordu: Bir yanda çok önemli bir eserin korunması, diğer tarafta da rant.

Benim Koruma Kurulu’ndaki görevim 2000 yılında sona erdi. Sonraki gelişmeleri takip etmem mümkün olmadı. Sayın Murat Belge, 30 Temmuz 2002 tarihli *Radikal* gazetesindeki yazısında divanhaneye ilgili kaygılarını belirtti. Kendisine bazı bilgileri içeren bir mektup gönderdim. Mektubun büyük bir kısmını, daha sonra, aynen yayımladı.

Divanhane bugün artık yok. Dışardan görünen ise bir fosilin kabuğu. Kubbesi tamamen çöktü, arkadaki ek bina da çökmek üzere. Sıkı bir rüzgârda tamamı çökebilir.

Peki ama eser, elde kalanlar ve onaylı restitüsyon projesi ile kurtarılamaz mı? Vakıf el sürmüyor ve kimseye kullanma ve yenileme hakkı vermiyor. Devlet 2863 sayılı yasayı işletmiyor. Boğaziçi’nde hiçbir işe yaramayacağına inandı-

Üstte; Köprülü Hüseyin Paşa Yalısı’nın eski durumunu gösteren restitüsyon planı.

A: Bugünkü Selamlık köşkünün kesilmeden önceki durumu.

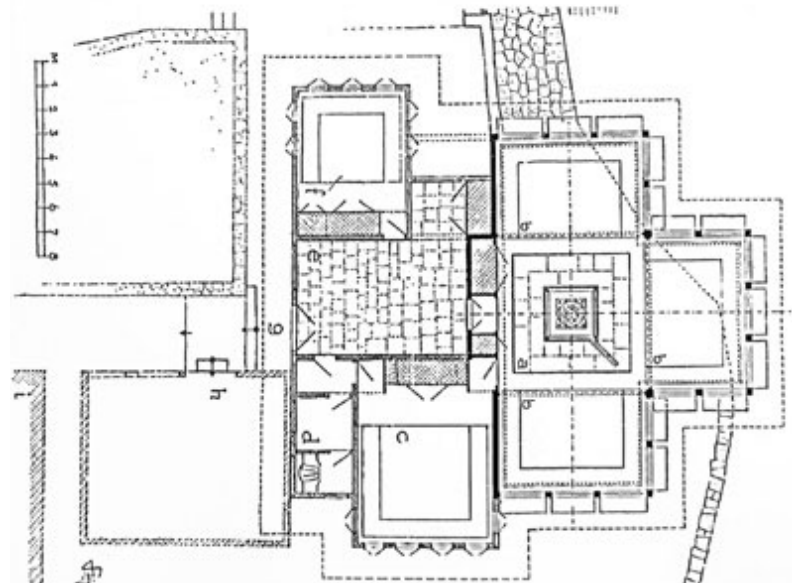
B: Bugün olmayan yalı. Harem bölümü buradaydı.

C: Bir ara yalıya katılmış olan bina.

D: Zarif Mustafa Paşa Yalısı’nın bahçesi.

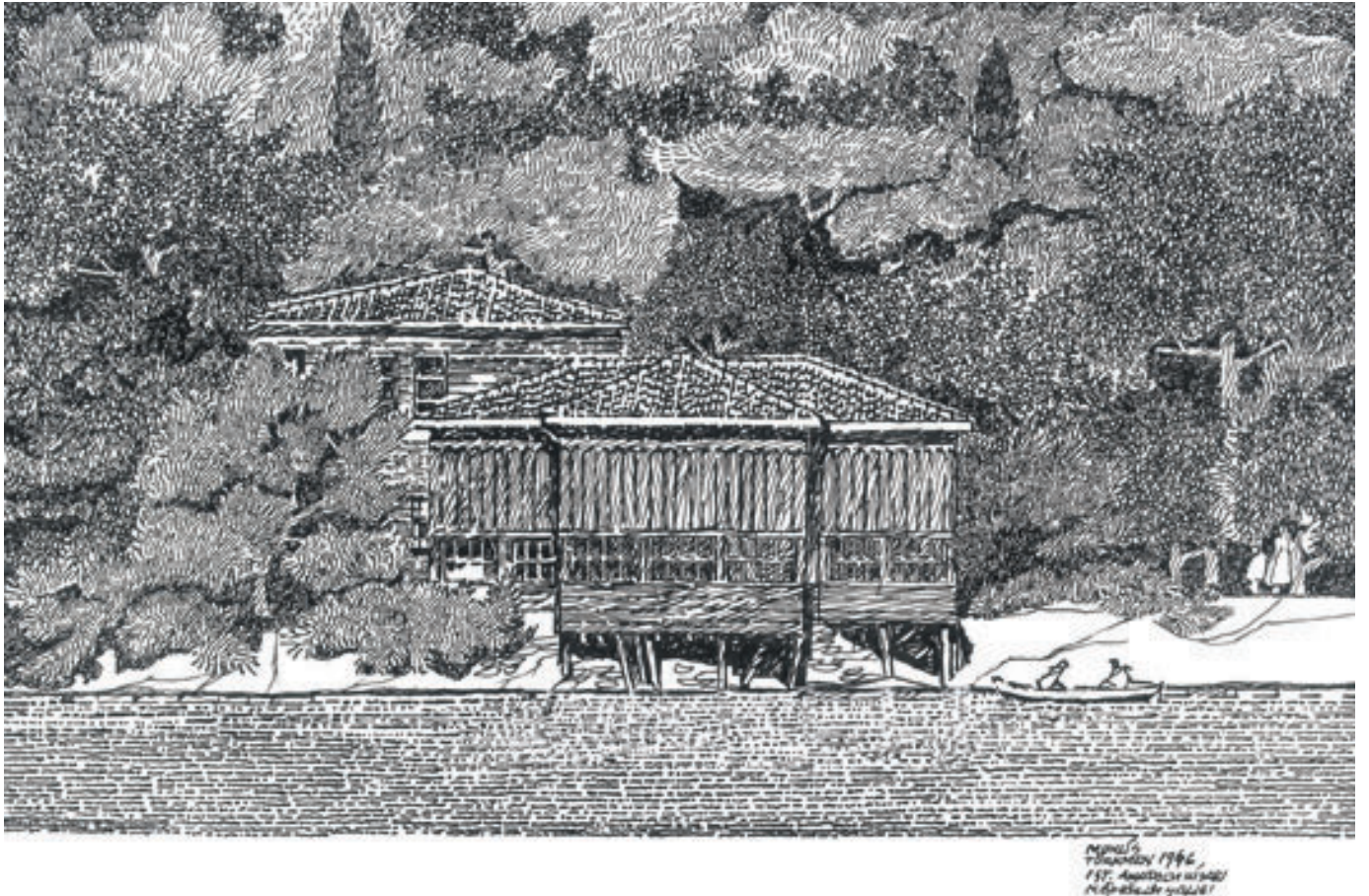
Ortada; Büyük Selanik Divanhanesi tavan planı.

Altta; dolu işaretler kesin, taramalar varsayılan duvarları gösteriyor.

ğim beton radar kuleleri için dört kanunu delen “Tahkim”, Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı Divanhanesi için de kullanılamaz mı? Kentin sahibi, “çalışan” Büyükşehir Belediyemize, İstanbul ile ilgili sivil toplum örgütlerimize, korumayla ilgili vakıflarımıza bu konuda bazı görevler düşmüyor mu?

Muhlis Türkmen,
Amcazade Hüseyin Paşa
Yalısı, Anadoluhisarı,
çini mürekkebi, 1996,
30x42 cm.

Bu mücevherin gözlerimizin önünde çöküp gitmesi, öncelikle biz İstanbul mimarlarının büt yük tüzüntüsü olmalıdır. **■**

Halûk Sezgin, Prof. Dr., Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

Notlar:

1. “Divanhane” yalı veya konak gibi büyük konutların genelde selâmlık kısımlarında yer alan ve çevreyi seyretme veya hoşça vakit geçirme amacına hizmet eden pavyon şeklinde, tek katlı bağımsız binalardır. Bunlardan en iyi korunmuş olanı, daha yakın döneme ait olan Emirgân Şerifler Yalısı Divanhanesidir.
2. Fotoğraf, Vasilaki Kargopulo’ya ait olup Sedat H. Eldem *Boğaziçi Anıları*, Alarko Yayını’nda yer almaktadır.
3. Eldem, Sedat H. (1970), *Köşkler ve Kasırlar*, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını.
4. Bina ile ilgili eserler:
Saladin, H. (1915), *Le Yali des Keupruli à Anatoli_Hissar Côte Asiatique du Bosphore*, Paris.
Tamer, Cahide (1947), “Kanlıca’daki Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı ve Yapılan Onarım”, *Arkitekt*, Sayı: 191-192 s.248-252.
Ünver, Süheyl – Eldem, Sedat H. (1970), *Amcazade Köprüülü Hüseyin Paşa Yalısı*, İstanbul.
Eldem, Sedat H. (1970), *Köşkler ve Kasırlar*, Cilt II, s.151-179, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını, İstanbul.
Eldem, Sedat H. (1987), *Türk Evi*, Cilt II, TAÇ Vakfı Yayını, s.190-191, İstanbul.
Eldem Sedat H. (1994), *Boğaziçi Yalıları*, Cilt II, Vehbi Koç Vakfı Yayını İstanbul.
5. Dernek 31.03.1946 tarihinde kurulmuş; Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı’ndan başka Ankara’da Hacıbayram ve Ahi Şerafettin türbelerini de tamir ettirmiştir.
6. Yıkılmağa eğilimi olan.

1951 Sonrası Şiirlerinde Nâzım Hikmet'in Kentleri

Kubilay Önal

2002 Nâzım Hikmet Yılı, öncü şairimizin ilgililerce yeniden değerlendirilmesinin de yılı olabilir-di. İzleyebildiğim kadar olmadı. Gene de yaşadığımız uluslararası koşulların yarattığı etkilenmelerle; yok sayma, hayatını ve şiirini hafifsetme girişimlerine karşın, dünyanın birçok yerinde kutlandı 100. doğum yılı. Ülkemizde de, ama buruk bir biçimde!...

2001 yılı Aralık ayında İstanbul'da yapılan Uluslararası Mimarlar Birliği 2. Bölge Toplantısı sırasında Nâzım Hikmet'in 1951 sonrasında yaşadığı kentlerle ilgili ülke mimarlarına 2002 Nâzım Hikmet Yılı ile ilgili önerimizi ilettik: "Nâzım'ın Kentleri Sergisi". Yaşadığı her kentin odası şiirlerine konu olan o kentteki mekânları ve yaşamını sürdürdüğü yerlerin sergisini hazırlayacak, bunlar sonra bir araya getirilecekti. İlke olarak karşı çıkılmamasına karşın birkaç konuşma ve yazışmanın ötesine geçemedi çabamız. 2002'nin Haziran ayında Varna'ya yaptığımız ziyarette de konu gündeme geldi gelmesine ama gerisi gelmedi...

2002 yılında başaramadığımız bu düşüncenin unutulmamasını diliyorum. mimar.ist'in 2003 yılında (bu sayı 40. ölüm yıldönümü tarihlerinde sizlere ulaşacak) hem özür dilemek, hem de "her yıl Nâzım Hikmet Yılı olmalı" demek istiyorum. Ne Türk edebiyatı tarihi ne de Nâzım Hikmet uzmanlığı bağlamında konuyu değerlendirmek değil amacım. Şiirlerine değişik açılardan da bakılabileceğine dair bir deneme olarak bu yazıyı algulamanızı dilerim.

"İstanbul Boğazı'na yolum düşmedi
Soru açma bana sen ordan.
Gördüğüm tek deniz gözlerindir,
Mavi alevlerle yanan."

Sergey Yesenin, 1982¹

Nâzım Hikmet, her şeyden önce "insanlığı ciddiye alan" bir şair, çağdaş Türkçe'nin öncü şairi, daha sonraki şairler için "okul". Ancak beni en çok etkileyen yanı, yaşamla kurduğu dolaysız bağı şiirlerine yansıtabilmiş olması. Alabildiğine açık olarak, ne görmüşse, ne yaşamışsa onu; en çok insanları, ama evleri, kentleri de...

Şairler için gezip gördükleri, yaşadıkları kentler hep önemli; hele Nâzım gibi zorunlu gezgin şairler için. 1951 sonrası o malum yolculuğa çıktıktan sonra bir daha ülkesine geri dönemeyecek olan şairimiz, dolaşıp durmuş ölümüne kadar. Şiirleri kentler ve yolculuklar güncesi gibi; gittiği, gidemediği, özlediği, güncel politik göndermeler yaptığı, yanından geçtiği kent isimleriyle dolu. Hepsini birlikte yazmaya kalksak zorlanacağımız kesin.²

Şairimiz, 51 sonrası şiir güncesinde kentlerin kendisinden çok, o kentlerde kurduğu ilişkileri, kentlerin ona anımsattıklarını ve hayatının o ana ilişkin duygularını yansıtıyor genellikle: ayrılık, özlem, düşünsel gerilimler, politik kav-

Nâzım Hikmet
Münevver hanımla,
İstanbul, Burgazada,
1950.
(Vedat Günyol arşivinden)

ga, aşk, hastalık, yalnızlık, yaşlılık, ölüm... Şiirleri giderek, politikasına ilişkin insani özün daha anlamlı ifade edildiği biçimsel bir rahatlamaya ulaşıyor, daha da yalınlaşıyor. (Babayev, 2002) Bu rahatlık ve yalınlık; şiir güncesinin arka planının okunmasını kolaylaştırmakta; hayatıyla yaşadığı kentler arasında kurduğu ilişkiye dair apaçık ipuçları vermektedir.

Ancak bu yazı sınırları içinde bütün bu ilişkilere değinmeyi değil, yoğunlaştığı konular açısından şiirlerindeki kenti ve kentleri irdelemeye çalışacağım. İki bölümde ele alacağım bu şiir güncesini. İlk bölümü (kent üzerine yazdıkları, özlemin kenti İstanbul, Anadolu'daki kentler) bu sayıda, ikinci bölümü ("şehirim" dedikleri, kentler ve imgeler, yolculuklar) gelecek sayıda yer alacak.

Kent (şehir) üzerine yazdıkları

1951’de Köstence’de başlayan yolculuk, Bükreş üzerinden Moskova’ya ve daha sonra 1952 yılında Türkiyeli bir şair olarak Dünya Barış Konseyi Yönetim Kurulu üyeliği (Göksu-Timms, 2001) ve politik amaçlarla birçok kentte devam ediyor ölümüne kadar. Bütün bu dolaşım içinde doğrudan kentle ilişkili yazdığı şiirler de var. 1961’de Leipzig’de yazdığı bir şiirin başlığı “Bir Şehir”. Bu şiirde, yolculuklarla yoğrulmuş hayatını kente bakışıyla birlikte özetliyor:

*Birkaç yokuş tırmandım bir iki dönemeç
döndüm ve yürüdüm
burnumun doğrusuna yürüdüm yürüdüm
bir kapı açıldı girdim
yitirdim kendimi kendi içimde
bilmediğim bir şehir
görmediğim biçimde evleri
kimi karınca yuvası kimi bomboş
kimi baştan aşağı pencere kimi kör duvar
bir sokağı saptım çamurlu dar eğri büğrü
dönüp dolastırıldı getirdi beni eski yere
asfalt bir caddedy çıktım bulvar ortası
uzayıp gidiyor tanyerine kadar dosdoğru geniş
bir mahallede yağmur yağıyor
bitişğinde güneş
üçüncüsünde ayışığı
bir köprü geçtim
yarısında fenerler pırıl pırıl
yarısı kapkaranlık
yan yana iki ağaç gördüm
yaprak kımldamıyor birinde
öbürü kıvrana kıvrana inleyip haykırıyor
bir şehirde birbirine benzemiyor hiçbir şey
insanları bir yana
onların hepsi ikizdi üçüzdü beşizdi onuzdu
milyonuzdu*

Nazım Hikmet Razgrad’da. *hepsi korkak*

*hepsi yiğit
hepsi aptal
hepsi akıllıydı
hepsi domuzdu
hepsi melekti.*

Yalnızlık duygusunun ağır bastığı bu şiirde kentin tarihsel ve mekânsal zenginliği, insanların çelişkili tekdüzeliği ile karşılaştırılıyor. Bu şiir, şairin yaşlılık günlerinde kendisiyle ve dostlarıyla da hesaplaşması aynı zamanda... Kentlerle ilişkili gözlemlerini ve kendi politikası doğrultusunda geleceğe ilişkin anlamlı ipuçlarını yansıttığı şiirlerinden biri de “Evler” başlıklı şiiri. Yine insan merkezli bir yaklaşım sunuyor 1962 yılında Moskova’da:

*evler tek katlı da olabilir yüz katlı da
iş bunda değil
yeter ki sokaklarımızı ezmesinler yeter ki temiz
çevik gülürlü görsünler hizmetlerimizi
çiplak duvarlara diyeceğim yok taze ve
canlıysalar
dar pencereler giyotini hatırlatır bana
pencere dost sözü gibi rahat olacak
ağaçsız asfaltı sevmiyorum
parklarda göller göllerde ak kara kuğular olabili-
r batta arasına bando mızıkama ama en önemlisi
parklarda öpüşülebilirmeli
aptal ölü ellerini operette arya söylemiş gibi
açmış mankenleri sevmiyorum
taştan ve tunctan insanları sevmiyorum
tabanlarından inip aramızda dolaşmıyorlarsa
bankaları ve hükümet konaklarıyla övünen
şehirleri sevmiyorum
sevdiğim şehirler sağlıkevleriyle övünenlerdir
çocuk bahçeleriyle övünen şehirler*

Aynı yaklaşım birçok kentle ilgili gözlemlerinde de bulunmaktadır:

*“Bükreş’e ağaçlarla girdim.
Taşa, asfalta, betona
dört koldan saldıran
ve onları yenen ağaçlarla.” (1962)³*

*“dolaşıyorum Havana sokaklarını
asfaltla ağaçları birbirine karıştırıyorum
otomobillerle asfaltı birbirinden ayırt etmek
olmuyor*

*yağmurla güneşi
ak bulutlarla masmavi yüzme havuzlarını
kadınlarla yemişleri birbirine karıştırıyorum
çocuk bahçeleriyle hürriyeti
hürriyetle bu şehrin insanlarını birbirinden
ayırdetmek olmuyor” (1961)*

İlginç olan bu iki röportaj şiirinde (günce örnekleri) başka şiirlerinde bulunmayan göndermeler yapıyor genç mimarlara. Bu göndermelerde kentlerin geleceğiyle ilgili umutlarını görüyoruz:

“Mimarlar sağolun.
Sözüm 57’den sonrakilere.” (1962)

“mimarlara rastlıyorum
güneşten aydan yıldızlardan daha doğrusu çok
ama çok daha mutlu yaşanan bir dünyadan
diyelim ki yirmi birinci yüzyılımızın
ortalarından gelen ve büyüklü yeni terlemiş
mimarlara rastlıyorum
bahçeler ve yapılar yapıyorlar ama insanın
gözünün bugüne dek yeryüzünün hiçbir yerinde
görmediği biçimlerle renklerle rahatlıkla
yapılar hazır elbiseler gibi değil diyelim ki bir
balıkçı evi ev değil cevahir kutusu ötekine
benzemiyor ...” (1961)

Kente (insana) ilişkin yaklaşım ve umutlarını yansıtan şiirlerinin yanında, kentin, şairin yaşamındaki en yoğun imi “özlem”. Birçok şiirinde şehir, sevgiliyle ve özlemle özdeş. Bu bütünlüğün en güzel anlatımı yolculukların yorgunluğu içinde çıkagelir bir dizesinde:

“... sevdiğim şehirlerle, sevdiğim kadınlardan
boyuna uzaklaşıyorum ...” (1960)

Özlemin kenti İstanbul

1951 sonrası yaşamını sürdürdüğü kentlerde ve yolculuklarda, “şehirim” dediği İstanbul’a olan özlemini yansıtmış hep şiirlerinde; ülkesi, oğlu, karısı, kardeşi ve insanlarına duyduğu özlem İstanbul olmuş. İlk uğrağı Moskova’da şiir günmesine düşen İstanbul’dur:

“Sen şehirimsin
en güzel ve en acılı.” (1951)
“Bacıminkiler gibi gök gözlü şehirim,
İstanbul’um,
seni düşünüyorum.” (1951)

1961 yılına kadar (Münevver ve Memet’in İstanbul’dan ayrılışlarına kadar) (Göksu-Timms, 2001) hemen hemen bütün şiirlerinde karısı ve oğlunu İstanbul’la birlikte tanımlar:

“Yedi tepeli şehirimde
bıraktım gonca gülümü.” (1956)

“İçimde acısı var yemişi koparılmış bir dalın,
gütmez gözümünden hayali Haliç’e inen yolun,
iki gözlü bir bıçaktır yüreğime saplanmış
evlât hasretiyle hasreti İstanbul’un.” (1954)

Budapeşte’de çocukların yönettiği bir gençlik kampına yaptığı ziyaretteki izlenimlerle, Macar çocuklarıyla Türkiye’deki çocukların kaderlerini karşılaştırdığı (Göksu-Timms, 2001) “Macaristan Notları” adlı şiirinde karısına ve oğluna özlemini aktarır:

“elinin, sevgilim,
elimden sıyrılışı gibi bir keder,
tıpkı o sabahki gibi,
eşiğinde kapımızın,
İstanbul’da.”
(1954)

Prag, 1958.
(Rady Fish arşivinden)

Prag’da Doktor Faust’un evinin kapısına dayanır; ruhunu şeytana satmak ister: “... Beni İstanbul’uma götürsün bir saatlik...” (1956) diyerek. Prag’ın kömürlü damlarını penceresinden seyrederken, bulunduğu kentin İstanbul olmadığını hatırlar. Gülhane Parkı’nda bir ceviz ağacı olur kimi zaman:

“Yapraklarım ellerimdir, tam yüz bin elim var.
Yüz bin elle dokunurum sana, İstanbul’a.”
(1957)

Ancak hasretinin en yoğun ifadesini Varna’da, İstanbul’a yakınlaştığında görürüz:

“Bir vapur geçer Varna önünden,
uy Karadeniz’in gümüş telleri,
bir vapur geçer Boğaz’a doğru.
Nâzım usullacık okşar vapuru,
yanar elleri...” (1957)

Aynı şekilde 1958’de Viyana dolaylarında iken Tuna Nehri’nin suyuna dönüştürerek Karadeniz üzerinden Kadıköy İskelesi’ne çarpmayı düşler. 1959’da Leipzig’de “içindeki İstanbul” da Üsküdar İskelesi’ndeki vapura yetişemez. Ve Bakü’de “... havada rast peşrevi Boğaziçi suları gibi akar...”:

“uzaklaşır uçsuz bucaksız ayrılıkta
bir sal gibi yüreğim
gider anıların ötesine
yıldızsız ağır denize kadar
zifiri karanlıkta.” (1960)

Özlem duygusunun İstanbul kenti ve insanlarına dair en iyi ifade edildiği şiirini yudum yudum kederlendiği Leipzig’de yazar. Nâzım’ın anılarındaki İstanbul betimlemesi oldukça çarpıcıdır:

“...Koparmış ipini eski kayıklar gibi yüzer

*kışın, sabaha karşı rüzgârda tahta cumbalar
ve bir sac mangalın küllerinde
uyanır uykudan büyük İstanbul'um.” (1958)*

Şair İstanbullu olur da Kızkulesi'ni unutmak olur mu? Paris'te Güzin Dino'ya yazdığı şiirde Kızkulesi'ni esirgemez şiirinden:

*“koşmaca oynayalım yağmurun altında
yalnayak başıkabak
ve geçelim Sen Mişel Bulvarı'ndan İstanbul'u
kovalayarak
ve fir dönelim Notr Dam'ın bahçesinde
Kız Kulesi'yle...” (1962)*

Anadolu'daki kentler

Nâzım, sık sık bulunduğu kentlerle karşılaştırma yaparak aktardığı İstanbul özlemine, İstanbul'la birlikte kimi zaman diğer Anadolu kentlerini de katar. Nâzım Hikmet'in 1951 sonrası şiirlerine doğrudan girmiş, İstanbul dışında iki Anadolu kentiyile karşılaşırız. Uzun hapisane dönemini geçirdiği Bursa; İstanbul ve ülke özlemiyle birlikte bahçeleri ve ağaçlarıyla bulunuyor:

*“Ne olurdu sürmeni ben getirebilseydim sana
İstanbul'un yıldızlı gecelerinden,
Bir nar çiçeği takabilseydim yakana
Bursa bahçelerinden.” (1954)*

*“Gözlerin gözlerin gözlerin,
sonbaharda öyledir işte kestanelikleri Bursa'nın
ve yaz yağmurundan sonra yapraklar
ve her mevsim ve her saat İstanbul.” (1956)*

1956'da Kiev şehrine sevdalanması; İstanbul'un mavisi ve Bursa'nın yeşilini anımsatmasındandır. Ancak Bursa, bir başka şiirinde tarihsel niteliğiyle öne çıkacaktır. Amerikan Dışişleri Bakanı, NATO'nun en ucuz askerinin Türkiye tarafından sağlandığını söyleyince yine Bursa bahçeleri gururla girmiş şiirine:

*“meselâ, Mister Dalles,
yeller eserken yerinde sizin New-York'un,
kurşun kubbeler kurdu o
gökkubbe gibi yüksek,
başmetli, derin.
Elinde Bursa bahçeleri gibi nakışlandı ipek.”
(1953)*

Ve Antalya, sevgilinin gözleridir, Bursa ve İstanbul gibi:

*“gözlerin gözlerin gözlerin hep güneşte,
şu Mayıs ayı sonlarında öyledir işte
Antalya tarafında ekinler seher vakti.” (1956)*

Bursa ve Antalya artık Anadolu'dur, bahçe-

leri ve ekinleriyle girer şiirine. Şairimiz, bu şiirlerde de görülen kır ve yurt özlemine Anadolu'da bir köy mezarlığına gömülmek isteğini belirterek ifade eder bir başka şiirinde ve devam eder:

*“ve de uyarına gelirse,
tepemde bir de çınar olursa
taş maş da istemez hani...” (1953)*

Sonuç yerine

Bu kısa gezimizin birinci bölümüne ilişkin söyleyebileceğimiz en önemli sonuçlardan biri ağaçsız kent veya yer tanımlanmasının hiç bulunmamasıdır şiirlerinde. Bu durumu İstanbul ve Anadolu kentleri için 1951 öncesi anlarındaki kentlerin kentleşme düzeyi ile açıklayabiliriz. Yani, bu son derece doğaldır. Bir de 1951-1963 arası yaşadığı kentlerin biçimleniş sürecine ilişkin kaygılarıyla – ki sorunları bugünle karşılaştırılmaz kentlerdir yaşadığı kentler. İnsani çevre arayışının en önemli ipuçları, parklarda, bahçelerde, kamuya ait alanların sosyalize olmasında, evlerin sokakla ilişkisinin doğrudanlığındadır.

İkinci olarak özellikle son şiirlerinde kent mekânsal zenginliği üzerinde durduğunu, geleceğin mimarlarına dönük mesajlarında bunu yansıttığını söyleyebiliriz. Üçüncüsü, şiirlerinde, özlem duyduğu İstanbul (doğal-tarihsel) panoramasının sık sık yer almasıdır. İstanbullu (kentli) olmanın getirdiği duyarlılıkla; zaman zaman yaşadığı kentlerle şehri bu açıdan da karşılaştırır. Bu özlem yurduna, Anadolu'ya, kırlara kadar uzanır. Ağaçla, bahçeyle, yeşille betimlemesi kentleri, boşuna değildir. Sorun kır ya da kent değil; yaşam yeridir çünkü...

Kubilay Önal,

Notlar:

1. Nâzım için de artık İstanbul, uzak bir resim...
2. Atladıklarım da olabilir ancak sıralayabildiklerim: Köstence, Bükreş, Balçık, Varna, Sofya, Razgrad, Tallin, Rostov, Harkov, Petersburg (Leningrad), Moskova, Kiev, Tiflis, Bakü, Sumgayıt, Pitsunda, Arhipo Osipovka, Kirofabad, Kislovodsk, Berlin, Leipzig, Brest, Varşova, Krakov, Viyana, Prag, Stockholm, Budapeşte, Frantişkovı Lazni, Paris, Roma, Marsilya, Selanik, Havana, Kahire, Port-Said, Dar-es Selam, New York, Madrid, Saragosa, Hiroşima, İstanbul, Bursa, Antalya, Ankara, İzmir, Mardin...

Kaynakça:

- Babayev, Ekber (2002), *Nâzım Hikmet, Yaşamı ve Yapıtları*, İnkılap Kitabevi.
- Göksu, Saime-Timms, Edward (2001), *Romantik Komünist Nâzım Hikmet'in Yaşamı ve Eseri*, Doğan Kitap.
- Nâzım Hikmet (2002), *Son Şiirleri (1951-1959)*, Şiirler: 6, Yapı Kredi Yayınları.
- Nâzım Hikmet (2002), *Son Şiirleri (1959-1963)*, Şiirler: 7, Yapı Kredi Yayınları.
- Sergey Yesenin (1982), *Lirikler*, Çev: Azer Yaran, Ayça Yayınları.

Nâzım Hikmet, eşi Vera Tulyakova, Güzin-Abidin Dino ve Hıfzı Topuz ile. Paris, 1962. (Aziz Nesin Arşivinden)

Büyük Aile, Büyük Ev

H. Besim Çeçener

Dünya'nın orta noktası neresidir, diye sorulsa, bu tanıma en yakışan coğrafya Anadolu'dur. Üç büyük kıtayı birleştiren Anadolu, tarihi boyunca Asya, Avrupa ve Afrika halklarına köprü görevi yapmış, göçler ve istilalara uğramıştır. Kuşkusuz bu geçişler sadece iz bırakmamış, gelip geçenlerin bir kısmı da bu topraklara yerleşmişti. Bugün bu topraklarda birçok etnik grup örf, adet ve gelenekleriyle yaşamaktadır.

Bu geleneklerden biri de, "büyük aile" ve "büyük ev" geleneğidir.

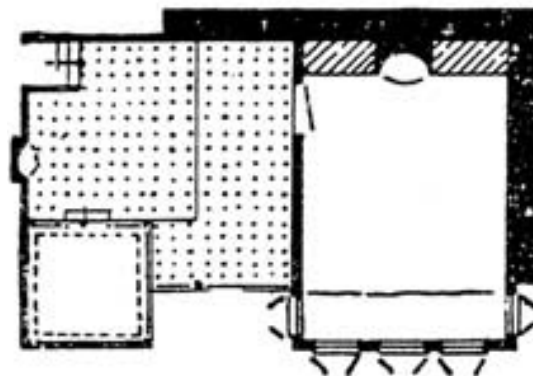
İnsanoğlunun yerleşik düzene geçiş evresinin en önemli ve yoğun belgeleri Anadolu'dadır. Boğazköy, Hacılar, Çayönü gibi ören yerlerinde yapılan kazılar, on bin yıl evveline ait kentsel yerleşmeler hakkında günümüze bilgiler taşırken, bu kentleri yaratan toplulukların sosyal, ekonomik ve sanatsal etkinlikleri açısından da bizleri aydınlatmıştır. O tarihlerde yazının icat edilmesi ise, arkeoloji biliminin en önemli talihi olmuştur. Ancak ne yazık ki, bu kadar geniş ve somut belgeye karşın, büyük aile ve büyük ev konusunda uzak tarihe ilişkin yeterli diyebileceğimiz bir araştırma yapılmamıştır. Veya, en azından, ben bilmiyorum. Buna karşın tarihimizde "Osmanlı İmparatorluğu Dönemi" dediğimiz süreçten günümüze ulaşan ve bugün dahi işlevini sürdüren binlerce konuttan esinlenecek sonuçlar çıkartmak olasıdır. Bunda, bizim o toplumun bir bireyi olmamızın ve Anadolu'da hâlâ büyük aile geleneğinin devam etmesinin rolü de vardır kuşkusuz.

Çok genel bir bakış açısı içinde büyük ailenin oluşumunun, o ailenin ekonomik durumuna, yani üretim türüne ve hacmine bağlı olduğunu söylemek olasıdır. Ürettiği ürün veya hizmetin "çekirdek aile" dediğimiz kurumu geçindiremediği hallerde, aynı aileden türeyen yeni çekirdek ailelerin ortak üretim ve ortak tüketime yönelmesi, dededen toruna birlikte yaşamayı zorunlu kılan, dolayısıyla büyük aileyi oluşturan en önemli etkidir. Bunun tam tersi, aşırı üretim ve servet birikimi, büyük aileyi getiren

bir etkidir. Büyük servet bir anlamda kapital birikimidir. Kapital birikimi işçi kullanmayı getirir. İşçi kullanmak ise, yönetim gerektirir. Kapitalin parçalanmaması ve büyümesi o ailenin çekirdek aile kurmalarını engeller ve büyük aile kurulmuş olur. Geçmişte sadece kırsal kesim ekonomisinin hakim olduğu dönemlerde senyörler ve toprak ağaları böyle ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise, aile holdingleri buna örnek gösterilebilir.

Anadolu'da yüzlerce yıldan beri var olan bu iki tür büyük aile sistemi, sanıldığı gibi aksine, daha çok yoksulluğun getirdiği bir kurumdur. Bugün dahi verimsiz topraklara sahip köy ve mezralarımızda aile büyüğü dede, iyice yaşlanıncaya kadar, sahip olduğu tarla ve bahçelerini erkek evlatları arasında paylaştırmamakta, elde edilen gelirin kullanımını kendi elinde tutmaktadır. Oğullarına gereksinimleri ölçüsünde yardım etmekle yetinmektedir. Oysa, üretimden elde edilen bu kısıtlı geliri adeta harçlık gibi verdiği oğulları da evlidir ve çoluk çocuk sahibidir. Hatta onların bile çoğu kez torunları vardır. Büyük dede elden ayaktan düştükten sonra sahip olduğu tarla ve bahçeleri, köyde ileri gelen iki kişinin şahitliğiyle erkek evlatları arasında, olabilecek eşitlik ölçüsünde, pay eder.

Bu, üç veya dört kuşak devam etmiş olan büyük ailenin sonudur. Aslında çoktan kendi çekirdek ailesini kurmuş olan evlatlar ekonomik özgürlüklerini kazandıkları an, çekirdek aileleri resmîyet kazanır ve kendi yeni büyük ailelerini oluşturmaya başlarlar.

Eski Türk evlerinin plan tiplerine bir örnek: Ankara'da Ulucanlar Caddesi'ndeki 1700'lerde inşa edilmiş evde sofa ile oda sokağa bakıyor. Sofanın çıkmalı bir tahtı bulunuyor. Sofa ile oda arasında bir kapıdan başka irtibat yok.

Kuşkusuz bölünecek topraklar sonsuz değildir. Bölünemez ve çekirdek aileyi dahi besleyemeyecek hale gelen tarla ve bahçeler yok bahasına köyün zenginlerine satılır. Ya da topraklarını satın alan ağanın “marabası” yani “yarıcısı” olarak yaşamlarını sürdürürler. Anadolu’da yakın zamanlara kadar tüm köyü, hatta yakın köyleri dahi satın alan büyük ağalık düzeni böyle ortaya çıkmıştır.

Bu kötü bir düzen, kötü bir yazgıdır.

Sorumlusu var mıdır?...

Evet, en azından Anadolu’da yaşayan Müslüman halkın yoksulluğunun sorumlusu vardır. Bu sorumlu, “Osmanlı Devleti”nin üretim politikasını belirleyen kurum veya kişilerdir.

Osmanlı ailesinin önlenemez yükselişinin tarihi, bu yazının konusu dışındadır. Ancak, bu yükselişte Ahi Teşkilatı’nın büyük payı olduğuna işaret etmekle yetineceğim.

Osmanlı Devleti’nin bütçesi, bir kısmı tımar, zeamet, has vb. toprak düzenlemelerinden sağlanmasına karşın yetersiz kalıyordu. Asıl kaynak, hemen hemen iki-üç yılda bir düzenlenen seferlerden sağlanan haraç ve vergilerdi. Bu seferleri sadece paralı askerler olan Yeniçeriler ve Sipahilerle yapmak olası değildi. Anadolu’dan piyade askerler de toplanıyordu. Ancak toplanacak askerlerin üretimi çok önemliydi. Aylar, hatta yıllarca sürecektir seferler için tüccarların, esnafın, zanaatkarların askere alınması, toplumsal yaşamı felce uğratmak anlamına geliyordu.

Yapılması gereken şey, toplumu sınıflandırmak ve her sınıfa ayrı bir üretim zorunluluğu getirmektir. Bu öyle bir ayırım olacaktır ki askere alınacak sınıfın üretimi, onun geride bıraktığı aile fertlerince yapılabilir ve üretim aksamalıydı. Uzmanlık istemeyen, emek yoğun, yani çok insana gereksinimi olan bir üretim türü olmalıydı.

Bu tanıma en uygun üretim türü ise arpa, buğday, yulaf, çavdar, mısır gibi “tahıl tarımı” idi. Geriye sınıflar arası iş bölümünü yapmak kalıyordu.

Tüccarlık, esnafılık ve zanaat ile sanayi üretimi gerektiren tarım ürünlerinin yetiştirilmesi, “reaya” genel adı altında tanımlanan Müslüman olmayan halka verilecek, onlar askere alınmayacaktı. Bunun bir diğer yararı, sefer yapılan ülkelerin büyük kısmı Hıristiyan ülkeler olduğundan, dindaşlık riskini ortadan kaldırmaktı.

Geriye kalan tahıl tarımını ise, “beraya” diye tanımlanan Müslüman halka yaptırmak, savaş için gerekli askerleri bu sınıftan toplamaktı.

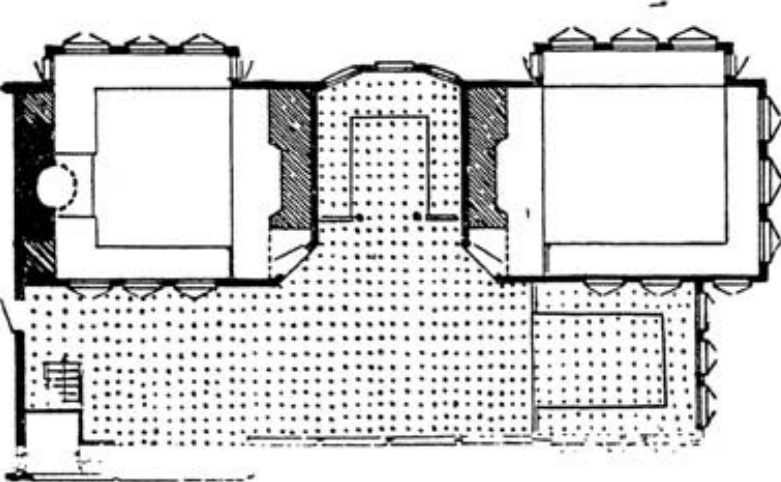
Osmanlı İmparatorluğu’nun yayıldığı topraklar göz önüne getirilirse, böyle bir üretim ayırımı organizasyonunun yapılmasındaki güçlük de ortaya çıkar. Esasen bu düzenlemenin yapılması ve yürütülmesi ancak Ahi Teşkilatı’nın altından kalkabileceği bir işti. Kuşkusuz, fikir de onlardan çıkmıştı. Ayrıca o tarihlerde ülke ekonomisinin en önemli lokomotifini olan ticareti ellerinde tutarak, siyasi yönetim karşısında olmazsa olmaz bir kurum haline gelmek, Ahiler açısından yaşamsal bir avantaj sağlayacaktı. Sonuçta öyle de oldu. Ahilik, Osmanlı Devleti yıkılana kadar etkinliğini yitirmedi.

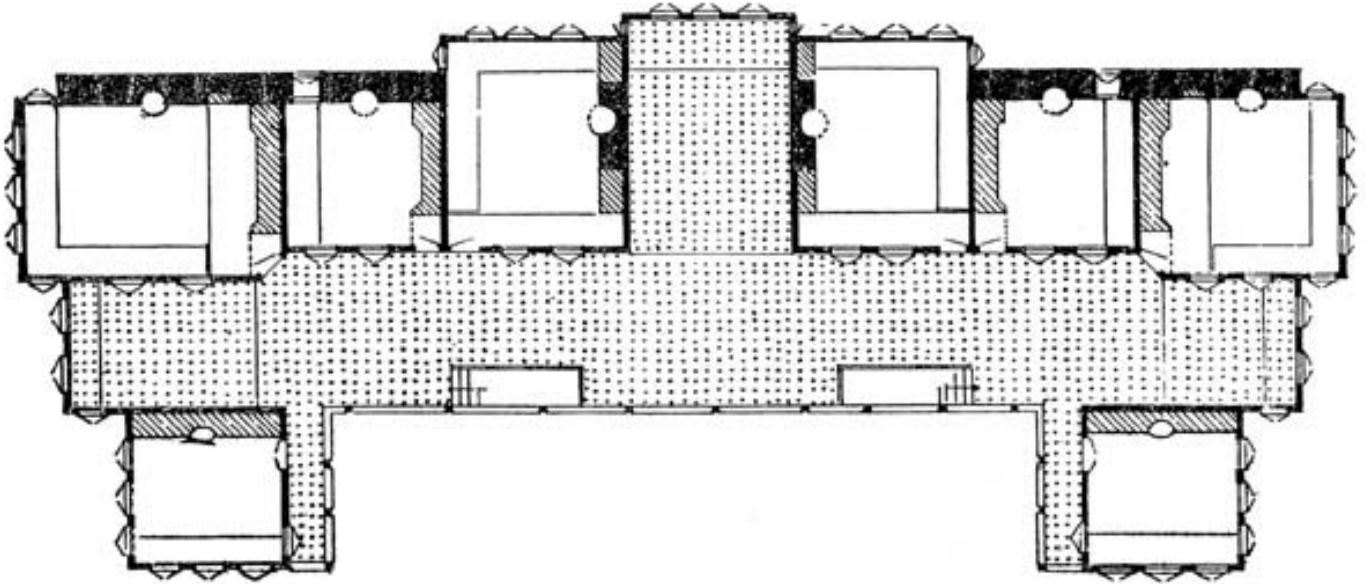
Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren çok etkin bir “yerleşme politikası” uygulamıştır. Kuşkusuz bu politika yukarıda değindiğimiz sınıfsal üretim politikası ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. Müslüman halka zorunlu kıldığı “tahıl üretimi” bu toplulukları Anadolu’nun en kıraç arazilerine yerleştirmesiyle sonuçlandı. Bire beş, bire altı ürün veren bu verimsiz toprakların, çekirdek aile dediğimiz sosyal kurumu geçindirmesi olanaksızdı. Çünkü aile fertlerinin gücü ve karasaban, bu aileyi bir yıl besleyecek ürünü elde etmeye olanak vermiyordu. Hele kıtlık yıllarını atlatabilecekleri kadar yedekleme yapmalarına hiç olanak tanıımıyordu. Anadolu, yüzyıllar boyu açlıktan kıyımlar yaşamış bir coğrafi alandır.

Müslüman halkı kurtarabilecek tek çözüm, hızlı şekilde üremek, birlikte yaşamak, ortak üretip ortak tüketmek; yani, en az üç-dört kuşak bir arada yaşamak, ancak ondan sonra koşullar el verirse parçalanıp yeni büyük aileleri oluşturmaktır. Bu yöntemin de sonunda iflas ettiğini, toplumu ağalık sistemine götürdüğünü yukarıda belirtmişim.

“Büyük aile”, büyük ev demektir. Yaklaşık 70-80 yıllık bir süreci gerektiren bu oluşum, konut gereksinimini zamana yayar. Önce kadın

Eski Türk evlerinin plan tiplerine bir başka örnek: Edirne’de, Mimar Sinan Caddesi’nde bulunan, büyük bir konağın geri kalmış ve bölünmüş (Selamlık) kısmı olan bu evde, sofanın cameranlı direkliğinden ayrılan bir sekiliği ile merdiven üstünde bir de tahtı bulunuyor. İki oda arasında bulunan ve sofadan bir direklikle ayrılan eyvana ayrıca sokak üstünde bir cumba eklenmiş. Söz konusu konak Edirne’nin 18. yüzyıldan kalan son evidir.

ve erkekten oluşan çekirdek aile kendine, bir oda, bir sofadan oluşan evini yapar. Kışın kapalı odada, yazın açık sofada yaşar. Aslında, büyük kısmı Orta Asya'dan gelen Müslüman halk, tek odada yaşama geleneğine sahip bir topluluktur. "Topak ev" göçebeliliğin zorunlu kıldığı bir konut türüdür. Ancak, Anadolu'da yerleşen bu insanlar kalıcı evlerini yaparken, sanıldığı gibi aksine, topak evden değil, Doğu Anadolu'nun hayvancılıkla geçinen asıl yerleşiklerinin konut tipi olan "kara çadır"dan esinlenmişlerdir. Topak evin, üstü örtülü açık kısmı yoktur; kara çadırın ise vardır. Tek oda, tek ev dediğimiz Anadolu ev tipinin de tek odası ve üstü örtülü sofası vardır. Çoğunlukla taş ve ahşaptan inşa edilir. Mevcuda dokunmadan yanına açık sofalı yeni odalar eklenebilir. Böylece, 70-80 yıl içinde, dededen toruna kadar tüm büyük aileyi barındıran konut ortaya çıkar. Kuşkusuz, tanımını yaptığım açık sofalı bu klasik büyük ev tipi, yöreden yöreye, iklim, malzeme, örf ve adetlere göre çok farklı mimarileri ortaya çıkarır. Ancak, oluşmasındaki nedenler ve ilkeler hep aynıdır.

Osmanlı topraklarında yaşayan ve Müslüman olmayan aileler arasında "büyük aile", dolayısıyla "büyük ev" geleneği hemen hemen yok gibiydi. Onlar, yani reayalar çekirdek aile sistemi içinde yaşarlardı. Çünkü onların üretimle ilgili işleri, çekirdek ailenin geçimini sağlayabilecek türden mesleklerdi. Tüccardılar, esnaftılar, zanaat sahibiydiler. Yahut zeytin, üzüm, pamuk gibi sanayiye dönüşen değerli tarım ürünleri yetiştirilecek yeşil, sulak arazilere sahiplerdi. Ülkenin sebze gereksinimini onlar karşılardı. Çok yakın dönemlere kadar büyük

yerleşim alanlarında bolca bulunan bostanları hep Rum ve Ermeniler işletirdi. İki dönümlük bir bostan dahi çekirdek ailenin geçimi için yeterliydi. Oysa Müslüman çekirdek aile 30-40 dönüm tarladan dahi geçimini sağlayamıyordu.

"Güdülen koyun" anlamına gelen "reaya" kelimesindeki alçaltıcı anlama karşın, bu insanlar ülkenin, gelir düzeyi yüksek vatandaşları idi. Asıl güdülenler Müslümanlardı. Çünkü, Osmanlı Ailesi'nin ve Ahilerin çıkarı bunu gerektiriyordu. Salt bu ekonomik politika nedeniyle, Müslüman köylüler çocuklarını okutamıyordu. Çocuklar yedi-sekiz yaşlarından sonra aile üretimine yardımcı olmak zorundaydılar. Çobanlık her köylü çocuğun yaptığı yaygın bir işti. Çorak arazilerde kurulan Müslüman köylerinde içecek su bile bulmak sorundu. Ağaç yetişmiyordu. Pisti. En önemlisi, büyük aile sistemindeki büyük dede egemenliği nedeniyle babalar 40-50 yaşlarına kadar söz hakkı olmadan yaşamak zorunda kalıyorlardı. Zaten okuması ve yazması olmayan bu koskoca insanlar, adeta kişiliksiz ve kimliksiz yaratıklar haline geliyorlardı.

Üçüncü binyıla girdiğimiz şu günlerde Anadolu'da hâlâ bu sistemin var olduğunu görmek dahi insanı üzüyor...

Çizimler: *Türk Evi Plan Tipleri*, Sedat Hakkı Eldem, İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, 1968.

Türkiye’de İskân ve Konut - II

Cengiz Eruzun

İstanbul’da İskân Düzeni ve Konutun Evrimi

Osmanlı dönemi imar koşullarını İstanbul ölçeğinde irdelemek, ülke geneline açıklık getirebilmesi açısından yararlı olacaktır.

Fetihten hemen sonra İstanbul’da Türkler tarafından ilk evler kurulurken arsalar mülk olarak verilmekteydi. Ancak, daha sonraları bu uygulamanın spekülasyon yaratabileceği fark edilmiş ve Nişanca Mehmed Paşa’nın önerisine uyularak konut arazisi mülkiyeti kaldırılmış, yalnızca kullanım hakkı verilmeye başlanmıştır. (Eruzun, 1994)

Bizans döneminden kalan anayollar korunmuş, boş alanlar yapılaşırken Anadolu’dan gelen aileler için Hazine ya da Vakıf arazileri üzerine tahsis yoluyla evler yaptırılarak İstanbul kent dokusunda yeni bir yerleşim anlayışı işlemeye başlamıştır. O dönemlerde boş olan büyükçe parsellerin ortasına yapılan ilk evlere anayol ya da sokaktan bir ulaşım yolu bağlanarak bahçe içinde yapılaşmalar oluşmuş, daha sonra ikinci ve üçüncü nesillerin evleri de ilk eve bağlantı yollarının üzerine yerleştirilince çıkmaz sokaklar meydana gelmiştir. Zamanla parsellerin de daha küçük parçalara ayrılmasıyla, yerleşim dokusu sıklaşmıştır.

Ulaşım sistemi, cadde, yol, sokak ve çıkmaz sokaklar biçiminde, geniş caddelerden başlayıp dar çıkmaz sokaklarda son bulan bir hiyerarşik düzene dönüşmüştür. Yeni yol ağı, ancak at arabalarının geçebileceği şekilde ama genelde yaya aktivitesine göre düzenlenmiştir. Ön bahçesiz evlerin yan ve arka bahçelerindeki çeşitli süs ve meyve ağaçlarının oluşturduğu yeşillikler kentsel dokuyu zenginleştirmiş, çevreye ve kente güzellik katmıştır.

Vakıf ya da Hazine arazileri tahsis edilerek ev kurulurken komşuların katılımı esastır. Sokak sakinleri, yeni yapılacak evin ya da evlerin, mevcut binalara saygılı ve uyumlu biçimlenişini yönlendirmek üzere görüş bildirebiliyor ve yeni komşularıyla bir anlamda sözlü anlaşma (akit) yapıyorlardı. Bu kurallara uyulup uyulmadığının denetlenmesi, Mimarbaşı’nın görevidir. Bu nedenle Mimarbaşı’ndan izin almadan kent

inde veya kenar yerleşmelerde bina yaptırmak olanaksızdı. Bina yükseklikleri Sultan fermanlarıyla belirlenirdi. Sokaklara ve diğer arsalarla tevacüzü önlemek de Mimarbaşı’na aitti. Mülkiyete bağlı olmadan tahsis yoluyla elde edilen arsalarla yapılan evlerin herhangi bir sebeple yıkımından sonra, imar açısından büyük sorunlar doğmaktaydı. Mütevellilerin ve Vakıf sandıklarının, icarlıların, hissedarların müdahaleleri yüzünden yeni ev yapımı oldukça meşakkatli ve zor gerçekleşebiliyordu. Yıkılan bir evin enkazının kaldırılması bile mahkeme ilamı gerektirdiğinden, ev sahipleri evlerinin eskimemesi için olağanüstü bir çaba içindeydiler. Her sene bakım yapılır, boyanır ve evler yeni kış sezonuna hazırlanırdı. (Eruzun, 1994)

15. yüzyıldan Tanzimat’a kadar İstanbul kentinin toplumsal ve fiziksel oluşumunda önemli yeri olan evlerin, binaların mekânsal özellikleri, konumu ve buldukları mahalle ya da semtlerde biçimlerine ilişkin imar kurallarının oluştuğunun ipuçlarına mahkeme kayıtlarında rastlanılmaktadır.

Altı üstlü binalar “menzil”, tek katlı küçük evler “beyt” olarak isimlendirilirdi. Üç katlı binalara, daha çok Galata’da izin verilmiştir. 15. yüzyıldan sonra kentin nüfusu artmaya başlayınca, “cihannüma” ve üst katlara ilave izni çıkmıştır. Konutlarla ilgili davalardan anlaşılacağı üzere, Tanzimat dönemine gelinceye kadar kat yükseklikleri, cephe genişlikleri, kat sayıları vb. konularda çeşitli kurallar belirleyen imar ve zabıta kanunları geçerli olmuştur. Mülk sahipleri ve ustalar, binaları diledikleri gibi değil, ancak belli kurallara uyarak yapabilmişlerdir.

Osmanlılar, şehrin ana işlevini devam ettirecek İstanbul’u geliştirmeye özen göstermişlerdir. Kumkapı’daki büyük liman ve Yemiş İşkelesi’ndeki küçük liman işletilmeye devam edilmiştir. Bizans zamanındaki yedi tepe, Osmanlılar zamanında da imaj noktaları olarak değerlendirilmiş, Bayezid, Süleymaniye, Fatih Mihrimah Sultan camileri, bu tepelerin silüetini tamamlayan eserler olmuştur.

Önceleri ahşap strüktürle inşa edilmiş olan

İstanbul evleri, bahçeli ve iki katlı iken daha sonraları, artan nüfus nedeniyle üç kat ve hatta bazı eğimli arsalarda dört kata varan yüksekliklere ulaşmış, yan bahçeler giderek küçülmüştür. Süleymaniye ve Zeyrek gibi semtlerde bitişik düzen yapılaşmalar sonucunda arka bahçeler algılanamaz hale gelmiştir. Yangınlardan sonra kâgir yapılar yapılması için fermanlar çıkarılmış, depremlerden sonra ise ahşap yapı yapılması istenmiştir. Kent dokusunun sıkışması, silüetlerde yükselmeler baş göstermesi gibi tüm olumsuzluklara rağmen evlerin bahçelerindeki süs bitkileri ve ağaçlar nedeniyle kentin yeşil görünümü bozulmamıştır.

19. yüzyıldan sonra Osmanlıların geleneksel toplum yapısı, batı ülkelerinde sanayi devrimiyle ortaya çıkan dinamizmin etkilerine daha fazla dayanamamış, Tanzimat döneminde girilen yeniliklerle değişmeye başlamıştır. Öyle ki, bu değişim, Bizans'tan Osmanlı'ya geçişte kendini bu derece hissettirmemişti. Sultan Abdülmecit zamanında Gülhane Hattıhümayunu olarak bilinen fermanla 1839 yılında ilan edilmiş olan ve yönetimi iyileştirmeyi amaçlayan yeni dönem, batının üstünlüğünün resmen kabul edildiği bir dönüm noktasıdır. Bu dönüşümü tarihçiler, "Tanzimat Dönemi" tanımıyla anarlar. Osmanlı döneminin devlet yönetimini Padişah adına sürdüren Sadrazam, hemen hemen tüm işleri kendi konağından yürütürken, yenilik hareketlerinin başlamasıyla Bâb-ı Âli'deki Başbakanlık makamına taşınmış; kurumlaşmaya doğru önemli bir hamle yapılmıştır. Artık İstanbul, çeşitli zanaat kollarıyla iş hayatı sürdürülen, hatta bostanlarda tarımsal üretim bile yapılan bir kent olmaktan çıkıyor, yerleşim alanları dışına taşan üretimin denetlendiği bir kent işlevi üstleniyordu.

Bu yeni bir kentsel işlevdi ve eski mekânlar da sürdürülemezdi. Bu yüzden saray Dolmabahçe'ye taşınmış, bankalar, sigorta binaları, nakliyeciler gibi ticareti canlı tutacak mekanizmalar, yer seçimlerini Galata olarak benimsemiştir. Batı kökenli işadamları, tüccarlar ve bunlarla işbirliği içinde olan Müslümanlar da Beyoğlu yakasına yerleşmişlerdir. Elit tabakanın yeni işlevin canlı kıldığı Beyoğlu, Galata, Beşiktaş semtlerine gelişi bile eskiden beri eski İstanbul'da yerleşmiş olan Rum, Ermeni, Yahudi ve diğer azınlıklarla birlikte Müslüman orta tabakayı yerinden koparamamıştır. Bu kesim, geleneksel bahçeli ve iki katlı evlerinde yaşarken, Beyoğlu yakasında dört-beş kata ulaşan sıra evler yükselmeye başlamıştır. Sosyoekonomik değişim, mekânlarda da kendini göstermeye başlamıştır. Daha sonraları Osmanbey, Nişantaşı, Şiş-

li semtleri de apartman sürecine girmiş, Beyoğlu yakasındaki yerleşim alanları yoğunlaşmıştır.

Bu olguların hızlanmasında ulaşım ve iletişimin önemli rolü olmuştur. Buharlı vapurlar, tramvay ve tünel gibi araçlar, uzak yerleşmelere ulaşımı kolaylaştırmış, telefonun devreye girmesi de işyerlerinin yerleşim alanlarının yakınında olması zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır.

Böylece önce Bizanslıların, sonra Osmanlıların iki bin yıldır aynı amaçla kullandıkları kent mekânları çekiciliğini yitirmiş, ilgi, Beyoğlu yakasına kaymıştır. Öyle ki, yalnız Avrupa'nın büyük mağazaları değil, aynı zamanda devreye giren eğlence yerleri, lokantalar, tiyatrolar, kentin yaşamına canlılık katmıştır. Buna rağmen yeni işlevler için yeni semtler ve yeni alanlar seçildiğinden, toplumsal yaşamda, Cumhuriyet döneminin ilk 25 yılına gelinceye kadar önemli sayılabilecek rahatsızlıklar ortaya çıkmamıştır.

Levantenlerin İstanbul'a taşıdıkları batı kültürü, Osmanlı kültürüyle senteze ulaşmasa da toplumumuzun hoşgörülü tutumu sayesinde yadırganmamış, hatta bu kültüre sempati bile duyulmuştur. 19. yüzyılın sonlarına doğru İstanbul, semtlerde yaşayan kültür grubuna göre farklılıklar göstermesine rağmen bütündeki

Süleymaniye'den
Galata-Beyoğlu, İstanbul.

kimliği çok kültürlüdür. Asıl halk kesimini oluşturan Türkler, Süleymaniye, Fatih, Beyazıt, Sultanahmet, Cankurtaran, Eyüp, Kocamustafapaşa, Aksaray, karşıda Üsküdar, Beylerbeyi gibi semtlerde yaşıyorlardı. Bu kesimin ev kültürü ahşaptır. Evlerin üst katları manzaraya açılır, iç ve orta sofaları, iki ya da üç katlı bahçeli evleri vardır. Çok az da olsa dış sofalı evlere de rastlanılmaktadır.

Rumların Bizans döneminden kalan grubu Fener'de; Anadolu'dan getirilenler Hasköy, Kurtuluş, Feriköy, Kuruçeşme, Arnavutköy, Tarabya, Bebek, Beyoğlu, Galata, Tophane semtlerinde yerleştirilmiştir. Ermenilerin Fatih Sultan Mehmet tarafından Anadolu'dan getirilen grubu Kumkapı, Yenikapı, Samatya'ya; Kırım fethinden sonra getirilenler Karagümrük, Balat ve Kefeliköy'e; 17. yüzyıldan sonra gelenler ise Topkapı, Edirnekapı ve Üsküdar'a yerleşmiştir. Bizans döneminden kalan grup daha çok Haliç'in iki yakasında; Anadolu'dan getirilenler Balat, Galata ve Yeniköy semtlerinde ikamet etmiştir. Rum, Ermeni, Yahudi azınlıkların evleriyle Türklerin evlerinin dıştan görünüşleri arasında çok fark bulunmamaktadır. Ancak Galata-Beyoğlu gibi semtlerdeki yapılar dıştan gö-

Sokak dokusu, Elmalı, Antalya, 2002.

rünüşleri itibariyle Müslüman-Türk kesiminin evlerinden oldukça farklıdır. Bu benzerlikler ve farklılıklar, İstanbul'un azınlıklarla birlikte Osmanlı-Türk ağırlıklı bir kültür mozaïği oluşturduğunu ortaya koymaktadır ve 1950'li yıllara kadar bu özellikler korunmuştur.

Cumhuriyet Türkiye'sinde iskân düzeni ve konutun evrimi

Osmanlı döneminin sona ermesiyle sonuçlanan çözüme, uluslararası sömürü düzenine karşı olduğu kadar, ulusal düzeyde de tıkanma noktasına gelen sosyoekonomik yapıyı yeniden düzenlemeye yönelik bir mücadele süreci başlatmıştır.

1. Cumhuriyetin kuruluşundan 1950'ye kadar iskân ve konut

Cumhuriyet dönemine geçilmesiyle yeni bir toplumsal düzen kurulmaya karar verilmiş, kadın hakları başta olmak üzere tüm insan hakları yeniden düzenlenmiştir. Artık sanayi devrimi sonucu hızlı bir gelişme süreciyle ilerleyen batı ülkelerinin uygarlık düzeyine, yine batının yöntemleriyle ulaşma süreci başlatılmıştır. Tanzimattan Cumhuriyete kadar geçen sürede batılılaşma çabalarının başarılı olamayışı, bu kültürün, çok farklı sosyoekonomik yapıdan oluşan toplumumuz tarafından benimsenmemesinden kaynaklanmaktadır.

Cumhuriyetin kuruluşuyla başlatılan hamleler, iskân ve konut açısından önemli yenilikler getirmemiş, ancak şehirden uzak sanayi tesislerinin yakınına kurulan işçi evleri gelişerek, az sayıda yeni kasabaların oluşması gerçekleşmiştir.

1950'li yıllara kadar devletin, imar hamlelerini daha çok sanayi tesisleri, demiryolları, hava alanları, barajlar ve eğitim, sağlık, yönetim kurumlarına yönelttiği bir dönem olmuştur. Nüfus artışıdaki hızın çok fazla olmaması nedeniyle varolan yerleşim alanlarıyla yetinilmiştir. Ülkemiz, 1940'lı yıllarda başlayan İkinci Dünya Savaşı'na girmemeyi başardysa da en az beş-altı yıllık bir durgunluk yaşamış, toplumsal gelişme hamleleri yapamamış, nüfusun % 70'i 1950'ye kadar köylerde yaşamıştır. Kurulan sanayi tesisleri, kırsal kesimi çekebilecek düzeyde değildir. Ayrıca, savaş yıllarında yerini terk edip kente gitmeyi göze alan aile de çok azdır. Bu nedenle Anadolu'nun hemen hemen tamamında geleneksel evler korunmuş, yeni yapılanlar ise eski yerleşim dokusundaki evlerin benzerleri olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, gelişmiş batı ülkelerinin savaş yüzünden tahrip olan sosyoekonomik gelişimlerini hızlandırma çabalarıyla yeni bir organizasyon dönemidir. Türkiye'nin de

içinde bulunduğu Üçüncü Dünya ülkeleri bu sürecin dışında kalamamış uluslararası ekonomik, politik ve stratejik iletişimleri gereği kendi sosyoekonomik düzenini yenileme zorunluluğuyla karşı karşıya kalmıştır. 1945 sonrasında girilen bu yeni reorganizasyon döneminde savaş yorgunu gelişmiş batı ülkeleri ile ABD'nin belirlediği amaç ve hedefler doğrultusunda gelişmeyi benimseyerek sunulan programı uygulamaya koymuştur.

Toplumumuz, 19. yüzyılın başlarında ve ortalarında sanayileşmeye geçen batı ülkeleri gibi bir süreç geçirmediğinden kırsal alanların yaygın olduğu ve nüfusun %70'inin bu alanlarda yaşadığı bir yerleşme sistemi içindeydi. Sanayi devrimini yapan ve büyük ölçüde sanayileşmiş olan batı ülkelerinin ülkemize olan etkileri gecikmiştir. Batıdaki sanayileşmenin etkileri Türkiye'de ancak bir asır sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Batı ülkelerinin, sanayi ürünlerine pazar arayışları nedeniyle kırsal ekonomik düzenimiz yıkılmış, geleneksel yaşam çözülmüştür. Bu çözümlenin göçe dönüşmesi, batıda olduğu gibi kentlerdeki sanayileşmenin çekiciliğiyle değil, gittikçe artan kırsal nüfusun eski üretim biçimiyle elde ettiği artı değerın yetersiz kalmasıyla başlamıştır.

Türkiye'nin gelişiminin dışarıdan programlanması ve kentlere göçler

İkinci Dünya savaşının ardından, savaştan zarar gören ve ekonomilerini yeniden düzenlemek isteyen sanayileşmiş ülkeler, büyük atılıma hazırlanırken kendi uzmanlarıyla, üçüncü dünya ülkeleri için yeni bir işbölümü planlar.

Bu plana göre üçüncü dünya ülkeleri, tarımsal üretimlerini geliştirecek ve sanayi hammaddeleri üretecek, gelişmiş savaş yorgunu ülkeler ise bu hammaddeleri işleyerek sanayilerini ileri düzeyde yeniden kuracaktır. Asıl beklenti, üçüncü dünya ülkelerinin tarımsal üretimlerinden yararlanmak olduğundan, sanayileşmiş ülkeler kendi teknolojik gelişmelerini hızlandırmayı birinci derecede önemseyerek programa almışlardır. Buna bağlı olarak üçüncü dünya ülkelerinin programlarını da kendileri hazırlayarak, onları belli bir düzeye kadar geliştirmek, ama tüketim toplumu haline geldiklerinde, bu düzeyde bırakarak sürekli kendilerine bağımlı kılmayı hedeflemişlerdir. Makineleşme ve kapitalistleşmeyle tarımsal üretimin artırılması buluşu, o dönemlerde "yeşil devrim" olarak sloganlaştırılmıştır.

Üçüncü dünya ülkeleri için önerilen bu çözüm, 1945'li yıllarda "Marshall Yardımı" adıyla

Türkiye'de kapitalistleşmiş tarımsal üretim tarzının kırsal bölgelere girmesini sağlamıştır. İlk traktör fabrikası Amerikan yardımıyla İzmir'de kurulmuştur. İnsan emeğine dayalı tarımsal üretim, traktörlerin köylere girişiyle biçim değiştirmiştir.

20. yüzyılın ortalarında Türkiye, o zamana kadar yaşamadığı sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Çünkü kırsal kesimlerin tarımsal üretimdeki makineleşme, insan emeğini açığa çıkartmış ve köylerde barınma güçleşmeye başlamıştır. Sosyolog Prof. Dr. Mübeccel Kıray, bu sorunu "kırsal alana giren her traktör, on aileyi kentlere sürmüştür" özdeyişiyle tarif etmektedir. Makineleşme, kırsal alanlarda büyük tarım alanlarının oluşmasına neden olmuş, kredilerle de beslenen toprak sahipleri ancak kendilerine yetecek kadar tarım işçisi barındırmış, işsiz kalanlar kentlerde herhangi bir işte çalışmayı çare olarak görmüşlerdir.

Bazı araştırmacılar göçü doğuran etkenler arasında, kırsal kesimlerdeki nüfus artışını göstermektedir. Bu dönemde ülkemizde büyük salgın hastalıkların gerilemesi ve Cumhuriyet döneminde sağlık koşullarının kısmen iyileştirilmesi, çocuk ölüm oranlarını düşürmüş, doğal nüfus artış oranı yüzde 0,5-1 oranına gerilemiştir. Bu oranın, hareket eden göç nüfusuna ancak 1960'lardan sonra ve çok az etkisi olabilmıştır.

Bazı toplumbilimcilere göre göç nedeni, ekonomik potansiyeli yüksek olan kentin çekiciliğidir. Türkiye'de göçün başladığı yıllarda kentler incelendiğinde, fazla nüfusu istihdam edecek sanayi, ticaret, hizmet ve benzeri alanlarda önemli sayılacak bir gelişmişlik yoktur. Sosyal açıdan çekicilik ise büyük göçlere neden olacak etkinlikte değildir. Bu nedenle köylerin iş olanaklarından yoksun bıraktığı ve tarımsal üretim dışında da becerileri olmayan bu kesim, kentlerde ancak sebze, meyve sergi satışları, diğer işportacılık işleri, yamaklık ve benzeri marjinal işlerde çalışma olanağı bulabilmiştir.

Göç alan ilk kent İstanbul'dur. Kente göçle gelenlerin barınması da önemli bir sorun olmuştur. Başlangıçta, elit grubun Beyoğlu yakasında Nişantaşı, Teşvikiye, Şişli gibi apartmanlaşmaya başlamış yeni semtlerde yaşamayı tercih etmesi nedeniyle Suriçi'ndeki ahşap evlerin boş kalması sonucunda, göçle gelenlere ilk barınma olanakları kendiliğinden sağlanabilmiştir.

İstanbul'un doğal nüfus artışına göçle gelenler eklenince konut talepleri büyümüş ve yeni barınma olanakları araştırılmaya başlanmıştır. Yüksek binaların inşasına olanak veren betonarme yapı sistemi ile üst üste konumlanabilen ko-

Doğa ve kent dokusu,
Beypazarı, Ankara, 2001.

nut birimlerinden oluşan apartmanlar, batı ülkelerinin sanayileşme sürecinde kırsal göçleri barındırmak için uygulanan geçici bir çözümdür. Ülkemizdeyse bu yapılaşma biçimi, lüks yaşam biçimi olarak algılanmış ve moda haline getirilmiştir. Göçlerle artan nüfus, elit tabakanın tercih ettiği yüksek binalarda oturma modasını daha da teşvik etmiştir. Çünkü bu elit kesim, boş kalan evlerine, ucuz bile olsa kiracı bulmaya başlamıştır.

2. Türkiye’de 1950 sonrasında iskân ve konut

1950’li yıllarda her biri bağımsız birer ev olan apartman dairelerine nasıl tapu verilebileceği sorunu, tartışma gündemi oluşturmuştur. Çözüm olarak kat mülkiyeti yasası düşünülmüş ve bu konuda, basında makalelerle de pekiştirilen yoğun çabalara girişilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar kat mülkiyeti, Türkiye’nin ihtiyaç duymadığı bir konuydu. Savaş sonrasındaki yeni barınma ihtiyaçlarına çözüm bulmak amacıyla girişildiği sanılan arayış çabalarının içinde aslında başka niyetler yatmaktaydı.

Apartment yapımı iyi para getiren bir iş alanıydı. Bu iş alanını yasal kılabilmek için kat mülkiyeti yasası zorunlu görülmüştü. “Kat Mülkiyeti ve Mesken Buhranı” başlığıyla yayınlanan bir makalede şu ifadeler dikkat çekicidir:

“Dedelerimizin, bütün medeni alemden çok daha önce oda mülkiyeti demek olan bir usûlü kabul ve tatbik ettiklerini söylersem hiç şaşmayın. Bu usûl büyük hanların milyonlarca hisselere (hisselere) ayrılması ve binanın herhangi bir yerindeki odalarına ait mülkiyetlerin, hisseleri mukabilinde isteyenlere verilmesidir. O tarihlerde apartman hayatı örf ve adetlerimize girmediğinden kat veya daire mülkiyeti üzerinde durulmamıştır. Böyle oda oda satılmış birçok

hanlara bugün dahi şehrimizde tesadüf edilmektedir.” (Abiral, 1950)

Sıkı tedbirlere rağmen kiralara sabit tutulmamış olması, dar gelirli olmalarına rağmen pek çok kişiyi mülk edinmeye zorlamıştır. Ayrıca, arsa fiyatlarının yükselmesi bu kesimi, mülk edinme konusunda çaresiz bırakmıştır. Bu durum, kent içindeki yerleşimlerde birleşerek yapı yapma yöntemi denebilecek “birlikte artırım” modelini ortaya çıkarmıştır. Bağımsız kat sahipliği isteği ile “birlikte artırım” zorunluluğunu en iyi bağdaştıran çözüm ise “kat mülkiyeti” olarak algılanmıştır.

Cumhuriyet gazetesinde “Kat Mülkiyetinden Beklenen Yararlar” başlığı altında aşağıdaki sıralama yer almıştır (*Cumhuriyet*, 1950):

“1. Bugünkü cemiyette meskensizlik yüzünden çekilen ıstırapın önlenmesi.

“2. Kat, daire veya oda mülkiyetinin tatbiki sayesinde her sınıf halkın küçük tasarruflarıyla başlarını sokacak bir mesken sahibi olabilmeleri.

“3. İktisadi bakımdan pek çok fayda sağlanması.

“4. Mesken sahibi bir kimsenin yuvasına ve dolayısıyla memleketine bağlılığının artması.

“5. Meskenlerin artmasıyla şehirlerin marmurlaşması.

“6. Binaların çoğalmasıyla devlet ve belediyelerin varidatlarının artması.

“7. İnşaat işiyle uğraşan büyük bir kesime iş sahası açılması.

“8. Kiralara zam yapılmaması mecburiyeti yüzünden müşteri bulamayan eski binaların bugünkü rayice göre satılmasına yol açılması ve bloke sermayenin kurtarılması.”

Yukarıda sekiz maddede verilen “Kat Mülkiyetinin Yararları”, 52 yıl sonra günümüzde yeniden değerlendirildiğinde doğruluk payının ölçüsü saptanabilecektir:

1. 1950 yılında meskensizlik yüzünden çekilen ıstırap herhalde apartmanlaşmadan sonra kat kat artmıştır. Çünkü apartman sisteminin kendisi zaten ıstırap yaratmaktadır.

2. Kat, daire veya oda mülkiyeti gerçekleşince deprem sonrasında yıkılan apartmanlar mülkiyet payının hiçbir işe yaramayacak kadar küçük olduğunu kanıtlamıştır. Ayrıca, meskenin “baş sokulacak” mekândan ibaret olamayacağı, insanı mutlu kılacak niteliklerinin bulunması gerektiği unutulmamalıdır.

3. İktisadi bakımdan yalnızca yatırımcıya kâr sağlar. Hedef bu ise söylenecek söz yok. Ama kullanıcıya hiçbir iktisadi fayda sağlamamaktadır.

4. Apartmandaki meskenlere bağlılık şöyle dursun, insanlar hiç olmazsa hafta sonları evden

kaçmanın çarelerini arar oldu.

5. Apartmanlaşmayla artan meskenler, şehirleri tam tersine çirkinleştirmiş, aşırı yoğunluk nedeniyle hava ve su kirliliği ile görsel kirlilik had safhaya ulaşmıştır.

6. Binaların çoğalmasıyla devlet ve belediyelerin çeşitli vergilerle varidatlarını artırdıkları doğrudur. Bu artan varidatlar, kullanıcının cebinden çıkmaktadır.

7. İnşaat işiyle uğraşan büyük kesime çok kârlı iş alanı sağladığı da doğrudur. Kullanıcı, yatırımcının kârını da ödemek zorunda kalmaktadır.

8. Müşteri bulamayan eski evlerin satılması ya da kat karşılığı verilmesiyle bloke sermaye, yatırımcı lehine kurtarılmıştır. Ama eşsiz nitelikleri bulunan ve değeri parayla ölçülemeyen kültür varlığı evlerimiz, apartman uğruna yıkılmıştır.

Kat mülkiyetinden beklenen yararların ilk beşi, esas beklentinin, yatırımcının çıkarı olduğunu gizlemeye yöneliktir. Son üçü ise gerçek beklentiye açıkça ifade etmektedir.

Aynı yıllarda basında kat mülkiyeti yasasına karşı görüşler de yer almıştır (H.A., 1950):

“1. Mesela, 20 katlı bir apartmanın her dairesinin mülkiyeti ayrı ayrı kişinin olsa, böyle bir binanın bakımı ile kim ilgilenecek?

“2. Her dairenin, sahibinin zevkine göre boyanmayacağını, iç ve dıştan tadilata uğramayacağını kim temin eder?

“3. Belediyenin kanun ve nizamlarının nasıl uygulandığına her gün tanık olduğumuza göre teminatların makbul olması çok güçtür.”

Yukarıdaki eleştirilerin tümü doğrudur ve yaşanmıştır. Eleştirinin sahibi Dr. H. A.’nın bu görüşlerinin ardındaki önerileri çözüm yerine daha büyük felaketin habercisidir. “Yapabileceğimiz şey, büyük şirket veya bankaların küçük-büyük mülk sahiplerini birleştirerek, kendilerine gösterilecek kredi kolaylıklarıyla büyük bloklar inşa etmek ve idarenin dış ülkelerle olduğu gibi *Grant D’Immeuble* ile bir banka gibi çalışan idarehanelere terk etmektir.” (H.A., 1950)

Bir bakıma şimdi karşı karşıya bulunduğumuz yüksek akıllı binalar, mesken olarak önerilmektedir. Eğer toplumumuz bu çözümü benimserse gökdelen meskenler yakın bir gelecekte yeni sosyal ve kentsel sorunlar yığını yaratacaktır.

1960’lı yıllara kadar, İstanbul’da eski bina sahipleri ile yatırımcının ortaklaşa belirlediği “kat karşılığı” kuralına göre apartmanlar yapılmıştır. Ortaya çıkan binanın tümüne, eski sahip ile yatırımcı, aralarında anlaştıkları oranda ortaktır. Üçüncü şahıslara satış durumunda tapu

verilememekte ama kendi aralarındaki yazılı akitlemlerle verilen güvence yeterli olabilmektedir.

Kat mülkiyeti yasası, ilk defa fikrin ortaya atıldığı tarihten 15 yıl sonra 1965 yılına kadar basından destek almıştır (*Yeni Gazete*, 1965):

“Bu dönemde, büyük şehir denilen yerleşme yerleri bile, bir şehirden çok, yan yana gelmiş kasaba görünümündedir. Toprak ve yapılar üzerindeki hak sahipliği, esas itibarıyla bireysel mülkiyet biçimindedir. Şehirleşmede yoğunluk olmadığı için kiralara düşüktür. Bütün bu koşullar altında kat mülkiyeti ihtiyacının ve sorununun şimdiye kadar çıkmamış olması doğal bir sonuç sayılabilir.”

Daha önce Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünce durdurulmuş olmasına rağmen, basında bu tür yazıların çoğalması üzerine, kat mülkiyeti çalışmaları yeniden başlatılmıştır. 23 Haziran 1965 tarihinde 634 No’lu Kat Mülkiyeti Yasası TBMM’de kabul edilmiş ve 2 Haziran 1965 tarihinde *Resmi Gazete*’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Apartmanlaşma sürecinin yanı sıra göçlerin başladığı 1950’li yıllardan 1960’lara kadar, göç

Eski doku, Muğla, 1988.

edenlerin İstanbul'daki barınakları olan eski evler, sorunu çözmeye artık yetersiz kalmıştır. Bu nedenle kent varoşlarındaki Hazine arazileri üzerine bir gecede ilkel evler yapılmaya başlanmıştır. Eski evlerin yıkımından arta kalan toplanma malzemelerle yapılan bu evlere “gecekondu” adı verilmiştir. Kamunun malı olan Hazine arazilerinin gasp edilmesi anlamına gelen bu tür barınma biçimi yasadışıydı ve sürekli de olamazdı. Nitekim başlangıçta İstanbul'un yerli halkı tarafından tepkilere yol açan bu olgunun, daha sonra “göç edenlerin başka çaresi olmadığı” değerlendirmeleriyle kabul görmesi üzerine yeni çözüm arayışlarına başvuruldu. O sıralarda kalkınma hedeflerini yeniden düzenleyen gelişmiş batı ülkelerinin elindeki yeni işbölümü planları devreye sokulmuştur. Gelişmiş batı ülkeleri, modası geçmiş, ileri teknoloji gerektirmeyen, yoğun emeğe dayanan, ucuz işçiyle işletilebilen ve hammaddenin üretildiği yere yakın olması zorunluluğu bulunan sanayi tesislerini, üçüncü dünya ülkelerinin kabul etmelerini sağlamıştır. Bu durum, göçmen nüfusun kentlerde oluşan yeni sanayi kesimlerinde iş bulmasını sağlamıştır. Üstelik gecekondu af yasası gibi göçü yönlendirici yasal düzenlemeler de yapılmıştır.

Kaçak yapılaşma dönemi

1970'li yıllara girilince gecekondu arsaları üzerindeki nitelsiz binaların sağlamaştırıldığı ve kat yüksekliklerinin artırıldığı yeni bir dönem başlamış, yerel yönetimlerin tolerans göstermesi, merkezi yönetimlerin de af yasaları çıkarılmasıyla kaçak yapılaşmayı hızlandırmıştır. Kaçak yapılaşma, 1980'li yıllarda İstanbul'da adeta bir sosyal patlama olgusu olmuştur. Gözden ırak ormanlar, hazine arazileri ve hatta sahipli ama kullanılmayan araziler “gecekondu mafyaları” aracılığıyla elde edilmeye başlanmıştır.

1980'li yıllar, artık eski nazım imar planlarının da ortadan kaldırdığı bir imar cennetidir. Belediye Başkanları plan yapma yetkilerini elde ettiklerinden, kişisel ya da belli bir azınlığın çıkarlarının gözetildiği legal görünen ama nazım plansız yeni uygulama planları üretmek için vurgun yolları açmışlardır.

İstanbul'daki vurguncu imar ve kaçak yapılaşma cenneti dönemi, 1990'lara kadar on yıl sürdüğü gibi etkileri hâlâ devam etmektedir. Artık işler “gemisini yürüten kaptan”, “benim memurum ne yapacağını bilir” gibi en üst düzey yöneticilerin mesajlarını alan ve yasal gibi görünen yoğun yapılaşma izinleri koparabilen zümreler tarafından yürütülür olmuştur.

Türkiye'de bu bozuk düzene en çok karşı

çıkan Mimarlar Odası olmuş, açtığı davaların çoğunu kazanmıştır. Ama hukuk sistemine de aldırmanın ve yasalar karşısında doğrudan ya da dolaylı dokunulmazlık elde eden çıkarıcı kesim mahkeme kararlarını da hiçe sayabilme cesaretini göstermiş, insanların yasadışı binalara yerleşmesine göz yumulmuştur. İskân izni almadan elektrik ve su alabilme olanakları sağlandığından, “nasılsa bir gün bu yapılar yasallaşır” umuduyla aileler, müteahhitlerin eksik ve yanlış uygulamalarını da sineye çekerek bu binalarda yaşamlarını devam ettirmektedir.

Yoğun yapılaşmaya yol açan planlarla ve kaçak yapılaşma olanaklarıyla konut yapımı artık tüm Türkiye'de yaygınlaşmıştır. Bu süreç, kentlerden kasabalara, kasabalardan beldelelere yayılmaktadır. Yüksek yapılaşmaya olanak sağlayan betonarme yapı sistemi % 95 oranla Türkiye'de çelik, ahşap, yığma gibi diğer sistemleri ortadan kaldırmıştır. Öyle ki, hastalık, yapı üretimini gerçekleştiren teknik elemanlarla mimarların meslek eğitimlerine de bulaşmış olduğundan betonarme dışındaki yapı sistemleri öğrenilmeden diploma alınır olmuştur. Yapı üretim sistemini tarif eden yönetmelikler yalnızca betonarmeye göre düzenlenmiş, yönetmeliklerde diğer yapı sistemlerine yer verilmemiştir.

Üretilen konut mekânları irdelendiğinde durum yine çarpıklığını devam ettirmektedir. Getirilen imar koşulları ve konutların iç düzenleri, medeniyetler ve kültürler alışımı Anadolu göz ardı edilerek tümüyle dışarıdan ithal edilmiştir. Tarihsel perspektif içinde sunmaya çalışılan iskân sorununa bundan birkaç kuşak öncesinde insanımızın yarattığı doğayla uyumlu fiziki çevre geleneği tümüyle yok sayılmıştır. İnsana ve çevreye saygılı kültürün günümüzde ve gelecekte geçerli olabilecek pek çok planlama ilkesi terk edilerek esasta batı toplumları için ortaya çıkarılmış tasarım ürünleri, yerleşim kalıpları Türkiye'deki kültür gruplarına uygulanmıştır. Bu tutum, istenen ve beklenen gelişmenin aksine, beklenmeyen bir kaos yaratmıştır.

Son söz yerine

Gelinen bu noktada yapılacak şey, kentlerimizin ve yaşam çevrelerimizin, içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarılmasıdır. Kültürel özün bulunup irdelenmesi ve yeni bir beyin süzgecinden geçirilerek çağdaş dille yeniden ifadelendirilmesi olanağı hâlâ mevcuttur. Sözü edilen kültürel öz, geleneğimizde zaten var olan mekân düzenlemesinde izlenen ilkeler, kurallar ve yaşam kültürümüzün değer ve ilişkilerinde yatmaktadır.

Planlama, gelenekten geleceğe bir köprü

oluşturulması olduğu kadar, var olan kültürel ve doğal değerlerin sürekliliğini sağlayarak gelecek kuşaklara iletilmesi olgusudur. Bu nedenle planlama, bugün konut çevremizde yaşanan mekânsal uyumsuzluk, yabancılaşma, yozlaşma, kültürel kopukluk, kimliksizlik sorunlarına çözüm yolları aramada özünde geleneğimizde var olan değerlere, onların sürekliliğinin sağlanmasına yönelik yeni ilkeleri öngörmektedir. (Eruzun-Ünügür, 1996)

- Hızla değişen sosyoekonomik yapı içinde gelenekten geleceğe sürekliliğin sağlanması, maddi kültürün değişen üretim biçimleri, iletişim, ulaşım olanakları ve teknolojik gelişmelere sırt çevirerek değil, onları toplum koşullarına adapte ederek gerçekleştirilebilir.

- Akültürasyon süreci içinde değişim adımları arasındaki devamlılık, bir başka deyişle “sürdürülebilir gelişme”, paylaşılan sosyokültürel norm ve değerler gibi manevi kültür bileşenlerinde aranmalıdır.

- Geleneğimizin uyumlu çevrelerini yaratan, kültürel öz niteliğindeki planlama ve tasarlama ilkelerinin çağdaş koşullarda da geçerliliğinin irdelenerek, bugün ve yarının konut çevrelerinin düzenlenmesinde de kullanılması olanakları araştırılmalıdır.

Bu bağlamda somutlaşan ve “sürdürülebilir kentsel gelişme modeli” için uygulanması öngörülen bazı belirlemeler şöyle sıralanabilir:

- İnsan yerleşmelerinde tüm ölçeklerdeki mikro-mezzo-makro mekân düzenlemelerinde insana saygılı, ona ve kültürüne uygun tanımlamalarla sistem belirlemelerine ve boyutlandırılmaları gidilmesidir.

- İnsan yerleşmeleri sorunu geleneğimizde olduğu gibi tüm kapsam ve uzamlarda bir bütün olarak ele alınmalıdır.

- Çevre ile kullanıcı veya kullanıcıları, bir dinamik sistem olarak bütünleşik bir yapıda ele alınıp çözümlenmelidir.

- Her özgün yerleşme sorunu, onu oluşturan sosyoekonomik, teknolojik, kültürel, yasal, iklimsel, jeolojik, ekolojik ve benzeri koşullarıyla ele alınmalıdır.

- Planlama amaç ve hedefleri gerçekçi olarak ve sorunun özüne uygun bir biçimde saptanmalıdır.

- Yerleşim sistemlerinde yer alan tüm eylemlerin; rol alanların ve görevlerinin saptanması yoluyla davranışsal bir analiz yapılmalıdır.

- Çevresel ve kültürel değerlerin, varlıkların, ne kadar, niçin, nasıl, kim tarafından değiştirileceğini ve/veya korunup geliştirileceğini ortaya koyacak çok boyutlu bir yaklaşım oluşturulmalıdır.

- Tek odaklı (bürokratik, anarşik, partizan ve pazar kökenli) karar verme mekanizmaları yerine, geleneğimizde var olan katılımcı, tüm rol alanların birlikte karar verip denetleyip hareket ettikleri bir organizasyon düzeni kurulmalıdır.

Nüfusumuzun artmaya devam edeceği otuz yıl içinde 35-40 milyon insana daha konut yapma zorunluluğumuz vardır. Bu konutları, yanlışları tekrarlanmayacak yeni yerleşim ilkeleriyle, yeni planlama anlayışımızla gerçekleştirerek mutlu yaşam ortamları sağlanabilir. Alışlageldiği gibi insanları sürekli var olan yerleşimlere yığma yanlışlığına son verebilmek için ulusal, bölgesel ve kentsel planlama hiyerarşisi içinde yeni yerleşim alanlarının açılması gerekmektedir. Bu yeni yerleşim alanları, Anadolu'nun eko-

nomik potansiyeline göre kendini devam ettirecek iş kollarına bağlı ihtisas kasabaları ölçeğinde olmalıdır. Bu kasabalar, insanlara sunduğu nitelikli yaşam ortamlarıyla cazibe yaratacak ve geri göçler oluşturacaktır. Başarılı olduğunda, yozlaşan kentlerimizin tarihsel kimlikleri de yeniden kazandırılabilir. ■■

Cengiz Eruzun, Prof. Dr., MSÜ Mimarlık Fakültesi

Kat Mülkiyeti Yasası sonrasında toplu konut, Tekirdağ, 1989.

* Bu yazı, C. Eruzun'un, *mimar.ist*'in 7. sayısında yer alan "Türkiye'de İskân ve Konut" başlıklı yazısının ikinci bölümüdür.

Kaynakça:

- Eruzun, C. (1994), "İmar Planları", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, İstanbul, cilt 4, s. 162.
- Abiral, E. (1950), "Kat Mülkiyeti Yasası ve Mesken Buharını", *Cumhuriyet*, sayı: 9171, 20 Şubat 1950.
- *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1950.
- Dr. H. A. (1950), "Halk Tipi Evler mi, Halk Tipi Apartmanlar mı", *Cumhuriyet*, 17 Mart 1950.
- *Yeni Gazete*, "Kat Mülkiyeti Biran Önce Kabul Edilmektedir", 31 Ocak 1965, sayı: 84, s. 5
- Eruzun, C. - Ünügür, M (1996), "Habitat II'ye Doğru Türkiye Ulusal Raporu ve Eylem Planı", *Arkipekt Habitat II Özel Sayısı*, SAYI: 438, İstanbul, S.28-29.

Ulusal Mimarlık Kimliği Ödemiş'te Cumhuriyet Dönemi

Ülkü Altınoluk

Bu yazı, İspanya'nın La Corunna kentinde 23-27 Temmuz 2002'de düzenlenen "IAPS 17: Culture, Quality of Life and Globalization Problems and Challenges for the New Millenium" başlıklı uluslararası kongrede sunulan bildirinin, yorumdan çok bilgiye dayalı olarak yeniden ele alınmış Türkçesidir. Çalışma, özellikle AB şemsiyesi altında sürekli tartışılan "identity-kimlik" konusuna, bir örneklemeye yaklaşmayı amaç edinmektedir. Destekleri ve katkıları için Prof. Kemal Ahmet Arù'ya, Dekan Prof. Dr. Harun Batırbaygıl'e ve Prof. Dr. Hülya Turgut'a teşekkür ederim.

Uluslararası hukuk "yok" sayılarak tek merkezli olarak yeniden biçimlenen bir dünyada, ulusların kimlikleri de tartışma konusu olmaya başlamıştır. Birleşmiş Milletler kararlarının "geçerli" olmadığı, Avrupa Birliği'nin kendi içinde bölünmüş olması anlamına gelen yeni saflar, yeni bir dönemin başlangıcını simgelemektedir. Bu ortamda, yerel değerlerin kültüren olgular içine sokuşturulmaya çalışıldığı bir

süreç yaşanmaktadır. "Gelecek", tek elden çıkma eğilimindedir. Bu kaygılarla ele alınan makalede, "ulusal kimlik" ve onun mimarlık ürünleri, "Ödemiş" örneğinde incelenmektedir. Mimarlık açısından, bu kentten alınabilecek birçok girdinin bulunduğu görülmektedir. Ödemiş'teki binaların da, sosyal-kültürel boyutları, konumlanmaları, detayları, malzeme-renk-doku kullanımları analiz edildiğinde, sonuçların günümüz kimlikli politikaları ve tasarımları için esin kaynağı olabileceği görülmektedir.

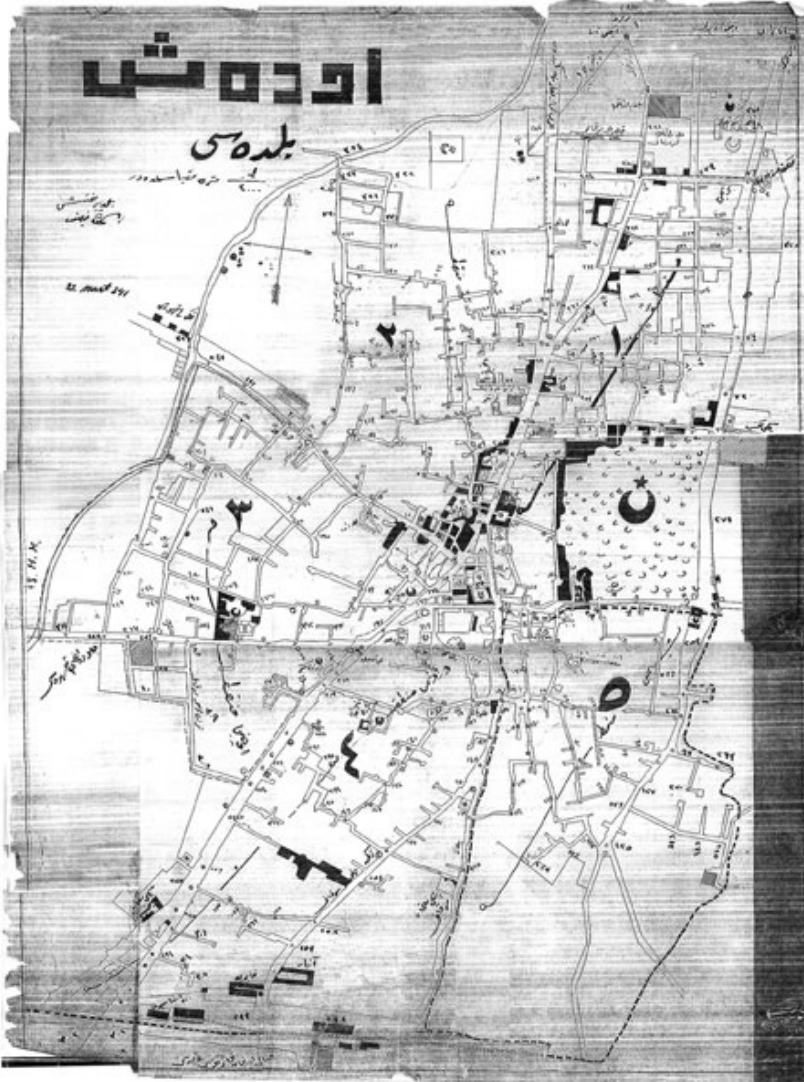
Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı iki dönemde ele alınmaktadır. Bu dönemler Osmanlı anıtsal binalarının esin kaynağı olduğu Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi (1908-1940) ve esin kaynağını geleneksel konutlarda bulan ikinci Ulusal Mimarlık Dönemi (1940-1950) olarak tanımlanmaktadır.

Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi (1908-1940)

Birinci Ulusal Dönem'de Osmanlı tarzının yeniden yaşatılması amacıyla özellikle cami ve türbeler ilham kaynakları olmuşlardır. (Eldem, 1974) O dönemde çevreyle ilişki kurma, işleve göre biçimlendirme, bezemeden arınma çabaları ile çağdaş yapı yöntemlerinin uygulanmasına başlanmıştır.

1930'larda Almanya ve İtalya'daki siyasal değişimler mimarlıkta etkilerini göstermeye başlamış, Türkiye'de de binalarda anıtsal girişler, eskiyi anımsatan biçimci yaklaşımlar kullanılmıştır. (Sözen, 1984) Ödemiş'te Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'ni belirleyen en önemli başlık, 1927-1934 yılları arasında belediye başkanı olan Atatürk'ün silah arkadaşı Dr. Mustafa Bengisu'dur. (1880-1942) O dönemde "kişisel çabalar" ön plana çıkmaktadır. Bengisu kentin ilk planını (1932) Macar Scarpa'ya, kanalizasyon planını da Fransız Jüber'e yaptırmıştır. Türk mezarlığının bulunduğu alana hükümet binası,

Beş mıntıkaya ayrılan
Ödemiş Planı, 22 Mart
341. (İnşaat Mühendisi
Nihal Bağlan Arşivi)

tekel binası, çocuk bahçesi ve park, Rum mezarlığının bulunduğu alana da daha sonra adliye ile jandarma binaları inşa edilmiştir. 1919-1920'de temeli atılan, 1926-1972 yılları arasında Zafer İlkokulu, daha sonra "Ödemiş Spor Lokali" olarak kullanılan Saracoğlu Caddesi'ndeki neoklasik bina, 1991'den itibaren öğretilenevi olarak yeniden işlevlendirilmiştir.

Küçükcamii çevresindeki Spiro Zulamoğlu Hanı ve diğer binalar yıkılarak meydan oluşturulmuş, meydanın bir yanına Dr. Mustafa Bengisu'nun Paris'te görüp etkilendiği hal binalarından yaptırılmıştır. Meydana karşı gelen bölüm geometrik düzende, ızgara şemasında planlanmış, burada çarşı-büro işlevli binalarla 1934'te "Yeni Çarşı" oluşturulmuştur. Sarı, pembe ve vişne rengine boyanmış ve farklı ellere çıkmış bu binaların bazıları günümüze ulaşabilmiş, bir kısmı da çeşitli zamanlarda yıkılarak yerlerine günümüz binaları yapılmıştır. Yeni Çarşı'da cephesine eski kaligrafiyle 1927 tarihi ve "Mimar Ata" yazısı işlenmiş, alt katı dükkân, üst katı büro olarak inşa edilmiş olan bina, şehrin ilk noteri olarak işlev görmüş. Dışı kâgir, iç bölümü çelik konstrüksiyon olan ve "kasapahane" ismiyle bilinen hal binasının dış yüzünde, cami tarafındaki köşesinde "Şifa Yurdu 1339" -eczanesi- inşa edilmiştir.

Cumhuriyet Halk Fırkası Türk Ocaklarının yerine 1931'de Halkevlerinin kurulmasına karar verdiğinde, o zamanlar kubbeli ve geniş saçaklı olan Tayyare binasının alt katında iki yüz kişilik salon, kütüphane, çalışma odaları düzenlenmiş, tiyatro ve müzik çalışma kolları kurulmuş, tarih konferansları verilmiş, avluda jimnastik olanağı sağlanmıştır. Halkevini yönetmek üzere Rodos'tan o yaşamı bilen kişi kente getirilmiştir. (Bengisu, 1993)

Kentin gelişmesinde çok yönlü dönüşülmüş "kent omurgası" niteliğindeki çalışmaların yanında peyzaj ve tarih değerlerine de özen gösterilmiştir. Ödemiş'e su ve elektrik getirilmesinin simgesi olarak Fransız bir mimara, "havuzlu park" projesi yaptırılmıştır. Fransızca açıklamalarla hazırlanmış proje, süs havuzu, gazino, çeşme, heykel ve peyzaj değerlerini içermektedir. "Havuzlu Park" denilen yeşil alan, İzmir Valisi Kâzım Dirik Paşa'nın da katıldığı bir törenle 1932'de açılmıştır. Kurtuluş Savaşı'nda (1919-1922) Anadolu'daki ilk toplumsal direnişin başladığı, "bir halk hareketi" olarak ilk kurşunun atıldığı tepede "İlkkurşun Anıtı"nın yaptırılmasına 1924'te karar verilmiştir.

Ödemiş'in en önemli Cumhuriyet binalarından biri de "Yıldız Oteli"dir. Aksekili sahipleri-

1944'te yapılan yarışmayla elde edilen ve Nazi işgali nedeniyle Türkiye'ye gelen Öelsner, Reuter, Bonatz ve Prost'un da jüri üyesi olarak bulunduğu; o zamanki Yüksek Mühendis Mektebi'nden (İTÜ) K. A. Arû ve C. Berk ile Yıldız Teknik Okulu'ndan (YTÜ) O. Safa'nın birlikte hazırladıkları "Ödemiş Nazım Planı".

Ödemiş Kent Dokusu, 1930'lar. "Bugün hemen tüm ülkeye egemen olan imar düzensizliğine kısaca "plansız kentleşme" diyoruz. Oysaki Türkiye kentleri çağdaş anlamda planlama kavramıyla da ilk kez Cumhuriyet devrimiyle birlikte tanıştı ve bu uygarlık süreci 1950'lere kadar devam etti..." (Oktay Ekinci).

Altta, Ödemiş kent dokusu, 1998.

“Ödemiş-Birgi yolu için öneri”: Proje kapsamında Arû, Safa, Berk ekibinin hazırlamış olduğu, İkinci Ulusal Dönem’in bütün özelliklerini taşıyan perspektif.

nin 1927’de Musevi bir mimara yaptırdıkları vişne renginde, yıldızlanmış rölyef süsleri bulunan ve cephesinde çini kullanılan bu bina, zemin katındaki kahvehanesi ve orijinal mobilyalarıyla günümüzde de özgün işlevini sürdürmektedir. Binanın zemin katındaki Akseki Ticaret Bankası günümüze ulaşmamıştır. Bozdağ eski yolu üzerinde yapılan, daha sonra yeni açılan yola taşınan “Cumhuriyet Hatırası 1927” yazılı Paşa Çeşmesi özgün bir Cumhuriyet eserdir. Kaplama olarak çini kullanılan bu mermer çeşmenin bir yüzünde eski kaligrafi, diğer yanında Latin harfleri kullanılmıştır. Bozdağlar üzerinde bulunan gölün manzaraya hakim noktasında, 1926’da planlanan otel inşa edilmiştir. O zamanlar başbakan olan İsmet İnönü’nün de konakladığı bu Cumhuriyet binası, günümüzde de yeni ekleriyle işlevini sürdürmektedir.

Ödemiş Belediye Başkanı Mithat Baykal ile Arû’nun, planın oluşumu sürecindeki yazışmalarından bir örnek.

Ödemiş Halkevi Eskiizleri: Solda Kemal Ahmet Arû, sağda Seyfi Sonat önerisi, 1945.

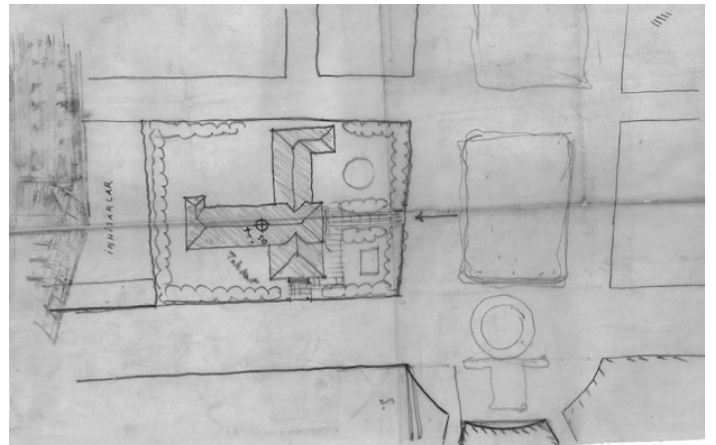
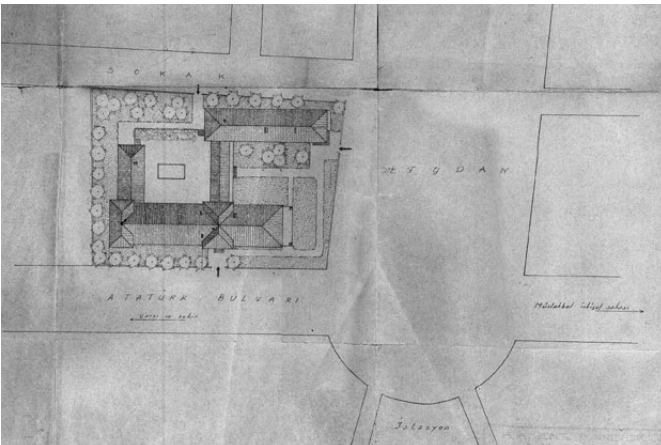
İkinci Ulusal Mimarlık Dönemi (1940-1950)

1934’de başlayan Mili Mimari Semineri Türk Sivil mimarlığını gündeme getirmiş, İstanbul ve Anadolu’dan birçok evin röloveleri yapılarak gerekli bilgiler derlenmiş, siyasal, toplumsal, ekonomik koşulların da etkisiyle Türkiye’deki ve dünyadaki bütün gelişmeler İkinci Ulusal Mimarlık Dönemi’ni hazırlamıştır.

Türkiye’ye yansıyan dış gelişmelerin başın-

da, 1939’da İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla Almanya ve İtalya’da yoğunluk kazanan ulusçu düşüncelerdir. Bu ülkelerde o yıllarda binalar anıtsal olarak ele alınmış, simetriye önem verilmiş ve yapımda taş malzemeler kullanılmıştır. O dönemin ünlü Alman mimarı Albert Speer’in hazırladığı, 1942’de Almanca ve Türkçe basılan *Neue Deutsche Baukunst-Yeni Alman Mimarisi* isimli kitap, sözü edilen siyasal, sosyal ve dolayısıyla mimarlık ortamının Türkiye’ye yansımaları göstermektedir. Ödemiş İmar Planı Yarışması’nda jüri üyesi olan ve çalışmalar için, Ödemiş’e de gelen Alman mimar Paul Bonatz o yıllarda Alman mimarlık sergisini sunmak üzere Türkiye’ye gelmiş ve iki konferans vermiştir. (Sözen, 1984) Bütün bu gelişmeler Türkiye’deki mimarlık ortamının belirlenmesinde rol oynamıştır.

Emin Onat ve Paul Bonatz’ın pencere ayrıntılarında, saçaklarda gösterdikleri yaklaşım, binalarda kesme taşın kullanım biçimi, Anadolu’ya, dolayısıyla Ödemiş’e de yansımıştır. Bu durumun Ödemiş’teki en önemli örnekleri Halkevi, Ziraat Bankası ve PTT binalarıdır. Ödemiş’te İkinci Ulusal Mimarlık Dönemi’nin başlangıcı, İtalya’da hukuk doktorası eğitimi alan Avukat Mutahhar Başoğlu’nun belediye başkanlığı sırasında Ödemiş şehir planının yarışmaya çıkartıldığı 1944 yılıdır. Ödemiş Şehir Planı yarışmasıyla ilgili bilgiler o yılların iki mimarlık dergisi *Arkitekt* ve *Mimarlık*’ta toplam 32 sayfa olarak yer almıştır. Ödemiş şehir planı yarışmaya çıkartılmış, Başbakan Şükrü Saracoğlu jüri başkanlığını kabul etmiş ve aralarında Nazi işgali nedeniyle Türkiye’ye gelen dört şehircilik uzmanının da bulunduğu bir jüri oluşturulmuştur. Jüri üyeleri; İzmir Valisi, Ödemiş Belediye Başkanı, Mimarlar Birliği Temsilcisi, Mühendisler Birliği Temsilcisi, bürokratlar ile İstanbul Belediyesi imar danışmanı H. Prost, teknik öğretim müsteşarlığında danışman Paul Bonatz, Siyasal Bilgiler Okulu’ndan, sonraki yıllar Berlin be-

diye başkanı olan Ernst Reuter ve Bayındırlık Bakanlığı şehircilik uzmanı Gustav Öelsner'dir. Bu yabancı uzmanlar o yıllarda ülkemiz mimarlık ortamının oluşmasına hem eğitici, hem de uygulamacı olarak büyük katkılarda bulunmuşlardır. Jüri, Ödemiş'te 24 Kasım 1944'te toplanarak Ödemiş imar planı konusundaki kararını vermiştir. (Anonim, 1945)

Yarışmaya 13 proje katılmış, birincilik ödülüne uygun proje bulunamamış, iki adet ikinci ve iki adet üçüncü seçilmiştir. İkinci ödül K. Ahmet Arû, Orhan Safa, Celile Berk grubu ile Selman Yönder, İzzet Aydınoglu projesidir. Jüri raporunda, "Ödemiş'in mütevazı bir şehir olarak kalacağı ve burada anıtsal binaları öneren tekliflerin uygun olmayacağı" belirtilmektedir. "Çevre yollarının fazla dışarıdan geçirilmesi lüzumsuz" bulunmuştur. "Devamlı vaziyette olan deve ile nakliyatın şehir merkezini rahatsız etmeyecek şekilde demiryolu paralelindeki çevre yoluna kaydırılması" önerilmektedir. (*Mimarlık*, 1944)

Günümüzde tanınmaz hale gelen Saracoğlu Caddesi'nin, o yıllarda estetik özellikleri olan canlı çevresinden söz edilmekte, bir yarışma projesine ait eleştiride, "Saracoğlu yolunun halen güzel olan geniş çevresi bozularak her iki tarafının şematik bir yol haline getirilmesinin sebebi anlaşılmamıştır" denilmektedir. Bir başka öneride, Büyükcamı-Küçükcamı-Yeni Cami'nin çevrelediği üç camı arasındaki Ödemiş Arastası'nın bulunduğu alan, park haline getirilmiş buna karşılık jüri raporunda, böyle bir önerinin anlamının olmadığı ve uygulanmasının mümkün olmadığı belirtilmiştir. Jürinin önerileri dikkate alınarak yeniden hazırlanan K. A. Arû, O. Safa, C. Berk projesinde; 1940 yılında 20.432 kişi olan Ödemiş nüfusu, planlama çalışmalarında 1995 yılı için 32.690 kişi öngörülmüştür. Yeşil alanlara önem verilmiş ve 13 yeşil alan belirlenmiş, yolların ağaçlandırılması istenmiştir. Bölgelere ayrılarak yeniden hazırlanan projede Ödemiş, beş bölgeye ayrılarak planlanmıştır. (*Mimarlık*, 1947)

1. Bölge: Ulus Meydanı-Yeni Cami arası, kent merkezi ve resmî binalar bölgesi olarak,

2. Bölge: Büyükcamı-Küçükcamı-Yeni Cami'nin sınırladığı üç camı arası, ticaret bölgesi olarak,

3. Bölge: Nakliyatı kent merkezinden geçirmek için istasyon çevresi sanayi bölgesi olarak tasarlanmıştır.

4. Bölge: Konut bölgesi, eski kent kısmı ve gelişim sahası olarak iki başlıkta ele alınmış, yeni istasyon çevresi odak olmak üzere istasyonun doğu ve kuzey doğusunda yeni mahalleler öne-

rilmiştir.

5. Bölge: İstasyondan Bozdağlar'a doğru kuzey-güney bandı spor ve kültür-sanat bölgesi olarak planlanmıştır. Bu bantta kitap sarayı, sergi evi, müze, tiyatro-sinema, spor, resmî geçit sahası, tenis sahaları gibi kültür-sanat-spor alanları önerilmiştir. Projede, şehirde üç önemli meydan önerilmektedir:

- Hükümet Meydanı
- Belediye Meydanı
- İstasyon Meydanı

Hükümet Meydanı: O yıllarda ibadethanelerin dışında kentin ilk anıtsal binası olan mevcut Hükümet Binası çevre duvarlarıyla bir "yol kenarı binası" durumundayken, bu yeni projede bir "resmî meydan", "merasim meydanı" olarak düzenlenmiştir. Hükümet binasına yeni ek önerilmiş, anıtsal çevrelenen, palmiyelerin sınırladığı bir meydan oluşturulmuştur.

Belediye Meydanı: Projede eski belediye binasının onarılması veya yeniden inşa edilmesi önerilmiş, önündeki cadde "cetvelle çizilmiş" ve bir meydan oluşturulmuştur. Bu yeni meydana karakter vermek ve istasyondan gelirken belediyeyi vurgulamak amacıyla yüksek bir itfaiye kulesi düşünülmüştür.

İstasyon Meydanı: Uygulamada jürinin de

Türk demokrasi tarihi açısından önemli bir bina: Demokrat Parti Ödemiş İlçe Binası, 1948.

Ayrıntı: Ege'deki yerleşimlerden, geldiği yerin ismi ve tarihi, üzerine işlenmiş duvar örgüsü. Fotoğraflar: Ülkü Altınoluk.

önerisiyle Ulus Meydanı'ndan, Bozdağ'ın güzel ve ferahlatıcı manzarasından yararlanmak için bu meydan kuzeye doğru bir yeşil saha şeklinde uzatılmıştır. O dönemde, 1948'de inşa edilen Demokrat Parti binası Türk demokrasi tarihi açısından da çok önemli bir binadır.² Binanın ön cephesinin bir yanı, Ege'deki yerleşimlerden getirilen ve her birinin üzerine getirildiği yerin ve tarihin işlendiği taşlarla örülmüştür. Bu taşlara "D. P. Bergama 25.4.1948", "D. P. Kiraz ilçe hatırası 25.4.1948", "Yükselmek için işte budur yol / Kır Manii azminde kavi ol" gibi yazılar işlenmiştir. Tarihler bakılırsa binanın önceden programladığı anlaşılmaktadır. 1940'ta yapılan, o zamanki ismiyle "Saracoğlu Erkek Sanat Enstitüsü" binası hiç bozulmamış ve sürekli bakımı sağlanarak günümüze ulaşmıştır.

Uluslararası mimarlık ortamına geçiş, 1950 sonrası

İkinci savaş sonrası Alman etkisi yavaşlamış, diğer ülkelerdeki gelişmeler de izlenmeye başlamıştır. Geçmişten uzaklaşan ve uluslararası mimarlık ortamını izleyen bir sürecin yaşandığı o dönemde Ödemiş Otogarı, Ödemiş Kapalıçarşısı bağımsız çözüme gitme arayışlarını içeren önemli örneklerdir.

Yeni tren istasyonunun Birgi yönünde; İzmir, Tire, Bayındır ve diğer yerleşimlerin karayolu ile bağlantılarını sağlamak ve bölgenin sosyal gereksinimlerinin karşılanması amacıyla, projesi o yılların Ödemiş belediyesi mimarı olan Y. Mimar Sadettin Tuğrul Cemaligil'in yaptığı otogar 1956'da inşa edilmiştir.

Sonuç

Kasaphane, peynir pazarı, ekin pazarı, kendir pazarı, patates pazarı binaları çelik konstrüksiyon olarak inşa edilmiştir. Hükümet Binası, Tekel Binaları, Türk Hava Kurumu Binası, Yıldız Oteli hep o dönemde yapılmış Türk mimarlığı için önemli olan, fakat günümüzde çalışılmamış binalardır. Kasaphane binasının pasajlarının özgünlüğünü kaybetmesi, çelik konstrüksiyon bölümünü çevreleyen tuğla kâgir dizinin yabancılaşma süreci, Türkiye'deki tek örnek olduğu belirtilen bu önemli Cumhuriyet binası için tehlikeler içermektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında o savaş ve yoksulluk zamanlarına rağmen, özverili çalışmalarla Birinci Ulusal Dönem ve sonra İkinci Savaş zamanının bütün yokluklarında İkinci Dönem Mimarlığı'na ait önemli binalar Ödemiş'te de ortaya konulmuştur. O dönemlerde Ödemiş'teki mimarlık çalışmaları kentin, ülkenin mimarlık

ortamına katkılarda bulunmuş, örneğin Öelsner, jüri çalışmaları için geldiği Ödemiş'te yöre çalışmalarından notlarını derslerinde ve yayınlarında değerlendirmiş, Akademi'de Prof. M. Ali Handan Atölyesi'nde Ödemiş çevresiyle ilgili öğrenci projeleri yapılmış ve yayınlanmıştır. Ödemiş, Cumhuriyet'in (29 Ekim 1923) ilk yıllarından itibaren ikinci kez kent imar planının yapıldığı 1944'lere kadar büyük bir altyapıyı hazırlamıştır. (Anonim, 1950) Sonraki yıllar, özellikle de günümüzde kimliksizlik, bilinçsizlik ve plansızlık yüzünden gerekli atılımları yapamadığı gibi varolan değerlerini de büyük ölçüde yitirmiştir.

Geleneksel doku, son zamanlarda artan bir hızla yok edildikten sonra (!), tespit ve tescil işlemlerine geçilmiştir. Plan ve cephe tasarımları kente ayrı bir renk katan binaların bazıları özgün işlevlerini ve görünümünü yitirmiştir. İnşa edildikleri dönemin sosyal, kültürel, ekonomik, teknolojik yapısını yansıtan bu binalar en kısa sürede araştırılmalı, değerlendirilerek Türk ve dünya kamuoyuna sunulmalıdır.

Yaşamın sürekliliği şüphesiz yeni mekânlar kurgulamamızı ve tasarlamamızı gerektirmektedir. Bu yeni ürünlerin, kentin varolan biçimine katkıda bulunması temel kavram olmalıdır. Günümüzde, devletin öncülük yaptığı binalar yerine, artık uluslararası bağlar ve bunların ürünleri önem kazanmaktadır. Newton'un "zaman-mekân-hareket" kurgusu, geçerliliğini sürdürmektedir.

Ülkü Altınoluk, Doç. Dr., YTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Notlar:

1. Bu çalışma, Cumhuriyet'in ilkelerinden ödün vermeden, gerek bakanlığı sırasında, gerekse günümüzde, Küçükmenderes Havzası'nın ekonomik ve kültürel gelişimi için yılmadan çalışmalarını sürdüren Cumhuriyet Gazetesi Yönetim Kurulu Başkanı Dr. Alev Coşkun'a armağan edilmiştir.
2. Parti adına kayıtlı olan Demokrat Parti Binası, Aralık 2002'de Parti tarafından satışa çıkarılmış, Mart 2003'te de eski bir DP'li kişi tarafından satın alınmıştır (*Küçükmenderes Gazetesi*, 25.03.2003).

Kaynakça:

- Anonim (1944), "Ödemiş Şehri İmar Planı Proje Müsabakası Sonucu", *Mimarlık*, sayı: 6, s.10.
- Anonim (1945), "Ödemiş Şehir Planı Müsabakası Jüri Raporu Kısaltımı", *Arkitekt*, sayı: 3-4, s. 55.
- Anonim (1950), "Ödemiş Belediyesi", *L'illustration de L'orient*, No. 26-27-28, s. 27-32.
- Arú, Kemal Ahmet - Orhan Safa - Celile Berk (1945), "Ödemiş Kesin İmar Planı ve İzah Notu Ödemiş I:4000 Ölçekli Bölgeler Planına Ait Rapor", *Mimarlık*, sayı:2, s.5.
- Bengisu, Kaya (1993), *Koca Doktor Mustafa Bengisu*, BAB Yayınları, İzmir, s.106.
- Eldem, Sedat Hakkı (1974), "50 Yıllık Cumhuriyet Mimarlığı", *Akademi*, 50. Yıl Özel Sayısı, sayı: 8, s. 5.
- Sözen, Metin (1984), *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 178.

Erich Mendelsohn: Evrensel Bir Mimarın Gerçekleşen Hayalleri

Derleyen: T. Gül Köksal

5-28 Mart 2003 tarihlerinde Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, Alman Kültür Merkezi İstanbul Şubesi ve İTÜ Mimarlık Fakültesi'nin işbirliği ile İTÜ Mimarlık Fakültesi Habitat Salonu'nda, Erich Mendelsohn'un yaşamı ve mimarlığını aktaran "Dinamizm ve Fonksiyon - Evrensel Bir Mimarın Gerçekleşen Hayalleri" başlıklı bir sergi gerçekleştirildi. Dr. Regina Stephan'ın tanıtım konuşması ve Prof. Dr. Afife Batur'un mimar ve yapıları hakkındaki sunumuyla açılan; 106 pano ve 22 maketten oluşan sergiyi gezen pek çok kişi, Mendelsohn'un projelerinden örnekleri, orijinal eskizlerini, çizimlerini, yapılarının fotoğraflarını ve maketlerini görme, mimarın uygulamalarını daha yakından inceleme fırsatı yakaladı.

Ölümünün üzerinden yarım asır geçen Mendelsohn, 20. yüzyılın en önde gelen mimarlarından birisi sayılmaktadır. Mimarın iki uygulaması DOCOMOMO (*DO*ocumentation and *CO*nservation of Buildings, sites and neighbourhoods of the *MO*dern *MO*vement-Modern mimarlığın tekil ve kentsel ölçekteki yapılarının belgelenmesi ve korunması) örgütü tarafından belirlenmiş uluslararası değeri olan 28 yapının içinde yer almaktadır (Einstein Kulesi, Potsdam-Almanya, 1920-24 ve ortağı mimar Serge Chermayeff ile birlikte yaptığı De La Warr Pavyonu, Bexhill-on-Sea, İngiltere, 1934).

Erich Mendelsohn, 1887'de doğu Prusya'daki Allenstein kasabasında dünyaya gelmiştir. Gençliğinde öncelikli olarak sanat, müzik ve felsefeyle uğraşmış, ardından ailesinin isteği üzerine kamu iktisadı öğrenimine başlamış, ancak kısa bir süre sonra mimarlık okumak üzere bölüm değiştirmiştir. 1912'de Münih Teknik Üniversitesi'nde, Bruno Taut gibi Almanya'nın tanınmış mimarlarının hocası olan Theodor Fischer'in yanında master eğitimini tamamlamıştır. (Hartman, 2002) Mimarlık dışında Almanya, Avrupa ve ABD'deki politik, toplumsal ve ekonomik gelişmelere kayıtsız kalmayarak gözlemlerini eşine yazan Mendelsohn'un mektupları, onun düşünce ve davranış dünyasını incelemek için önemli bir kaynak olmuştur. Bu mektuplarda savaş yıllarında Ilipan yakınlarında Rus cephesinde gece nöbetleri tutarken yapmış olduğu, Rus cephesi eskizleri olarak bilinen ve mimari yaşantısında önemli bir yer tutan eskizleri de anlatmıştır.

1917'de yakın dostu olan Einstein'ın iş arkadaşı Erwin Finlay-Freundlich, kendisine Te-

leskop Kulesi fikrini açmış ve 1920'de de Potsdam Einstein Kulesi işini almıştır. Bu iş Mendelsohn'un kariyeri için çok büyük önem taşımıştır. Bundan sonra yurtiçi ve yurtdışında birçok yeni iş daveti almış ve daha 1920'de onunla ilgili ilk yayın çıkmıştır.

1920'li yıllarda yaptığı birçok mimari projeye en başarılı Alman mimarlardan birisi olarak, kırk kişiye yakın çalışmanı barındıran bir büroya ve işverenlerle meslektaşlarından oluşan uluslararası bağlantılar ağına sahiptir. Etrafında sanat, felsefe, müzik ve mimarlık dünyasının önemli simaları vardır ve bu kişilerle bağı ömrü boyunca sürdürmüştür. Ancak erken başarılarının yanında sağlık sorunları baş göstermiş ve 1921'de ağır bir göz ameliyatı geçiren mimarın sol gözü kanser nedeniyle alınmıştır. Bunların üstüne o günlerde Almanya'dan tüm dünyaya yayılacak olan Nazi vahşeti başlamıştır. Berlin'in en tanınmış Yahudi vatandaşlarından biri olan Mendelsohn, birçoklarından çok daha önce gelecek günleri tahmin etmiş ve Mart 1933'te Almanya'yı terk etmiştir. Böylece seyahat günleri başlamış ve bu şekilde kendi ülkesine karşı içsel bir mesafe oluşturmuştur.

İlk olarak İngiltere'ye iltica etmiştir. Daha önceleri burada konferanslar vermiş ve eserlerinin çeşitli dergilerde yayımlanmış olması, tanınmasına ve hiçbir sıkıntı çekmeden İngiltere'de de mesleğini sürdürmesine olanak sağlamıştır. Oysa aynı nedenle iltica etmiş daha az tanınan birçok mimar, gözüne alınma riskiyle karşı karşıyadır. 1938 yılında İngiliz vatandaşlığını aldığı anda, ön adını Eric olarak değiştirmiş; eş

Erich Mendelsohn
1930'larda eşi Luise ile
sürgünde.

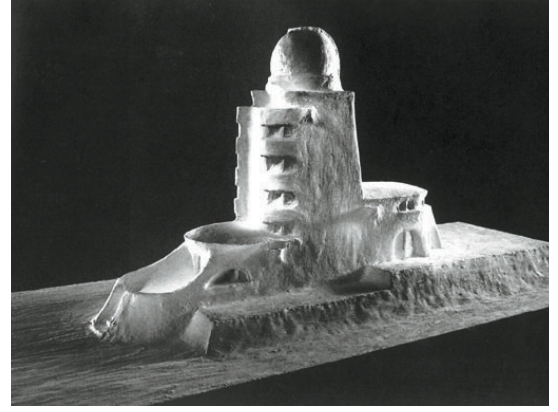
Einstein Kulesi'nde çalışma odası. Eşyaların hepsi Mendelsohn tarafından tasarlanmış.

Sağda, Einstein Kulesi, Postdam-Almanya (Maket: A. Boll, A.Engert, ölçek: 1/50).

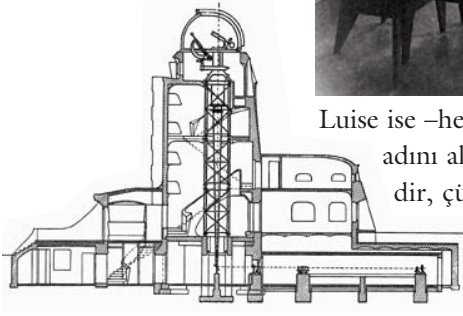
Luise ise –her zaman kararlı olmasa da– Louise adını almıştır. Bu isim değişikliği önemlidir, çünkü bu davranış Mendelsohn'un Yahudi yurttaşlarına yapılanlardan sonra Almanya'ya karşı nasıl bir mesafe içinde olduğunu göstermektedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra da vatanına dönmeyi tercih etmemiştir.

Erich Mendelsohn'un en büyük umutları ve hayal kırıklıkları Filistin'le bağlantılıdır. İnanmış

dem Avrupa kültürü hiçbir değişikliğe uğramadan binlerce yıllık Filistin'e sokulmamalı, aksine Sami ve Batı kültürleri, yeni özgün şeyler yaratmak amacıyla birbirleriyle bağdaştırılmalıdır. Kendisi de, her yerde, her zaman, ana hatların tasarımında da yapı malzemesinin seçiminde olduğu gibi yerel şartlara uygun ve onlarla diyalog içinde projeler ortaya koymaya çalışmıştır. 1941'de Filistin'i terk eden Mendelsohn, 1939'da da Londra'daki bürosunu kapatmıştır.

Üçüncü iltica yurdu olan ABD'de, bu ülkenin vatandaşı olmadığı için inşaat projeleri gerçekleştirememiştir. Amerika'daki Yahudi cemaatinin verdiği işler sayesinde, ölene kadar sinagog ve cemaat merkezleri gibi yapılar tasarlamasına rağmen, Almanya'da verdiği mimari eserlere kıyasla oldukça mütevazı işler yapmıştır. 15 Eylül 1953'te kanserden ölen Mendelsohn'un külleri, kendi arzusu üzerine denize serpilmiştir.

Üstte, Hadassah Üniversite Hastanesi giriş salonu. Yanda hastaneye uzun bir pergola ile bağlanan Henrietta Szold Hemşirelik Okulu, Kudüs, 1934-39.

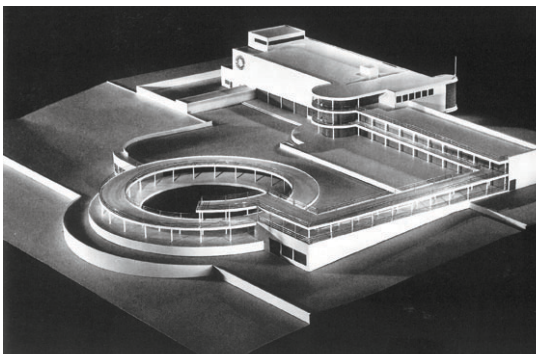

İbrani Üniversitesi, 1940.

bir siyonist olarak ülkesinin kalkınması için çalışmak istemektedir ve bu nedenle 1935'te ikinci bürosunu Kudüs'te açmıştır. Bu büroda devlet başkanı Chaim Weizmann'ın Villası, İbrani Üniversitesi, araştırma enstitüleri ve iki hastane gibi önemli işlere imza atmıştır. Mimara göre, mo-

Sağda, ortağı mimar Serge Chermayeff ile birlikte yaptığı De La Warr Pavyonu, Bexhill-on-Sea, iç görünüm, İngiltere, 1934.

Ortağı mimar Serge Chermayeff ile birlikte yaptığı De La Warr Pavyonu, Bexhill-on-Sea, İngiltere, 1934, (Maket A. Grimm, G. Pepe, ölçek:1/200).

Mendelsohn, geçirdiği uzun sürgün hayatı boyunca mesleğinden hiç uzak kalmamış, Almanya, Sovyetler Birliği, Norveç, İngiltere, Filistin ve ABD’de, birbirinden farklı işlevlerde çok sayıda uygulama yapmıştır.

Erich Mendelsohn’un mimarlığında önemli yer tutan eskizleri ve maketleri

Erich Mendelsohn’un eleştirilen ve işverenlerin dikkatini çekmeyi başarmasında çeşitli ülkelerde verdiği konferansların dışında, yaptığı eskizlerin de büyük rolü olmuştur. Eskizleri, uygulamaya yönelik gerçek tasarımların yanı sıra; elinde somut bir iş olmadığı halde, serbestçe çizdiği ve çoğu kez de teknik olarak gerçekleşmesi mümkün olmayan hayaller olabiliyordu. Ancak bu tasarımlarını daha sonraki projelerinde görmek mümkündür. Mendelsohn tasarım sürecini tarif ederken, kendisinde mimari fikri uyandıran ilk eskizi koruma altına aldığını, çünkü bunun yaşanmış bir deneyim olarak gerçek bir sima ve mimari bir organizmaya dönüştüğünü belirtmektedir. Çalışırken kendisini bütünü bilinçaltının emrine vermektedir, çünkü ona göre, zekâ “yapar”, ama içgüdü “biçimlendirir”.

1913’ten 1953’e kadar geçen kırk yıllık süreçte eskizlerin ve sayfaların boyutları, kullandığı çizim malzemesi gibi farklılaşmıştır. Önceleri normal mektup sayfasına çizdiği eskizleri –eşi Luise’e askerden yazdığı mektuplarla ilgisi var elbette– en sonunda büyük şeffaf kağıtlara taşımıştır. Çizimlerinde çoğunlukla 6B kurşunkalem, başlangıçta çini mürekkebi, fırça ve kalem, pastel boya, tebeşir ve suluboya kullanmış, daha sonraları renkli kalemleri denemiştir. Mendelsohn, çizimlerine çoğunlukla dalgalı bir “EM” parafı atmış, nadiren çizim tarihini yazmıştır. Müzikle ilgili olan eskizleri, ilgili müzik parçasının adını taşır. Genelde geceleri, müzik ve özellikle Bach eşliğinde çalışmıştır. Eskizlerini özenle saklaması, onların yayınlanmasını sağlaması, basımlarından sonra geri alması ve eskizlerinden reklam broşürleri hazırlaması (Schocken Şirketi gibi) bu çizimlere ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Öyle ki, 1977 yılında eşi Luise Mendelsohn tarafından neredeyse çalışmalarının tümü olan 1500’den fazla eskiz, Berlin Preußischer Kulturbesitz Sanat Kütüphanesi’ne bağışlanmıştır.

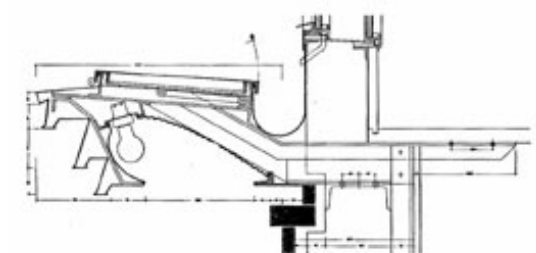
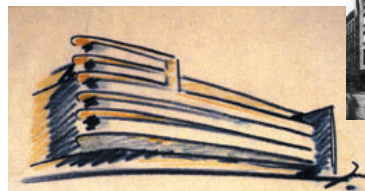
Eskizleri gibi projelerinin maketleri de mesleğinde önemli yer tutmaktadır. Mendelsohn mimarlıktan anlamayan işverenlere, arsa komşularına, idari memurlara tasarımını ve yapının

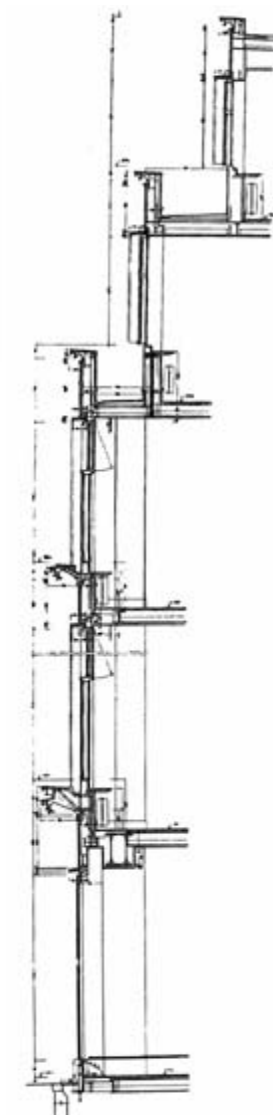
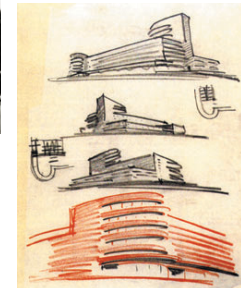
Schocken Mağazası eskizleri ve Mendelsohn tarafından hazırlanan tanıtım kartı, Stuttgart 1927-28. Sağ üstteki detay, mağazanın cam kulesindeki merdivenlerden.

Petersdorff Mağazası ve eskizi, Breslau, 1926.

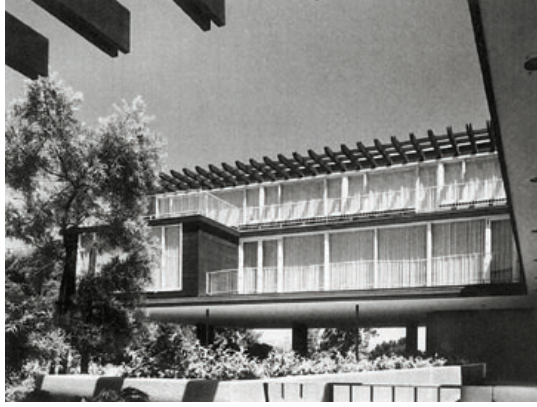

C.A. Herpich ve Oğulları Kürc Evi, Berlin, 1925. Cephe sistem kesiti ve aydınlatma nişi detayı.

Russel Evi, San Fransisco, 1951. Körfeze bakan evin mobilyaları da Mandelsohn tarafından tasarlanmıştır.

uygulandığında nasıl görüneceğini anlatmak için maketlere başvurmuştur. 1926'da Stuttgart'taki Schocken Firması'nın mağazası için gerekli onayı almak üzere bir yol bulmuştu. Bugün kayıp olan renkli bir maketi, projenin tanıtımı için hazırlamış ve böylelikle idari sorunları çözmüştü.

Maket yapımında, içinde ince pudra ve renklendiricilerin bulunduğu muma benzeyen "plastilin" isimli bir malzeme kullanmıştır. Heykeltıraşların da kullandığı bu malzemenin uzun süre işlenebilir olması, tasarım çalışmalarında kolaylık sağlamıştır. Biçimlendirme işini tamamladığında, bu kez alçıdan bir maket hazırlıyor ve bunu işverenle yaptığı görüşmelerde kullanıyordu. Bu tür alçı maketler oldukça hassas olduğu için, Mendelsohn'un maketlerinin çoğunluğu günümüze ulaşamamıştır. Mimarın Einstein Kulesi ve C. A. Herpich ve Oğulları Kürk Evi için yaptığı bir dizi maket, sadece fotoğraflarından tanınmaktadır.

Pürüzlü ve tek renkli yüzeyleriyle, izleyenleri soyutlaştırma yapmak zorunda bırakan alçı maketlerin etki gücü, Mendelsohn'a göre bazı sorunlar yaratmaktaydı. Bu nedenle, 1920'lerin ortasında renkli maketlere geçmiştir. Bu maket-

ler, plastilin ve alçı maketlerde olduğu gibi kendisi tarafından değil, çalışanları ve kısmen de heykeltıraşlar tarafından hazırlanmıştır. Yıllar geçtikçe maketleri hazırlarken kullandığı malzemeler değişime uğramış, artık renkli ahşap malzemeler, ABD'de ise değişik plastik malzemeler kullanmaya başlamıştır. Bugün Berlin Preußischer Kulturbesitz Sanat Kütüphanesi'nde ABD'de inşa edilen yedi binasının maketleri sergilenmektedir. İstanbul'daki sergide sunulan maketler ise Stuttgart Üniversitesi mimarlık bölümü öğrencileri tarafından yapılmıştır. Maketlerin yapımında, Mendelsohn'un eskizleri ve maket fotoğraflarından yararlanılmış, yapının dokusuna uygun malzemeler seçilmiş ve daha iyi bir karşılaştırma için 1/200, 1/100 ve hatta 1/50'ye varan ölçüler tercih edilmiştir. **[M]**

T. Gül Köksal, Y. Mimar

Kaynakça:

- Hartmann, K. (2002), "Türkiye'deki izinin 65. yılında Bruno Taut", çev. T.Gül Köksal, *mimar.ist*, sayı:4, s.37-40.
- Stephan, R. (ed.) (1999), *Erich Mendelsohn, Dynamics and Function*, sergi katalogu, New York.
- Stephan, R. (2003), *Erich Mendelsohn, Dinamizm ve Fonksiyon*, sergi tanıtım broşürü, İstanbul.

Mendelsohn'un, Filistin'deki dostlarına Amerika'dan gönderdiği kart, 1941.

Altta, üçüncü ve son sürgün yeri olan ABD'de eskiz yaparken.

Müşteri olarak Mendelsohn, kendi evi, Rupenhorn-Berlin, 1932.

Mimarın çalışmalarının en tanınmış örnekleri

- Bilim ve araştırma binaları (Einstein Kulesi, Potsdam; İbrani Üniversitesi, Filistin; Schocken Kütüphanesi, Filistin)
- Kent planlama projeleri (Woga-Komplex, Berlin; Potsdam ve Alexander Meydanları için projeler, Berlin)
- Yahudi cemaati için tasarladığı yapılar (Yahudi Mezar-

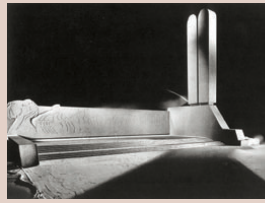
lığı, Königsberg; Sinagog, B'Nai Amoona, St. Louis, Missouri; Park-Sinagog, Cleveland, Ohio; Emanu-El-Sinagogu, Grand Rapids, Michigan; Mount-Zion-Sinagogu, St. Paul, Minnesota; Avrupa'da katledilen altı milyon Yahudi için anıt, New York)

- Mağaza-alışveriş merkezleri, (Seidenhaus Weichmann, Gleiwitz; Herpich ve Oğulları Mağazası, Berlin; Schocken Mağazaları, Nürnberg, Stuttgart ve Chemnitz)
- Yönetim binaları (Columbushaus, Berlin; Weinhaus Gilbey, Camden; Anglo-Palestina-Bank, Filistin)
- Hastaneler (Hadassah-Üniversite Kliniği, Filistin; Maimonides-Hastanesi, San Francisco)
- Tek aile evleri (Karolinger Meydanı

ikiz ev, Berlin; Dr. Sternefeld Villası, Berlin; Rupenhorn Mendelsohn Villası, Berlin; Schocken Villası, Filistin; Russel Evi, San Francisco)

- Sergi ve eğlence yapıları (Mosse-Pavyonu, Köln; Universum Sineması, Berlin; Rauch Tiyatrosu, Berlin; Hayvanat Bahçesinde sergi alanları, Berlin; Sovyet Sarayı, Moskova; De La Warr Pavyonu, Bexhill-on-Sea)
- Fabrikalar (Şapka Fabrikası, Steinberg Herrmann & Co., Luckenwalde; Tekstil Fabrikası, Krasnoje Snamja, Leningrad; Mossehaus, Berlin; Enerji Santralleri, Berlin ve Wüstegiedorf)
- Mobilya ve lamba tasarımları (Einstein Kulesi, Potsdam; Karolinger Medyanı'nda ikiz ev, Berlin; Rupenhorn'daki kendi evleri, Berlin; Schocken binaları, Filistin; Russell Evi, San Francisco)

Oscar Niemeyer: “Toprak için savaş her türlü mimari sorundan daha önemlidir”

Söyleşi: **Constantin von Barloewen**

Almanca'dan Çevirenler: **Ferhat Keten, Deniz İncedayı**

Tasarımını Oscar Niemeyer'in üstlendiği ve Latin Amerika'nın en büyük müze kompleksi olan Parana Sanat Müzesi, sadece beş ay süren inşaat çalışması sonrasında Kasım 2002'de açıldı. Müze, mimarın 35 yıl önce tasarladığı okulun yanında yer alıyor. 15 Aralık 2002'de ise, dünyanın birçok yerinde düzenlenen etkinliklerle Oscar Niemeyer'in 94. doğum günü kutlandı. Brezilya Üniversitesi Mimarlık ve Şehircilik Fakültesi'nin onursal yöneticisi olan Niemeyer, fakülteyi bitirme andı olarak şunları söyletmektedir yeni mezunlara: “Mesleğimi, onun etik kurallarına sadık kalarak, dürüst uygulayacağıma söz veririm. İnsana layık en güzelini yaratarak, insan ve evren arası bütünlüğü arayarak, sevgi ve özgürlüğü oluşturan felsefe ile mesleğimi uygulayacağıma söz veririm.”

Biz de Brezilyalı mimar Niemeyer'i yeniden düşünmek için, Constantin von Barloewen'in kendisiyle “betonarme ve şiirsellik, akıl ve hayal gücü üzerine” yapmış olduğu söyleşiyi yayımlıyoruz.*

Sayın Niemeyer mimarlığı nasıl tanımlıyorsunuz? Mimari nereye kadar mevcut olan formlardan yararlanmaktadır ve yaratıcılığın sınırı nerede başlar?

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, mimarlık çağdaş teknolojiyi yansıtır, onu kullanmak durumundadır. Bu bağlamda betonarme, geçmişin malzemelerine oranla çok daha zengin olanaklar sunmaktadır. Aslında mimarlık, –en azından benim için– ‘yaratıcılık’ ile eş anlamlıdır, bu nedenle de eski kazanımların yeterli olacağını düşünmek doğru olmaz.

Brezilya'ya gittiğinizde, görünüşleriyle sizi heyecanlandıran ya da tam tersi etki yapan binalar görürsünüz, ancak bu binaların benzerlerini başka yerlerde gördüğünüzü söyleyemezsiniz. İşte bu mimarlıktır. Bir mimar olarak ben kendi yolumdan gidiyorum, kendi beğenilerime ve tercihlerime göre tasarım yapıyorum. Yapıtlarımla ilgili kitaplar yayınlandı. Hakkımda yazılanları önemsemediğimi söyleyemem, ancak ben mimar olarak kendi özgür irademle tasarlamaya devam edebilmek için yazılanların etkisinde kalmamaya çalıştım, amacım yalnızca kendi mimarlığımı yaratmaktı. Bu tutumum bana huzur veriyor; meslektaşlarımla eleştirilerine uzaktan bakabilmemi sağlıyor ve böylelikle kendi estetik tercihlerimi yaratmama yardımcı oluyor.

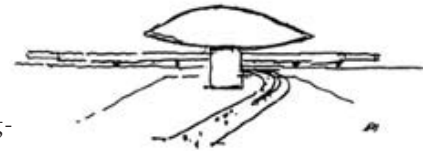
Sizin uygulamalarınız Le Corbusier'nin önemli tezlerinden birini anımsatıyor: “Mimarlık bir buluştur.”

Evet, Le Corbusier'den belirli bir ölçüde etkilendiğimi söyleyebilirim. Yapıtlarının tezleri,

onunla sohbetlerimiz ve az önce söylediğiniz cümlesi –bir gün bu cümleyi yüzüme söylemişti– meslek yaşamımda beni etkilemiştir. Buna rağmen ilk projemde ondan çok farklı davranmıştım. Benim yeğlediğim mimari, daha hafif, değişebilirliği olan ve betonarmeyle bir uyum içinde olan mimariydi. Böylesi farklılıklarımıza karşın, ileriki yıllarda tekrar karşılaştığımızda bir noktada görüş birliğine vardık. O da, mimaride yaratıcı fikirlerin gerekliliği idi.

Ama sanırım New York'taki Birleşmiş Milletler Binası tasarımına kavramsal yaklaşımınız konusunda Le Corbusier ile fikir ayrılıklarınız oldu?

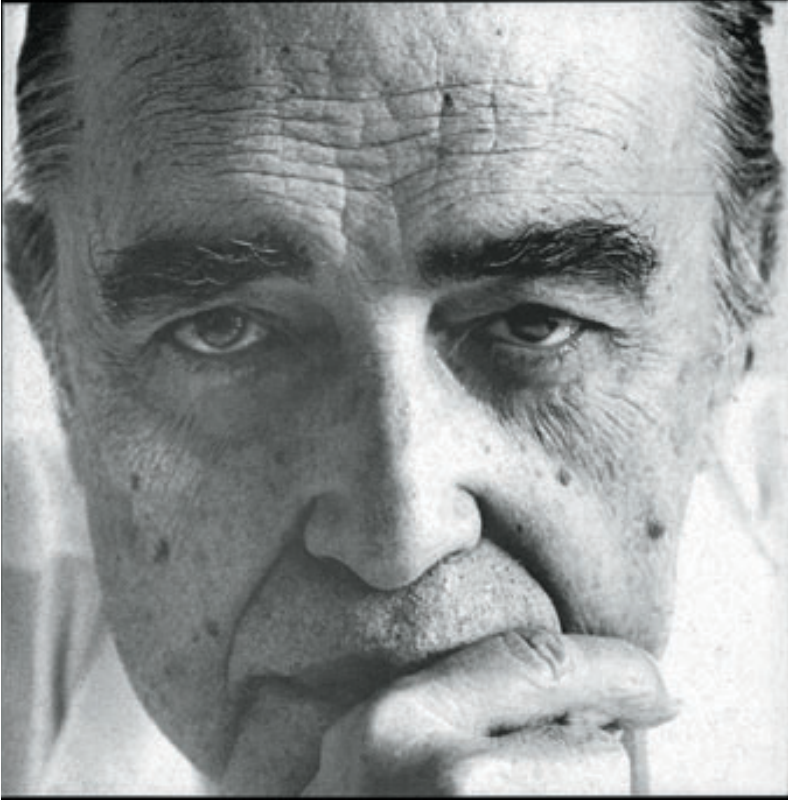
Le Corbusier, kendi düşünceleri hararetli bir şekilde tartışmaya açıldığında benden yardım istedi. Bir hafta boyunca onun tarafında yer aldım, ancak bir gün planlama komisyonu başkanı beni yanına çağırıp şunları söyledi: “Ben sizi Le Corbusier'nin fikirlerini geliştirmeniz için çağırmadım.” Le Corbusier'nin, bu konuda ortaya çıkacak karışıklık endişelerine rağmen

Parana Sanat Müzesi.

Latin Amerika'nın en büyük müze kompleksinde sergi salonları dışında 400 kişilik bir oditoryum, 70 kişilik toplantı salonu, cafe ve restoran, çalışmaların saklanacağı depolar ve dinlenme alanları bulunuyor.

1907'de Rio de Janeiro'da doğan Oscar Niemeyer yaşamı boyunca mimari kimliğini, modernliğin biçim zenginliğinde aramıştır. Mimarisindeki şiirsel dil (*architectura lirica*) onun binalarını adeta konuşturmuştur. Dünya çapındaki ününü, 60'lı yıllarda Brezilya'nın yeni kurulan başkenti için tasarladığı projeleriyle kazanmıştır. Niemeyer'in, mimar olarak sanatçı kimliği, bir vatandaş olarak ise komünistliği ön plandadır. Kendi ülkesinde özellikle 1996 Venedik Bienali için tasarladığı Brezilya Pavilyonu ile tanınmakta ve anımsanmaktadır.

men, benden kendi önerilerimi hazırlamam istendi. Ben de tasarımında Le Corbusier gibi bu devasa kompleksi iki ayrı parça olarak düşündüm. Birinci bölüm, doğu nehrinin kenarına yerleştirdiğim, bugün de hâlâ orada yer alan büyük toplantı salonundan, ikinci bölüm ise, ana binanın kenarına eklenecek olan daha küçük bir binadan oluşuyordu. Aralarına küçük bir meydan yerleştirdim, kompozisyonun bütünü açısından bence bu gerekli görünüyordu. Teklifim herkes tarafından beğenildi ve kabul edildi. Le Corbusier ise bu konuyu önemli bir gurur meselesi yaptı ve benden küçük binayı, ana kütle ortasına yerleştirmemi istedi, böylece benim ortada tasarladığım ve bulunmasında ısrarcı olduğum küçük meydan kayboluyordu. Ancak usta olan oydu, çıraksa ben. Kendimi zorunlu hissettim ve onun dediklerini yaptım. Sonuçta, bazı noktalarda benim fikirlerimden etkilenmiş olsa da, onun projesi gerçekleştirildi.

Mimarlık yaratıcılık ise, ilhama gereksinim vardır. Bu nedenle de siz bir kere, tasarımlarınızı “rüyaymışçasına” oluşturduğunuzu söylemişsiniz ve bunu yaparken düşüncenin hep bir ‘sunum’ olarak geleceği duygusunu taşıdığınızı eklemiştiniz.

Evet, örneğin Niteroi'de, deniz kenarında bir kayalıkta kurulan müze binasında temel bir desteğe gereksinim duydum. Kayalığın üzerinde yer alan bina yuvarlak formliydu ve cephe boyunca cam bir koridor yer almaktaydı. Böylelikle

ziyaretçiler sürekli olarak dışarıdaki güzel manzarayı algılayabileceklerdi. Buna ben kavşikli bir rampa ekledim ki, ziyaretçiler müzeye yaklaştıklarını hissedebilsinler. Burada çözüm, mimari ile doğanın uyumlu beraberliğini yakalayabilmektir.

Cezayir'deki cami tasarımında ise şöyle oldu: Uykuya dalmak üzereydim ve binanın nasıl görünmesi gerektiğini hayal ettim. Kalktım, caminin önündeki arkad ile birlikte eskizini yaptım, bunların mermerden olması gerektiğini düşündüm. O sırada aradığım yanıt, belirli bir detayda hayalimde canlandı.

Niteroi'deki tiyatro binasında ise, işleve bağlı olarak, seyircilerin sahneyi rahatlıkla görebilmeleri için iki metre yüksekliğinde sütunlar istedim. Bazen işlevsel olan ağırlık kazanır, bazen de ana rolü oynayan, sadece sezgidir.

Siz 1940'lı yılların başında Pampula'da bazı binalar inşa ederken, bir taraftan modern teknolojiyi heyecanla savunmaktaydınız, diğer taraftan da düşüncelerinizin doğruluğunu kanıtlamak için Baudelaire'e başvuruyordunuz; şaşırtmak, yadırgatmak, hayret yaratmak, güzelliğin temel karakteri olmalıydı. Bir mimar, okumalı. İyi bir roman, benim için mimari bir incelemeden daha değerlidir. Bu konuda kendimle de tartışıyorum ve bazı tasarımlar yapıyorum. Mimarlıkla doğrudan ilişkili olmayan kitaplar da, mimarlar için son derece değerli görüşler ve detaylar içerir. Bir sanat yapının estetik değerleriyle ön planda olması gerektiğini kim yadsıyabilir? Ya da Heidegger'in söylediği gibi “akıl, yaratıcı gücün düşmanı olabilir.” Bu düşünce, benim çalışmalarımındaki itici gücün temelidir.

Mimarlık sanatsal olanı yansıttığı sürece, var olan dogmalar veya tabuların ötesine geçerek daima ‘güzelliği’ aramaya yönelecektir.

Evet, mimarlık sanat olarak algılanmalıdır, ancak bunun için tam bir özgürlük ortamı gereklidir. Özgürlük, insanın hayattaki tüm edimlerinin çıkış noktasıdır. Bu bağlamda irdelendiğinde, eğitimin, sanatçı kişiliğe getireceği sınırlamalardan söz edilebilir. On yaşındaki bir çocuk, hayal gücü dolu resimler yaparken, eğitim sürecine girdiğinde ve klasik bilgiler kendisine aktarıldığında, yaptığı resimler tekrarlara dönüşmeye başlar. Le Corbusier neredeyse hiçbir sanat eğitimi almadı, ama dünyayı gezdi ve birçok mimariyi resmederek kendi mimarisini buldu. Bazı meslek deneyimlerini Auguste Perret'in bürosunda kazandı. Eğitim, çok iyi bir planla-

ma ve programlama sonucunda başarılı olabilir ancak.

Sizin için iki tür mimarlık mevcut: Biri günlük hayata yönelik, yararlı ve basit, diğeri ise sıra dışı, hayal gücü dolu, hatta anıtsal.

Bazı tasarımlarda işlevsellik ve ekonomi önceliklidir. Bu durumlarda mimari tasarım ve buna bağlı olarak uygulama daha kolaylaşır. Ancak kamusal tasarım konularında mimarın ek bir görevi vardır ki, o da, teknolojinin geliştirilmesine destek olmak. Ben Brezilya dışında uygulamalar yaptığımda sadece kendi mimari çizgimi göstermeyi değil, ülkedeki mühendislik gelişmelerine de dikkat çekmeyi amaçlıyordum. Biz gelişmiş mimari ürünler yaratmak için gerekli teknik bilgiye sahibiz, bunu yurtdışında öğrenmemize gerek yok.

Bu bağlamda betonarmeden de söz ediyorsunuz. Size göre betonarme yaratıcılığa yeni boyutlar kazandırmakta, bu nedenle de onu “yapay taş bir malzeme” gibi algılayıp kullanmak olanaklı. Bu yaklaşımınız, mimarın hem tekniği yakından takip ederek, hem de estetik boyutun farkında olarak davranabileceğinin kanıtı olarak yorumlanabilir mi?

Mekân uygun olduğunda, betonarmenin doğal çözümü kaviste gizlidir. O, mekâmı kontrol altına alma gücüne sahiptir. Böylece dik açılardan oluşmuş bir mimariye mecbur değilsinizdir. Ben ısrarla en iyi formu ararım. Bir yapının strüktürü hakkında karar verdiğimde, mimarisi de büyük ölçüde oluşmuş sayılabilir.

Beton ve şiirsellik uyumsuz bir zıtlık oluşturuyor mu?

Hayır, kesinlikle oluşturmuyor. Betonarme, mimaride sağladığı olanaklarla son derece rahatlatıcı formlara fırsat verebilir, yarattığı plastik etkiyle mimarın, arzularını gerçekleştirmesini sağlayabilir. Özgün ve form zenginliğine sahip bir mimari için ideal malzemedir.

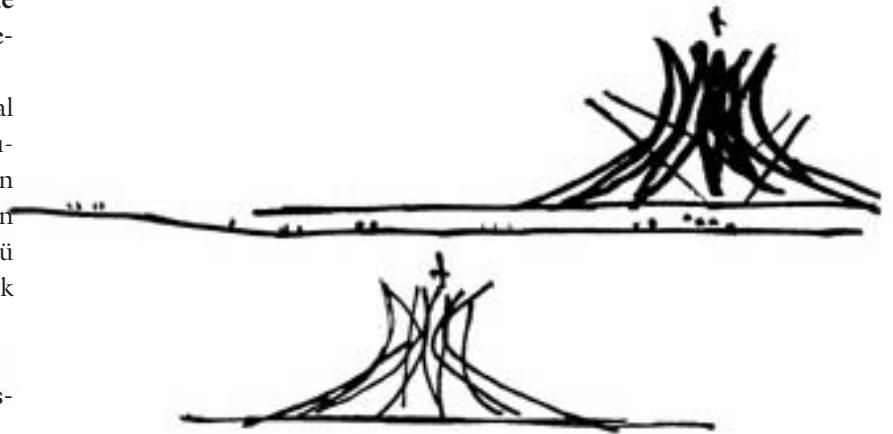
Bu serbest ve yüzen eğriler sanki doğadan alınmış gibi. Bunları Rio de Janeiro'nun etrafındaki tepelerden, denizin dalgalarından veya bir kadının vücudundan esinlenerek yapmış gibisiniz?

Evet, Brezilyalılar dağlarla çevrilidir, dağların etkisi altındadır. Ama benim için asıl mucize, kadının kendisidir.

Sizin, mimarinizi bu kadar hayat dolu, doğal ve erişilmez kılan, doğadaki oyunlara olan

Katedral, 1958, Brezilya.

tutkunuz.

Mimari tasarım çok özel bir davranış değildir, her şeyle ilişkilidir. Bu meslekle uğraşan kişi, her şeye açık olmalı, öğrenmeli ve katılmalıdır. Her çizim, deneyimler, alınanlar veya öğrenilenler hakkında bir belgedir.

Mimar olarak türlü vizyonlar geliştirebilirsiniz ancak geçiminizi sağlayacak kadar gelir bile elde edemeyebilirsiniz. Bu göz önünde tutulduğunda, yapıtlarınızın sizin için çok özel bir anlamı olmadığını vurgulamanız biraz garip değil mi?

Hayatımın 60 yılını hayranlık duyarak yaptığım mesleğime adadım. Ancak hayatın kendisi, mimarlıktan daha önemli. İnsanlarla olan ilişki ve daha iyi bir dünya için verdiğimiz mücadele daha önemli. Gerçek olan, ‘insan’ın korumasız olduğudur. Her ne kadar insanın üstün zekâsıyla sürekli geliştiği, uzayı fethettiği ve bir gün uzaydaki kardeşlerimizle ilişki kuracağımız, ekonominin her şeyi açıklayabileceği söyleniyorsa da sorulması gereken soru şudur: “Niçin buradayız?” Bunun üzerine yaptığımız tespit ise; ortalama bir yaşam süremizin olduğu, insanın doğduğu ve öldüğü, doğanın adaletsiz olduğudur. Bu şartlar altında, birbirimizle nasıl uyum içinde yaşayacağımızı, elimizi nasıl birbirimize uzatmamız gerektiğini ve birlikte ilerlemek için birbirimize nasıl yardım edebileceğimizi duyumsamamız gerekir.

Siz sosyal ve politik alandaki etkinizi mesleki yaptığınızın önüne koyuyorsunuz.

Sanırım öyle. İnsanın en önde gelen ahlâki görevi, karanlıkta kalanları, başını sokacak bir evi olmayanları düşünerek yaşamaktır; yaralanmışlara, coşkuyla ve isteyerek yardım etmeyi ve destek olabilmeyi istemektir.

Siz de meslek yaşamınızda müstakil konutlar tasarladınız ve uyguladınız. Ancak yoksullar için konutlar tasarlamadınız. Kalbinizde bu kadar önemli bir yer tutan insanlar için neden bir mimari imza bırakmak istemediniz?

Çünkü, yoksul insanlar, kendilerini planlanmış özel yerleşimlerde, gecekondu bölgelerindeki gibi huzurlu ve mutlu hissetmiyorlar. Buralarda yaşam şartları çok kötüdür. Ama bu kent çepçepelerinde belirli bir şüursellik vardır, yoksulluğun getirdiği bazı değerlerle birlikte yaşanmaktadır. Bu değerler onlara güven ve sahiplenilme duygusu kazandırır. Ancak, biliyoruz ki yoksulluk zaman içinde giderek ortadan kalkacak ve daha

iyiye doğru zorunlu bir değişim yaşanacaktır.

Şu an için bu yönde hemen hemen hiçbir belirtiden söz edilemez. Mimarlık bu tür bir süreçte nasıl bir sorumluluk üstlenebilir? Bu konuda Brezilyalı meslektaşlarımızın çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Buradaki bazı binalar dinginlikleriyle, bazıları ise plastik özgürlükleriyle göze çarpmaktadır. Ancak genelde hissedilen, karamsar bir atmosferdir. Bizim mimarımız daha çok yönetenlere hizmet etmektedir, yoksullar için ise fazla bir şey yoktur ortada. Ancak, tek başına mimarın yapabileceği bir şey değildir bu. Kesin olan şudur ki, koşullar ve ilişkiler olumsuzlaştığı sürece tepki vermek kaçınılmaz olmaktadır. Şu an Brezilya, tarihinin en kritik ve zor dönemini yaşıyor. Kapitalizm ve kriz giderek daha fazla şiddete açık gözüküyor. Amazon bölgesi büyük bir tehlike altında ve ABD’den yükselen sesler buranın uluslararası bir bölge olduğunu, bu nedenle de haklı bir direncin geliştiğini söylüyor. Uzun süredir sınırsız bir dünya söylemiyle neredeyse yasaklanmış olan “milliyetçilik” duyguları bugün yeni bir nitelik kazanmaktadır, çünkü “küreselleşme” ile bir yere varılamayacağı ortaya çıkmıştır. Emperyalist baskılar kendini tekrar etmektedir: Brezilya, hatta tüm Latin Amerika uyutulmak, kullanılmak ve tekrar sömürgeleştirilmek isteniyor. Maalesef yöneticilerimiz de ABD’den gelen bu yöndeki eğilim ve baskılara boyun eğiyorlar ve ülkenin satılmasına göz yumabiliyorlar. Ancak Amerikalılar Amazonlar’a girmeye kalktığında, askerî ve sivil güçlerin omuz omuza savaştığı bir direnişle karşılaşacaklardır. Toprak için mücadele her türlü mimari problemden daha önemlidir.

Sizin ideolojik olmayan, insancıl bir komünizme inandığınızı biliyoruz. Bu yüzden Paris’teki Fransız Komünist Partisi’nin merkezini inşa ederken, bir Brezilya ziyareti sırasında sizinle görüşmek isteyen Fidel Castro’ya karşı içinizde olumlu duygu ve düşünceler taşımanız bir rastlantı değil sanırım. Size göre Fidel Castro Latin Amerika’nın kültürel kimliğini yansıtıyor mu? Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra da onu savunuyor musunuz?

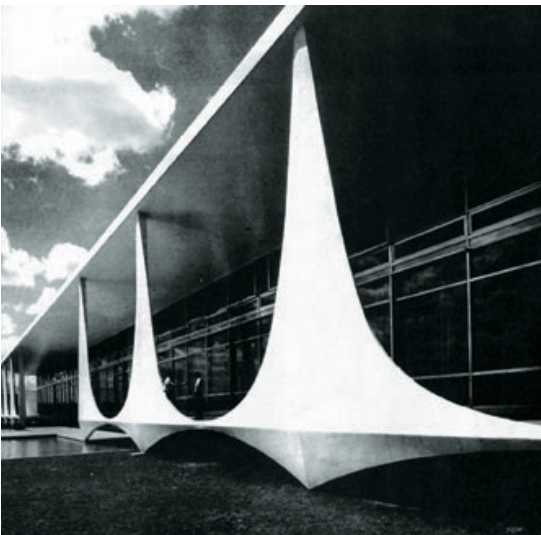
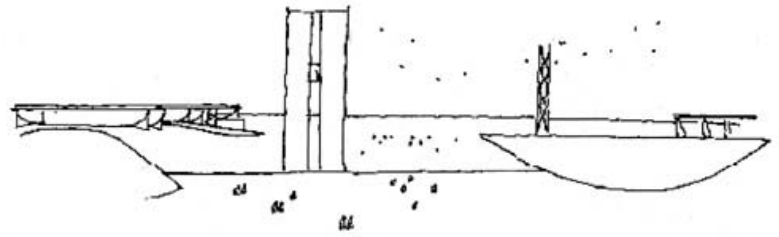
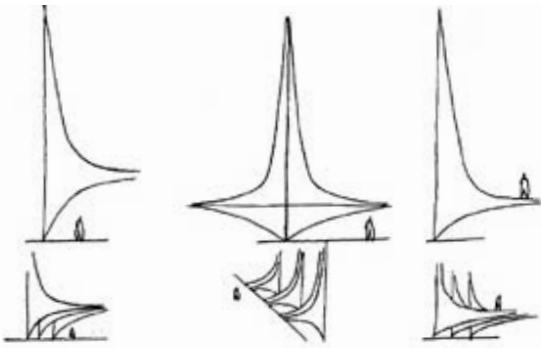
Komünist Parti’de daha fazla eşitlik ve insanlık için çalışan iyi ve alçakgönüllü insanlarla karşılaştım. Henüz dünya üzerinde öyle büyük ölçüde sefalet ve açlık var ki, insancılık ve dayanışma ideallerinden kolaylıkla vazgeçilemez. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte Komünist Parti’nin itibar kaybetmesi yaşandıysa da, so-

Üstte, Alvorada Sarayı, 1957, Brezilya.

Sağdaki detay Planalto Sarayı'ndan, 1958, Brezilya.

Altta, Praça dos Tres Poderes.

nunda yeniden galip gelecektir. Ya da Afrika'da binlerce çocuk açlıktan ölürken küreselleşmeyi savunmanın bir anlamı var mıdır? Küba'da yaşananlar, Latin Amerika için aydınlatıcı bir örnek olmalıdır. Fidel Castro, çevresine birkaç taraftar toplayarak diktatör Battista'yı devirdi ve "sosyal-devrimci" programını uygulamaya geçirdi. Bu kahramanlık, tüm Küba halkında bir gurur yarattı, ancak Amerika'nın saldırgan ambargo politikasına engel olamadı. Sadece bu sefalet bile, eşitlik uğruna bir mücadelenin sürdürülmesi için gerekçedir. Bugün hiçbir devlet Küba'ya karşı harekete geçmeye veya onun iç işlerine karışmaya cesaret edemiyor. Ben bunu, cesaretin zaferi olarak adlandırıyorum.

Bir demecinizde birçok kamu yapısını tasarlayıp uyguladığınız Brezilya'nın, geleceğin kenti olamayacağını, çünkü Brezilyalıların hâlâ geçmişe ait olduklarını söylemişsiniz. Ancak sizin görkemli mimari yapıtlarınızla, idealist düşünceleriniz ve sosyal yaşamdaki uçurumların varlığı sizi nereye kadar rahatsız ediyor?

Bir şeyi söyleyip on yıl sonra aynı şeyi düşünebilmek ne kadar güzel bir şey, değil mi? Üzgünüm ki, iktidara yolsuzluk ve rüşvete açık insanlar geldi ve bunlar Brezilya'nın daha eşit ve adil bir toplum olabilmesi için gerekli revizyonlara ilgi duymadılar. O nedenle de bugün politikacıları bilinçli seçebilmek her şeyden önemlidir.

Ülkeme dışarıdan da algılanabilecek bir kimlik vermek istiyordum. Bu proje beni bugü-

ne kadar meşgul etti, çünkü şimdi ancak anıtsal aksı tamamlamak üzereyiz. Bunu müze ve kütüphane binaları takip edecek.

Brezilya dört yılda, bir 'hiç'ten yaratıldı ve 40 yıl geçtikten sonra ancak tamamlanabiliyor. Bu, Brezilyalıların kararlılığını, coşkusalı, isteğini, heyecanını ve pozitif yaklaşımını gösteriyor. Başka hiçbir yerde bir şehir dört yılda kurulmamıştır. Bu proje, binalar, sokaklar, meydanlar, enerji hatları ve altyapı çalışmalarıyla başladı. Amacımız, insanların sevecek içinde yaşayacakları bir kent yaratmaktı, hâlâ da öyle.

Brezilya'daki askerî darbeden sonraki yıllarda, 1967-72 yılları arasında Paris'te Montparnasse'da yaşadınız ve çalıştınız. Bu döneme ait anılarınızdan söz edebilir misiniz?

O dönemde çok farklı kişilerle tanıştım; örneğin bana çok yardımcı olan André Malraux ile. Son derece akıllı, etkileyici, açık görüşlü, ilerici özellikleriyle karizmatik bir kişilikti ve kendi döneminin duygusal eğilimlerini taşıyan ve yaşatan birisiydi. Brezilya'daki Alvorada Sarayı'nı ziyaret ettikten sonra bana, "bunlar gördüğüm en güzel sütunlar" demişti.

Sartre ile de ilişkim oldu. İnanılmaz akıllı ve aynı oranda karamsar, insan varlığının başarısızlıkla sonuçlanacağına kesinlikle inanmış biriydi. Ancak karamsarlığında bir yapıcılık vardı. Bunu sadece, kendisi yaşamın tadını çıkarmayı ve eğlenmeyi sevdiği için söylemiyorum, çünkü savaş zamanlarında bile yaşama tutkusu ve insanlara yardım etme isteği taşıyordu. Bir keresinde bana, ihtiyacı olanlara sadaka verebilmek için cebinde parası olmasını istediğini söylemişti. Sarsıcı dünya görüşüne karşın, tutkularını korumasını biliyordu ve insanı şaşırtıyordu. Bunların dışında Raymond Aron ile tanıştım. O da beni *Collège de France*'a çağırdı, ancak profesörlerle entelektüel sohbetlere girmek istemedim. Bir keresinde de Georges Pompidou beni Elysée Sarayı'nda öğle yemeğine davet etti. Sohbetimizde konu, benim projem olan Fransa'daki Komünist Parti Merkez Binası'na geldiğinde gülümseyerek dedi ki: "Fransız Komünist Partisi Merkez Binası, yaptığınız tek güzel yapıttır." Garip değil mi? Kendisi Gaullistti. İnsanları oldukları gibi kabul etmeliyiz, herkesin görüşlerine saygı göstermeliyiz, herkesin tercihleri farklıdır. Bu anlayışla insan kendi yaşamını da kolaylaştırabilir.

Sartre'in varoluşçuluk felsefesindeki gibi, dinin, sizin düşünce ve davranış sisteminiz-

de de fazla bir iz bıraktığını söyleyemeyiz değil mi?

Hayır. Ben hiçbir şeye inanmam.

Bir demecinizde ‘öbür dünya’ya inanabilmek için katolik olmak isteyebileceğinizi söylemişsiniz.

Doğa tam şudur: Doğmak, büyüme ve ölmek. Bu kural en büyükten en küçük parçacığa dek geçerlidir. Eğer her şey sürekli olarak geliştik- teyse ki, bilim bize bunu kanıtıyor, dinin hayal dünyasına dalmamıza gerek yoktur. Ancak mi- mar olarak kendimi ‘inanlar’ın tarafına koyabilirim. Yakın geçmişte inşa ettiğim katedral kıs- men şeffaf. Böylece insanlar katedralin içinden gökyüzünü seyredebiliyorlar. Bu fikir, o sırada Brezilya’da bulunan Papalık temsilcisinin de çok hoşuna gitmişti. Çünkü böylelikle mekân, bir sonsuzluk kazanıyordu ve üzerinde Tanrı’nın simgesini taşıyordu. Ben buna rağmen, bu düşünceyi, katedralin tasarımına katılan bir fantezi olarak değerlendiriyorum.

Dini reddetseniz de, geçmişin deneyimleri ya da inançları sizin de yaşamınızda alışkanlıklara dönüşmüş olabiliyor. Buna göre, varoluşumuza, yaptıklarımıza, özellikle de bilim ve teknolojiye istemesek de sınırlar çekilmiş oluyor.

İnsan her şeyin olabileceğine, aklın sınırsız olduğuna, her sorunun yanıtının aranması gerektiğine inanabilir. Tabii ki, yaşam ve ölüm gibi, insanın hiçbir zaman çözümleyemeyeceği sorunlar vardır. Ya da evrenin genişlediği, yeni yıldızların oluştuğu ve bir süre sonra bir karanlıkta kaybolduğu gibi. Sürekli bir oluşma-kaybolma ve bu sürecin ortasında da biz. İnsanın ne kadar küçük ve anlamsız olduğunu fark etmemiz için göğe doğru bakmamız yeter. Böylelikle insan, yeryüzündeki kendi varlığını daha net görebilir.

Üçüncü bin yıla girdiğimiz bugünlerde insanın ruh yapısını nasıl tanımlarsınız? ‘İnsan’ nereye gidiyor?

Ben tüm dünyada bir duraklama dönemine girdiğini düşünüyorum. Genellikle mutsuzluk, memnuniyetsizlik ve geleceğe karşı bir endişe duygusu hâkim. Sadece para yönetiyor, öyle değil mi? Yeni bir zaman dilimine gururla girdiğimiz söylenemez. Şu an bizi gelecekte nelerin beklediği konusunda bir öngöründe bulunamıyorum.

Bugün geriye dönüp zengin üretiminize

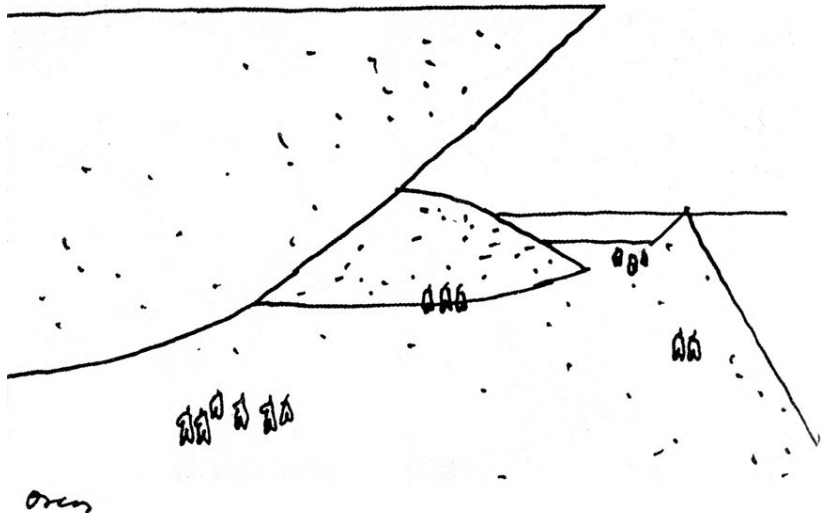
baktığınızda, yapıtlarınızla kendinizi yeniden ürettiğinizi düşünüyor musunuz?

Bunu bilmiyorum. Herkes iyi ya da kötü kendi işini yapar. Ödüller ve kutlamalar uğruna çabalamak bana anlamsız ve gülünç geliyor. Ben şanslıydım ve bazı şeyleri başarabildim. Belki başkalarına göre olanakları daha iyi değerlendirebildim. Tüm bunlar son derece olağan ve sıradan.

Son bir dileğiniz olsa, bu ne olurdu ?

(*Niemeyer, duvarda asılı olan ve ölüme atlamak üzere uçurumun kenarında duran bir insanın resmedildiği çizimi işaret eder.*) Ne düşündüğümü bilmek ister misiniz? Duvara astığım şu resme bir dakika boyunca bakın! Gözlerinizi kaçırmayın ve sadece ona konsantre olun. Şimdi anlıyor musunuz? ■■

* Bu söyleşi Almanya’da çıkan günlük *Frankfurter Allgemeine* gazetesinin 15 Ağustos 2001 tarihli nüshasında yayımlanmıştır.
Fotoğraflar: Mete Göktuğ arşivi.

Muhlis Türkmen: “Şiir ve müziğin tadına varır gibi, mimari mirasımızın tadına varabilmek...”

Söyleşi: Deniz İncedayı

Bu sayımızda ülkemizde gerek mimarlık eğitimi alanında gerekse yarışmacı ve profesyonel kimliğiyle önemli hizmetler vermiş Hocamız Sayın Prof. Muhlis Türkmen'e yer veriyoruz. Muhlis Türkmen 1946 yılından bu yana (DGSA Yüksek Mimarlık Okulu ile başlayarak) Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde çok sayıda mimarın yetişmesine katkıda bulunmuştur. Eğitimciliğinin yanı sıra kendisini yarışma projeleri, uygulamaları ve desen çalışmalarıyla tanıyoruz. Sanatçı kişiliği ön plana çıkan, meslek sevgisi projelerinden, çizgilerinden açıkça

Muhlis Türkmen, 1923 yılında İzmir'de doğdu. 1946 yılında Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümünü bitirdi ve aynı yıl Prof. Arif Hikmet Holtay'ın Proje Atölyesi ve Binalar Bilgisi Kürsüsü'nde asistan oldu. 1953'te Beyoğlu'nda, 1955'te Galatasaray'da kendi bürosunu kurdu. Aynı zamanda Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki görevine devam etti ve 1969 yılında profesör oldu. Halen Mimar Sinan Üniversitesi İç Mekan Proje ve Çizim Anlatım Teknikleri ve Proje dersleri veriyor. 1946 yılından bu yana pek çok resim sergisi açmış olan Türkmen'in Türkiye'den Çizgiler (1982), İtalya'dan Çizgiler (1982), Desenlerle Mimar Sinan (1984), İç Mekân Düzenleme Bilim Dalı Konferansları (1984), İstanbul ve Tarihi Evleri (1986) gibi kitapları ve çeşitli yayınlarda yayımlanmış makaleleri de bulunuyor.

Muhlis Türkmen, hem tasarım ve uygulama hem de mimarlık teorisi ve eğitimi alanındaki çalışmalarıyla çağdaş Türk mimarlığının varlığını ve mimarların neler yapmaya çalıştıklarını, içerde ve dışarıda göstermeye, anlatmaya çalışmıştır.

okunabilen bir mimar Muhlis Türkmen. Bu söyleşide, mimarlık mesleğini olumlu-olumsuz yönleriyle tartışmak, değerlendirebilmek; projelerini, çizgilerini genç mimarlara ve mimar adaylarına tanıtmak istedik.

Desen çalışmalarınız bize sizin sanatçı/resam yönünüzü tanıtıyor. Bu zenginliğin, mimarlığınıza olumlu katkılarında biraz söz edebilir misiniz?

Mimarlık ve resim çalışmalarım iyi huylu kardeşler gibi geçinip gidiyorlar. Her zaman rahmetle andığım Bedri Rahmi Eyüboğlu üstadımız, ressam olduğu gibi aynı zamanda şair tarafı da olan müstesna bir kişiydi. Kendisine takılan dostların “Bedri, senin şair tarafın galiba daha iyi” dediklerini hatırlarım. Bence resmi de, şiiri de kendine has ustalık mertebesinde iki ayrı değeri haizdiler; resimlerini de sevdim, şiirlerini de! Zaten her ikisini de birbirinden ayırmak çok güçtü. Şiir, resim gibi; resim de şiir gibiydi. Bu örnek yakından tanıdığım bir kişiye ait olduğu için rahatça konuya dahil ettim. Çünkü benzerlikler var; bir yanda “mimari ile resim”, diğer yanda “resim ile şiir”. Buna bir üçüncüsünü ilave edebilirim; o da “resim ile müzik”. Bu ikili, üçlü sentezler uzar gider. Konuyu toparlarsak, ben her şeyden önce mimarım ve mimarlığın sanat yönünün ağırlığını kabullenirim. Desenlerimdeki kararlı ve kesin çizgilerde mimarlığımın vermiş olduğu etkileri, mimarlığımda ise görenek yapmış olduğum desenlerin konuları üzerinde sağlamca yerleştirdiğim olgun, sıhhatli yalın çizgileri görebilirsiniz. Desenler yoluyla daha iyi tanımladığım tarihsel mimarimizi (gelecekseli) belleğimde çağdaş mimari düşüncelerle bir senteze götürmeyi (postmodern anlayış dışında) rahatlıkla yapıyorum.

Sonuçta gelenekselden geleceğe doğru uzanacak mimari yol ve çizginin ne olması gerektiği, genelde beni uğraştırıyor. Herhalde yapılagelen taklit ve kopya örneklemelerin dışına çıkmak zorunluluğunu öncelikle kabul ederek, gelenekselin içinde var olan tüm kültür öğelerinin var ettikleri havayı, zamanımızda çevremizi sa-

ran çirkin, kaba, anlamsız beton yığınlarını görmekten tiksinti duyarak çizgilerimde yaşatmaya çalışıyor ve bir nevi avunuyorum. Belki bu çizgilerle yürek ve beyinlere seslenerek, güzelliklerin yok edilerek yerlerine dikilen çirkinliklerin çoğalmasını bir gün önleyebiliriz.

Resim sanatı gibi bir ek uğraş mimara bir zenginlik getirebilir veya getirmeyebilir; bu tamamıyla kişiye bağlı bir durumdur. Ya bu iki sanat kolu birleşerek mimara başka bir açıdan bakmayı kazandırabilir ya da farkına varılmadan bilinçaltı bir sanatsal yönelme, mimarın çizgilerinde izlenebilir. Sanatsal boyutu yeterince zenginleşen mimar, çağdaş sanatın nedenlerini ve gelişmelerini daha iyi takip ederek kendi mimarlık potasında eritecek, sonunda farklı bir bakış açısıyla perspektifini ayarlayarak çalışmalarına yeni bir yön verecektir. Başka bir deyişle, resim sanatı, kişilikte bir gelişim ve mimarlık mesleğinde başarıda ayrıca bir sanat eğitimi görevini de yükleneyecektir. Bu yolda bir öğrenci veya mimar, yeniliklere açık, yaratıcı bir kişi olarak seçkinleşeceği gibi, gelenekseli seven, koruyan ve yaşatan ayrıcalıklı bir kişi durumuna da geçecektir. Bu konuda son sözüm şudur: Yok olan ve olmaya devam eden eski mimari mirasımızı, tıpkı şiir ve müziğin tadına varır gibi tadına vararak her yerde aradım. Çizerek, yazarak bu hazinenin gelecek nesillere aktarılması yönünde mütevazı çapta çalışmalarım oldu. Bu davranış bir görev ve ibadet gibiydi. Dileğim, genç meslektaşlarımın bu yöndeki çalışmalarını, ara vermeden tüm hızıyla devam ettirmeleridir.

Mimariniz ve çizgileriniz, meslek seçiminizle kişiliğiniz arasındaki uyumu sergiliyor. Kişilik özellikleri ile mimarlığın meslek olarak seçilmesi arasındaki paralellikleri nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu konuda mimar adaylarına tavsiyeleriniz veya önerileriniz olabilir mi?

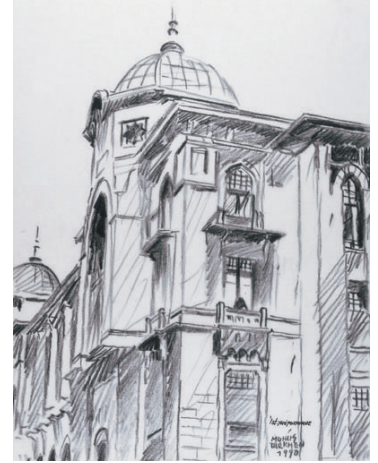
Biraz önce gerek çizgide gerekse mimarlık mesleğinde kişilikten söz etmiştim. Uzun yıllar süresince üretilmiş olan çizimlerle, tasarımcının (mimarın) hem “kavramsal bilgi birikimi” hem de giderek öznel (sübjektif) “tasarımcı kişiliği” oluşur. Çizmek suretiyle görselleştirme meydana geldiği gibi, düşünce ve izlenimler de somutlaşır; dolayısıyla tasarımda, bir kişinin (mimarın) öznel “kavramsal birikimi”ni üstlenmesiyle “kişilik” kendini göstermeye başlar.

Kişilik, “bir kimseye özgü belirgin özellik” olarak tanımlanır. Bu tarifte “kimse” kelimesi yerine “mimar”ı koyabiliriz. Bir mimar sanatın her daliyla uğraşabilir. Bu olgu genç yaşlarda

Arnavutköy, çini mürekkebi,
1985, 30x42 cm.

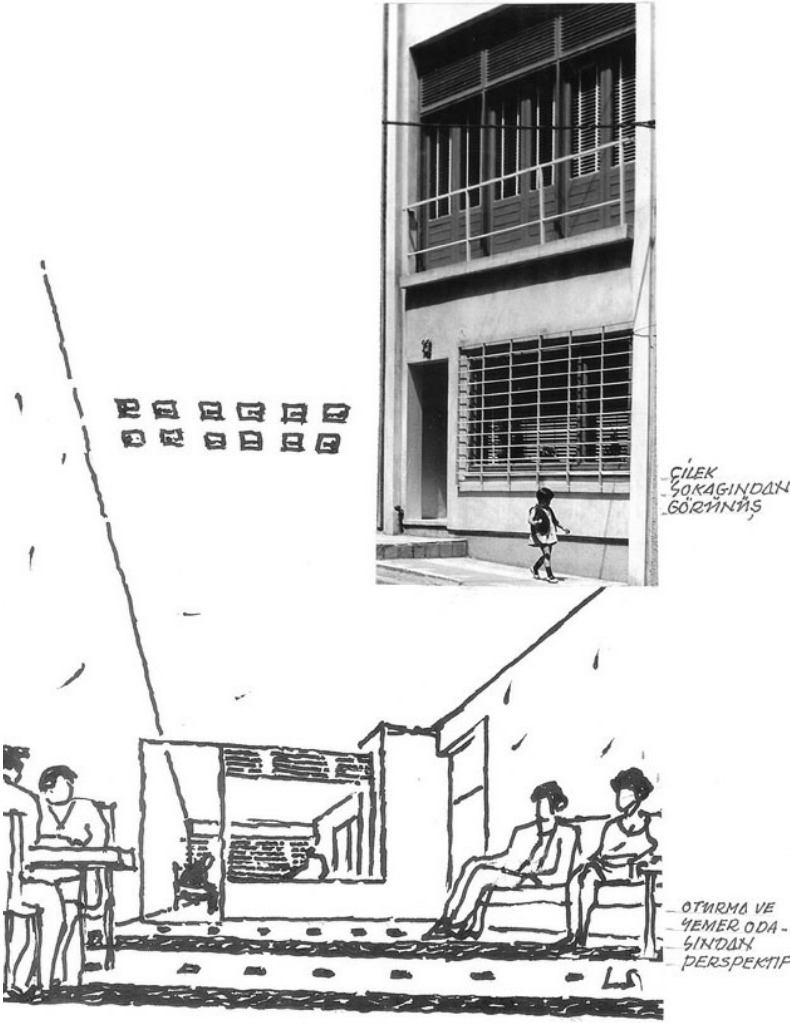
İstanbul Yeni Postahane Binası,
karakalem, 1990, 30x42 cm.

Haliç, çini mürekkebi,
1986, 25x35 cm.

Tophane, akrilik, 20x40 cm.

Muzaffer Türkmen Evi,
İstanbul, Kadıköy-Altıyol
1952. Mimar: Muhlis
Türkmen.

olduğu gibi ileri yaşlarda da bir tutku haline dönüşebilir. Bunun örneklerine bizde ve dünyada fazlasıyla rastlıyoruz. Bu arada gençlere birkaç hatırlatma yapmam doğru olacaktır. Mimar adayı öğrencilerin, geleneksel ve çağdaş mimari yapıları yerinde görerek yalın bir biçimde bilince almalarının, yapıların bulunduğu çevre ve yerleşimiyle ilgisi yönünden tetkik etmelerinin, bu sırada küçük not defterlerine bunların eskizlerini çizmelerinin ve üzerine, gerekli notları almalarının çok faydalar getireceğine eminim. Hem yurtiçinde, Hem de yurtdışında olabilecek bu saptamaların, içinde buldukları tarihte ve daha sonra yapacakları çalışmalarda çok yararlı olacağını bilmelerini isterim. Bu birikim bir kitabın, bir konferansın hatta mimarlık dünyasında yer alabilecek bir eserin başlangıç çizgisi ve notları olabilir. Öncelikle yurdumuzdaki geleneksel mimari eserleri yerinde ve kitaplar-

dan izleyerek bir bilgi birikimi edinmeye çalışınız. Eserin biçim yönünden tetkiki yanında, taşıdığı havayı, müziği de soluyunuz ve dinleyiniz. Hiçbir taklit ve kopyaya girişmeden, yapının size verdiği zevki mimarlık alemine nasıl aktarabileceğinizin etütlerini yapınız. Sizden evvelki mimarların ve hocalarınızın bu yolda yaptıklarına bakınız ve bu yolda emek vermiş ve veren mimarlık dünyasındaki ustaların eserlerini okuyunuz. Onları da birer hoca olarak kabul edip ufkunuzun açısını genişletiniz. Ciddiyet ve disiplin isteyen bir mesleğin sahipleri olarak, “mimarlığı” seviniz ve kendi kendinizi yetiştiriniz, yenileyiniz.

Günümüzün mimar adaylarında ya da eğitim sistemimizde eksikliğini duyduğunuz konulardan söz edebilir misiniz? Mimarlık eğitiminde sizce en önemli ilkeler neler olmalı?

Mimarlık eğitiminde proje atölyelerinde öğrenmeye; açık eleştiri imkânını sağlayan, teşvik eden, konuşmalara ortam hazırlayan bir havanın getirilmesi gereklidir. Böylelikle öğrenci hocası ile, ayrıca öğrenci-öğrenci ile yakınlaşacak ve yapılar berraklaşacaktır. Bu tür bir davranış biçimiyle öğrenci, üzerinde durulan konularda bilgi birikimine sahip olacak ve kendisini yetiştirmeye dönük faydalar edinecektir. Zamanımızda, kitap ve dergilerin yanında ayrıca bilgisayar, filmler, kaset ve internet yoluyla da öğrenciler mesleki bilgilerini artırabilmelidir.

Tüm bu davranışlar ve olanaklar, eğitimde esas olan “mimarlık öğrencisinin en iyi biçimde yetişmesi”ni sağlamak içindir. Bugün dört yıl süreyle verilen mimarlık eğitimini, en kısa zamanda beş yıl süreli yüksek lisans düzeyinde bir eğitime kavuşturmak ve giriş için yetenek sınavını tekrar koymak gerekir. Şimdiki sistemde tedavi amaçlı alınan önlemlerin fayda vermeyeceğini görüyoruz. Örneğin, dört yılın içine, fazladan proje yüklemeleri yapmak problemi çözmeyecektir. Hele hele öğrenciye üç proje yaptırarak, onu bitirme projesine göndermek ne kadar zayıf bir noktaya geldiğinin açık seçik kanıtıdır.

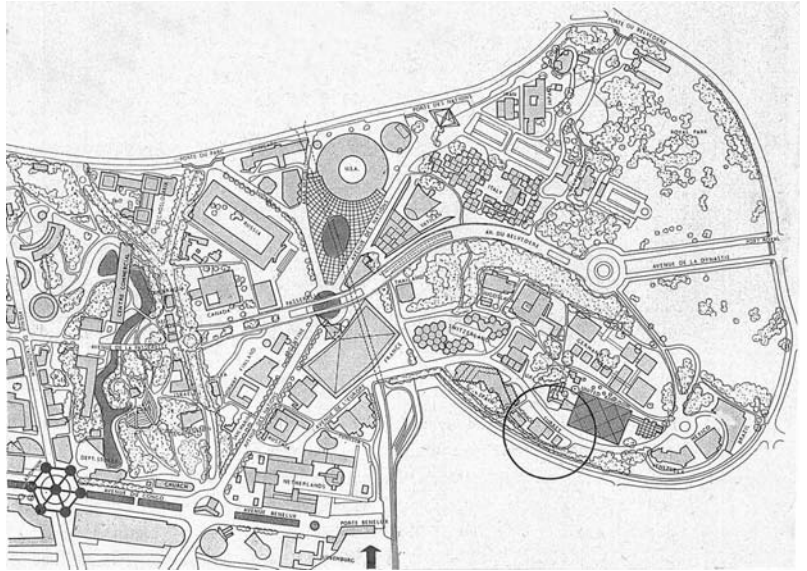
Önümüzdeki yıl uygulamasına geçilecek “yarıyıl sistemi”nin ne gibi faydalar getireceği hakkında bugünden bir şeyler söylemek doğru olmaz; temennim, mimarlık eğitiminin iyi bir noktaya getirilmesidir. 20 yıla yakın bir zaman dilimi içinde mimarlık eğitimi yeni bir reform geçirmedir. Bu eğitimi nitelik yönünden üstün bir düzeyde ve çağdaş bir çizgide tutmak gaye olmalıdır.

Meslek yaşamımızın başlangıcından günümüze dek toplumumuzun mimara bakışı nasıl bir değişim çizgisi izledi, nereden nereye geldi?

Anımsadığım kadarıyla 1954 yılında Galatasaray Lisesi amfilerinden birinde 50 kadar mimar, Mimarlar Odası'nı kurmak üzere toplanmıştık. Heyecanlı ve sevinçli bir gündü. Benim kayıt numaram 24 idi.

Daha önceki yıllara dönersek; meslek hayatına atıldığım 1946 yılında "Mimarlar Birliği" bulunuyordu; Bahçekapı 4. Vakıf Han'ın en üst katında bir odaydı. İlk işim, Birliğe kaydımı yaptırmak olmuştu. Sekreter Muzaffer Bey'den, aidatımızı yatırdıktan sonra üye kartımızı almıştık. İşimiz düştükçe uğrar, seçim ve toplantılara katılırdık. Yıllarca süren çalışmalardan sonra bugün Türkiye'nin hemen hemen her kentinde şubeleri bulunan geniş bir kadro ve mekânlara sahip Odamız kuruldu ve zamanla tüm bu çalışmalar, Türk Mimar ve Mühendis Odaları Birliği'ne kadar uzanarak mesleğimizin sağlam ve sıhhatli bir çerçeveye kavuşmasına olanak sağladı. Yarışmalar, ücret tarifeleri, hukuksal yanlarıyla bütünleşerek mimarlık mesleğini istenilen noktaya yaklaştırdı. (Halen mimarlık mesleğinin tanımının, sadece mühendislik bilgileriyle sınırlı olmayıp sosyal, kültürel, sanatsal yönlerinin de anlaşılması için çalışmaktadır.) Dolayısıyla mesleğimiz bu özellikleriyle topluma çok şey verdi, veriyor. Acaba toplum buna karşılık bu yapıcı ve onarıcı mesleği tam anlamıyla algılayabiliyor mu? Bence bu soruya verilecek yanıt pek iç açıcı değildir.

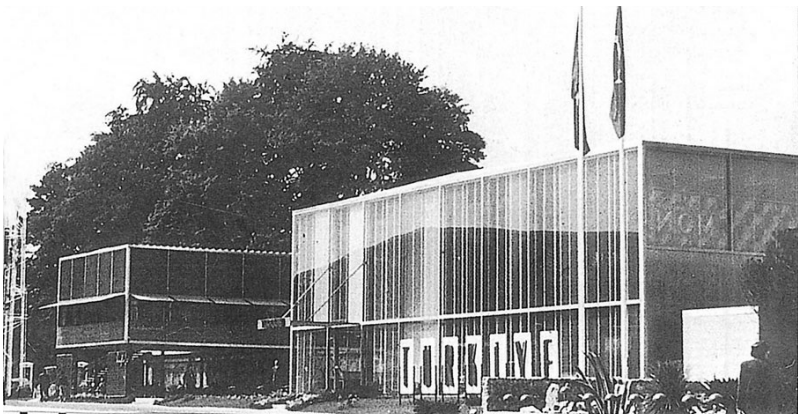
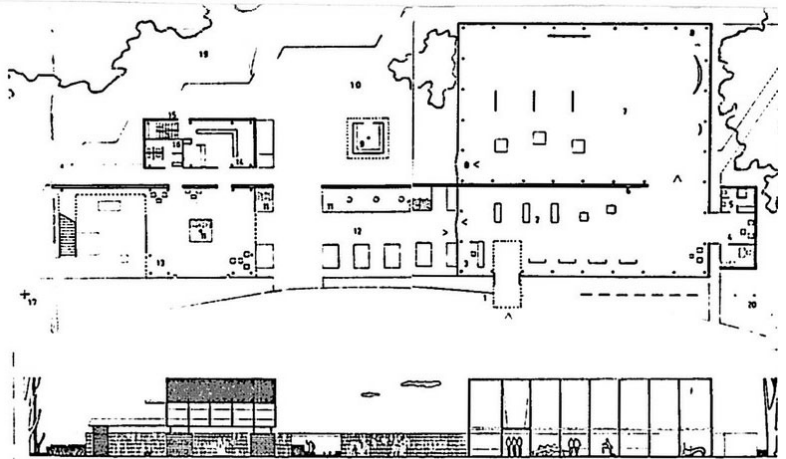
Bugünkü kentlerin ve dış çevrelerinin herkesçe bilinen haliyle pek parlak sayılmayacağı, doğanın ise tek kelimeyle "katledildiği" bir ülkedeyiz. Toplumumuzun mimara bakışı biraz evvel değiştiğim kültür yönüyle epeyce eksiktir. Değerli meslektaşım Prof. Muammer Onat'ın "bu ülkede mimar okullarından çok, mal sahibi okulları açılmalıdır" sözü çok yerindedir. Hakikaten durum bu; aynen katılıyorum. "Binayı mimar değil mal sahibi yapar" sözü genellikle mimarlar arasında çok konuşulur. Burada kullanılan "mal sahibi" sadece kişileri değil, kamu ve özel kurumları da içine alan bir kavramdır. Mal sahibi genellikle, mesleki kontrollüğü, yarışma olsa bile istemez, çünkü istediği değişikliği kendi yapmak ister. Mal sahibi, yerli mimarları hiç sayarak dışa dönük çalışır. Mal sahibi, avan projesini çizdirdiği mimarı kenara iterek, avan projeyi uygulama projesine dönüştüren firma mimarlarına hak tanır. Bu yapılanların bir noktada durdurulması için mimar ve işverenlerin aynı ya-

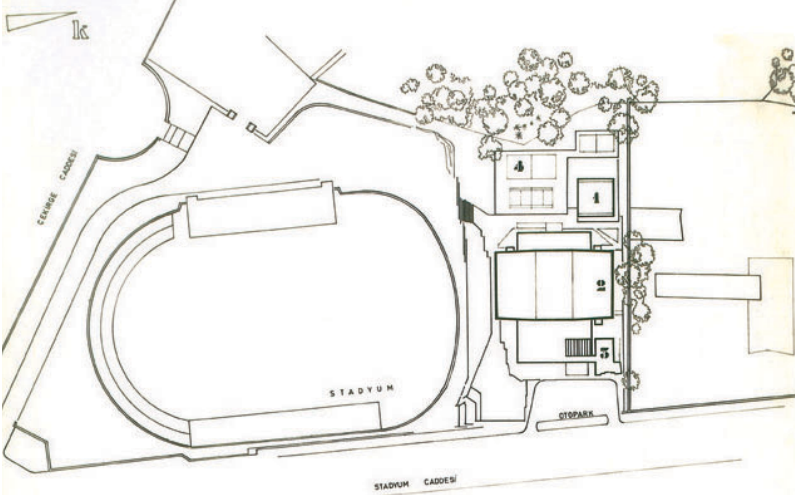
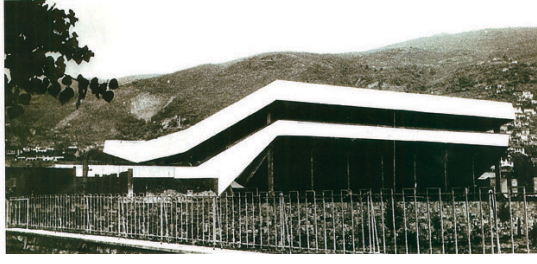
Brüksel Uluslararası Sergisi Türk Pavyonu, 1958.
Mimarlar: S. Muhlis Türkmen, Utarit İzgi, Hamdi Şensoy, İlhan Türegün.

Proje, sergi salonu ve lokantadan oluşan iki ayrı blok ve bunları birleştiren dekoratif bir pano duvar ve duvarın uç kısmında yer alan "mobil plastik"ten oluşan bir kompozisyon. İnşaat prefabrik sistem ve tamamen demonte edilebilir. Taşıyıcı elemanlar çelik, bunların etrafında cam ve sandviç tipi çeşitli malzemeye yapılmış bir perde duvar yer alır.

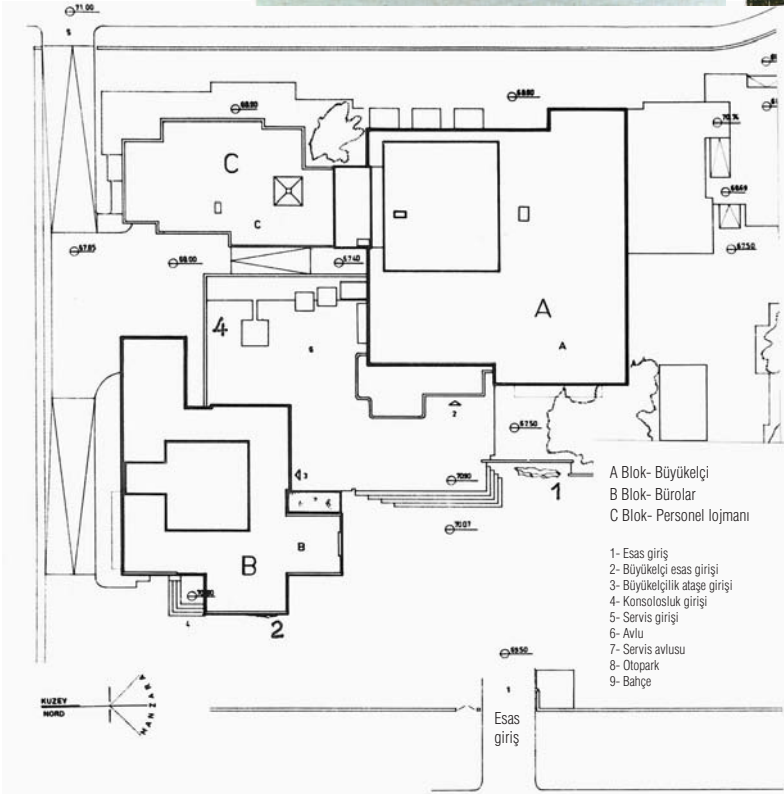
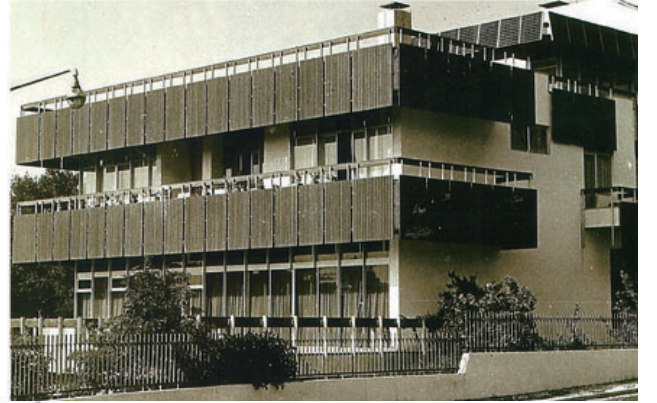
Pavyon, sergi sonunda sökülerek Türkiye'ye taşındı. İstanbul'da 2 no'lu parkta kurulması düşünülürken, Ankara'nın ısrarı üzerine tekrar yola çıktı. Olmadı, tekrar İstanbul'a getirildi. Bu gidip gelmelerden sonra Sarayburnu parkında sahibini arayan ambalajlar, gün geldi yok oldu. Tabii sonuçta her şeye yazık oldu.

Bursa Atatürk Spor Salonu, 1963-64.
Mimarlar: S. Muhlis Türkmen, Hamdi Şensoy, Orhan Şahinler.

T.C. Lizbon Büyükelçilik Binası, 1963-65.
Mimarlar: S. Muhlis Türkmen, Hamdi Şensoy, Orhan Şahinler.

pıcı tavrı almaları gerekir düşüncesindeyim. Sonuç olarak tarafların aralarında zamanla duyuş ve düşünüş birliğinin doğması, kısacası kültürde paralelliğin oluşması gerekecektir.

Bizde bir mimarın meslek yaşamında karşılaştığı güçlüklerin başında neler geliyor sizce?

Bir noktayı özellikle üzerinde durarak belirtmek istiyorum: Tüm mesleki uğraşım içinde, en küçük detayına kadar istenilen kıvamda sona erdirmiş olduğum yapılar, dış ülkelerde inşa edilenlerdir. Bunlardan birincisi Brüksel Sergisi Türkiye Pavyonu (1958), ikincisi ise TC Lizbon Büyükelçiliği Binası'dır (1963). Az önce de anlattığım gibi, 57 yıllık meslek yaşamımda karşılaştığım güçlüklerin genellikle mal sahibinden kaynaklandığını söyleyebilirim. Örneğin;

- Kamu veya özel bir kurumun mimara verilen bir işin yapılmış projesini hiçbir gerekçe göstermeden kabul etmeyip sudan nedenlerle diğer bir mimara devretmesi,

- İhale yoluyla uygulama projelerini alan ve çizen bazı mimari firmaların asıl proje müellifi mimarımı atlayarak kendi isimleriyle sergilemeleri, neşriyatta bulunmaları ve kurumun, durumu bildiği halde bunu kabullenmesi,

- Mal sahiplerinin, projelerini çizdirdikleri mimarlara işin mesleki kontrollüğünü vermeleri ve proje üzerinde istedikleri tadilatları yaptırmaları,

- Birinci sınıf eski eser olarak kabul edilmesi gereken bir yapının, yapıldıktan sonra içinde istenilen tadilatın, ilavenin yapılması,

- Kentlerin ana arterlerinde gereken perspektiflerin elde edilmesine bilhassa dikkat edilmemesi ve bu perspektiflerin doğa ve silüetlerle beraber ele alınmayarak gereken titizliğin gösterilmemesi.

Bazı kamu ve özel sektör kuruluşları, yapacağı büyük projeleri sınırlı bir yarışma yoluyla elde eder. Bu projeleri önceden bilinen bir jüriye, bazen de kurumun mimari büro şefine seç-

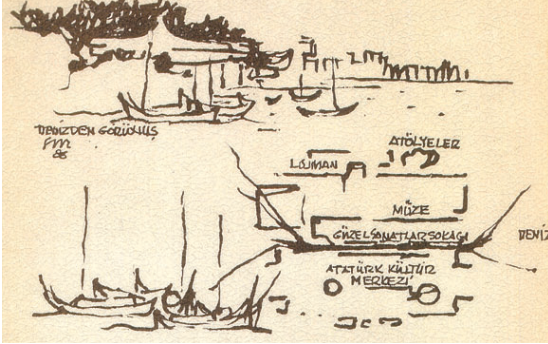
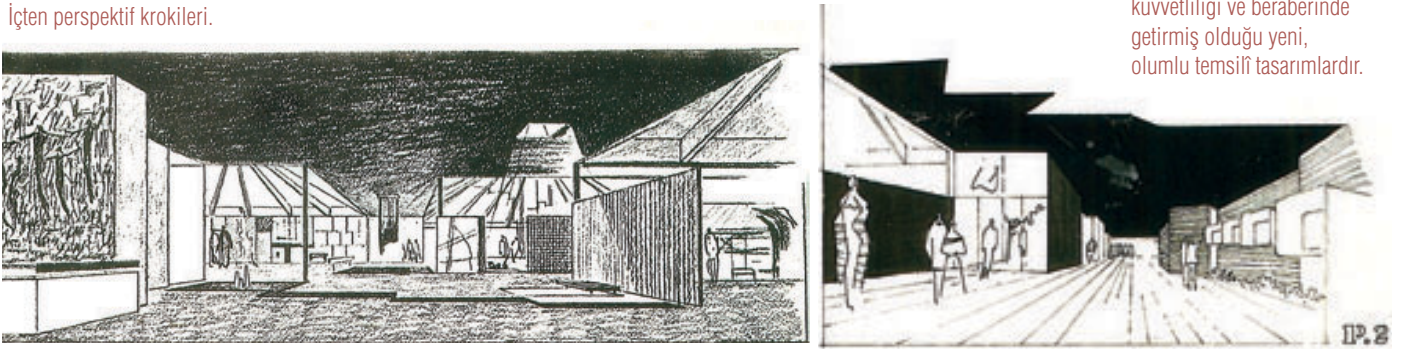
New York Dünya Fuarı Türk Pavyonu Proje Yarışması, Mansiyon, 1964.
Mimarlar: S. Muhlis Türkmen, Affan Kırmılı, Hamdi Şensoy, Orhan Şahinler.

Sergi salonu, gösteri ve konferans salonu, idari bölüm, çarşı, Türk kahvesi ve lokantası olarak planlanan bu proje, başta mimari olmak üzere tüm sanat dallarımızın geleneksel çizgilerinin kaynaştığı çağdaş bir yorumun renkli, sesli, aydınlık, fonksiyonel bir mekânlar zincirinden oluşmaktadır. Sergi ve sergi binalarında önde gelen düşünce, mimari etkinin kuvvetliliği ve beraberinde getirmiş olduğu yeni, olumlu temsilî tasarımlardır.

Giriş ve hol, yan cephe.

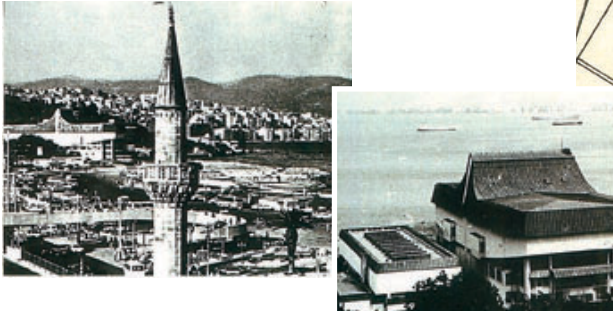

İçten perspektif krokileri.

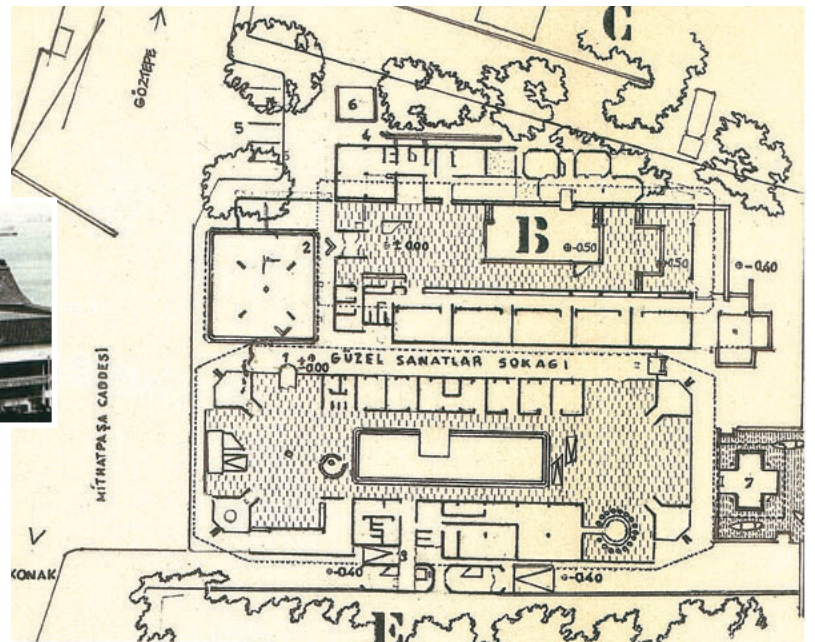
İzmir Ege Üniversitesi
Atatürk Kültür Merkezi, 1974.
Mimarlar: S. Muhlis Türkmen, İnal Göral.

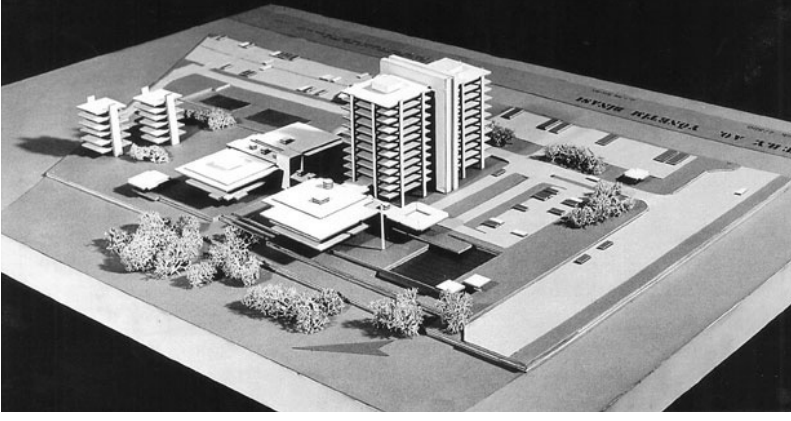
Resim ve Heykel Müzesi ile beraber, İzmir'in Konak Meydanı'nda ve Bahri Baba Parkı'nın önünde kısıtlı bir alanda, şehrin sanat ve kültür merkezini oluşturur.

Tasarımda göz önünde bulundurulmuş hususlar:

1. İmbat rüzgârının bina içinde ve dışında derinlere kadar nüfuz edebilme imkanının sağlanması.
2. Mekânlar arası birliğin, sirkülasyon, fonksiyon ve görsel açılardan mümkün olduğunca temini.
3. Şehircilik yönünden İzmir'in silüetinde bu noktada bozucu bir görünüm vermemek.

Türk Hava Yolları Yönetim Binası Projesi, 1978.
Mimarlar: S. Muhlis Türkmen, Yüksel Tur,
Erkan Sözen, Yaşar Yalçın, Oya Torum.

THY Yönetim (Genel Müdürlük) yapısı şirketin
dağınık olan işlevlerini tek binada toplamak amacıyla
projelendirilmiştir. Yeşilköy Çobançeşme Kavşağı'na 200 metre
uzaklıkta Londra asfaltını sahil yoluna bağlayan anayol üzerinde
yer alan arsa 30.000 m²'dir. Üç
bloktan oluşan binanın toplam
inşaat alanı 22.900 m²'dir.

Türkmen'in meslek yaşamında yarışmalar önemli yer tutuyor. Yarışmalar dışında ev, apartman, iş merkezleri, genel müdürlük, banka ve spor yapıları da vardır. Bunlardan bazılarını aşağıda veriyoruz.

Türkmen, bunları sıralarken, üzerinde özellikle durarak "tüm bu mesleki uğraş içinde en küçük detayına kadar istenilen kıvamda sona erdirmiş olduğu yapıların, dış ülkelerde inşa edilenler" olduğunu söyledi. Bunlardan birincisi Brüksel Sergisi Türkiye Pavyonu, ikincisi de T.C. Lizbon Büyükelçiliği Binası.

1948 - İzmir Fuarı Sümerbank Pavyonu; yarışma, 1. ve 2. ödül; A. Kırımlı, M. Giray ile; uygulandı

1951 - İstanbul Hürriyet Meydanı Mithatpaşa Anıt Mezar, yarışma, 1. ödül; M. Giray, T. Ökeren ile; uygulandı

1953 - Antalya Belediye Oteli; yarışma, 1. ödül; A. Kırımlı, M. Giray ile; uygulandı

1954 - İstanbul-Kadıköy'de Muzaffer Türkmen Evi; uygulandı

1956 - TBMM B Blok İç Mimarlık; yarışma, 1. ödül; M. Onat, iç mimar Vedat ile; uygulandı

1958 - Brüksel Sergisi Türkiye Pavyonu; yarışma, 1. ödül; U. İzgi, H. Şensoy, İ. Türegün ile; uygulandı

1961 - Bursa Atatürk Kapalı Spor Salonu; yarışma, 1. ödül; H. Şensoy, O. Şahinler ile; uygulandı

1963 - TC Lizbon Büyükelçilik Binası; yarışma, 1. ödül; H. Şensoy, O. Şahinler ile; uygulandı

1964 - Sakarya Atatürk Anıtı ve Çevre Düzenlemesi; yarışma, 1. ödül; Şadi Çalık, N. Suman ile; uygulandı

1966 - İzmir-Balçova Agamemnon Sıcak Su Tedavi Merkezi; yarışma, 1. ödül; M. Ünal, C. Eren ile; uygulandı

1967 - İzmir Resim ve Heykel Müzesi; İ. Göral ile; uygulandı

1976 - İzmir Atatürk Kültür Merkezi; İ. Göral ile; uygulandı

1979 - İDGA öğrencileri için Çay Salonu Projesi; N. Dengiz, E. Özyurt ile; uygulandı

1988 Ankara MGK Genel Sekreterliği Binası; yarışma, 1. ödül; O. Şahinler, F. Kızıl ile; uygulandı

1991 - İstanbul-Kadıköy Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi; F. Gorbon, A. Yüksel ile; uygulandı.

tirir ve iş seçilen bu mimara verilirdi. Bilhassa tek jüri yarışmalarda, genellikle mimar, önceden bilinen ve arzu edilen bir kişi oluyordu. Adeta formalite icabı bir proje vermesi isteniyordu.

Bu gibi sistemlerle mimarlar haksızlıklara uğruyor ve bu olaylar üzüntü ve sıkıntı yaratıyordu. Bizler de birkaç defa, haklı olduğumuz halde elimiz boş dönmüştük.

Genelde rastlanan, tamah, haksızlıklar, hırs, kayırma, kıskançlık gibi insani zaafılar, dünya üzerinden silinmedikçe bu gibi güçlükler her meslekte devam edecektir.

Mimarlar Odası bu gibi hukuki meseleleri kısmen çözmüş bulunuyor; ama gene de tamamen sona ermiş değil. Alınan yol takdir edilecek bir çabanın sonucudur.

Günümüzün değişen koşullarında meslek insanı olarak bir mimarın farklılaşan sorumlulukları nelerdir sizce?

Kentin içinde ve dışında o kadar çok çirkinlik ve isabetsiz konumlar var ki, gören bir mimar ve sonra da insan olarak üzülmemek elde değil. Kaldırımların yüksekliğinden, suların kirliliğinden, isabetsiz bina renklerinden, çirkin ve yersiz konumlarıyla tabela ve ilanlardan, tarihî eserlerin temiz tutulmamasından, meydan düzenlemelerine, bir bölgede yer alan yapıların birbirleriyle bağlantı kuramamalarına, ortaya çıkan görüntülerin iyi sonuç vermemelerine, dolayısıyla perspektif bozukluğuna, silüetlerin yer yer aksaklık göstermelerine kadar, tüm detaylarıyla üzülüyor ve bir şeyler yapamamanın çilesini çekiyoruz. Bu konuda Mimarlar Odası'nın göstermiş olduğu uğraş ve gayreti takdir ediyorum. Gerek sözlü ve gerekse yazılı uyarılarıyla birçok aksaklık düzene girdi ve girecek. Eski bir İzmirli ve İstanbullu olarak bu kentlerin bugünkü durumlarını pek içi açıcı görmüyorum. Oturduğum 4. Levent'in ana arterinde yer alan yüksek blokların yerleşiminde bir rastgelelik olduğu gibi, verdiği perspektif de iç açıcı değil. Binalar güzel, mimari düzenleme yerinde; yerine oturmayan, kentsel planlama. Bloklarda yer seçimi ve her bir yerleşmenin diğerleriyle olan görsel bağlantısı. Görünenler bu yönleriyle gözler için rahatsız edici oluyor. Yapılanların sorumluluğunu bu kentin bir insanı ve üstelik mimar olarak duyuyoruz.

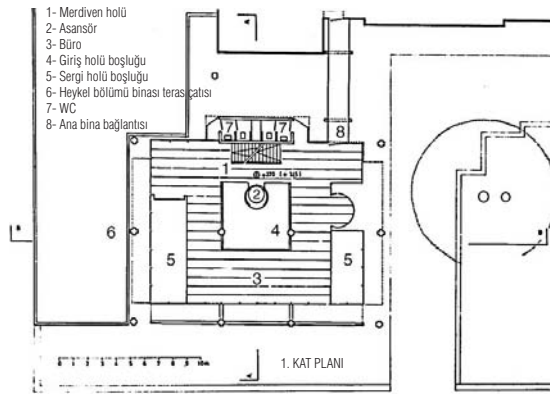
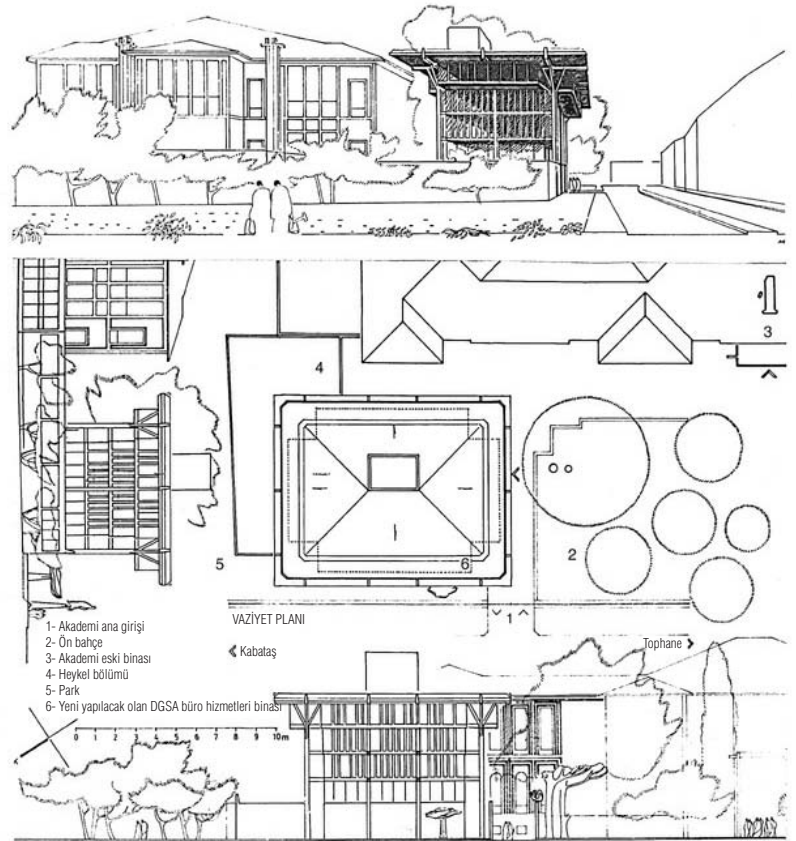
İzmir'e gelince; kentlere sarı hastalık gibi yayılan "sahilleri doldurma yöntemi", kordon boyunun tarihsel çizgi ve boyutunu yok ettikten sonra Konak'tan Çeşme'ye doğru uzanarak o yerleşmiş ve kökleşmiş güzelim sahil çizgisini

de silip geçiyor. İstanbul'da da bugünlerde uğraşılacak konu Moda burnundan geçirilecek anlamsız sahil yolu ve Kalamış'a bağlantı. Daha önce yapılan Fenerbahçe-Bostancı sahil yolunun, o güzelim sahillerin doğal çizgisini ve küçük koylarını, Bostancı'nın küçük limanını, iskeleyi ne hale getirdiği gözler önünde iken, yenilerini yapmakta ısrar etmek, bence "bakıp da görmemek"tir. Eski bir Kadıköylü ve Modalı olarak bu gibi davranışların karşındayım. Bu konuda da Mimarlar Odası'na verdiği uğraşından dolayı teşekkür ederim. Sonuçta umarım mantık ve doğruluk hakim olacaktır.

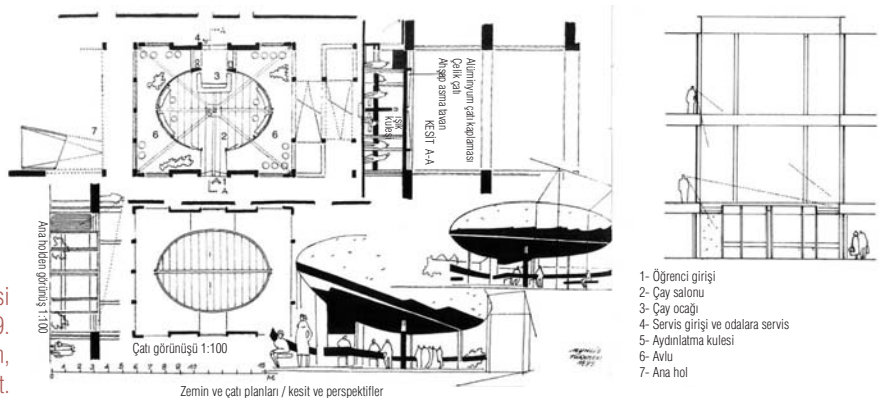
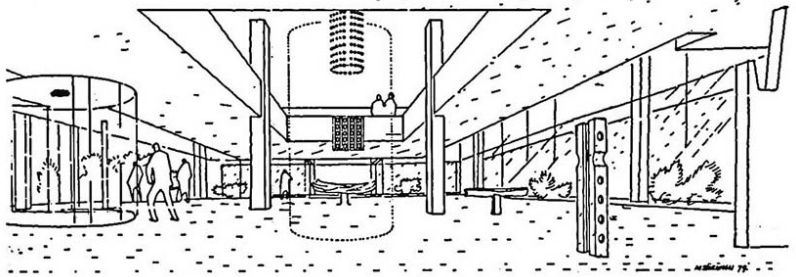
Meslek yaşamınızda en severek tamamladığınız projeniz hangisi, söyleyebilir misiniz? Yanıtı çok zor olan bir soru karşındayım. "Bundan sonra yaratacağım eserim" diyen o ünlü mimara aynen katılıyorum. Ama madem ki istendi; "tasarımı bir öyküdür" diyebileceğim, 1979'da yapılan "Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Büro Hizmetleri Binası" ile ilgili projemden bahsedeyim.

Projenin düzenlenmesi görevi Akademi Başkanlığı'nın yazısıyla benden istenmişti. Yeri ve konusu bakımından ilgi çekici bulduğum bu işin projelerini, verilen süre ve ciddiyet içinde hazırlayarak ilgililere teslim ettim ve sonucu beklemeye başladım. Ne var ki, bu konuda Akademi Senatosu, "Akademi'nin ana binasının yanında yer alacak bir yapının projesinin, ancak ve ancak ana binanın müellifi olan mimar tarafından tasarlanabileceği ve bunun, onun doğal hakkı olduğu" kararını aldı. Dolayısıyla projem uygulanamayarak bir öykünün çizgileri olarak kaldı.

Neden, dersenez; bu sorunun yanıtı, hiçbir zaman doyurucu olamamış, bu olay mesleki yönüyle tam bir rahatsızlık örneği olarak kalmıştır. Belki zamanla meslektaşlarım ilerleyen yıllarda bu gibi öykülerin içeriğinde bazı değerleri görerek, daha tutarlı sonuçlara ulaşacak, haklılık ve haksızlıkları, doğru ve yanlışları su yüzüne çıkaracaklardır. **m**

İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Büro Hizmetleri Binası Projesi, 1979.
Mimar: S. Muhlis Türkmen

İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Öğrencileri İçin Çay Salonu Projesi, 1979.
Mimarlar: S. Muhlis Türkmen, Nesrin Dengiz, Erdal Özyurt.

Kentin Lisanını Anlamak; Bir Yarışmanın Ardından...

Murat Çetin

Kentlerimizde gözlediğimiz pek çok sıkıntının özünde, kenti yeniden yaratanların, kentin lisanını anlamamalarının yattığı söylenebilir. Bu önerme doğrultusunda, dil olgusunun “kent mimarlığı” disiplini için önemi ve bu disiplin içindeki yerinin yeniden sorgulanması gerekmektedir. Çeşitli evrim süreçlerinden süzülerek gelen insanlık kültürünün temel unsurları olan *dil* ve (mimariyi de içeren) *artefaktlar* arasında orijin, evrim, kullanım ve bilgi kodlama süreçleri açısından pek çok benzerlik bulunmaktadır. Bu yüzdendir ki dil ve mimari arasındaki karmaşık ilişkiler her zaman incelenmeye değer görülmüştür. Mimari, edebiyatın ve dilbilimin içinde hem bir metafor, hem de yazın ya-

ratılabilir. Bu tür bir analitik açılımın alt çerçeveleri; *mimari-dil*, *dil-gramer*, *gramer-geometri* ve *gramer-kültür* ilişkileri olabilir. Birbirine kenetlenen alt çerçevelerin çizdiği ve giderek daralan bu yol izlendiğinde, kentin kültürel yapısı dilbilimsel bir yöntemle yeniden okunabilmektedir.

Bu çalışmada Taksim Meydanı'nın gelişimi ve dönüşümü ile, bu alana Taksim Kentsel Tasarım Yarışması ile müdahale önerilerinde bulunan iki mimarın, Vedat Dalokay ve Behruz Çinicicinin projelerinin ortaya koyduğu gramatik yapıların farklılıkları ve meydanın süregelen gramatik dönüşümüne karşı aldıkları tavırlar sosyokültürel açıdan değerlendirilmektedir. Sırasıyla, kent bir metin, bu metin bir gramer ve gramer de bir kültürel kod olarak ele alındıktan sonra, aynı metni iki farklı şekilde okuyup iki farklı şekilde de yeniden yazan bu tasarımlar, karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmektedir.

Kentsel metnin grameri ve sosyokültürel anlamı

“Kent bir metin olarak algılanabilir mi ve böyle bir metnin içeriği (veya içerdiği anlamlar bütünü) ne olabilir?” sorularına yanıt bulabilmek için mimarlık kuramının evrimine yeniden bakmak gerekecektir. Vitruvius ile başlayıp daha sonraları Quatremere de Quincy ile şekillenen *dil-mimari* ilişkilendirmeleri, Strüktüralist düşünce sisteminde dilin kurallarının, kültürün (mimarlık dahil) çeşitli alanlarında anlam ve iletişimin de kurallarını tanımlayabileceği görüşüne dönüşmüştür. Chomsky'den başlayarak farklı diller altında yatan ortak ‘derin yapılar’ modellenerek, sanattan yapay zekâya pek çok alanda jenerik bir sisteme dönüştürülmüştür. Bu arada Foucault, Eco gibi pek çok düşünür dil ve mimarlık arasındaki benzerliğe defalarca işaret etmişlerdir. March tüm insan aktivitelerini, kodlama ve bu kodların çözümlenmesinden ibaret olarak tanımlarken, Steadman da kültürün gelişimini insan evriminin bir dışsal (*exosomatic*) boyutu olarak tanımlayıp kümülatif kültürel bilginin (gelenek) artefaktlar yoluyla, aynı

Eğer kent bir metin ve bu metnin içeriği de ait olduğu toplumun kültürel birikimi ve kodları ise, bu dilin bir de grameri olmalıdır; bu gramer de birtakım işaretlerin (kompozisyon ve geometri aracılığıyla) bir araya gelişindeki (cebirsal) sistematik ile açıklanabilir.

pıtının yapısının belirlenmesinde önemli bir unsur olarak daima yer almıştır. Mimarlığın içinde edebiyatın, metnin, dilbilimsel sistem ve kuralların varolma derecesi ise halen tartışılmaktadır. Bu çalışmada da kent tarihi üzerinde yapılacak yorumlar ile bu tartışmalara yeni bir boyut katmak hedeflenmiştir. Panofsky'nin “geçmiş üzerinde yapılan spekülasyonların sanat tarihi boyunca yaratıcılığın temel unsuru olduğu” görüşüne dayanarak, mimarinin dönüşümünü çözümlenmede dilbilimsel sistemlerin yeni ufuklar açabileceği öne sürülebilir. (Panofsky, 1968) Mimarının ve kentsel mekânın morfolojik boyutu, bunlara etki eden farklı faktörlerin birbirleriyle ilişkilendirilebileceği bir ortak zemin oluşturma kapasitesi yönünden alternatif bir analitik araç olarak ön plana çıkmaktadır. Özellikle kentsel mekânın dönüşümü incelendiğinde ve kent morfolojisi dilbilimsel (*linguistic*) bir pencereden evrimsel olarak algılandığında yepyeni mimari açılımlar ve okuma yöntemleri ya-

dilde olduğu gibi, kodlanarak nesilden nesile aktarıldığını ifade ediyor (March, 1998; Steadman, 1979). March ve Wittkower arasındaki paralellik (hümanist prensiplerle bunların arasında yatan sayısal ve kriptografik ilkeler arasındaki bağlantı), morfolojik boyuta dilbilimsel yaklaşımın sağlayacağı çözümlene potansiyeli açısından önemli ipuçları vermektedir. (Wittkower, 1962) Bu arada mimarlık ve yazılı metin (*text*) arasındaki ilişkilere dair mevcut literatür de bu ufku genişletmeye yardımcı olmaktadır.

Eğer kent bir metin ve bu metnin içeriği de ait olduğu toplumun kültürel birikimi ve kodları ise, bu dilin bir de grameri olmalıdır; bu gramer de birtakım işaretlerin (kompozisyon ve geometri aracılığıyla) bir araya gelişindeki (cebirsel) sistematik ile açıklanabilir. Buradan mimarinin dilbilimsel boyutu ve geometrik karakteristikleri arasındaki ilişkiye geçmek gerekir. Baker'ın 'ön-form'dan 'spesifik form'a geçiş süreçlerini incelediği çalışmalarında, Clark ve Pause'un geometrik ilişkiler aracılığıyla 'formatif kavramlar'ı grupladığı eserlerinde, March, Steadman ve Mitchell gibi yazarların bu ilişkileri cebirsel ve algoritmik bir tabana oturttuğu yapıtlarında, dilbilgisi ile geometri ilişkisinin açtığı yolların izlerini görürüz. (Baker, 1989; Clark ve Pause, 1996) Bu izler takip edilirse, önemli mimari başarılarla dilbilimsel okumalar arasında yadsınamayacak paralellikler görülür.

Burada vurgulanması gereken nokta, Simmel'in belirttiği gibi, 'formun içsel mantığı' ile 'içeriğin dışsal değerleri'nin ayrıştırılmasının sağladığı analitik avantajdır. (Simmel, 1908) İçeriğin çok boyutluluğu ve çeşitliliğine karşın, formun yarı-otonom niteliğinden ötürü, ortak kronoloji ile bağlanan bu boyutların ayrılarak incelenmesi fayda sağlayacaktır. Focillon gibi Simon da forma hükmeden içsel ve ussal kuralardan söz eder. (Focillon, 1948; Simon, 1969) Mimari bu yönüyle kaçınılmaz olarak şekilsel bir dildir ve bu dilin gramatik yapısı onun morfolojik ve geometrik özellikleri boyutunda incelenebilir. Çünkü form, sanat ve mimarinin bir boyut kazanabilmesi ve kendilerinden öte söylemlerin tartışılabilmesinin önkoşulunu teşkil eder. Form ayrıca mimaride bilimsel araştırmanın da temel unsurlarından biri olarak ağırlık kazanabilir, çünkü bugüne dek daha çok sosyolojik, psikolojik, felsefi ve sanatsal yönler ile teknik konular mimaride bilimsel çalışmaların odağını oluşturmuştur. Mimaride sosyal bilime ait metotlar ve fen bilimlerinin yapı bilgisi kapsa-

mına giren metotlarına ek olarak, mimarinin morfolojik boyutunun içindeki 'derin yapıların' sosyokültürel çözümlenmesine yönelik yöntemler de geliştirilebilir. Mimari dilde, morfolojinin yanı sıra diğer bir unsur da geometridir -ki Russell ve Popper gibi düşünürlere göre değişim ve algıya karşı *a priori* ve yarı-otonom bir karaktere sahiptir. Perez-Gomez algı ve deneyimin de, vücudun mekânı işgaline dayanan *geo-metrik* boyutları olduğunu vurgularken geometrinin, sembolik ve spiritüel boyutundan soyutlanmaması gereğine de dikkat çeker. Dolayısıyla, mimarlıkta geometriyle içerik arasında çok yakın ve çok yönlü ilişkilerden bahsedilebilir. Denilebilir ki, *form* ile *içerik* arasındaki bağlantıyı kuracak olan da geometrinin kompleks kullanımıyla yaratılacak yeni bir tür okumadır.

Stiny ve Gips'in 1970'lerden bu yana geliştirdikleri *şekil gramerleri* teorik tabanını 19. yüzyıl sınıflandırma kavramına, biyolojik permütasyon sistemlerine, Durand'ın jeneratif ile sentetik sistemlerine ve Chomsky'nin jenerik gramer modellerine dayandırır. (Stiny ve Gips, 1975) Tarif ve analiz amaçlarıyla kullanıldığı gi-

Mimari şekilsel bir dildir ve bu dilin gramatik yapısı onun morfolojik ve geometrik özellikleri boyutunda incelenebilir. Çünkü form, sanat ve mimarinin bir boyut kazanabilmesi ve kendilerinden öte söylemlerin tartışılabilmesinin önkoşulunu teşkil eder.

bi jenerik ve parametrik olarak da kullanılmaktadır. Genel olarak tasarım süreci bir 'ilk-form' ile başlar ve çeşitli etkiler altında bu ana-forma 'son-şekil' elde edilinceye kadar bir seri 'şekil kuralları'nın uygulanması ile oluşurken, pek çok sosyokültürel ve teknik bilgiyi de, kodlayarak içinde saklar. Gramer çalışmalarında yapılmak istenen, bu kuralların uygulama sürecini inceleyerek bu sürecin (eğer varsa) altında yatan mantık zincirini görsel ve algoritmik olarak ortaya koymak ve buna paralel olarak da bu sürece etki eden faktörlerin, süreç içinde kodlandığı düşünülen bilgilerle ilişkisinin yorumlanmasıdır. Şekil gramerleri mantığı olarak da tanımlanabilecek formal inceleme çerçevesini oluşturan unsurlar, 'ilk-form', buna uygulanan kurallar olan şekiller ve bunların mekânsal ilişkilerinden oluşan 'syntax' ve bu kuralların uygulandığı yerlerin ve uygulama sıralarının oluşturduğu 'tekrarlı (döngüsel) yapılar'dır. Bir tasarımın incelenmesindeki bu *gramatik anlamlandırma süre-*

cinde en önemli unsurun ‘tekrar eden yapılar’ olduğu söylenebilir, çünkü belli bir stil, bir mimarın belli ürünleri, belirli bir topluma veya bölgeye ait artefaktlar arasında, şekil ve kurallar değişse dahi, döngüsel yapıların sabit kalma eğiliminde olduğu pek çok çalışmada ortaya konmuştur. (Çetin, 1999a) Süreklilik olgusunu ve gelenek kavramını oluşturan özün de bu döngüler aracılığıyla okunabileceği söylenebilir. Diğer bir deyişle, *şekil gramerleri*, yukarıda sözü edilen *form-içerik* arası bağlantıyı *geometri* aracılığıyla sağlayan bir yeniden okumanın aracı olabilir.

Mimari ve mimarinin dönüşümü konuları, ortak kronoloji ile bağlanan fiziksel ve sosyokültürel boyutları arasında da (dildekine benzer şekilde), ‘gramatik deformasyon’ ve ‘anlamsal çözümlenme’ arasındakine koşut ilişkilerin varolabileceği varsayımıyla incelenecektir. Sosyokültürel bağlamın fiziksel yansıması, kentsel mekân ve onun transformasyonudur. Mekânın, onu görünmez hale getiren sosyokültürel hayatla iç

Taksim, İstanbul’un en önemli kentsel alanlarından biri olmasına rağmen ‘kentsel mekânlaşma’ açısından önemli problemler yaşayan ve bu problemlerin gerek tanımlanması, gerekse çözümlenmesi aşamalarında çeşitli direnmelerle karşılaşan bir kent parçasıdır. Bunda zaman içinde alana yapılan müdahalelerde oluşan morfolojik yapının gitgide tahrip edilen bir çizgi izlemesi önemli yer tutar.

içeliğinin ötesine geçebilmesinin yollarından biri Simmel’in *form-içerik* ayrımıyla Chomsky’nin derin yapılarının getirdiği potansiyelleri kullanarak ‘formun dili’nin incelenmesidir. Dolayısıyla, bu tür şekilsel bir dilde *döngüsel artikülasyonlar* sosyokültürel anlamlar yüklenebilmektedir. Loewy’nin örneklediği gibi formun evriminin sürekli kaydedilmesi sonucu bir takım formal eğilimler ve form-içerik bağlantıları kurulabilir. (Loewy, 1979) Bu döngüsel yapılardaki *kırılma* ve *deformasyon noktaları* radikal sosyal değişimlere işaret eder ve kırılmamış döngülerin yakınsanması da bu sosyal yapıyla ilişkili fiziksel boyutun da ıslahı için oldukça önemlidir. Kentsel yenilemede mimarların dil olgusunu anlamasının önemi bu noktada gizlidir ve geometri bu tür çözümlenmelerde kendi sınırlarının ötesinde yeni açılımlar sunar. Bu açılımların bir türünü somut bir örnek üzerinde değerlendirdiğimizde dilbilimin soyut kavramları (*text, syntax* vs.) şekilsel bir boyut kazanacak ve bununla da

kalmayıp bu şekiller aracılığıyla mimarların kentle bir tür diyaloga girdikleri görülecektir. Bu diyalogun, kentin yer aldığı sosyal, kültürel, politik ortamlar ile etkileşimi ve bu ilişkilerin zamanla değişimi bize önemli bilgiler sunar. Şimdi bu bilgilerin nasıl değerlendirildiğine ilişkin bir örneği birlikte inceleyelim.

Taksim yazıtlarına yaklaşımda iki farklı yazınsal üslup

Burada şekil gramerleri, problematik bir durum sergileyen Türkiye bağlamına uygulanacaktır. Sosyopolitik çekişmelere tanık ve konu olan bir kentsel mekân olarak Taksim Meydanı bu yazıya sosyal boyutunun yanı sıra morfolojik özelliklerinin yarattığı karmaşıklık sebebiyle de konu edilmiştir. Ayrıca dönüşümün mimarlarca nasıl görüldüğünün yarışmalarda açıkça gözlemlenebilmesi de Taksim Meydanı Kentsel Düzenleme yarışmasının bu yazıda ele alınmasında önemli bir girdidir.

Taksim, İstanbul’un en önemli kentsel alanlarından biri olmasına rağmen ‘kentsel mekânlaşma’ açısından önemli problemler yaşayan ve bu problemlerin gerek tanımlanması, gerekse çözümlenmesi aşamalarında çeşitli direnmelerle karşılaşan bir kent parçasıdır. Bunda zaman içinde alana yapılan müdahalelerde oluşan morfolojik yapının gitgide tahrip edilen bir çizgi izlemesi önemli yer tutar. Gülersoy, Taksim’in tarihini oldukça detaylı bir şekilde, *Bir Meydanın Tarihi* adlı eserinde verir. (Gülersoy, 1991) Bu makalede Taksim’e, bugüne kadar yapılan çalışmalardan farklı ve onlara ek olarak morfolojik açıdan bakılacaktır. Taksim’in dönüşümünün incelenmesinde, noktalar, gridler ve aksların grameri oluşturma potansiyeli, alanın tarihsel gelişim aşamalarını oluşturan iki ayrı gride ilişkin gramatik kurallar arasındaki ani ve düzensiz sapmaların, yaklaşık olarak önemli toplumsal dönüşümlerle çakışıp çakışmadığı ve bu gramerlerle tanımlanan *şekilsel kod* ve sosyal, kültürel, politik, algısal, deneyimsel faktörlerce belirlenen *içeriksel kod* arasında önemli bağlantıların olup olmadığı başlıca soru işaretlerini oluşturur. Buna ek olarak incelenecek bir diğer konu da, farklı mimarlarca sunulan yarışma önerilerinin bu ilişkiler karşısındaki tavrıdır. Bu çerçevede, adı geçen önerilerin çizdikleri farklı gramatik yapıların, bu çalışmanın temel argümanını destekler nitelikte olmaları ve öğretici olmaları sebebiyle incelemeye esas alındıklarını ifade etmek gerekir.

Gramatik incelemeye başlamadan önce buradan varılmaya çalışılan sonuçla ilgili bir argümanı ortaya koymakta yarar var. Bilindiği gibi Hegel politika ve mekân arasındaki ilişkilere dikkat çekiyor. Canniffe'in "bazı İtalyan kentsel mekânlarını, ayrıcalıklı izleyicinin (politik ve ekonomik hükümranın), kent nüfusu üstündeki kontrolünü genişletmeye yarayan planlama araçları" olarak görmesi, bize bazı morfolojik problemleri yorumlamada ışık tutabilir. Kent yöneticilerinin ve patronlarının "geometrik tutarlılık illüzyonunu kullanarak tutarlı kentsel mekânlar üretme çabasının Kuzey İtalya kent meydanlarında mimari ve kentsel tasarımı belirleyici bir unsur olduğu ve bu kolektif kümülatif çabanın mevcut sosyal ve ekonomik yapıdaki tutarsızlık, düzensizlik ve eşitsizlikleri bir tür maskeleyen mekanizması olarak kullanıldığı" iddiasının Türkiye'deki kentsel mekân olgusuna nasıl yansıdığı düşünülecek olursa, diyebiliriz ki; geometrik tutarlılık Türk kentlerinde, sosyo-ekonomik eşitliğe dayalı bir sosyal düzen projesinin mimari yansımaları veya araçları olma eğiliminde iken, mevcut sosyo-ekonomik düzensizlikler ve bunların ortaya çıkardığı sosyal patlamalar bu tutarlılığı zedeleyebiliyor. (Canniffe, 1998) Bu noktada farklılık sergilemesine rağmen, kentsel mekânda geometrik tutarlılığın bir tür sosyal düzen inşa etme aracı olması Türkiye bağlamında da geçerlidir denebilir. Görülüyor ki bu noktada 'mekânsal gramer' ve 'şehir politikası' arasındaki ilişki, kodlanarak aktarılan madde kültürün spesifik bir türü olarak karşımıza çıkıyor.

Taksim Meydanı'na tekrar dönelim ve mekânın değişimini morfolojik ve gramatik olarak yorumlayalım...

Bu formal analize yaklaşımımızı belirleyen başlıca unsur kentsel dönüşümün belirli öğelere ayrılarak incelenmesidir. Bu öğelerden bazıları; *mekânsal konfigürasyon*, *regülasyon elemanları* ve *çeper karakteristikleridir*. Burada temel olarak *regülasyonlar* üzerinde durulacaktır, çünkü bir kentsel sürekliliği düzenleyen unsurların bu alt çerçevede düzenli bir yapı sergileme olasılıkları daha yüksektir. (Çetin, 1999a)

Morfolojik ve gramatik açıdan bakıldığında, Taksim'in gelişimi bir tür mimari müdahaleler serisi olarak görülebilir. 18. yüzyılda yapılan çeşme (Maksem) ve rezervuar ile 19. yüzyıl Kışla yapısı ve aynı dönemden kalan Hagia-Triada Kilisesi de Taksim'de gerçekleştirilen ilk mimari eserlerdir. 19. yüzyıl köşkerlerinin apartmanlara

dönüşmesi ve Talimhane'nin de apartmanlaşmaya açılmasıyla Taksim'in dönüşümünde yeni bir sayfa açılır, çünkü meydana etki eden yeni bir kartezyen alan oluşturulmuştur.

1928'de Cumhuriyet Anıtı'nın bir *landmark* olarak meydana yerleştirilmesi de bu önemli dönüşüm basamağıyla örtüşür niteliktedir. Bu nokta, hem yeni oluşan, hem de ilk kartezyen düzenlerin üst üste binmesini düzenleyen bir *pivot* olma rolünü üstlenmiştir. 1940'larda kışlanın yıkılması da morfolojik açıdan önemli bir başka kırılma noktasına işaret eder. Çünkü avlulu kışla yapısının tanımladığı kartezyen alan etkisinin başlıca girdisi yok olmuş, çevre yapılardan oluşan çeper ise bu yeni oluşuma karşı eski düzeni koruma baskısı ile bir kentsel gerilim oluşturmuştur.

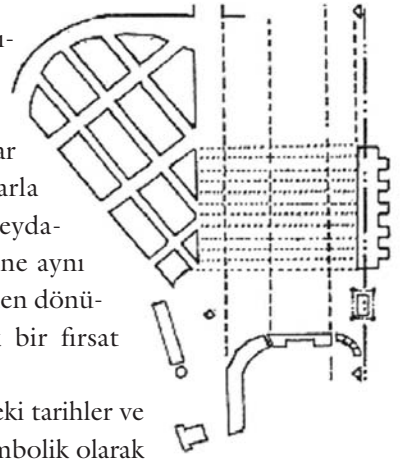
1960'larda yüksek otel binalarının inşası şüphesiz bir diğer transformasyon aşamasını teşkil eder. 1980'lerde genişletilen bulvar ve bunu izleyen birtakım yıkımlarla bir trafik karmaşasına dönüşen meydanın yeniden düzenlenmesi için yine aynı dönemlerde açılan yarışma, süregelen dönüşümü yeniden yönlendirebilecek bir fırsat olarak algılanmıştır.

Tüm bu mihenk taşı niteliğindeki tarihler ve ilgili yapıları (veya yıkımları) da sembolik olarak sosyopolitik anlamlar ('Batılılaşma', 'Cumhuriyet', 'Millet Hareketi' vb.) yüklenmiştir. 1970'lerden beri süregelen, meydana yapılması önerilen cami tartışmaları da sosyopolitik anlamın bir başka dışavurumudur. (Ekinci, 1997) Bu bağlamda dönüşümün sürekliliğindeki sosyokültürel anlam tutarlılığının (ya da yokluğunun) incelenmesinde dilbilimsel bakış açısının yarattığı ufukları kolayca görebiliriz.

Başta belirtilen Canniffe'in argümanına göre, geometriyle tescillenen mekânsal konfigürasyon, şehir yöneticilerine ve tasarımcılara nesiller arası aktarılan kodlanmış bir bilgi biçimi olarak, kentin bu sosyokültürel anlamını gramatik olarak yorumlamamıza imkân sağlar. Bu bağlamda, söz konusu bu kentsel mekânda (Taksim Meydanı'nda) tarihi evrimin ve geometrik tutarlılığın (Cumhuriyet yönetimince) bir ideal toplum yaratılmasında ideal bir araç olarak kullanılıp kullanılmadığı bir inceleme konusudur. Çağdaşlaşma ve muhafazakârlık çelişkileri açısından meydanın (politik mekânın) şekillenmesinde muhtemel döngüsel olguların

Talimhane'de oluşturulan yeni kartezyen alan.

Taksim'deki Kışla binasının yıkımı ile oluşan geometrik gerilim.

sergilenebileceği düşüncesi, bir tür gramatik analizi ve buradaki kırılmaların yorumlanmasını gerekli kılar. Bu sayede Kant'ın 'a priori Euclid mekânı' ile Lefebvre'in 'sosyal mekânı' arasında bir uzlaşma ve bağlantı kurmak mümkün olacak ve söz konusu mekânı daha iyi anlayabileceğiz.

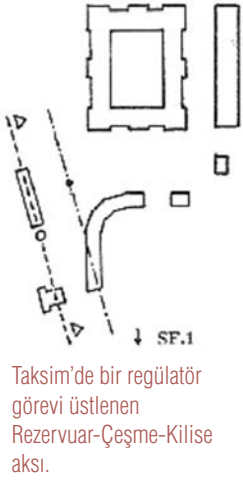
Şüphesiz Taksim Meydanı'ndaki kentsel metin, belirli tutarsızlıklar ve düzensizlikler sergiler. Bunları kısaca özetlemeden önce meydana gramatik olarak tariflemek gerekir. Taksim, oluşumunun ilk aşamalarında tanımsız bir alandı. Bu belirsizlik, kışlanın yapıyla bir mekânsal tanımlanmaya doğru yöneldi. Bu andan itibaren meydana ikili bir mekânsal oluşum görmeye başlarız; Avlu ve Kışla önünde (Opera ile Maksim arasında) kalan alan. Bu ikiliğin Kışla yıkıldıktan sonra da seviye farkı ile muhafaza edildiği dikkat çeker. Bu ikiliğin göz ardı edilmesi durumunda bir bütün ve tek geometrik öge gibi algılanabilecek bu alan, özellikle trafik yollarının artışıyla gitgide artan bir *bölünme* süreci içine girmiştir.

Akslar, gridler ve noktalar gibi *regülatör elemanları* incelediğimizde görürüz ki, kışlayla belirlenen bir ana kartezyen alan ve yeni açılan apartman alanlarıyla daha sonra oluşan ve bu ilk alanın üzerine bindirilmiş gibi görünen ikinci bir ortogonal alan oluşturulmuştur. Daha önce de belirtildiği gibi Taksim Cumhuriyet Anıtı burada bu üst üste binmeyi organize eden bir pivot noktası gibidir. Bu noktada, daha önce *Rezervuar-Çeşme-Kilise Aksı* ile belirlenen çizgisel yapılanmanın anıta doğru ötelenmesiyle bu üst üste bindirmede bir *açıortay* görevi üstlendiği görünüyor. Meydanın oluşum süreci içinde, tarihsel olarak meydanadaki yapılaşma gramatik olarak ifade edildiğinde, her iki kartezyen alan ile ilgili şekilsel kurallar gözlemek mümkün. Örneğin, Kışla'nın ünitelerini oluşturan *eklemlenme kuralları* ile çeperlerdeki binaları oluşturan, *aks, yerleştirme, ekleme* ve bazı yıkımları tarifleyen *silme kuralları* birinci alana aitken, Talimhane'nin oluşumunda rol oynayan, *grid kuralları* ve bazı trafik yollarının oluşumunu düzenleyen *mekânsal bölünme kuralları* ikinci gride ilgilidir. Fakat bunların arasındaki ilişkinin düzenli bir yapıya sahip olduğunu söylemek zordur. Oysa ki bu morfolojik yapıya pek çok benzerlik gösteren San Marco Meydanı gibi bir mekânda, bu alanlara dair mekânsal kurallar arasında açık olarak düzenli (ardışık) bir yapı

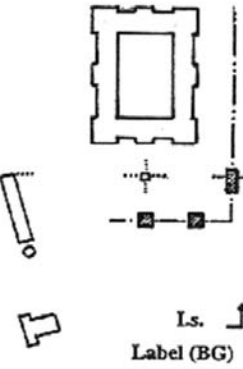
gözlemek olasıdır. (Çetin, 1999b) Taksim'de böylesi hipotetik bir düzen olabileceği varsayıldığında, bu düzende meydana gelen kırılmaların özellikle otel inşaatları ve trafik düzenlerini belirleyen kurallarda, dolayısıyla 1960'lar ve 1980'lerdeki ekonomik ve sosyal değişimlerle ortaya çıktığını görüyoruz. Görülüyor ki, Taksim'in dönüşümünü bir şekilsel gramer mantığı çerçevesinde (*ana-form, kurallar* ve *tekrar eden* veya *edemeyen-yapılar* olarak) tanımlamak mümkün. *Ana-form* olarak sekizgen bir çeşme yapısından, *kurallar* bazında 'Mekânsal Konfigürasyon' (*eklenme, bölünme, üst üste binme, döndürme* vs.) ve 'Regülatör Eleman' (*aks, grid, nokta*) kurallarından ve *döngüsel yapılar* kapsamında da iki farklı kartezyen alana ait kurallar arasındaki "dönüşümlü sıra" şeklindeki potansiyel bir düzenden söz edilebilir.

Başta sözünü ettiğimiz morfolojik düzensizliklere dönecek olursak, şu ana kadar Taksim'de izlenen döngüsel yapılarda (ani sapmalar ve düzensizlikler şeklinde beliren) sürekli bir bozulma meydana geldiği ve bu bozulmanın toplumsal düzensizliklerle paralellikler gösterdiği söylenebilir. Ayrıca başta hedeflenmiş olabilecek bir toplumsal düzenin tutarlı bir şekilde uygulanabildiği varsayımsal bir durumda bu döngüsel yapılardaki düzensizliklerin de gözlemlenmeyeceği şeklinde bir yargıya varmak bir tür spekülasyon da olsa, en azından denilebilir ki, şu halde gözlenen 'döngüsel düzensizlikler' (başka sosyokültürel etkiler altında) daha başka şekiller alabilirdi. Bunun en güzel kanıtı da San Marco Meydanı'nın sergilediği düzenli yapılardır. Bu tür bir fark da morfolojik araştırmalar açısından önemli bir bulgu teşkil etmektedir.

Şimdi de yarışma önerilerinin bu *morfolojik-gramatik* konuyu nasıl ele almış olabileceğini yorumlamaya çalışalım. Kuşkusuz, yarışmanın hedefleri (dilbilimsel kaygıdan tamamen bağımsız olarak) başlıca; açık alanın artırılması, trafiğin ve otoparkların düzenlenmesi, şehrin geri kalanıyla görsel bağlantıların zenginleştirilmesi ve anıtın yeniden canlandırılması idi. Biz burada yalnızca mekânsal konfigürasyonun plan düzeyinde nasıl ele alındığıyla ilgileneceğiz. Bu anlamda, kullanılan gramatik yöntem bir tür *post-rasyonalizasyon* süreci olmakla birlikte bize sosyal bileşenlerinden bağımsız morfolojik değerlendirmeler yapma imkânı sunar. Bu çerçevede bakıldığında, yarışma önerilerinin süregelen evrimin kırılan sürekliliklerinin restorasyonu yönünde eğilim sergiledikleri görülüyor.

Taksim'de bir regülatör görevi üstlenen Rezervuar-Çeşme-Kilise aksı.

Birinci gride ait kurallar.

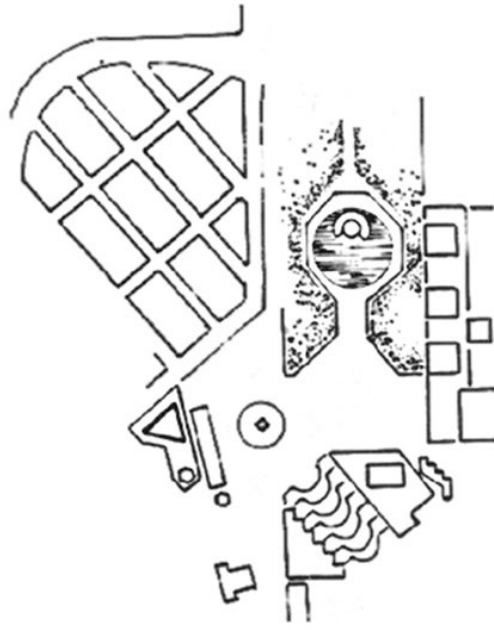

İkinci gride ait kurallar.

V. Dalokay'ın Taksim önerisinin gramatik özelliği.

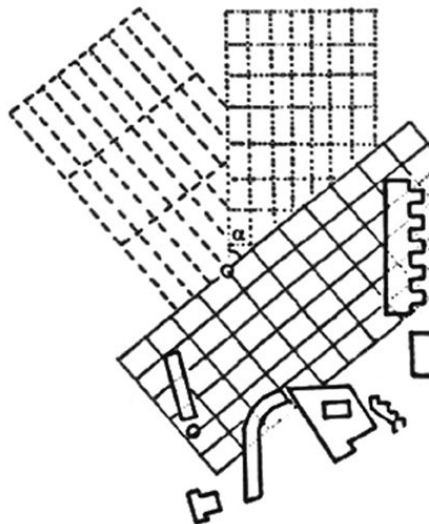
Burada gramatik açıdan oldukça başarılı ve farklı yorumlar getiren iki ayrı örneği inceleyeceğiz. Bunlar yarışmada birincilik ödülü alan Vedat Dalokay'a ait proje ile ikinci ödüle layık görülen Behruz Çinici'ye ait kentsel tasarım projeleridir. Her iki mimar da geometrinin Doğu kültüründe ve Batılı düşünce sistemlerindeki epistemolojik algılanış farklarını bir uzlaşmaz çelişki olarak görmemiş ve sentetik bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Birinci proje daha bütünleyici bir yaklaşımı sergilerken, ikinci proje alt mekânların yaratılmasını esas olarak benimsemiş görünür. Gramatik çerçevede, birinci proje üç yüksek yapıyla oluşturulan üçgen alanla dikdörtgen meydan arasındaki dinamik gerilimin potansiyellerini kullanırken, ikinci proje alana yepyeni bir kartezyen alan enjekte ederek bir dinamizm yaratır. Bu kartezyen alanı da 1920'lerde yaratılan alana dayandırır. Çinici'nin meydanın dönüşüm tarihine gramatik olarak daha müdahil bir şekilde referans verdiğini gözlüyoruz. Tasarımın gramatik yapısı kendi içinde bir sisteme dayanmıyor gibi görünse de, aslında bu gramatik yapı meydanın kendi gramerinin evrimiyle beraber değerlendirildiğinde onu tamamladığını ve düzensiz sapmalara, düzenleyici birer cevap olduğunu görmek mümkündür. Bu çerçevede Çinici'nin benimsediği kurallar ikinci kartezyen bölgeye yoğunlaşıyor. Mimar, üst üste bindirme ve rotasyonun potansiyellerini kullanarak mekânsal metni bir *palimpsest* gibi yeniden yazıyor. Bu yönde, kendisinin tasarladığı eksernel kültür binası da önemli rol oynamaktadır. Dalokay, meydanın dönüşümüne yaklaşımında daha idealist bir tavır takınıyor denilebilir. Çünkü uyguladığı gramatik yaklaşım kendi içinde tutarlıdır. Burada Mimar, meydanın hipotetik gramatik yapısını kendi tasarımına taşır ve taviz vermeksizin uygular denebilir. Bu yüzden Meydan'ın birinci ve ana alanıyla ilgili kurallarına yoğunlaşır.

Sonuç olarak, her iki mimar da aynı morfolojik problemlerle ilgilenmenin alternatif gramatik yollarını sunuyor. Her ikisi de farklı yollardan, süregelen dönüşümün hipotetik veya ideal düzenine oturtmaya çalışıyor. Dalokay, ideal bir düzeni empoze ederken Çinici mevcut kırılmaları tedavi etmeye yönelik bir yöntemle mekânı biçimlendirir. Gramatik gelişimi rehabilite etmeye yönelik iki farklı yaklaşımı sergileyen iki mimarî çözüm bize değişik okuma yöntemlerini örnekliyor. Bu gramatik okuma yöntemi daha pek çok örneğe uyarlanabilir.

Sonuç; bir kent-okuyucunun yorumu

Kentsel mimari, evrimsel açıdan ve spekülative olarak bakılınca, kendi kültürel bağlamıyla şekilsel bir dil ve onun geometrik grameri aracılığıyla ilişki kuran bir olgudur, denilebilir. Bu dil, geleneksel bilgi ve değerleri, kodlayarak aktarırken morfolojik gramer, içinde şekillendiği bağlamdaki döngüleri kırılma ve deformasyonlarla yansıtır ve bunu okuyan tasarımcılar çeşitli yorum ve yakınsamalarla bu dönüşümü istedikleri şekilde yönlendirirler. Taksim Meydanı'nın tarihsel dönüşümünü belirleyen başlıca özelliğin, mekânsal politişindeki diyalektik döngüsü olduğu izlenebilir. Görülüyor ki mimarlar, gramatik içeriği gizli veya bilinç ötesi bir şekilde manipüle ederek, istenen kentsel değerler ve amaçları başarmayı hedefliyorlar çünkü gerek mimarlar gerekse kenti yöneten otoritelere açıkça beyan edilmese de sosyopolitik anlam, Taksim Meydanı'nın tasarımında oldukça

B. Çinici'nin Taksim önerisinin gramatik gösterimi.

önemli yer tutuyor. Bu mekânın meydan olarak başarısızlığının (veya başarısının) ideal toplum yaratmayı amaçlayan geometrik tutarlılıktan şaşma derecesine atfedilip edilemeyeceği sorusunun cevabı, şüphesiz, okuyucuya bırakılmıştır. Fakat şu da unutulmamalıdır ki, mimarlık tarihi bu tür ilişkilerin pek çok örneğiyle doludur, çünkü mimarlar geometrinin sağladığı bir dil ile teknik, sosyal, kültürel, politik ve ekonomik değerleri her seferinde yeniden kentsel çevre üzerine (bir palimpsest şeklinde) yazarlar. Ekonomik faaliyet ve inşaat alanındaki patlama, sentez eğilimlerindeki artış, modernizmin tam oturmadığı ve bir kültürel, sosyal ve ulusal kimlik bunalımı yaşayan bir ortamdaki postmodern kargaşalarıyla 1980'ler, Türkiye'nin sosyal tarihinde kendine has bir dönem sergiler. (Güzer, 1996) Bunların yansımaları da gramatik araştırmalarda gözlemlenebilir. Taksim'in tarihi ile Dalokay ve Çinici'nin bu tarihe farklı yaklaşımları, bu ilişkinin güzel bir örneğini sergiler. Araştırmacılar için buradan çıkarılacak sonuç da, tarih boyunca mimarların kentle nasıl diyaloga girdiğini anlamak için önce o kentin lisasını anlamak gerektiği olmalıdır. Taksim konusu şu sıralar soğumaya bırakılmış gibi gözükmektedir. Fakat, kaçınılmaz olarak yeniden gündeme gelecektir ve geldiğinde bu dilbilimsel boyutun da gözden geçirilmesi çok-disiplinli planlama yaklaşımında büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Ancak, şekil-gramatik yaklaşım yalnız Taksim özelinde değil, hemen her tür mekânın okunmasında bize yeni açılımlar sunacaktır. ■

Murat Çetin, Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Mimarlık Bölümü

Kaynakça:

- Baker, G. (1989), *Design Strategies in Architecture; An Approach to Analysis of Form*, Van Nostrand Reinhold, New York.
- Canniffe, E. (1998), "The Imposition of Order; Autocracy and Architectural Expression in Two North Italian Piazzes", *Urban Design Studies*, sayı: 4., s.5-19.
- Clark, R.H. - Pause, M. (1996), *Precedents in Architecture*, Van Nostrand Reinhold, New York.
- Çetin, M. (1999a), *A Formal Grammar Analysis of Urban Transformation; Urban Renewal of Historic Town Centres in Turkey After 1980s*, Doktora tezi, University of Sheffield.
- Çetin, M. (1999b), "A Tale of Two Cities; The Grammar of Urban Transformation, La Citta Nuova", 1999 ACSA Uluslararası Konferans Bildirileri, 29 Mayıs-2 Haziran, Roma, ACSA, Washington DC., s.417-22.
- Ekinci, O. (1997), "Tüm Yönleriyle Taksim Camisi", *İstanbul*, sayı: 20, s.18-31.
- Focillon, H. (1948), *The Life of Forms*, New York.
- Gülersoy, Ç. (1991), *Taksim; Story of A Square*, İstanbul Kitaplığı, İstanbul.
- Güzer, C. A. (1996), *70 sonrası Mimarlık Tartışmaları*, Mimarlar Derneği Yayınları, Ankara.
- Loewy, R. (1979), *Industrial Design*, Overlook Basımı,

New York.

- March, L. (1998), *Architectonics of Humanism*, Academy Basımı, Londra.
- Panofsky, E. (1968), *Idea; A Concept in Art Theory*, Harper & Rowe, New York.
- Simmel, G. (1908) [1955], *Conflict and the Web of Group Affiliations*, Illinois.
- Simon, H. A. (1969), *The Sciences of the Artificial*, Cambridge, Mass.
- Steadman, P. (1979), *The Evolution of Designs*, Cambridge UP, Cambridge.
- Stiny, G., Gips, J. (1975), *Pictorial and Formal Aspects of Shape and Shape Grammars*, Birkhauser, Brussels.
- Wittkower, R., (1962), *The Principles of Architecture in the Age of Humanism*, Random House, New York.

Dosya: Kentin Çeperleri

“Kent Çeperi” kavramından yola çıkarak İstanbul’un çeperlerini ele almaya çalıştığımız bu sayının dosyasında dört makale ile bir söyleşi sunuyoruz sizlere.

Yıldız Uysal’ın, kentin parçalanmışlığından hareketle, kenti algılama ve kente aidiyet üzerine sorular sorduğu yazısını, İlhan Tekeli ile Yücel Gürsel’in söyleşisi takip ediyor. “Çeper” kavramının tanımından başlayıp kentin hem içindeki hem de çevresindeki gelişmeleri, değişimleri, yeniden yapılanmaları irdeleyerek yeni bir planlama iradesi ve mantığı arayışına uzanan kapsamlı bir tartışma oldu, beğenerek okuyacağınızı umuyoruz. 1 Mayıs kutlamasında yaşananlardan yola çıkarak kaleme aldığı yazısında Oktay Ekinci, çeperlerdeki lüks sitelerle gecekondulu mahallelerinin komşuluğunun sosyal sonuçlarından söz ederek bu durumun siyasetteki yansımalarına da değiniyor.

Dosyanın son yazıları ise, iki akademik katkı. Zeynep Merey Enlil’in, 1980 sonrasında derinleşen toplumsal ayrışmanın İstanbul’daki mekânsal ifadelerini anlatan makalesi, “yeni zenginlerin saklı kentleri”nin ayrıntılı incelemesini içeriyor. Yüksel Dinçer’in makalesi ise İstanbul Beyoğlu ile Ümraniye bölgelerinin karşılaştırıldığı bir yapısal analiz çalışması. Elbette kentin ya da İstanbul’un “çeper”lerini bu kadar sınırlı tartışmalarla tüm yönleriyle ele almak mümkün değil.

Amacımız, böyle bir dosyayla başlayarak, gelecek sayılarda da bu konuda yazılara yer vermeyi sürdürmek.

Parçalanan Kent - Parçalanan Yaşamlar

Yıldız Uysal

Gazetelerde zaman zaman İstanbul'da yaşayan insanların ne kadarının İstanbul kökenli olduğu ya da kendini ne kadar İstanbullu hissettiği ile ilgili kamuoyu araştırmaları ve sonuçlarıyla ilgili yazılara rastlıyorum. Kamuoyu yoklamalarına –her ne kadar zaman zaman ben de yapmak ve sonuçlarını kullanmak zorunda kalmış olsam da– sempatiyle yaklaştığımı ve sonuçlarına pek güvendiğimi söyleyemem. Hatalı ya da yanıltıcı sorularla istenen cevapları alma olanağının her zaman için söz konusu olduğu kamuoyu yoklamaları, bana her zaman biraz güvenilmez gelmiştir. Bunların, konusu kent ve kentli arasındaki bağı irdelemek olanlarına ise, doğrusu ya, daha da bir endişeyle bakar ve düşünürüm: “Bu soruları bana sorsalar ne cevap verirdim?” Her seferinde de, cevap yerine yeni bir soru oluşur beynimde. Soru: “İstanbullu musunuz?” ya da “Kendinizi İstanbullu hissediyor musunuz?” Cevap: “Hangi İstanbullu?” Soru: “İstanbul’u seviyor musunuz?” Cevap: “Hangi İstanbul’u?” Soru: “Hep İstanbul’da yaşamayı düşünüyor musunuz?” Cevap: “Hangi İstanbul’da?” vb... Evet, görüldüğü gibi, yaşadığım kentle ilişkilerim konusunda sorulan global sorular pek bir şey ifade etmiyor bana; bu sorulara muhatap olanların da, cevaplarını, farklı algılamalardan yola çıkarak oluşturduklarını düşünüyorum doğrusu.

İnsan, sokaklarını bir bir dolaşmadığı, her köşesinde anlarından, soluk da olsa bir iz yakalayamadığı, sadece bazı sınırlı alanlarında kendini orali hissedebildiği, bütününe giderek yabancılaştığı, her biri birer kent büyüklüğünde olan birçok parçasını hiç tanımadığı, gözleri bağlı olarak götürülüp bir köşesine bırakılsa, nerede olduğunu, evine nasıl dönebileceğini, hatta hâlâ aynı kentte olup olmadığını bile bilemeyeceği bir kent söz konusu olduğunda, “İstanbulluyum” diyebilir mi? Hangi İstanbullu? Kadıköylü mü, Sultanbeylili mi, Bebekli mi, Leventli mi, Sefaköylü mü, Kemer Countryli mi, Acarkentli mi, Fatihli mi?... İstanbul’u seviyor muyum? Peki hangi İstanbul’u? Bu soruya cevap

olarak, bu saydıklarımı sınırsızca uzatarak tekrarlayabilirim. Kendimi bu kente ait hissedip hissetmediğime gelince; bazı semtlerine, bazı mahallelerine, bazı sokaklarına, evet. Ama Kemer Country’de, Boğaz sırtlarındaki izole villa sitelerinde, Maslak’ta, İkitelli’de, Akmerkez’de, Sultanbeyli’de, Bağcılar’da, hayır; buralarda kendimi bu kente ait hissetmiyorum. Bu mekânlar bana yabancı, ben de bu mekânlara.

Çağdaş büyük kent, algılanır olmaktan çıktı. Herkes bütününe değil, sadece yaşadığı parçasını algılayabiliyor ve “kentinizi tanımlayın” denince o parçayı anlatıyor. “Kenti sevip sevmediği” sorulunca, oradan kalkarak cevaplıyor soruyu ve sonunda körün fili tanımlamasına benzer bir durum ortaya çıkıyor. Herkesin sadece bildiği ve algılayabildiği parçasını tanımladığı kent, aslında bu tek tek parçalar olmadığı gibi, bu tek tek parçaların toplamı da değil aslında. Çünkü bütün, parçalardan meydana gelmekle birlikte, parçalarının toplamından daha farklı bir nitelik taşır ve bu bütünsel yaklaşım kent için de aynen geçerlidir. Surlar içindeki lüks villa sitelerinde yaşayan ve Zincirlikuyu-Maslak eksenindeki plazalarda çalışan “varlıklı” ile varoşun batağında yaşayan “öteki”nin tanıdığı ve algıladığı kent aynı kent olabilir mi?

Nerede başlayıp nerede bittiği belirsiz, kavranamayan bir kent... Birbiriyle birleşen şehirlerin oluşturduğu anglomeralar... Kentin özgün kimliğini yok ederek yaratılan farklı yaşam alanları... “Çeşitlilik içinde birlik”in yerini alan “parçalanmışlık”... “Süreklilik içinde değişim”in yerine, “kopuş”... Yaşanan yere ait olma duygusunun zayıflaması; kaybolan güvenlik hissi... Dağlardan kente inen yasadışı ve giderek ürkütücü boyutlara varan kentsel şiddet... Mekânın uçup giden ruhu, kentin kaybolan anlamı... Parçalanan kent-parçalanan yaşamlar... İnsan için değil, otomobil için tasarlanmış kentler... Ve içinde bulunduğu kabın biçimini alan sınırlar gibi, bu kentlerin koşullandırdığı birer yaratık halini alan kentliler...

Bugünün büyük kentinde (Hâlâ kent mi de-

meli bilemiyorum. Bunu, özellikle son 50 yıldır, sosyal bilimciler de sorup duruyor, yani sorunun mucidi ben değilim. Ama yeni ismi de bir türlü konamadı. Sözcüğün aşırı anlam genişlemesinin kendi anlamını tükettiğini söyleyenler de var.), kentsel mekânın anlamı değişmektedir. Farklı gelir grupları için, birbirlerinden olduğu kadar kentin kimliğinden ve geleceksel yaşam mekânlarından da kopuk farklı yaşam alanları oluşarak, kent ikili bir yapı üzerine oturmaktadır. Bu ikili yapıyı birbirinden ve kent bütününden ayıran farklılıklar, kendi içlerindeki aynılık ve tekrarlanışlıkla bütünleşmektedir. Bu ikili yapı içinde, ortak yaşam alanları da giderek daralmakta, kamusal alanlarda bir araya gelme durumu giderek yok olmaktadır. Kentsel yaşam, araya yüksek ortaçağ surları çekilmişçesine parçalanmıştır.

Varoşlar ve villa sitelerinin, bir anlamda “gettolaşma” olduğunu söyleyebiliriz: Varlıkların ve yoksulların gettoları. Her ikisi de, kendi içine dönük, dışarıya kapalı birer yapı sergilemektedir. Eskiden, gettoların etrafındaki duvarları gettonun dışındakiler koyardı; gettodakileri duvarların arkasına hapsederek kontrol altında tutmak için. Bugünün kentinde, varlıkların yeni yaşam mekânlarının duvarlarını ise içeridekiler örüyor; kendilerini dışarıdan soyutlamak ve korumak için. Varoşların ise gerçek ve gözle görülen duvarları yoktur; ama gözle görülemez de, onu kentin bütününden ayıran sembolik bir duvarla kentten ayrılarak soyutlanmıştır. Sonuç olarak, farklı biçimlerde de olsa, büyük kentin bu yeni ikili yapısının her iki ayağı da, kendi içine kapanmışlıkları, dışarıya karşı soyutlanmışlıklarıyla bir anlamda “çağdaş gettolar” olarak görülebilir.

Bu parçalanmışlık, bu dağılım, bu farklılık ve bu aynılık... Evet, farklılık ve aynılık; her ne kadar bir arada kullanımı kulağa yabancı ve tırmalayıcı geliyorsa da, bu ikisi bir arada artık. Dünyada büyük kentler kimliklerini hızla yitirdiler, korunabilmiş eski kent parçaları dışında, hepsi neredeyse birbirinin aynı prototiplere dönüştüler. İstanbul da bu benzeşmeden, aynılıştan payını fazlasıyla aldı. Özellikle küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla, hem dünyadaki benzerleriyle, hem de birbirleriyle aynı çizgileri taşıyan iş, eğlence ve alışveriş mekânları ortaya çıktı. Kentsel gelişmeye “aynılık” damgasını vuran buydu. Kentin içinde mekânsal farklılık yaratan dev alışveriş merkezleri, dev ofis merkezleri gibi yeni yapılaşma eğilimleri kent dışına ta-

şarak, kentin bu gelişmenin peşinden çeperlerine doğru hızla büyümesini de doğurdu. Bu mekânsal değişme eğilimleri konut alanları için de ortaya çıktı. 1950’lerden sonra merkezdeki yoğunlaşmaya neden olan talep çözüldü. Yüksek gelir grubu büyük ölçüde merkezden çekilerek kentin çeperlerinde yeni bir yaşam biçimini tercih etti. Merkezden uzak, kentin geri kalanından izole edilmiş, villa tarzı bir yerleşme ve yaşam biçimi tercih edilir oldu. 1980’lerde başlayan bu eğilim, özellikle 1990’dan sonra daha da yaygınlaştı. Yüksek duvarlarla çevrili bu siteler, her türlü teknik ve sosyal altyapısını kendi içinde sağlayarak, kentin bütününden kopuk, sorunlarından izole ve güvenli bir yaşam vaat etmekte ve bu yapılarıyla, içinde yaşayan yüksek gelir grubunun kamusal alandan kopuşuna zemin hazırlamaktadır. Yeni kentin bu mekânları, değişen yeni bir yaşam tarzının İstanbul’daki mekânsal karşılığıdır. Bunların yanında, kentin varoşlarındaki sefalet mahalleleri, “diğerleri”nin ya da “öteki”nin yaşam alanları... Her ikisi de kentten kopuk, birbirinden kopuk ve birbirine yabancı. Ama her iki yaşam mekânı da kendi içlerinde birbirine benziyor, bir anlamda birbirinin tekrarı. Aradaki bu sınırsız uzaklığa ve kopuşa karşın, bazen de sırt sırta...

Bütün bu değişimden, bütün bu farklılaşmadan sonra, yakın tarihin mekânsal izlerini yakalamakta bile zorlandığımız bu kendine bile yabancılaşmış kent, hâlâ “İstanbul” mudur?..

1950’lerden itibaren İstanbul’da kentleşmenin yarattığı talep, altyapıya bağımlı olarak, önce mevcut yapı içinde, yık-yap yöntemi ve apartmanlaşmayla çözülmüş; bu durum, kentin içinde ve yakın çevresinde yüksek yoğunluklu yığılmalara yol açmıştır. Bu yığılmalara paralel olarak, gelişen orta ve üst-orta tabakaların talebini karşılamak üzere, şehrin yoğun yerleşme hudutlarını aşarak, öncelikle eski köy yerleşmelerinde, İstanbul’un ilk banliyöleri ortaya çıkmıştır. Vapur ve tren güzergâhlarının sağladığı ulaşım olanakları nedeniyle, öncelikle bu güzergâhlar üzerindeki Suadiye, Erenköy, Yeşilköy gibi, eskiden üst gelir grubunun sayfiye alanları olan köyler banliyöleşmiş; daha sonra, sanayinin kentin dışına kaçmasının ardından, bu kez de Paşabahçe, Alibeyköy gibi yerlerdeki yeni sanayi alanlarının etrafında, sanayi banliyöleri oluşmuştur. Yoğun göçle gelen alt gelir grubunun konut sorunu ise gecekonduyla karşılanmıştır. Kenti çevreleyen bu gecekondu alanları da, her ne kadar banliyö teriminin batılı ülkelerde taşı-

diği prestijli imaja uymasa da, kentle ilişkileri açısından birer banliyö niteliği taşımaktaydı. İstanbul'un yaşadığı bu banliyöleşme sürecinin, 1970'lerden itibaren, toplu konut uygulamalarının yaygınlaşmasını ve İstanbul Boğaziçi Köprüsü'yle çevre yollarının yapımını takiben daha da hızlandığını söyleyebiliriz. Ancak, bütün bu yeni yerleşmeler, kısa sürede, kontrolsüz biçimde ve büyük bir hızla büyüyen kent tarafından yutulurken kentle birleştiler ve banliyö özelliklerini yitirdiler.

Bu süreç, kendini tekrarlayarak, bugün de benzer biçimde sürmektedir. Merkez yoğunlaşıyor, köyler ve kentin etrafındaki tüm boş alanlar banliyölere dönüşüyor, kent bir ahtapot gibi dört bir yandan kollarını uzatıp bu banliyöleri de yutarak kontrolsüz bir biçimde büyümeye devam ediyor. Kent büyüdükçe yeni banliyöler oluşuyor, yeni banliyöler oluştuğunda kent, sınırlarına bunları da katarak genişlemeye devam ediyor. Bilinmeyen, bunun nereye kadar devam edeceğidir. Kansersiz bir hücre gibi büyüyen İstanbul, hangi noktada kendi kendisine yenik düşecektir?..

Kentin mekânsal biçimlenmesinde ekonomik yapı temel belirleyicidir. Dolayısıyla, kentin geçirdiği mekânsal dönüşümlerin belirleyici faktörü de yaşanan ekonomik değişimlerdir. Sanayi devrimi sonucunda, daha önce görülmemiş ölçüde bir büyümeyle karşı karşıya kalan kentler, 20. yüzyılda ve özellikle de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yapısal değişimlerden ciddi ölçüde etkilendi. Büyük kentlerin dünün kentinden radikal biçimde kopuşu bu dönemde yaşandı. Hakim ekonomik sistemin "küreselleşme" denen yeni egemenlik döneminin dünyaya ve yaşama damgasını vurduğu 1970'li yılların sonundan itibaren ise, özellikle büyük kentlerde, bu değişime paralel yeni mekânsal yansımalar ortaya çıktı. Küreselleşme, dünya üzerindeki eşitsizliği olduğu kadar, kent içindeki eşitsizliği de tırmandırdı. Büyük kentlerdeki yeni ikili yapı da, giderek artan bu eşitsizliğin mekâna yansımaları olarak ortaya çıktı. Gerçi kent içindeki bu ikili yapı ve bunun kent mekânındaki yansımaları tümüyle yeni bir olgu değildir. Bunu kentin geçmişinde de görmek mümkün. Mezopotamya kentlerinde de, Avrupa'nın ortaçağ sonu kentlerinde de, surların dışında yoksul mahalleleri her zaman var olmuştur. Ancak, bugünkü durum çok daha farklı bir nitelik ve boyut taşımaktadır. Küreselleşmeyle, bu iki yapı arasındaki ekonomik, sosyal ve kültürel farklılaşmanın derinleş-

mesi, soyutlanmaya ve parçalanmaya yol açmıştır. Dünün kentlerinde, ortak alanlarda bir araya gelme, farklılıklara rağmen bir arada durabilme söz konusuysa, bugün, bu ikili yapının, aralarındaki tüm ortaklık alanlarını da koparıp atarak, birbirinden ve kent bütününden kopuşunun kentin sosyal ve mekânsal yapısına vurduğu damga endişe verici boyutlardadır. Her şeye rağmen varlığını sürdürebilen "farklılık içinde birliktelik", bugün yerini tam bir "parçalanmışlığa" bırakmıştır. Bu ikili mekânsal yapı, Türkiye'de gelirin en eşitsiz dağıldığı kent olan bugünün İstanbul'una da damgasını vurmuştur.

Bugünün kentinin sorunu, bugünün dünyasının sorunlarından ayrı değil. Onu sorgulamak, bugünü sorgulamakla, bugünün dünyasını ve yaşamını sorgulamakla eş anlamlı. Tarih boyunca, içinde oluştukları toplumun ekonomik, sosyal, kültürel damgasını taşıyan, içinde yaşayan toplumun ilişkilerinin, değer yargılarının, yaşam biçimlerinin, inançlarının aynası olan kentler, ne kadar değişmiş olursa olsun, bugün de aynı görevi yerine getiriyor. Bugünün kentleri, bugünün dünyasının, bugünün yaşamının, bugünün insanının, bugünün insan ilişkilerinin, kısacası bugünün ekonomik, toplumsal ve kültürel handikapının aynasıdır. Ve eğer görmesini bilsek, bu ayna, sadece bugünü anlatmakla kalmayıp bize yarına ilişkin ipuçları da verecektir.

"Kentleşme, insanlığın uygarlaşması için bir sahne görevi gören kentin bu işlevini ortadan kaldırmaktadır." der Bookchin, "Kentleşme, modern dünyanın uğradığı tarihsel değişimin ve ekolojik açıdan bozulmasının bir simgesi ve gerçeği olarak ele alınabilir; kentleşme, evrimsel saatin tersine çevrilip organik nitelikteki insani ve yaşamsal ilişkilerin sentetik ilişkilere dönüşmesinin simgesidir."

Bookchin'e katılıyorum. Tekrar İstanbul'u düşünüyorum sonra ve İstanbul'un bir kitap olduğunu düşünüyorum. Ama bir zamanlar en sevdiğim kitap olan bu kenti artık okuyamıyorum. Birkaç lisan bir arada kullanılarak yazılmış sanki; cümleler bozuk. Bir paragraf şiirirken, birden masala atıyor, sonra bir denemenin ilk cümleleri ve ardından bir korku romanı... Bunalyorum...

Değişen Kent Çeperleri Saçaklanma, Kentsel Etek, Kırsal Etek

Söyleşi: İlhan Tekeli - Yücel Gürsel

Genelde kentin, özeldede İstanbul'un çeperlerini tartışmaya çalıştığımız dosya kapsamında iki değerli ismi bir söyleşide bir araya getirerek katkılarını almak istedik. Bugüne dek planlama teorisi, göç coğrafyası ve politik davranış, kentleşme ve kentsel politika, ekonomi politikası, Türkiye'nin ekonomi tarihi, kent ve toplum tarihi gibi pek çok alanda çalışmaları bulunan, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim üyesi İlhan Tekeli ile Mimarlar Odası Genel Başkanı Yücel Gürsel, çeper kavramının tanımından, İstanbul çeperlerinde ve merkezdeki sosyal ve mekânsal dönüşümlerin analizine, giderek, kent ve kentteki ilişki biçimleri üzerine ütopyalara uzanan kapsamlı bir söyleşi gerçekleştirdiler. Bu tartışmaları ilginize sunuyoruz.

Y. Gürsel: İstanbul'un ve kentlerimizin geleceği konusunda bir perspektife ihtiyacımız var: "Kentler nereden geldi, nereye gidiyor?" Kentin büyümesinde farklı karakterde yerleşmeler söz konusu. İstanbul bir yandan "gecekon-

du", kaçak kent dediğimiz "illegal" yerleşmeler halinde büyüyor, diğer yandan özellikle son on yılda çok lüks konut alanlarının da kentin büyümesinde önemli payı var. Ayrıca bu lüks konutlara paralel olarak, belediyelerin öncülüğünde, özellikle sosyal demokrat yönetim sırasında kurulmuş olan büyük kooperatifler yoluyla da büyümeler var; Boğazköy, Esenyurt, Tepecik, Tepekent gibi.

Dergi yayın kurulu, "Bir çeper kavramı tanımlayarak, sorunu bu kavram etrafında ele alabilir miyiz?" diye düşündü. Aslında bu kavramı birlikte tartıştık, çok da emin değiliz. İstanbul, Kemer Country gibi, çok milyon dolarlık halkalarla da, Sultanbeyli gibi gecekonduyla da büyüyor. Kavramı doğru tanımlarsak, o kavram bizi ileriye götürür. Yanlış tanımlarsak, bu sefer de ilerletmez. Böyle bir yerden açılım getirmeye çalışalım.

İ. Tekeli: Bu sorunun gündeme gelmesi, senin de anlattığın gibi kentin büyümesiyle yakından ilgilidir. Ama bu kent nasıl büyüyor? Sürek-

li olarak büyüdüğü için canlı bir uç var; devamlı olarak daha ileriye giden bir uç. Buna “çeper” demektedir tereddüt ediyorum. Bir taraftan “çeper” kelimesinin yarattığı analogiler benim aklıma oturmuyor, diğer taraftan da dünya yazınında da kullanılan kavramlarla tam örtüşmüyor. Çeper kavramının sözlükteki tanımına baktığımızda, şöyle bir şey görüyorsunuz: Bir duvar, bir çit, bir kabuk, yani daha çok bir engel, geçirgen olmayan katı bir şeydir. Halbuki, kentlerde yaşanan bu büyüme süreci devamlı, içi boşluklu, saçaklanmış gibi, her yere farklı sızrayan, böyle bir sınırla çevrilmiş olmayan bir büyümedir. Zaten, kentlerin etrafında demin sözünü ettiğimiz türde katı bir çeper olsaydı ve kent o çeperi aşip dışa açılmasaydı, kentlerde, bugün gördüğümüzden çok daha yüksek oranlarda bir rant meselesi ortaya çıkardı; monopol rantları, kıtlık rantları doğardı. Halbuki, büyümenin biçimi bu tür rantlardan kaçınma arayışları içinde doğuyor.

Batıda kullanılan terimlerle de akraba olan, Mübaccel Kıray’ın da, zamanında metropol büyümeyi anlatırken kullandığı bir “saçaklanma” terimi var ki olguyu daha iyi anlatıyor. Batıdaki, yani İngilizce’deki *urban fringe* kavramını da tam karşılıyor. Belki, saçaklanma da o kadar güzel bir kelime değil, uç kavramını vermiyor. Belki, “etek” denilebilir. Bizim geçmişteki kültürümüzde bir “etek” kavramı var. Bu “etek”, “çeper”den daha canlı bir kavramdır.

Zaten “saçaklanma” ya da “kent’in eteği” denildiğinde, temelde bir büyük dönüşüm anlatılmak isteniyor. Kırsal bir alandan, kentsel bir alana geçme sürecinde aradaki bir konumu, ne tam kentsel olarak yapılanmış bir alan haline gelmiş, ne de kırsal alan olarak varlığını koruyor. Biraz dönüşmüş, yani biraz kentleşmiş, biraz da kırsal yapısını koruyor. Onun için, İngilizce yazında iki kavram kullanılıyor. Daha hassas analizlerde, bir “kentsel etek” *urban fringe* ve “kırsal etek” *rural fringe* kavramları kullanılıyor. Tabii biz kent’in içinden baktığımız için, bu dönüşmeyi kent’in eteği olarak görüyoruz. Ama kırsal taraftan bakarsak, kırın da dönüşmesi, kırılığını yitirmesi bakımından, bir kırsal etek söz konusu oluyor. Eğer, bu alan zaman içinde daha çok kentsel nitelik kazandıysa, ona “kentsel etek” denmeye başlanır. Sanıyorum, bu kavramlar kent’in çevresinde yaşanan dönüşümü anlamada, “çeper” kavramından daha yararlı olur; çeper kavramının bir metafor olarak kullanılmasının yaratacağı sakıncalardan kaçınılır.

Y. Gürsel: Tabii, bu saçığın, eteğin göster-

diği değişimin farklı karakterleri var. Etekteki bu farklı karakterleri irdeleyerek, kent’in bütünü tartışmadan bazı değerlendirmeler, kent’in geleceğine ilişkin tahminlerde bulunabilir miyiz? Eteklerdeki değişimler, siyasi ortamda da değişimlere yol açıyor. “Saçaklanma”nın, “kent’in eteği”nin bir sınırı var mı? Geriye çekilme söz konusu olabilir mi?

Bir tartışmada bir arkadaş örnek verdi: “Adam çeperde oturuyor, ama geliri normal bir mühendisten, mimardan çok daha fazla. Yüksek gelir grubunda olmasına rağmen, yaşam tarzı öyle değil.” Neden böyle; bunu izah etmek lazım. Tabii bu, belki bir ekonomik sosyal bir açıklama, izah tarzı, ama sonuçta kentsel yaşam da kendi iradesini oluşturuyor. Ben, ona biraz provokatif bir cevap verdim: Adam esas gelir kaynağı olan insanları, çiftliğini, tarlasını yönetir gibi, oradan yönetecek. Çalıştırdığı insanlar orada, belki onların başında duruyor. Şöyle diyebiliriz: Bu sınırdaki olaylar, bize kent’in problemlerini tanımak konusunda nasıl bir perspektif verebilir?

İ. Tekeli: Galiba, bu sınırın niteliği, İstanbul’da iki özgül nedenle belirleniyor. Bunlardan birincisi, İstanbul’un topografyasından kaynaklanıyor. Normal olarak bir metropoliten düşün, mesela Ankara gibi bir yer düşün, bir ovanın ortasında kent daire şeklinde büyüyor. Halbuki, İstanbul’da coğrafya bir dikdörtgen şeklinde, iki yarımada karşı karşıya geliyor, kuzeyi de bir ormanla kaplı, kent’in büyümesi alta, dar lineer bir banda sıkışmış. Onun için İstanbul’da etek, Ankara gibi bir metropolün *fringe*’inin büyümesine göre daha sıkışık büyüyor. Açılma, sıçrama, atlama için, Trakya’lara kadar açılmak zorunda kalıyor. Burada topografyanın ve onun kuzeyindeki çok değerli bir orman alanının varlığı saçaklanmanın ve eteğin nasıl oluştuğunu da belirliyor. Ama bu açıklama ancak, özel konumlara girersek anlamlıdır.

Daha genel süreç olarak bakarsak, bu saçaklanmanın ve etek oluşumunun tarihsel aşamalardan geçtiğini görüyoruz. Bugünkü etekle, 1955’lerdeki etek aynı değildir ve eteğin oluşma süreçleri de farklıdır. Diyelim 60 öncelerine, yani Türkiye’de kentleşmenin hızlandığı ilk yıllara baktığımız zaman, 50-60’lı yıllarda kentlerde şöyle bir yapı gözlüyoruz: Kent’in merkezinde zenginler oturuyor, çevresinde de bir gecekondu kuşağı oluşuyor. Bu, batıdaki kentlerin tamamen tersi bir formdur. Batıdaki kentlerde, yani sanayi devrimi geçirmiş ülkelerin kentlerinde, merkezde düşük gelirli, çevrede yüksek

gelirli oturma. 1960'lı yıllarda kent planlama yazınının temel meselelerinden biri, "Bu ikisinin farklılığını nasıl açıklarız?" sorusuydu. Bununla ilgili teoriler geliştirildi; Alonso ve diğerleri gösterdi ki, eğer ulaşım kolaylık yoksa, Türkiye'deki gibi bir kent formu ortaya çıkar, ama ulaşımın rahatladığı, özel araba sahipliğinin geliştiği durumlarda kentler ikinci formda gelişir.

Demek ki, Türkiye'de kent formlarının nasıl gelişeceği konusunda 1960'larda bir kestirimde bulunmaya çalışıyorduk; Türkiye'de özel araba sahipliği arttığı takdirde, kentin etrafında yüksek gelirli oturma yerlerinin, yerleşme alanlarının oluşacağını söyleyebilirdik. Biliyorsunuz, Türkiye'de bu konudaki kırılma noktası 1970'lerdir. 1971'den itibaren yerli araba üretimi hızlandı ve özel arabaların artmasına paralel olarak, kent eteklerinde yüksek gelirli grupların da konut edinme talepleri ortaya çıkmaya başladı. O zaman, kentin ortasında daha yüksek gelirli grup, etrafında bir gecekondu kuşağı ve onu atlayan, onun dışında yeni alanlar oluşmaya başladı.

Bu yeni alanlar ilk aşamada sadece özel araba sahipliğindeki artışın sonucu olarak ortaya çıkmadı. O da oldu, ama daha önemli bir şey karşımıza geldi: Kentin merkezinde yüksek gelirli grupların oluşturduğu kısım, etrafında gecekondu kuşağı çevrili olarak belirli bir alana hapsedildi, bu dönemde konut arzında hakim olan "yap-satçılık" süreçlerinin artık tıkanmaya başlaması da etkili oldu. Yap-satçılık süreçleri içinde kat haklarının yüzde 60'ı arsa sahibine verilmeye başladı. Bu ne demektir? Çok yüksek arsa değerleri dolayısıyla orta sınıfların konut edinmesinin güçleşmesidir. O halde arsaya ödenecek değeri düşürecek çözümlerin bulunması gerekecektir. O zaman konut kesiminde toplu konut türü sunum gelişmeye başladı. Bu girişimler kentin eteğinde yeni talepler oluşturmaya başladı.

Y. Gürsel: İstanbul'da Ulus, Levent gibi bölgeler o hale dönüştü bir bakıma.

İ. Tekeli: Çeşitli yerlerde oldu. Bunun kooperatif formları, belediyeler öncülüğünde kurulan toplu konut girişimleri var. Saçaklanan etekte 1950-60'lı yıllarda tek talep gecekondu iken, şimdi gecekondu dışına çıkan, yeni talepler ortaya çıktı. Bunun gerisinde, içteki arsa fiyatlarının çok yükselmesi ve konut arz süreçlerinin tıkanması, yeni arz süreçlerinin ve öbür taraftan da yeni ulaşım olanaklarının ortaya çık-

ması vb. var. Bunun beraberinde bir de kentin merkezindeki dönüşümlere paralel olarak, "kentin merkezinden sanayi çıksın, ulaşımclar çıksın" vs. denildi. Onların toplu olarak yerleşeceği alanlara talep belirdi; kamyoncular sitesi, sanayi siteleri, oto garajlar gibi.

Biz de, 70'li yıllardan sonra çok çeşitlenen ve kullanım bakımından birbirleriyle de çok uyum halinde olmayan bir talep çeşitlenmesiyle karşı karşıya kaldık. Bu süreç aslında devam ediyor. Ama bu sürecin içinde, bazı özel talepler de ortaya çıktı ve birkaç kanaldan gelişti. Bir kanalı, bu yüksek gelirli grupların batıda da ortaya çıkmış olan, kapıları kilitli, içeride özel korumalarıyla bir çeşit gettolaşma talebidir. Saçak ona kentten kopma ve içine kapanma olanağı veriyor. Bir de, bunun tamamen tersi uçta tarikatların oluşturduğu kapalı konut alanları oluştu. Bunlar da, bir çeşit gettolaşma talebi olarak ortaya çıktı. Tümüne baktığımız zaman, kenti kavramlaştırmanın şu anda belki en iyi yolu, fikir fikir kaynayan bir şey olduğunu söylemek: İçerden boyuna kayıyor; dışarıya yeni talepler çıkartıyor ve orada çeşitlenmeler yaratıyor.

Demek ki, bu kent eteğini tanımlarken, onun analizini yaptığımızda, hangi kenti inceliyorsak, o kentin tüm dönüşümünün etekteki yansımalarını okumaya başlıyoruz. Bu da, tarihsel bir süreçtir.

Y. Gürsel: Bu çok renkli bir alan, bütün boyutlarıyla algılamak da mümkün değil. Sosyal araştırmalar, iktisadi araştırmalar söz konusu. O bölgeleri yoksulluk eksenine inceliyorlar. Bu tek başına inceleme, sosyal gerçekliğin bütünüyle kavranması mümkün olmasa bile, önemli ölçüde, yani bir gelecek perspektifi çıkartacak ölçüde kavrama problemi ortaya çıkarıyor. Biliyorsunuz 2005'te İstanbul'da Uluslararası Mimarlar Birliği Kongresi toplanacak, kentler gündeme gelecek. Tabii, tek toplantıda bunu ele alıp çözmek de söz konusu değil, ama hem dünya kentleri konusunda sahip olduğumuz kültürle, hem de Türkiye'yi de incelemiş bir bilim adamı olarak, olguyu gelecek bağlantısıyla ele almak mümkün mü?

İstanbul'da dergiyi yöneten arkadaşlarımız, iki noktaya dikkat çekmek istiyorlar. Bu çeper sorunları ya da kentin büyümesiyle ilgili görüntüler ve bu görüntüler içindeki zıtlıklar. Anlattığımız sürecin en son hali, beş milyon dolarla satılan, (şu anda fiyatlar dörtte bir civarına düştü) lüks konut alanlarıyla (Kemer Country), binlerce konutun olduğu bölgeler (Sultanbeyli); en uç örnekler bunlardır. Bu uç örnekler, İs-

tanbul'a ilişkin özel bir dinamik yaratıyor, bunlar siyaseti zorluyor. Burada tabii, somut bir gelecek tanımından ziyade...

İ. Tekeli: Eteğin geleceğini nasıl düşünebiliriz?

Y. Gürsel: ...bir ütopya olsa. Bazı arkadaşlarımız "Bir kent ütopyası olabilir mi? Bir ütopya sorunumuz yok mu?" diye söylüyorlar. Biliyorsunuz, bütün ütopyalarda hep kent var...

İ. Tekeli: Yaşam bir çevre içinde oluyor ve o çevrenin nasıl dönüştüğünü tanımlamak gerekiyor.

Geleceğe yönelebilmek için, geleceği düşünebilmek için, iki çıkış noktası olabilir. Biri, senin dediğin gibi ütopya üzerinde durmaktır. Bir başka yol, işleyen dinamiği bilimsel olarak tanımlayıp onun uzantısını almaktır. Çok büyük alanlar için, yani bir metropol alan için ütopya geliştirmek daha zor bir yaklaşımdır. Daha küçük komüniteler için ütopya geliştirmek daha kolaydır. Onun için biz ikinci yol üzerinde duralım. Bu konuda bilimsel olarak bir analiz nasıl yapılır, geleceğe bakılabilir? Galiba, şunu bilmemiz gerekiyor: Bu çevrenin oluşumunu nasıl analiz edebiliriz? Bunun dinamiğini nasıl ortaya koyabiliriz? Bunun için öncelikle kentin ekonomisini tanımlamamız ya da bilmeniz, öğrenmeniz lazım.

Mesela, İstanbul söz konusu olduğunda, diyoruz ki, "İstanbul bir dünya kenti olsun." O "dünya kentleri" kavramının bir ütopya tarafı da var. Böyle bir kavramlaştırma, bize kentin gelişmesi konusunda bir programı işaret ediyor. Kentin işlevleri hakkında ipuçları veriyor. Birdenbire, "dünya kentleri nasıl büyüyorsa, hangi işlevleri ediniyorsa, bizde de o işlevler ortaya çıkacaktır" kestiriminde bulunmaya başlıyoruz. Demek ki, bu kentin ekonomik realitesini iyi bilmemiz gerekiyor: Nasıl bir büyüme geçiyor, ne tür bir üretim biçimi var?..

"Dünya kenti" diyorsun, ama mesela, bunun içinde esnek üretime geçip ev içinde kadın üretiminin örgütlendiği bir kent dokusu da var. Etekte bu da ortaya çıkıyor. Gecekondu alanlarında kadın emeği kullanılarak, tekstil ve ilgili alanlarda bir örgütlenme gelişiyor. Bunları bilirsek, çevreyi daha iyi kavrarız. Kentin büyümesiyle çevrede olabilecek taleplerin neler olacağını görmeye başlıyoruz. Bu talepler, homojen değil, bu taleplere bağlı olarak oluşan ekonomik yapının niteliğine göre, etekte katmanlaşmış bir toplumsal yapı ortaya çıkıyor. Bir taraf-

tan demin senin söylediğin gibi milyon dolarlık konutlarda yaşayanlar, diğer taraftan da gecekondu talebinin de hâlâ sürdüğü, kente yeni gelenlerin hâlâ konut bulmakta zorlandığı katmanlaşmış bir toplumsal yapı var. Onun için kentin ekonomik yapısını ne kadar iyi anlayabilirsek, bunun içindeki katmanlaşmayı ve bu katmanlaşmanın etek üstündeki yansımalarını o kadar net olarak görebiliriz.

Burada karşımıza bir soru çıkıyor. Bu ekonomik yapıyı bilmek statik bir olay değil, bunun büyüme hızını da kavramamız gerekir. Ama "büyüme hızı" dediğimiz zaman yalnız nüfustan söz etmiyorum, bunun yarattığı ekonomik katma değerlerin büyümesiyle ilgili bir büyümeyle karşı karşıyayız. Bu ikisini bildiğimizde, bu eteğe ilişkin taleplerin nasıl ortaya çıkacağını göreceğiz.

Her kent, eteğinde yayılmaya başlayınca, karşımıza şöyle bir durum çıkıyor: Bir taraftan bir yapılaşma talebi, o yapılaşmaya paralel olarak da, spekülasyon fırsatları ortaya çıkıyor, yani yapılaşma talepleri ve spekülasyon fırsatları birlikte varolan şeylerdir. İkisi birlikte birbirini etkileyerek kent eteğini şekillendiriyor. Bu yaptığım analiz, şimdiye kadar mekân içermeyen, daha soyut bir büyümeyle ilgili bir analizdi. Mekâna geldiğimizde, İstanbul'a ilişkin özgüllükler devreye girmeye başlıyor.

Birincisi şu: Bu yerleşik kentin etrafındaki mülkiyet dokusu nedir? Bu mülkiyet dokusu, ortaya çıkan talebin hangi bölümünün nereye yerleşeceğini belirliyor. Bir örnek vereyim: İstanbul'un çevresi 50'lerden beri gelen bir süreç içerisinde biçimleniyor. Spekülatif birçok talep olmuş, oradaki eski tarlalar el değiştirilmiş, üstünde hisseli tapular olmuş ve ufak ufak bir sürü mülkiyete bölünmüş. Eğer, böyle bir mülkiyet dokusu varsa, bunun üstünde mesela sen toplu konut girişimcisiysen isteğini geliştiremezsin, mülkiyet sorunlarıyla başa çıkamazsın. Oradaki o dağınık mülkiyeti, Türkiye hukuk sistemini toplayıp çözemezsin. Biz biliyoruz ki, İstanbul'un etrafında tarihsel olarak oluşmuş büyük çiftlikler var. O çiftliklerden günümüze kalanlar, büyük toplu konut girişimleri için mülkiyet sorunu çözülmüş ideal alanlar oluşturuyor. Bu örneklerle, toprağın kimin elinde olduğunun önemli olduğunu göstermek istiyorum. Toprağın mülkiyetiyle ilgili, karşımızda çok alternatif var; devletin, vakfın elinde, büyük çiftlikler, küçük tarımsal topraklar ve spekülasyona açılmış ve spekülatörün eline geçmiş ve bekleyen topraklar var; optimum zamanda, yani fiyat yükseldiği zaman yerleşmeye açılacak. Bir kentte saça-

ğın nasıl şekilleneceğine ilişkin özgüllükleri bu mülkiyet deseni, dokusu belirleyecektir.

İkincisi, ulaşım örgütlenme biçimidir. Özel araba sahipliği, otobüs sistemleri, toplu taşıma sistemlerinin varlığı, yokluğu, onun örgütlenme biçimi de, bunun şeklini belirliyor. İstanbul'un dinamiğinde iki çevre yolu, bütün İstanbul'un büyüme dinamiklerini yeniden şekillendirdi. Kentin içindeki ulaşılabilirlik kolaylıkları yeniden tanımlandı ve kent formu da, etek de ona uyum sağlıyor.

Üçüncü sorun, en sancılı ve en karmaşık olanıdır: Toprak üstünde kurumsal denetimin bu toprak üstünde varlığı/yokluğu. Etek üzerinde yapı yapanlar sürekli olarak imar denetimi dışında kalma yollarını aramışlar ve bulmuşlardır. "Belde belediyesi" diye bir olgumuz var. Bu, genel kontrol dışında kalmak için bir yoldur. Tarihsel olarak daha önce imar dışında kalmamın başka yolları vardı. Muhtar izniyle gerçek-

özelliği var. Eğer, sen kullanıcıysan, yani bir iş yapacaksan, stratejin minimum arsa bedeli ödemeye dayanıyor. O zaman da sıçrama güdüsüne sahip oluyorsun ve uzağa sıçrayarak ödeyeceğin arsa masrafını azaltıyorsun, küçültüyorsun. Bu güdüyle uzağa sıçrayanlar bir dinamik daha yaratıyorlar. Diyelim ki, bir organize sanayi bölgesi böyle bir sıçramayla kuruldu; hemen sıçradığı noktayla, kentin yapılaşmış kesimi arasındaki topraklarda bir değer artışı yaratıyor. O zaman da bu alandaki toprakların sahipleri toprakları ellerinde tutuyorlar. Bunlar çoğunlukla daha önceki kırsal toprak sahipleri değil, arada spekülasyon yapmak için toprak alanlar oluyor. O zaman şehrin etrafında, önce sıçrayan, sonra gerisini yavaş yavaş dolduran bir doku ortaya çıkıyor. Yavaş yavaş dolan bu dokunun yapılaşmaya açılmasının bir optimum hızı var. Eğer bir spekülasyon çok büyük bir arsayı ya da araziyi kontrol ediyorsa, onu azar azar imara açıyor ki, elin-

Bir taraftan demin senin söylediğin gibi milyon dolarlık konutlarda yaşayanlar, diğer taraftan da gecekonduların talebinin de hâlâ sürdüğü, kente yeni gelenlerin hâlâ konut bulmakta zorlandığı katmanlaşmış bir toplumsal yapı var. Onun için kentin ekonomik yapısını ne kadar iyi anlayabilirsek, bunun içindeki katmanlaşmayı ve bu katmanlaşmanın etek üstündeki yansımalarını o kadar net olarak görebiliriz.

İlhan Tekeli

leştiren yapılaşma vardı. Sonra bununla başa çıkabilmek için bir "mücevver alan" kavramı gelişti. Bunların hiçbiri yetmedi. Demek ki, karşıımızda şöyle bir sorun var: Kurumsal ya da kamusal denetimin varlığının ve yokluğunun ortaya çıkardığı bir dinamik var. İmar denetimi nereye kadar varsa, onun dışına çıkmak, yani eteği onun dışında oluşturmak gibi bir problem ortaya çıkıyor. Onun için, imar denetimlerinin tüm ülke mekânına yaygınlaştırılması gerekiyor. Önce yalnız belediyelerin denetimi söz konusuydu, sonra il imar müdürlükleri kurularak denetimin daha yaygınlaşması sağlandı, ama bunların hepsinin içinde kaçaklar var.

Bir başka konu, imar ve af yasalarının niteliğinin buradaki şekillenmeyi belirlemesidir.

Ulaşım biçimi, kurumsal denetim ve mülkiyet dokusunu yan yana koyduğumuzda, bu eteğin şekillenmesinin tarihsel gelişimini anlamaya başlarız. Ama bunun içinde temel bir dinamik bulunmaktadır. Her kullanıcı ve her arsa sahibi bu tarihsel oluşum içinde çıkarını en çoğa çıkaracak bir strateji seçmektedir. Bu stratejinin bir

de kalan son parçaları yüksek fiyatlara satabilsin. Öyleyse arsa dinamiği karşımıza iki şekilde çıkıyor: Birincisi, ranttan kaçınma davranışları; ikincisi, rantı maksimize etme davranışları. Farklı nitelikteki iki aktörün farklı güdülerinin birlikte çalışması, kentlerin çevresindeki eteğin dokusunu oluşturuyor; sıçrayan, sonra gerisini dolduran bir yapı ortaya çıkıyor.

Neden böyle bir yapı doğuyor? Kanımca bu, planlama türümüzün niteliğiyle ilgilidir. Biz, stratejik planlar yapıp onu gerçekleştirmek için bazı alanları boş tutmak veya tutmamak gibi stratejileri geliştirmediğimiz için, bir yere sıvama plan yapıyoruz. Sıvama plan yapınca da, oranın kullanımından önce haklar oluşuyor. Kullanımından önce altyapı sağlama mükellefiyetleri doğuyor. Ayrıca, gelecekte doğabilecek önemli talepler için de arsayı zıyan etmiş oluyoruz.

Saniyorum, bu belirleyici faktörleri art arda sıraladığımız zaman, gelecekte eteğin biçimlenmesinin neye bağlı olduğuna açıklık kazandırıyoruz. Diyelim ki, mülkiyetle ya da yeni bir istimlak yasasıyla ilgili yeni bir düzenleme yapıl-

mayacaktır; o halde bugünkü pratik devam edecektir. Diyelim ki, ulaşımda hızlı trenlere dayanan bir sistem gelecektir; o halde bu eteğin yapılması hemen şekil değiştirecektir. Doğrusu böyle bir süreci yaşıyoruz ve bunun sonunda da devamlı olarak büyüyen, demin söylediğim gibi sıçramalı, sonra gerisini doldurmalı bir büyüme süreci içinde, ulaşım eksenlerinin gelişmesine bağlı bir biçimlenme sürüp gidiyor.

Y. Gürsel: Peki, bu olayın bir sınırı yok mu? Coğrafi engellerin dışında ya da diğer bir kentle birleşmenin dışında. Özal “İstanbul’u Edirne’yle birleştirelim, hatta Güneydoğu Anadolu’yu boşaltalım” gibi şeyler söylemişti. Fiziki bir sınır olmasa bile, bir teorik sorun olarak, kapitalist kentin, önünde coğrafi engeller olmadığı takdirde sonsuz büyümesi olanağı var mı?

Bir merkezi planlamanın ya da planlama stratejisinin olmadığını düşünüyoruz. Madem ki, şu anda da dünyada kapitalizmin egemenliği var; bunun kendi kendini yok eden bir sınırı olamaz mı?

İ. Tekeli: Tabii, kendi kendini yok etmek çok küçük ölçeklerde de mümkün. Eğer, sen hiçbir planlama yapmıyorsan, büyümeyi tamamen piyasa mekanizmasına bırakırsan, ne olabilir?.. Herkes kendi arsasına yüksek bir bina yapar. Onun önündeki arsaya birisi gelir daha yüksek bir bina yapar ve onun da önüne bir başkası daha da yüksek bir bina yapar. Yaptığın yatırımlar sürekli olarak daha önce yapılan yapıların değerini azaltmaktadır. Tabii, bu tuhaf bir durum, kapital yatırarak, değer yaratmıyorsun, değer düşürüyorsun. Bu çok büyük ölçek meselesi değil, aslında küçük ölçekte de kendi kendini tahrip eden bir kapitalist büyüme süreci var. Onun için kapitalist gelişmenin planlamaya gereksinmesi var. Kapitalizm en azından bizim ülkemizde yarı planlı yarı plansız bir tutumu tercih ediyor. Çünkü tamamen plansız durum, kendisini tahrip ediyor.

Y. Gürsel: Kısa sürede irrasyonel hale gelebilir. Bu büyümenin yayılmanın sınırı var mı?

İ. Tekeli: Bunun için birkaç şeye bakmak gerek. Bir kere, dünya nüfusunun büyümesi ne zaman dengelenecek? Bunun içinde kentleşme hangi düzeyde olacak? Biliyoruz ki, her ülke demografik geçiş süreçleri yaşamaktadır. 20 yıl önce demografik geçişteki yerimize bakarak Türkiye’nin nüfusunun 120 milyonda dengeleneceği varsayılıyordu ama şimdi 90 milyon ola-

cağı hesaplanıyor. Bu 90 milyon da artık kendi kendini üretecektir. Peki bunun ne kadarı şehirli olacak? Dünyada tarımsal nüfus %5’lerin altına iniyor. Demek ki, bu 90 milyonun 80 milyonu bugün “kent” dediğimiz yerlerde yaşayacak. Türkiye gibi ülkelerde İstanbul gibi en büyük kentin oranı yaklaşık %20 civarında olmalıdır, bu da 16 milyon yapar. Bu, Türkiye’nin dinamikleri açısından ulaşılabilecek maksimum büyüklük gibi görünüyor.

Aynı soruyu başka bir taraftan soracağım. Yani ulaşılabilecek büyüklük sadece Türkiye’nin iç mantığından çıkamayabilir.

Dünyaya bakıyoruz, küreselleşen dünyada ülkelerin, yarışabilmek için büyük metropollere sahip olmaları gerekiyor. Biz, “dünya kenti” demeyi tercih ediyoruz, ama dünyada “mega kent” denilen, on milyonun üstündeki aglomerasyonların payı artıyor. Küreselleşen ve bilgi toplumuna geçen dünyada, büyük aglomerasyonlarla yarışacaksın çünkü bunlar, büyük ekonomik dışsallıklar yaratıyor, dünyada ancak öyle yarışabiliyorsun. Örneğin, Türkiye’de bir tartışma oldu, “Formula 1 gelecek” denildi. “Antalya’ya mı, İzmir’e mi, İstanbul’a mı gelsin?” diye araştırmalar yapıldı ve sonunda “ancak İstanbul’un altyapısı bunu taşıyabilir” denildi.

Demek ki, bir yandan da, iyi yönetilirse, on milyonun üstündeki kentler, gelecek için bir avantajdır. Türkiye de bu avantajını İstanbul üzerinden kullanacak, başka bir alternatifi yok; oradan da böyle bir pozitif beklenti ortaya çıkıyor. Çevre meselesiyle ilgili sorular var. Mesela, dünya nüfusu, dünya üstüne çok yayılarak mı yerleşmelidir, yoksa kompakt olarak mı yerleşmelidir ki, çevresel tahribat az olsun?

Avrupa Kentsel Şartı, artık kompakt şehir istiyor, çevreye çok yayılan yerleşmeleri istemiyor, çünkü yayıldığı zaman, biyolojik çeşitlilik gibi hedefler gerçekleşmiyor. Bunlara baktığımız zaman, daha önümüzdeki 15-20 sene için İstanbul’un bir büyüme sorunu olacağı anlaşılıyor. Bu da, bir uçtan Trakya’ya, öteki uçtan doğuya yayılan bir büyüme olacak. Ama bu da, 100 milyonlara gitmeyecek; bugünkünün iki mislinden daha az bir büyüklük, sınır olarak görünüyor. Belki, daha küçük de kalabilir, belli olmaz.

Y. Gürsel: Kent için de böyle bir maddi temel üzerinde ütopyalar geliştirmek gerekiyor. Yaşam tarzının dönüştürülmesi, sosyal ilişkilerin dönüştürülmesi, yeniden toplumcu, dayanışmacı bir toplum modellerine ilişkin bir dönüşme söz konusu olabilir. Zaten galiba dünya ekono-

mileri de 25-30 yıllık plan yapıyor. Su ve enerji kaynakları için savaş bile, o planın bir parçası gibi görünüyor. Irak müdahalesinin arkasında da böyle bir plan var.

İ. Tekeli: Kimse 20-25 yıldan daha öteye bakamıyor zaten. O kadar hızlı dönüşen bir dünyada, 20-25 yıl sonrasını kestirebilmek mümkün değil.

Y. Gürsel: Ortaya çıkan koşullar, beklemediğimiz şeyleri dayatıyor. Ama buna paralel bir şey daha var: Bu aynı zamanda içe doğru gelişme, yani büyümenin içe doğru sınırları sorunu. İçe doğru büyüme kasıt, kentsel yükselme, kentin silueti. Yatay planda bir gelişme ve o bir süreç yaratıyor; siz, ona “etek” dediniz, eteğe plandan baktınız. Kesitte, silüette gökdelenleşme var. Şu anda gökdelenler yatırımcıların ellerinde kaldı. Satamayacaklar, ellerinde tutacaklar...

İ. Tekeli: Tabii, konuyu tartışmaya etekten başladığımız için, “kentinde ne oluyor?” konusunu ele almadık. Halbuki, bir organizma düşünün ki, büyüyor. Küçükken denetlemek kolaydır, ama organizma çok büyüdüğü zaman, içinde de onun bütünlüğünü kuracak, onu doğru dürüst işletecek bir dönüşümün geçirilmesi gerekiyor. Biz buna “farklılaşma” diyoruz. İstanbul da bir taraftan çevreye yayılırken, bir taraftan da iç, yani merkez dönüşüyor.

Bu dönüşüme baktığımız zaman, çok çarpıcı bir örnek olarak Sultanahmet ve çevresinin dönüşümüne bakarsak, ne görüyoruz? Oralar eskiden küçük üretim alanlarıydı. Çağaloğlu basının merkeziydi. 1960’larda orası çok canlı, sabahleyin çok sayıda insanın gelip gittiği bir üretim alanıydı, ama bugün boşaldı.

Y. Gürsel: Kahveleri, lokantaları, entelektüelleriyle...

İ. Tekeli: Tabii, müthiş canlı bir alandı. Bu boşalma, bir büyük felaket halinde olabilirdi; ama tersine bir gelişme oldu. Turizmin canlanmasına paralel olarak, orada eski doku dönüştü, yenilendi. Hatta dönüşürken de, sanki korunuyormuş gibi, eski dokunun canlandırılması gibi bir görüntü ortaya çıktı. Gerçekten bu usulüne uygun bir koruma değildi; hayali bir koruma oldu. Biraz eskiyi çağrıştıran şeyler yapmayı yeğlediler. Kendisine göre havalı bir yer çıktı. Demek ki, bu canlı şehirde sürekli olarak bir dönüşme problemiyle karşı karşıyayız. Onun da

kendi terimleri var biliyorsun. Kent sosyolojisinde, *invasion* ve *succession* denilen, bir taraftan yayılma, dönüşme süreçleri var. Bu süreci eski prestijli, yüksek gelirli konut alanlarının zamanla iş büroları haline gelmesinde en iyi şekilde görüyoruz. Çünkü kentin merkezinde iş alanı geliyor, büro talebi artıyor. O zaman konut alanlarının kullanımını değiştiriyor; böyle bir süreç var.

Bir de, onun ötesinde *gentrification* denilen –Türkçe’de “soylulaştırma” diye adlandırılan– bir başka süreç yaşanıyor. Örneğin, Cihangir, ilginç bir dönüşüm yaşıyor. Eskiden, 1930’lu yıllarda Falih Rıfkı’nın Cihangir için yazdıklarını okursan, orada “yahu, burası battı, tamamen beton yığını haline geldi, İstanbul’un canına okunuyor” dediğini görürsün. 30’larda yapılaşıyor ama bir süre sonra sosyal statüsünü kaybediyor. Oysa şimdi kentin eski merkezi Beyoğlu’nun yeniden canlandırılmasıyla beraber Cihangir de canlanıyor. Yeni bir statü kazanıyor. Tabii bu çok ilginç bir gelişmedir. Artık orası Falih Rıfkı’nın anlattığı bir beton yığını gibi görünmüyor, daha sempatik, hoş bir yer gibi algılanıyor.

Y. Gürsel: Şu anda oraya talep var.

İ. Tekeli: Talep var, düzeltiyorlar, biraz da yatırım yapıyorlar!

Demek ki, kentin içi, hele böyle büyük bir kentin içi sürekli olarak nitelik ve statü değiştiriyor, taleplerin niteliği değişiyor ve ona göre de yeniden yapılıyor. Bu yeniden yapılanma, dönüşme süreci önümüzdeki yıllarda Türkiye’nin önüne çok önemli bir sorun olarak çıkacak. Özellikle 60’lı yıllarda yapılan, kaliteli olmayan inşaat alanlarının dönüşmesi sorunuyla karşı karşıya kalacağız. Kentin büyümesi de, belirli bir süre sonra yavaşladığında bu iç alanlardaki stokların canlandırılması karşımıza sorun olarak çıkacak. Burada hem özel hukuki düzenlemeler bakımından bunu kolaylaştırma meselesini düşünmemiz gerekiyor, hem de “Bu dönüşümün ahlaki standartları nelerdir?” diye bunu sormamız lazım.

60’lar sonrasında mülkiyet düzeni, kat kanunu üstünden bir stok oluştu. Kat Kanunu üstünden oluşan bir binanın yenilenme sürecinde, tek mülk sahibi olan binanın yenilenme sürecine göre önemli zorluklar var. Bu stokların dönüştürülmesi problemi gündemimize geldiği zaman, önemli hukuki sorunlarla da karşılaşacağız. Bu süreçleri kolaylaştırıcı bazı yeni hukuki düzenlemelere gitmek gerekecek.

Y. Gürsel: Demek ki, yeni bir planlama iradesi ve planlama mantığı gibi bir sorun var. Eğer, saçaklanma, eteklenme kavramını kabul edersek, bu etek kat kat, İspanyol eteği gibi, sadece dışa doğru değil, içe doğru da dalgalanıyor, saçaklanıyor.

Tabii, bu kavramları da yeniden içeriklendirmek gerekiyor. Bu “dönüşüm” kavramı, Amerikan şehirleşmesinde hemen şunu çağrıştırıyor: Oranın çöküntü bölgelerini yıkıp yeniden büyük sermaye yatırımlarıyla dönüştürmek. Bunu aşmak lazım. İstanbul’u düşünürsek, demokratik olmayan, Amerika’da bile tepkilere yol açan yıkım senaryolarına bağlı dönüşümlerle, bir de fonksiyonlarının yeniden gözden geçirilmesiyle kentin kimliğini oluşturma problemleri de var. Bu olay, derginin bu sayısının yönlendirdiği konu değil, ama ütopya da çok uzun vadeli, son beş bin yıla bakıp bundan sonraki beş bin yıl için ütopya olur, ama bir taraftan da mevcut gelişme yasalarını kavrayarak, bu gelişme yasalarının dinamiklerine bağlı ütopya da geliştirilebilir. Bir toplumun, onun plancılarının, mimarlarının, düşün güçlerinin de burada bir rolü olsa gerek. Teorik berraklaşmanın ya da teorik güçlenmenin kentin biçimlenmesinde acaba rolü olabilir mi? “Bunlar, tamamen insan iradesinin dışında mıdır?” diye bir parantez açılabilir.

İ. Tekeli: Bu soruyu aşama aşama düşünerek, derinleştirmekte yarar var. Çöküntü alanlarını yıkarak temizleme yaklaşımı, Amerika’da 60’lı yıllarda çok yaygındı. Bunlara “kentsel yenileme” projeleri deniliyordu. MIT’de bir profesör, o zaman bu sorunun kritiğini yapan “Federal Buldozer” adlı bir kitap yazmıştı. Böyle bir yeri yıkıp daha mamur, temiz görünen bir hale getirmek çözüm müdür? Kılıf değiştirildiğinde, işi çözüldü sayanlar için bir çözüm olarak görünüyor. Ama artık Amerika’da da böyle bir projenin prestiji yok. Daha çok, bir mahalleyi, içinde yaşayan topluluğuyla beraber dönüştürecek yaklaşımlar savunuluyor.

Türkiye’de de, önce bu dönüşüm problemi sınıflandırmamız lazım. Örneğin, gecekondu alanlarının dönüşümü; orada başka bir realite var. Sultanahmet örneğinde anlattığım gibi, iş alanlarından boşalan yerlerin yeniden canlandırılması gibi sorunlar var. Bunların arkasında, hele İstanbul’da Beyoğlu’nda olduğu gibi, mülkiyet sorunlarının, azınlık mülkiyetleri dolayısıyla çözümsüz hale geldiği durumlar var. İstanbul’un karşı karşıya kaldığı dönüşüm sorunlarının sınıflandırılması, her birinin mekanizmasının tanımlanması, etik sorunlarının tartışılması

gerekiyor. Örneğin gecekondu alanlarının yenilenmesinde, burada yaşayanlara çok büyük kentsel rantlar transfer ediliyor. Bu düzenlemelerde en azından gecekondu sahiplerinin çocuklarının da konut sorunu çözülmeye çalışılıyor. Bu meşru görülüyor. Oysa devletin yasalarına uygun olarak bir konut edinmiş olanlara böyle bir hak sağlanmıyor. Bu eşitsiz ve etik olarak sorunlu bir durumdur.

Değişen katılımcı ve çoğulcu demokrasi anlayışı yeni bir yurttaşlık anlayışını gerektiriyor. Dünya aktif yurttaş beklentisi içinde. Aktif yurttaş, pasif yurttaşın tam tersi: Kendi sorununa sahip çıkan, örgütleri bilen, probleminin niteliğine göre farklı türlerde örgütlenebilen bir yurttaş biçimi. Tabii bu aktif yurttaş durup dururken olmuyor. Dünyada eğitim sistemlerinde aktif yurttaş yetiştirmeye dönük bir eğitim ortaya çıkıyor.

Aktif yurttaş oluşabilirse o zaman bu katılım problemleri de bir anlam değiştiriyor, güç kazanıyor, gerçekleştirilebilir hale geliyor. Bir de “Doğruyu kim biliyor?” sorusuna yanıt vermek gerekir. Yönetimlerin günümüzdeki temel sorusu bu. Demokrat olabilmek için doğru bildiğini değiştirebilme kapasitesinin olması lazım. Onun için bu süreçlere “karşılıklı öğrenme süreci” deniliyor. Ben ona bilgimi veriyorum, o bana durumunu anlatıyor. Ben onun durumunu içten kavriyorum. Bir çözüm onun aklına yatıyor ya da yatmıyor.. Yani bu dinamik etkileşme, süreç içinde bir çözüm üzerinde oydaşma oluyor. Günümüzde ancak toplumun değişik katmanlarının problemlerini derinden kavrayan ve onlarla birlikte geliştirilmiş çözümler geçerli olabilir. Çünkü artık başkalarını zorlamak ve inanmadıkları çözümleri onlara kabul ettirmek meşru görülüyor.

Y. Gürsel: Gönüllülük diye bir kavram var. Kültürümüzde anlamlı atasözleri var; “oyma akıl olmayınca koyma akıl olmaz”, “gönülsüz köpek ya kurt getirir ya kuş” gibi. Yaşamın değiştirilmesi, dönüştürülmesinde bunun, topluma yön verme sorumluluğu olan insanlar tarafından kavranması çok önemli.

İkinci bir sorun, determinizm ve indeterminizm meselesi. Aslında siz şehir plancıları sempozyumunda sunuş yaptıktan sonra ayrıldınız. Ben o konuya hazırlanarak gelmişim; tartışmaya fırsat olmadı. Planlama meselesiyle bağlantılı olarak modernite ya da kapitalizmin gelişmesi, endüstrileşme süreci, bir determinist dünya görüşünün ürünü. Yani otomobil üretmek gibi dünyayı değiştirmenin manivelası oldu. Buna

karşı olan sosyalist sistem de determinist bir yöntemle uygulandı. Şimdi tersi bir akım var, determinizme karşı indeterminizm. Bir yanlış tersinden, yeni bir yanlışla yöneliyor. Geleceğin belirsizliği, kestirilemeyeceği savunuluyor.

İ. Tekeli: Belirlenemezlik.

Y. Gürsel: Evet, belirlenemezlik. Bu ikisinin eleştirisinden, karşıtlığından değişik çözümlere açık, olasılıklara açık bir determinizm gibi bir kavramlaştırma planlama fikrine çok uygun düşüyormuş gibi geliyor.

İ. Tekeli: 1960'lara gelirse, 1960'larda o dediğimiz şeylere inanılıyordu. İki şeye inanılıyordu, ister kapitalist kesimden modernist bir adam ol, ister sosyalist kesimden ol. Sosyalist kesim belirli tarihsel materyalizm içinde belirli bir noktaya gidileceğine inanılıyordu. Ereksel bir nokta var; oraya dünya metazori gidecek.

Planlama meselesiyle bağlantılı olarak modernite ya da kapitalizmin gelişmesi, endüstrileşme süreci, bir determinist dünya görüşünün ürünü. Yani otomobil üretmek gibi dünyayı değiştirmenin manivelası oldu. Buna karşı olan sosyalist sistem de determinist bir yöntemle uygulandı. Şimdi tersi bir akım var, determinizme karşı indeterminizm. Bir yanlış tersinden, yeni bir yanlışla yöneliyor. Geleceğin belirsizliği, kestirilemeyeceği savunuluyor.

Y. Gürsel: Bu determinizm değil mi?

İ. Tekeli: Determinizm; onun da ötesinde bir şey. Yani "teleolojik" dedikleri, aynı zamanda ereksel, sabit bir nokta var, oraya gideceksiniz. Modernist ise şuna inanılıyordu: Ben geçmişteki olup bitenlere bakarım, onlara göre de 20 sene, 30 sene sonra varacağım çizgiyi, noktayı tanımlarım.

İster sosyalist kesimde olsun, ister öbür kesimde olsun; varacağın noktalar belli, determinel, önceden belirlenmiş. Sen bu arada 20 yıl ne yaparsan yap, çaresi yok buraya gideceksin. O zaman ne oluyor? Bu ön kestirime dayanarak, bilgiyi kullanarak senin bütün rollerini belirliyor ve o zaman sen insan olarak bütün yaratıcılığını kaybediyorsun, sana verilen rolü oynayan bir otomata indirgeniyorsun.

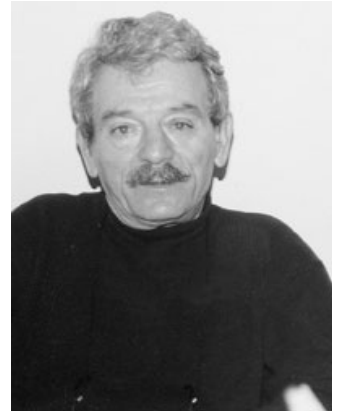
Y. Gürsel: Bu tutmuyor aslında.

İ. Tekeli: Hayır, zaten mümkün değil. Bir

de insana saygısız, insan doğasına aykırı bir şey.

Y. Gürsel: Yani mutlu değil, mutluluk yaratmayan bir şey...

İ. Tekeli: Bu tartışmamızda normatif olarak bunu reddettik. Ama bu arada kaos teorisi alanında gelişmeler oldu. Kaos teorisi şöyle bir şey: Bazı basit denklemler var. Bunları çalıştırdığın zaman uzun sürede varacağı noktayı kestiremiyorsun. Bir anlamda bir ilişki; yani belirli bir düzen var. Bir determinist inanıyor ki, düzen çalıştığı zaman belirli bir noktaya gidecek. Hayır, gitmiyor; bazen oraya gidiyor, bazen buraya gidiyor, bazen başka bir yere gidiyor. Bu gelişmeler katastrof teorisi; kendi kendini organize eden sistemler gibi yeni anlayışları ortaya çıkardı. O zaman bizim karşımızda bir düzen olabilir. Bu düzenin gideceği noktayı tahmin edemeyebilirsin. Ancak tahminimiz çok kısa süreli birkaç adım için geçerlidir. Ondan sonra nereye gideceğini tahmin edemeyiz. Eğer Newtoncu bir

Yücel Gürsel

determinizm geçerli değilse, eğer biz oluşarak önceden belirlenemeyen yerlere doğru gidiyorsak; "Biz plancı olarak ne yapmalıyız?" diye sormamız gerekir. Kadere mi teslim olmalıyız? Yoksa bizim yapabileceğimiz bir şey var mıdır?

Y. Gürsel: İradeyle konuyu belirleyebilir miyiz?

İ. Tekeli: Biz plancı olarak eskiden ne yapıyorduk? "Bak, şöyle bir şehir çiziyorum, şurası bilmem ne olacak, öbür tarafı bilmem ne olacak" diyorduk. Tabii bu yaklaşım bizim o günlerdeki deterministik veya ereksel mantığımızın uygun bir şeydi. Ama şimdi bu yaklaşım bilimsel dayanağını yitirdiyse ben plancı olarak ne yapmaya çalışıyorum? Diyorum ki; "Bir kere sistemin evrilmesine engel olmayayım." Ama evrilirken belirli koşulları yerine getirsin. Ben koşul koyuyorum, diyorum ki, "bak kardeşim, havayı kirletmeyeceksin" yahut "tarihî eseri yıkmayacaksın." Bunlar nereden geliyor? Benim insan

haklarımdan geliyor, onurlu yaşam hakkımdan geliyor. Plancı olarak o evrilmenin uyacağı performans kriterlerini koyuyorum.

Geçmişte, plancı olarak varacağım noktayı tanımlarken, şimdi genel bir gelişme yönelimin oluyor, stratejik plan vs. dediğin şey; ama bir de performans kriterlerin oluyor. Evet, bir gelişme göstereceksin; ama her adımda bu performans kriterlerini gerçekleştireceksin. Neden? Çünkü benim insan haklarımla ihlal edilmemesi gerekiyor. Yaratıcılığa açık, demokratik oluşumlara açık, her yapacağın şey önceden belirlenmemiş bir gelişme; ama bir şey belirlenmiş, “insan haklarını ihlal edemezsin.”

Y. Gürsel: Benim kavramaya çalıştığım ya da kendimi o alanda sorumlu gördüğüm diyalektik materyalist, tarihî materyalizm bu olaya cevap verebiliyor. Tabii dediğim gibi dünya pratiğinde kuramcılar bunu böyle koymamışlar. Eğer Marks’a dayanırsak, Marks determinist değil; ama indeterminist de değil. Onların genel olarak doğada ve toplumda “karşıtların birliği, zıtların birliği” dediği şey, aslında her olgunun bağrında kendi karşıtını, zıddını taşıdığıdır. Hatta zıtlar birbirlerine dönüşürler. Nicelik birikimleri giderek niteliklere dönüşür; bunları zaten doğru bir şekilde uyguladığınız zaman bu dediklerinizle zıtlaşmıyor. Sadece kaos kavramının, çağrıştırdığı olumsuzluklar var.

İ. Tekeli: Kaos öyle değil, başka bir şey. Bu kavramın gündelik kullanılmasıyla teorik kullanılması arasında önemli bir farklılık var. Kaos, aslında bir düzen. Halbuki gündelik kullanılışında kaos düzen dışı gibi görünüyor.

Y. Gürsel: Aslında bu konuda çok da güzel literatür var. Hatta şu anda Doğu kültürleriyle Batı kültürleri arasında birbirini etkileyen eserler de var; bunların hepsi bizim planlama ve mimarlık kültürümüze olumlu çağırışimler yapıyor. Meslek örgütleri arayış içinde; onlara planlama daha yaratıcı, olasılıklara açık, insanların iradelerinin demokratik bir biçimde örgütlü olarak yansıtılabildikleri bir planlama sürecini tarif etmek, aktörlerin tümünü varsaymak, yani bazı aktörleri yok sayarak değil. Ama olumsuzluklarını da sermaye grupları varsa “tamam kardeşim, sen elbette varsın; ama onun girişimciliği, temsiliyeti, potansiyel; ama senin kuralların budur” diyebilmek; bunları iyi bir planlama ideolojisi içinde tanımak; bunu paylaşmak mümkün gibi geliyor bana.

İ. Tekeli: Zaten böyle çok aktörlü sistem-

lerle karşı karşıyayız artık. Eskisi gibi bir tane aktör her şeyi belirliyor, diye bir şey yok. Çok aktörlü ve etkileşimle ortaya çıkan bir şey. İşte bu yönetim kavramı da bu gereksinmeye yanıt olarak geliyor.

Y. Gürsel: Siyasetin de bunu kavraması lazım. Çünkü siyasi partinin de kendisi bir örgüt ve siyasi parti de insanlara bir proje sunuyor. Onun determinist olmaması lazım. Ama belirsizliklere de mahkûm olmaması lazım. Çünkü o zaman “anarşizm” dediğimiz yönlendirilemez süreçleri de tetiklemek gerekiyor.

İ. Tekeli: Aslında ütopyalar belki eskisi gibi bir kent formu şeklinde ortaya çıkmıyor. Kentteki insanların ilişki biçimi halinde çıkıyor. Çünkü niye çıkamaz? Ben geçmişte bir ütopya olarak kent formu kuruyordum. Ama ben yeni anlayış içinde zaten önceden belirlenmiş formları reddetmiş bulunuyorum.

Y. Gürsel: Ya da form yoluyla olamayacağını.

İ. Tekeli: O zaman benim ütopyam ne olarak ortaya çıkıyor? Yeni kentin şekillenmesini de gerçekleştirecek yeni ilişki biçimlerinin ütopyasını yapıyorsun.

Y. Gürsel: İnsan hakkı ya da yaşam kalitesi olarak tanımladığınız “bunu yapma, çevreyi kirletme, tarihî eserlere dokunma”nın da bir adım ötesine gitmek için, o noktada bir mekân tasarımından çok ilişkilerin tanımlanması. İşte bu noktada acaba paylaşımcı insan ilişkileri, dertlerini, sevinçlerini, yarattığı değerleri de paylaşabilen, dayanışmacı insan ilişkileri biçimi. Çünkü bize kapitalist ekonominin tarif ettiği insan ilişkileri böyle değil. Karşı karşıya gelenler, ortak çıkarları ya da birbirlerinin çıkarlarını değil, kendi çıkarını düşünüyor, inadına kendi zenginliğini, karşısındakinin yoksulluğu üzerine inşa ediyor.

Anayasa, yurttaşlık kavramını, ulusal bilinci yeniden tanımlamamız gerekiyor. Yerel-kentsel duyarlılık ve eylemlilikle beslenmiş bir yurttaşlık kavramı, küresel bir bakışa ve sorumluluğa sahip ulusal bilinç. Yerel-kentsel, ulusal, küresel, bu halkalar, birbiriyle zıtlaşan değil, iç içe birbiri tamamlayan halkalar, paylaşımcı, dayanışmacı bir dünya görüşü. Buradan şuna geleceğim: Mimar da plancı da kolektif olmak zorunda, yani bir mimarın, bir plancının bütün dünyanın meselelerini kavrayıp da kendini gerçek-

ten bir bilge, problemleri mutlaka çözecek bir insan zannetmemesi gerekir. Bilginin de kolektif, örgütlü olması gerekiyor.

Bir mimarın, plancının nasıl bir organizasyon içinde olduğu problemi de var. Acaba o dediğiniz şeylerin ilkeler ve kriterler bazında tamamlanması gerekmiyor mu? Çünkü bunlar da bir sağ-sol çağrışımı içinde zıtlaşabilir. Ben bunun insani olduğuna inanıyorum, insanlığın geçmişinde böyle.

İ. Tekeli: Türkiye'deki bazı gerçeklere baktığımız zaman acı duyuyoruz. Değişik yıllarda yapılan anketler gösterdi ki; Türkiye'de insanlar birbirlerine güvenmiyorlar. Güvenin dünyada en düşük olduğu iki-üç ülkeden biri. Ama buna mukabil; küçük çıkar grupları oluşturmak, eşahbap kayırmak filan çok yüksek. Halbuki biz hep bizim geçmişimizde, kültürümüzde herhangi bir insana, insan olduğu için duyulan güven gibi değerlerin varlığıyla övünürüz. Ama bu kalmamış. Birbirine insan olduğu için güvenmeyen insanların işbirliği yapması, dayanışması için gerekçeler de kalmıyor. Onun için bu eğitim sisteminin, yurttaşlığa bakış açısının değişmesi ve çok kimlikli bir yurttaş kavramının gelişmesi gerekiyor. Neden? Bugün olduğu gibi ulus bilinci çok hâkim olursa şöyle bir durum ortaya çıkıyor: Tek bir kimlik bütün diğer kimlikleri eziyor. Halbuki ben artık tek kimlikli değilim. Ben bir mahallenin üyesiyim, ben bir okulun mezunuyum, bir bölgenin adamıyım, bir ulusun mensubuyum, dünyada Avrupa Topuluğunun bir parçasıyım...

Y. Gürsel: ...İslam topluluğunun üyesiyim.

İ. Tekeli: Bu dünyanın ilişki biçimi içinde benim çok kimlikli bir pozisyonum var ve bu kimliklerden hiçbirinin diğerini ezmesi için bir neden yok. Eğer sen bir ulus kimliğini çok baskın olarak diğer kimlikleri dışlatır hale getirirsen işte o savaşların nedenini yaratıyorsun, barışçı olamıyorsun. Eğer sen çok kimlikliliğe bunları birbirinin önüne geçirmeyen bir anlayış içinde sahip oluyorsan senin savaşman için de hiçbir neden kalmıyor. Onun için şu çok önemli: Çok kimlikli bir dünyanın üyesi olma bilincine sahip olmak ve çok kimlikli olmak sana ne getiriyor? Tek kimlikli yurttaş filan ilişkisinde sen devletten yalnız hak talep eden, hiçbir sorumluluğu olmayan bir adam olarak ortaya çıkıyorsun. Halbuki çok kimlikliler dünyasında senin her kimlik için bazı hakların olduğu kadar, bazı sorumlulukların da var. O sorumluluklarını yerine

getirdiğin zaman aktif yurttaş oluyorsun.

Y. Gürsel: Yeni bir yurttaşlık kavramına ben de içten katılıyorum. Sekizinci Beş Yıllık Planlama çalışmalarına Oda adına katıldım. "Küreselleşme" başlığı altında bir çalışmada, böyle bir yurttaşlığın, dünya vatandaşı olan, genel sorumlulukların da bilincinde olan ve bunların halka halka birbirini dışlamadığı, iç içe olduğu bir yurttaşlık kavramını savunduk. Aslında tabii bunun, siyasi partilerin programlarına da girmesini sağlamak lazım.

İ. Tekeli: Mesela uluslararası çalışmalarda görüyorsun; diyelim, okul kitapları, Amerika'da ve benzer ülkelerde ulus-devlet yurttaşını geliştirmek için değil, dünya vatandaşı yetiştirmek için yazılıyor.

Y. Gürsel: Tabii her yerini kastetmiyorsunuz. Amerika'nın bazı yerleri var, çok farklı. Bu küresel bir sorun.

İ. Tekeli: Tabii. Yani bu kavram her tarafa girdi ve çok önemli bir kavram. Biz yurttaşlık meselemizi yeniden tanımlamak durumundayız. Haklarıyla, sorumluluklarıyla, çeşitliliğiyle vs. Yani çok daha karmaşık bir dünyanın, çeşitliliklere açık bir dünyanın yurttaşı olabilmek, homojen, herkesin aynı düşündüğü bir ulus-devlet yurttaşı olmaktan farklı.

Y. Gürsel: Kendi değerlerimizi de tüketen, tüketim toplumu olduk. Doğayı daha az kullanarak, daha az tüketerek çok daha yüksek refah düzeyleri yaratıcı modeller yaratılabilir. Ama Batı bize hep şimdiye kadar ne kadar çok tüketirsen o kadar çok refaha sahipmişsin gibi; dolaşısıyla çok yanlış, bu kirliliklerin kaynağı olan yaşam tarzlarını empoze etmiş. Batı kendisi bunu aşılıyor, aşmaya çalışıyor; ama biz hep sonradan, geç kalarak bu olayları düşünmeye kalkıyoruz.

İ. Tekeli: Geç kalıyoruz.

“Varoşlardaki Komşular” ve bir “1 Mayıs”ın Anımsattıkları

Oktay Ekinci

Geçtiğimiz yıllardaki 1 Mayıs’lardan birinde, İstanbul’un merkez semtlerindeki trafik lambalarını kıran göstericiler, çevredeki mağazaları ve işyerlerini de taşlamış, lüks otomobilleri tahrip etmişti.

Aynı gösterilerde meydanı süsleyen parkın çiçeklerini hınçla koparan genç kızlar da günlerce medyada konu olmuştu. Bunları okuyan bizler de hani şu her şeyi bilen köşe yazarlarının, meğerse sosyal psikoloji alanında bile en iyi uzman olduklarını öğrenivermiştik.

Bu uzmanlardan, her nasılsa “toplantıda olmayan” birine telefonla ulaşarak, “biliyor musunuz” dedim, “bana kalırsa bu göstericiler, komşularına saldırdılar...”

Yazarımız, “nasıl yani” dercesine mırıldanınca devam ettim: “Hem siz, hem de gazete haberleri, İstanbul’un merkezinin varoşlardan gelen yoksul ve hırçın gençlerin intikam duygularına sahne olduğunu yazıyorsunuz. Bu belki doğru ama aslında onlar komşularına taş attılar, komşularının arabalarını devirdiler, komşularının bahçelerini yoldular.”

Hâlâ beni dinlediğini anlayınca hemen ekledim: “Çünkü, varoşlarda sadece bu insanlar yok; yanı başlarında, üstelik yüksek ve aşılmaz duvarların arkasındaki saray yavrusu villalarda ve hatta kapısında silahlı adamların beklediği sitelerin içinde yaşayanlar da aynı varoşlardalar.

Şimdi bu insanların saldırdıkları da işte oralarda yaşayan bu ayrıcalıklı komşularının işyerleri, arabaları, çiçekleri...”

Bu konuşmadan aylar sonra, aynı yazarın da meğerse işte o “lüks varoş siteleri”nden birinde oturduğunu öğrenmeyeyim mi? O gün, benim bu “teşekkür” beklediğim konuşmama neden garip sesler çıkartarak ve anlaşılmaz sözcükler kullanarak yanıt verdiğini, böylece daha iyi anlamış oldum. Sosyal psikoloji uzmanlığını bıraktı mı bilmiyorum, ama galiba bu konuyu bir daha yazmadı.

“Modern” ortaçağ

İstanbul, gerçekten de dünyada belki de bu tür “göçle büyüyen” başka metropollerde rastlanmayan, çok özel bir “varoş” kimliği taşıyor... Daha doğrusu, bu kimliği şu son 20 yılda edindi ve neredeyse kentin “karakteristikleri” arasına girdi...

Düşünün ki en cahil, en yoksul, en pejmürde ve en “köylü” olanlar ile en okumuş yazmış, en zengin, en bakımlı ve en “kentli” görünümü olanlar, bu varoşlarda yan yanalar; hatta aralarında o “site duvarları” olmasa iç içeler bile denebilir.

Bu görüntü 1970’lerde olsaydı, belki de “emekçi sınıf ile burjuvalar yan yana...” gibi sosyolojik tanımlar da yapılırdı.

Ne var ki, bugün hem o gecekonduların apartmana dönüşerek “azmanlaşmış” varlıklı torunları, hem de aralarına 1980’lerden sonra katılan gösterişli zengin konakları, bir bakıma “elbirliğiyle” İstanbul’un suyunu ve yeşilini kemirdiklerinden; yani bir bakıma işçisinden burjuvasına kadar herkesin yaşama kaynaklarını gasp ettiklerinden, galiba artık yeni sosyolojik tanımlar gerekiyor.

İşte bu sürece de baktığımda, Beykoz’dan, Sarıyer’e, Çavuşbaşı’ndan Çekmece gölleri çevresine, Zekeriyaköy’den Ömerli’ye kadar, İstanbul’un neredeyse tüm il sınırları içinde yaygınlaşmış olan ve özellikle de kuzey kuşaktaki ormanlar, su havzaları ve tarımsal alanlardaki, metropoliten nazım planda sözde “koruma kuşağı” olarak belirlenen yaşam kaynakları alanla-

Karikatür: Behiç Ak

rına damgasını vuran bu “varoş” karakteri, bana hep o ortaçağın feodal kale-kentlerini anımsatmaya başladı.

Öyle ya; ortaçağın beyleri ve zenginleri nasıl *burg* (burç) denen kent duvarları (sur) ardında ve “güvenlik” içinde yaşamakta idilerse; günümüziün beyleri ve zenginleri de “site” denen içe kapalı ve etrafı bir tür surlarla çevrili, kapılarında da benzer şekilde “özel-paralı askerleri” bulunan şatomsu evlerdeler. Aynı ortaçağ kalelerinin dışında ve çevresindeki kırsalda derme çatma barınaklara yerleşmiş yoksul halk da şimdi bu sitelerin etrafındaki gecekondular ya da aynı statüdeki betonarme, çok katlı yapı yığınlarındalar.

Yaklaşık 500-700 yıl arayla birbirine benzer bir durum yaratan bu oluşumun yine İstanbul açısından belki en önemli farkı ise “sur dışındaki” barınakların sonradan değil, önceden gerçekleşmesi. Zenginlerin de bu gecekonduların bulunduğu yerlerdeki ormanı ve yeşili onlara bırakmamak için, aralarda bulabildikleri boşlukları da yitirmeden buralara “sitelerini” kurup duvarlarını çekmeleri.

İşte bu tarihsel farka;

- Apartmanlaşan gecekonduların zaman içinde kaçak yapı yığınlarına ve derken imar affi yasaları ve ıslah planları marifetiyle “kaçak kentleşmeye” dönüşmelerini;

- Yasadışı gerçekleşen bina, apartman, dükkân, çarşı, işyeri ve kent sakinlerinin giderek kendi aralarından belediye başkanlarını seçmelerini ve kendi belediye meclislerini oluşturarak “yasal ve demokratik haklarıyla” (!) bu hukuk dışı imarı, kalıcı ve sürekli kılmak üzere yetkilinmelerini;

- Bu süreci yaratanların bir de aynı bölgelerdeki villa sitelerine özel-yerel imar planları üretilip onaylamalarını; dahası orman arazisi tahsisinden otoyol hizmetine kadar her türlü devlet desteğini vermelerini, en ünlü politikacılardan, üniversite hocalarına kadar toplumun hemen her kesiminden “kent kaçkınlarının” da bu ayrıcalıklı imarla yapılmış sitelere o “köylü” dedikleri öncü işgalcilerle “iyi komşuluk ilişkileri” içinde gelip yerleştiklerini eklediğimizde, İstanbul’daki “varoş” kavramının ne anlama geldiğini kavramakta artık fazla bir engelimiz kalmıyor.

Jeep modasının kökeni

Zaten, belki de hiç bunlara bile gerek kalmadan, İstanbul’un en zenginlerinin artık “varoşlu” olduklarını açıkça kanıtlayan göz önündeki gösterge ise şu en pahalı “dörtçeker”lerin kent içinde artan fazlalığı...

Avrupa kentlerine gidenlerin dikkatini çekmiş olabilir: Bizdeki ve hele İstanbul’daki kadar lüks *jeep* asla yok. Çünkü onlar, çok pahalı bile olsalar, aslında “dağ-bayır-arazi” arabası... İşleri ve meslekleri gereği kent dışı alanlara gitmek durumunda olanlar için elbette bir sözümüz olamaz, ama bunun dışında sadece kent içi ulaşım için, bu *jeeplerin* kullanılması ne kadar “kentli” bir davranıştır?...

Ne var ki İstanbul trafiğinde giderek artan koca koca *jeeplerin* büyük kesimi “varoşlardaki sitelerden” gelip varoşlara gidiyorlar.

Ya “trafik lambaları”?

Aynı sitelerin, belki biraz da yine “güvenlik” güdüsü içinde o öncü işgalcilerle hoş geçinerek yanlarına “kale-kentlerini” kurmaları, işte o 1 Mayıs’taki öfkeyi önleyememişti. Varoştaki evine çamurun içinden yürüyerek gelen genç kız, yanından umursamazca geçen site sakini için biraz ilerdeki kalenin kapısı açılıp da surların arkasındaki güllü-laleli bahçeleri görünce, arkadaşları aynı site sahiplerinin kent merkezindeki işyerlerine saldırırken, o da belki hırsını meydan-daki çiçeklerden alıyordu.

Bu gösteriler arasında belki de gerçekten en çok sosyal-psikoloji konusu olabilecek ise “trafik lambalarının” parçalanmasıydı.

Eğer amaç sosyal adaletsizliğe tepki idiye, bu lambalar dünyanın belki de en şaşmaz adalet simgeleriydi. Kırmızı yanınca, Jaguar da, at arabası da durmak zorundaydı; ayrıcalık ise sadece “insani” amaçlar için, yani sağlık, yangın vb. içindi. O halde, 1 Mayıs’ta eşitlik isteyenlerin belki de en son saldıracakları simgeydi trafik lambaları...

Ancak, bunda da galiba asıl neden, göstericilerin “alın kentinizi başınıza çalın” demeleri olabilirdi.

Çünkü bu lambalar da temelde kentli olma-

Kilyos, İstanbul.

nın simgesiydi ama aynı kentin yöneticileri, örneğin Elmalı su havzasındaki imara yasak alanda yapılan gecekonduları polisle yıkarken, hemen yanı başındaki yine imara yasak olan arazide yükselen iş merkezlerini “devlet büyüklerinin” de katıldığı törenle hizmete açmışlardı.

İşte o iş merkezine doğru yapılan asfalt yolun köşesindeki trafik lambasında kırmızı yandığında, kaçak gökdelenin sahiplerine yol vermek için duran halk otobüsünün içindekiler de o 1 Mayıs günü, kim bilir hangi sıcak yaz günlerindeki balık istifi terlemelerini anımsadılar.

“Sonradan varoşlular”

Elbette ki bütün bunlar, ne o taşkınlık yapanlara yakıştırılan “varoş sakinlerini” ne de aynı sakinliği paylaşan “site düşkünlerini”, İstanbul’a ve İstanbul’un kent dengelerine uygun semtlerinde yaşayan İstanbullulara karşı, birbirlerinden daha az masum ya da daha günahkâr kılar.

“Varoş” deyimiyle genelde akla gelenin, yasadışı ve plansız yerleşmelerin büyük çoğunluğunun, kentin tümü için ve hatta gelecek kuşakları için de gerekli olan “yaşam kaynaklarını” tükettiklerini, tahrip ettiklerini ve yitirilmelerine neden olduklarını vurgulamıştım.

Aldarına ısrarla “uydu kent” denmeye çalışılan, ama uydusu olduğu kente ihanet içinde gelişen siteler, “country”ler vs. de aynı varoşlardaki “ötekilerin” suç ortakları olarak su havzalarında, ormanlarda ve hatta kentin yayılmaması gereken bölgelerinde...

Ne var ki bu “sonradan varoşlu” olan varlıklı ve “seçkin” yerleşme düşkünleri, belki de ma-

yalarındaki “sonradan görme” zenginlikle de uyumlu olarak, öteki suçlulara göre daha da günahkâr ve hem İstanbul’a karşı, hem de mimarlık değerlerimize karşı daha da ihanet içinde değiller midir? Çünkü, en gösterişli ve özenli yapıların, kentin korunması gereken doğal ve peyzaj bölgelerine yerleşmesini başlatarak, “çevreye duysuz ama kendisi kaliteli” bir mimarın paralı müşterileri oldular; mimarlığı da mimarları da toplumsal misyonlarında “etik dışı bir pazara” bulaştırdılar.

Üstelik bunu yaparken, İstanbul’un tarihsel merkez bölgelerindeki yine korunması, yaşatılması gereken eski ve kişilikli semtlerdeki mimari ve kentsel mirası, metruklüğe, yıkıma ve yok oluşa terk ediyorlar. Böylece, ellerindeki “mesken için ayrılmış” maddi olanaklarını, kentsel uygarlığı geleceğe aktarmak yerine tarihe gömmek ve aynı zamanda da kentin uygarca yaşayabilmesine doğal güvence sağlayan çevresel kaynakları yutmak için kullanıyorlar.

İstanbul’a ve kültür değerlerimize karşı böylesine vefasız, duysuz ve “duygusuz” bir yeni konut üretimi ve yerleşme politikası sonucunda, kent merkezindeki “hazır altyapı” ve “hazır yapı stokunun” maddi değerini bile hesaplama-dan, sözde “ekonomi” (!) adına oluşturulan kooperatifler ya da şirket ortaklıklarıyla varoşlarda kurulan sözde “modern kent” yığınlarını “bağımsız belediye” bile yapabildiler...

Dahası, bu “bahçeli” ve “şehir” sözünü de çok seven apartman ve alışveriş merkezi kümelerinin girişinde, hâlâ o önceki “özel site” dönemlerinden kalma “bekçili-bariyerli kapılar”

bile duruyor. Dünyayı bilmem ama, Türkiye’de artık bu gibi örneklerle, “girişinde özel polislerin nöbet tutup geleni geçeni denetledikleri belediyeler” yaratıldı. Avrupa Birliği’nde ülkeden ülkeye geçerken bile artık neredeyse sınırı aştığınızı anlamıyorsunuz: ama bizde varoştaki site kökenli belediyede bir tanıdığınıza gidiyorsanız, kapıda şüphe çekmemek için havaya bakıp ıslık çalmalısınız.

Siyasetteki yansımalar

Yine İstanbul’un, özellikle kuzey bölgelerinde, Beykoz ormanları ve Karadeniz kıyı kuşağına doğru yayılan doğa koruma alanlarındaki bu gibi “İstanbululluların” (!) site yerleşmeleri için, “ayrıcalıklı ulaşım” projeleri bile var.

Hatta, Boğaziçi vadilerini dev ve uzun viyadüklerin altına alan, bu büyük yol köprülerinin beton fil ayaklarının geleneksel yerleşme dokularının üzerine bastığı, yeşili adeta uçak pisti gibi yarararak geçen ve “nazım planda olmayan” yeni otoyolların “devlet” tarafından gerçekleştirilen yapım ihalelerini de her nasılsa aynı yolların kavuştuğu “uydu kent arazilerinin sahipleri”ne ait inşaat firmaları kazandılar...

İşte, şimdi bu “özel güzergâhlı devlet yollarını” kullanarak Taksim’e 30 dakikada ulaşmayı milyon dolarlık satış fiyatlarına gerekçe yaparlar; bunların müşteri portföyünü oluşturanlar; bekçili, giriş kapılı belediyelerde yaşayarak yerel demokrasiyi savunanlar; kentteki tarihî evleri yıkıma terk ederken ormanlardaki konaklarını “eski İstanbul mimarisinden esinlenen” çatılı, saçaklı, cumbalı projelerle gerçekleştirenler ve

Boğaziçi’nin peyzajını bozarak “Boğaziçili”, Sarıyer ormanını yiyerek “Sarıyerli”, Terkos havzasını kirleterek “Durusulu”, eski köy dokularını yok ederek “Casabalı”, tarihî su kemerlerine komşu yapılaşmayla “Countryli” olanlar, İstanbul varoşlarının, “İstanbul kültüründen yoksun İstanbululları” olarak ekonomide, politikada, sahne ve eğlence dünyasında, hatta medya yönetimlerinde ve dahası akademik kesimde önemli ve etkin yetkilerle bu kenti ve bu toplumu yönetiyorlar.

Varoşlardaki “ötekiler” de imar talanına ve rant ekonomisine olan “yaşam bağlarına” uygun siyasi partilere oy yağdırarak, aynı tahribatın hükümet politikalarıyla da desteklenerek sürdürülmesine “seçmen kaynağı” oluşturuyorlar.

Bu nedenlerle İstanbul’un varoşları, artık sandıldığı gibi sadece İstanbul’un kentsel, çevresel ve toplumsal değerlerini değil, genelde “demokrasiyi” de ve hatta siyasal bilinç kaynaklarını da olumsuz yönde etkiliyor.

Ormanları işgalcilere ve suçlulara pazarlamayı “öncelikli ekonomik kaynak” gören bir partinin en çok oyu alması, siyasetin “tabandan” kirlenmesine ve “tepeden” de yağmaya hizmet etmesine ne kadar açık bir gösterge ise, o 1 Mayıs’taki gençlerin de adalet adına trafik lambasına saldırımları, ayrıcalıklı dünyaya başkaldırı için çiçeklerden öç almaları, aynı İstanbul varoşlarının zihinlerde yarattığı bir ideolojik tahribatın ürünü olsa gerek...

Oktay Ekinci, Y. Mimar

Kilyos, İstanbul.
Fotoğraflar: Şener Özler

1980 Sonrası İstanbul'da Toplumsal Ayırışmanın Mekânsal İzdüşümleri

Zeynep Merey Enlil

Kapitalist ekonominin 1970'li yıllarda girdiği krizi aşma çabalarıyla başlayan süreçte, küresel düzlemde yeniden yapılanan dünya ekonomisinin kentlerde önemli izdüşümleri oldu. Bu yeniden yapılanma her yeri eşit ölçüde etkilemedi: Kimi kentler küresel kademelenmede su başlarını tutup gücün ve zenginliğin odağı olarak yeniden mevzilenir ya da mevzilerini pekiştirirken; diğerleri bu kademelenmenin bütünüyle dışına itildiler. Ancak, dünya ölçeğinde yeniden yapılanan ekonominin, etki alanına çeşitli derecelerde de olsa giren hemen tüm kentlerde, bir yandan, küresel kapitalizmin uluslararası simgeleri kent mekânlarında başgösterip bir yeri diğerlerine benzetirken; diğer yandan, küresel düzlemdeki gelişmeler sonucu kentlerde hem toplumsal eşitsizlikler keskinleşti, hem de mekânsal ayırışma ve dışlanma eğilimleri arttı.

Kuşkusuz, kapitalist ekonomilerde ne toplumsal eşitsizlik, ne de mekânsal ayırışma yeni bir şey değil.¹ Ancak, bir yandan aşırı varsıllık, diğer yandan aşırı yoksulluk yaratan yapısal dönüşümler gelir dağılımındaki mevcut uçurumları iyice derinleştirdi. 1970 sonrasında, dünya ölçeğindeki bu yeniden yapılanma sonucu kentlerde yeni bir mekânsal düzen oluşmaya başladı; gücün ve güçsüzlüğün yoğunlaştığı yeni sosyomekânsal formasyonlar ortaya çıktı.²

Kentler arasında farklılıklar olmakla birlikte, modern zamanların kentlerinin bir özelliği olan gelen sınıfsal ayırışma giderek güçlendi; küresel iklimin etkisiyle niteliği ve boyutları değişti. Ayırışan kent parçaları arasındaki çizgi kalınlaştı, kutuplaşma arttı ve giderek varsılı yoksuldan ayıran gerçek ya da sembolik duvarlar inşa edildi. Öte yandan, bu duvarlar arkasındaki yaşantı bütünleşti; dış dünyayla ilişki kurma gereksiniminin minimize edildiği, kendine yeterli yaşam çevreleri yaratıldı. Bir başka deyişle, keskinleşen toplumsal eşitsizlikler, giderek parçalanmış kent mekânında ifade buldu ve ayırışmış konut alanlarını daha da görünür kıldı.

Ulusal ekonominin İstanbul üzerinden dünya piyasalarına entegrasyonunu hedefleyen 1980 sonrası politikalar, İstanbul'u, küresel

düzlemdeki bu eğilimlerin Türkiye'de en belirgin biçimde gözlemlendiği kent haline getirdi. Ancak, yukarıda sözü edilen eşitsiz gelişme eğilimleri ve mekânsal ayırışma, İstanbul için de yeni değil. Ne var ki, ülkemizde önceleri "çarpık" kentleşme olarak ifade bulan bu eğilimlerin pek çok benzeri kentte olduğu gibi İstanbul'da da giderek keskinleştiği, derinleştiği ve mekânda yeni izdüşümleriyle ifade bulduğu ve dolayısıyla yeniden tariflenme gereksinimi doğurduğu da göz ardı edilemez bir gerçek.

1980'lere kadar konut alanları açısından İstanbul'un oldukça net okunabilen bir sosyomekânsal coğrafyası vardı. Üst ve orta gelir gruplarının konut biçimleri arasında belirgin farklılıklar yoktu. Her ikisi de kentin formel ya da planlı kesimlerinde büyük ölçüde yap-satçı üretim biçimiyle üretilmiş konut alanlarında yaşamaktaydı. Bu iki kesim arasındaki farklılık, sadece prestijli bir adrese dayanıyordu. Kent çeperlerini ise İstanbul'un, "taşı toprağı altın" bir kent olarak görüldüğü 1950'lerle başlayan hızlı kentleşme döneminde göçle gelen düşük gelir gruplarının, bugünden bakıldığında "masum"muş gibi görünen, plansız gelişmiş gecekondu alanları oluşturuyordu.³

Serbest piyasa ekonomisine geçişi ve dışı açılmayı hedefleyen 1980 sonrası neo-liberal politikaların yarattığı dönüşümler bu sosyomekânsal kurgunun da dönüşmesine neden oldu. 1980 sonrası izlenen politikalar, bir yandan, toplumdaki mevcut sermaye birikim süreçlerini ve kurulu ittifak biçimlerini değiştirerek beklenmedik bir hızla zenginleşiveren ve sınıf atlayan bir kesimin ortaya çıkmasına neden oldu;⁴ diğer yandan, doğrudan sermaye yatırımları arttı, finans ve hizmetler sektörü gelişti.⁵ Bu da uluslararası iş çevreleriyle bütünleşmiş, yüksek ücretlerle çalışan üst düzey yöneticiler ve ileri derecede uzmanlaşmış profesyonellerden oluşan ve "yeni orta sınıflar" olarak adlandırabileceğimiz bir kesimin ortaya çıkmasına neden oldu. Batı literatüründe *yuppies* olarak karşılığını bulan bu kesimlerin, benimsedikleri küresel tüketim kalıpları doğrultusunda bir yerden diğerine pek de farklılık

göstermeyen, belli yaşam biçimleri ve bu yaşam biçimine uygun mekân özelemleri vardı.

Buna, yap-satçı küçük üretimin yaşadığı tıkanmalar, ANAP iktidarının kentsel popülizmi öne çıkaran stratejilerle, spekülatif kentsel toprak pazarında oluşan arazi rantlarından geniş bir kesime pay dağıtma politikası; yatırımlarını gayrimenkule yönelten büyük şirketlerin kârlı bir yatırım alanı olarak görmeye başladığı konut piyasasına girmesi gibi faktörler de eklenince mevcut sosyomekânsal kurguda çatlaklar oluşmaya başladı. Üst ve orta gelir gruplarının yaşam alanları hem birbirlerinden, hem de kentte yaşayan diğer kesimlerden ayrılmaya başladı. Bu gruplar özledikleri yalıtılmış yaşam biçimini bulmak umuduyla kent dışına çıkmaya başladılar; 1980'lere kadar göçle gelen kesimin egemenliğinde olan kent çeperlerine kaydılar. Gelir eşitsizliklerinin geçmişle kıyaslanamayacak ölçüde derinleştiği ortamda çeperlerde gözlenen ayrılmaya dayalı bu gerilimli, çok parçalı yapı bir başka biçimde kent merkezinde de ifadesini buldu.

Metropolden kaçış ve bir “rüyaya varış” özlemi: Yeni zenginlerin saklı kentleri ve orta sınıfların hijyenik siteleri

Özellikle 90'larla yükselen tüketim kültürünün kalıplarını benimseyen ve edindikleri yeni yaşam biçimini ve tüketim alışkanlıklarını sürdürebilecek derece yüksek gelir düzeyine sahip bu kesimlerin konut açısından belli talepleri oldu. Aradıkları sadece bir konut değil; bir yaşam tarzıydı: Kentin gürültüsünden, pisliğinden, karmaşasından, istenmeyen unsurlarla ve “öteki” addedilen kesimlerle dolu kalabalığından uzakta; kendi gibilerin yaşadığı, hem fiziksel hem de sosyal açıdan temiz addedilen korunaklı, güvenli yerleşmeler: Batı literatüründe *Gated Communities*⁶ ya da *Fortified Enclaves*⁷ gibi tanımlamalarla anılan ve burada “yeni zenginlerin saklı kentleri” olarak ifade edilen ayrıcalıklı konut alanları.

Önceleri Avrupa Konakları (şimdiki adıyla Altunizade Koru Evleri), Nova Platin Konutları gibi kent içi semtlerde yer alan projelerle başlayan bu ayrıcalıklı konut alanları ya da yeni zenginlerin saklı kentleri, giderek kentin yakın çeperlerine ve hatta daha da uzaklara, orman alanlarına kaydı.

“Park yeri, zamansızlık, ses kirliliği ve benzeri sorunların site kapısında sona erdiği”⁸ bu lüks konut enklavlarının ya da adacıklarının temel birkaç özelliği var. Öncelikle kendi gibilerle bir arada olmak temel hedef. Bunu belki de en net

ifade eden proje İstanbul-İstanbul. Bu proje, İstanbul'un merkezine 20 km. uzaklıkta, “**biz bize keyifli ve rahat ortam**”da⁹ olmak olarak ifade edilen sloganiyla pazarlanıyor potansiyel alıcılarına. Kemer Country ise “güzel komşuluklar” vaat ediyor şık tanıtım dosyasında. Bu yerleşimlerin sakinleriyle yapılan görüşmelere dayalı bir yazıda “güzel komşuluk ilişkilerinin” yeşerdiği “biz bize keyifli ve rahat ortamda”ki yaşam ise şöyle betimleniyor: “Semt”tekilerin birbirlerine anlatacakları ve birlikte yapacakları öyle çok şeyleri oluyor ki... Herkes birbirini tanıyor ya da en azından göz aşınası. Çoğu zaman bir evde değil de sosyal tesislerde semtten bir ailenin ev sahipliği yaptığı **komşu günleri** düzenleniyor. Her yaş grubu için ayrı bir eğlence yaratılıyor. Zamanla, yaşayanlar seçtikleri hobilere göre daha özel arkadaş grupları oluşturuyor. Semtteki yaşama dair kurallar beliriyor: kimse arabasının klaksonuna basmıyor, hız yapmıyor ya da bahçesinde de olsa çevreyi rahatsız edecek seste müzik dinleyip gürültü yapmıyor.”¹⁰

Tüm bu ayrıcalıklı konut alanlarının değişmeyen ortak sloganlarından bir diğeri ise “İstanbul'un özlenen değerlerine yakın, fakat yorucu atmosferinden uzakta”, “doğayla iç içe”, “yeşil ve temiz” bir çevre içinde olmak. “Bozulmamış bir doğa” vurgusu, kimi zaman yerleşmenin içinde yer aldığı “korulara”, içinde ya da komşuluğunda bulunduğu “ormanlara”, kimi zaman “pastoral bir peyzaja”, kimi zaman da oldukça iyimser(!) bir yaklaşımla ifade edildiği gibi “yapılaşmanın yasaklanması nedeniyle hâlâ temiz kalabilmiş ender su havzalarına” referansla yapılıyor. Bu tanıtımların hemen tümünde İstanbul'un “trafik sıkışıklığından”, “hava ve çevre kirliliğinden”, “gürültüsünden” ve “stresinden” dem vuruluyor. “Alternatif” yaşam dünyasının ise “yemyeşil bir doğa içindeki” bu yerleşmelerde saklı olduğu mesajı veriliyor.

Nova Platin Konutları.
(Fotoğraf: Talat Enlil)

Bir diğer ortak slogan, merkeze yakınlık. Hemen tüm yerleşmelerin merkeze; özellikle de “İstanbul’un finans merkezleri Levent ve Maslak’a”¹¹ dakikalarla ölçülen yakınlığı vurgulanıyor. Avrupa yakasındaki yerleşmeler Levent ve Maslak’a yakınlığı ön plana çıkarırken, Anadolu yakasındaki çoğunlukla TEM otoyoluna, FSM ve Boğaziçi köprülerine sadece birkaç dakikalık mesafelerde olduklarına dikkat çekiyor.¹² Bu vurgular bu ayrıcalıklı konut alanlarının hedef kitlesinin kim olduğunu açıkça gösteriyor.

80 sonrası İstanbul’unun birden zenginleşen kesimlerine “güzel bir bahçeden çok daha fazlasını, **komple bir yaşam tarzı**”¹³ sunuyor olmak ise bir başka ortak slogan. Yani *fitness center*’ları, açık ve kapalı yüzme havuzları, tenis ve *squash* kortları, güzellik salonları, *Health/SPA center*’ları ve hatta en yüksek kesimin moda sporları olan atlı spor kulüpleri ve golf alanlarıyla paket halinde gelen bir yaşam tarzı bu... Tabii, ayrıcalıklı sakinlerin bir araya geldiği *restaurant*, kafe, sosyal tesis gibi diğer kamusal mekânlar, marketler ve hatta sinemalar, alışveriş merkezleri de eksik edilmiyor. Kısacası, istenildiğinde şehrin “çılgın kalabalığına”¹⁴ karışmadan tüm gereksinimlerin rahatça karşılanması hedefleniyor.

Tıpkı Ümraniye’nin kuzeyinde, Ömerli havzasında yer alan Kasaba yerleşmesinin tanıtımında vurgulandığı gibi “doğa, sürpriz ve eğlencelerle dolu korunaklı bir **oyun alanı**” yaratılmak isteniyor.¹⁵ Bu da N. Smith’in tariflediği gibi, 1980 sonrası süreçte yeniden yapılanarak üst düzey yönetici ve profesyonellerden oluşan kesimlere sunduğu iş, konut, eğlence ve kültür olanaklarıyla kent merkezlerinin adeta birer “burjuva oyun alanı”¹⁶ haline dönüşmesinin kent dışındaki versiyonunu oluşturuyor.

“Doğayla konforun kesişme noktasındaki”¹⁷ bu yeni yaşam dünyaları, kentin diğer ke-

simlerinin yaşam dünyalarından fersah fersah uzakta; ama mekânsal olarak onlara şimdiye dek hiç olmadığı kadar da yakın... Belki de görmek dahi istemedikleri, kendilerini yalıtılmak istedikleri ve şimdilerde kentin “varoşları” olarak anılan kaçak yerleşmelerle, bir başka deyişle, “**yasadışı kentler**”le sarmalanmakta, yer yer tam da yan yana durmaktalar. Bu iki kesim hiç bu kadar yakın ama bir o denli de uzak olmadı. Belki de bu nedenledir ki, derinleşen toplumsal ayrışma, örülen gerçek ve yüksek duvarlarla mekânsal ifadesini buluyor.¹⁸

Tam da bu noktada “24 saat güvenlik sistemleriyle korunuyor” olmanın vaat edilen temel özelliklerin başında geldiğini vurgulamak gerekiyor. Güvenlikli olmak için ne seçkin komşular arasında olmak, ne de yerleşmelerin etrafına örülmüş gerçek duvarlar yeterli görülüyor. “Kendinizi hiç bu kadar güvende hissetmediniz”¹⁹ ve benzeri sloganlarla anlatılıyor bu saklı kentlerin ne denli teknolojik donanımlar ve iyi eğitilmiş güvenlik görevlileriyle sürekli korunduğu.²⁰

Öte yandan, tüm bu ayrıcalıklı ve korunaklı konut alanları “İstanbul’un Yeni Cennetlerini”²¹ ya da “küreselleşmenin aydınlık yüzünü” temsil ediyor. “2000’li yıllarda İstanbul’un içinde ya da yanı başında yaratılan bu cennetlerle insanlara yeni yaşam tarzları sunuluyor. Yeşillikler içinde huzurlu, mutlu, bambaşka bir hayat...” “Metropolden kaçışın” bugün bir ‘Rüyaya Varış’ öyküsüne dönüştüğü”²² iddia edilen bu yeni yaşam dünyalarından enstantaneler ise “güneşli günlerde” golf oynayanları, ata binenleri, havuz başı sohbetlerini, belki de ebeveynlerinin sahip olduğu teknelerin benzeri bir minyatür modeli bu yerleşmelerin göletlerinde yüzdüren çocukları görüntülüyor. Bu “çağdaş köylerden” ve kentin yanı başındaki “kaliteli yaşam adacıklarından”²³ kesitler hiç noksansız, bu ayrıcalıklı hedef kitlenin tüketimine sunulan yeşil ve temiz çevre içinde konumlanmış “tek-aile” evinden çeşitli görüntüleri de içeriyor. Bu görüntülerin ayrılmaz parçası ise “bakımlı çimenler”le bezeli bir bahçede “anne-kız” ve “baba-oğul”dan oluşan mutlu aile tabloları. Bu örnek aile tablosundan bir köpek ve barbekü hiç eksik olmuyor.²⁴ Bu yönüyle, yeni zenginlerin saklı kentlerinde 2000’li yılların Türkiye’si için betimlenen tablo, 1950’li yılların “Amerikan Rüyası”²⁵’ni da andırıyor.

Çeşitli inşaat şirketleri, toplumun bu *crème de la crème* tabakalarına öykünen, kent içindeki sıkışık düzene alternatif ve parçası olmaya çalıştıkları yeni “komple yaşam tarzına” kavuşabile-

Hiç bu denli yakın, bir o kadar da uzak olmadılar... Beykoz Konakları. (Fotoğraf: Talat Enlil)

cekleri ortamı arayan; ancak birkaç yüz bin dolarla başlayan fiyatları ödeme gücüne sahip olmayan orta-üst ve orta gelir gruplarının özlemlerini keşfetmekte gecikmediler. Deprem korkusunun da yeni bir ivme kazandırdığı yüksek katlı apartman bloklarından oluşan ancak yeşil, temiz ve korunaklı bir çevre, yüzme havuzlarının hiç eksik edilmediği çeşitli spor olanakları ve sosyal tesisleri içeren “hijyenik”²⁵ konut siteleri pıtrak gibi bitti kent çeperlerinde.²⁶

Üstelik, kimi 18 kata varan yüksek katlı apartman bloklarından oluşan bu yerleşmelerde konak tanımlaması da eksik edilmiyor. Örneğin, yedi katlı apartman bloklarından oluşan bir yerleşme kendini “Gizlibahçe Konakları” olarak pazarlıyor.²⁷ Benzer biçimde “Benim’ demek isteyeceğiniz her şey hayatınıza girmek üzere” sloganıyla *My City* ve *My Village* adlı konut sitelerini pazarlayan şirket “apartman yaşamının kolaylıklarını tercih eden ve yakın komşuluk ilişkilerini sevenlere” sunduğu apartman tipi konutları “**Konak Daireler**” olarak lanse ediyor.²⁸

Çocuklar için düşünülmüş mekânlar ve aktiviteler özel bir yer tutuyor bu projelerin hemen hepsinde. Çocuk oyun odaları, çocuk bahçeleri, *babysitter* olanakları, etüt salonları, prestijli okullara yakınlık ya da yerleşme içi okul olanağı en çok vurgulanan özellikler arasında. “Spor yapmaya haliniz var mı? Peki ya vaktiniz?” sorusuyla dikkatleri çekmeye çalışan yüksek katlı apartman bloklarından oluşan *Aqua City*, şöyle yanıtıyor sorduğu soruyu:

“Aqua City’de spor için haliniz de olacak, vaktiniz de... Yeşil alan, golf sahaları, tenis kortları, basketbol, voleybol sahaları, squash alanı. Tümü eğlenceli ve hareketli saatlerin habercisi; bugün Aqua City’nin spor alanlarında siz formunuzu koruyup zindelik kazanırken, belki çocuklarınızı geleceğin büyük sporcuları olacak!”

Görünmeyen duvarlar ardındaki “terk edilmiş kentler”

Ne var ki, İstanbul’da büyük bir çoğunluk için yaşam bu denli umut verici, rahat ve kolay değil. Tüm çocuklar, çizilen bu cennet tablolarındaki kadar “mutlu” da değil. Bir de madalyonun öbür yüzü, yani karanlık yüzü var: Bu karanlık yüzün en keskin olduğu, küreselleşme sürecinde, varsıyla yoksul arasında giderek derinleşen uçurumun en görünür kılındığı yerlerden biri de eski kent merkezleri. İstanbul’da bunun en çarpıcı örneğini ise Tarlabası semti teşkil ediyor. Burada çocuklar çöp ve tıpkı bir savaş alanını andıran enkaz yığıntıları arasında geziniyor;

oyun gibi yapıyorlar. Çimenlerle bezeli bahçesinde aile yuvasının korunaklılığı bir yana, bir çocuk oyun alanından bile tümüyle yoksunlar. “**Terk edilmiş kentte**”, eski kentin merkezinde, özgün sahiplerinin terk ettiği, şimdi kent yoksullarının belki de en umarsız kesimini, işsizleri ve toplumdaki dışlanmış tüm diğerlerini barındıran çöküntü alanlarında “var olmaya çalışıyorlar”; yarınları belirsiz. Belki okula gidiyorlar ama; küçücük evlerin bir ya da iki odasına sığınmış yetersiz mekânlarda tutunmaya çalışan ailelerinin bütçesine katkı yapmak üzere gece yarısına kadar Beyoğlu sokaklarında su ya da mendil veya gül satmak zorunda pek çoğu.

Bu terkedilmiş kentte, İstanbul’un şimdiye dek pek de alışık olmadığı başkaları da var: uluslararası göçmenler. Bunların çoğunluğunu, kimi okumaya, kimi çalışmaya geldiğini ifade eden, ama gerçekte ne yaptığı, niye burada olduğu pek de belli olmayan Afrikalılar oluşturuyor.

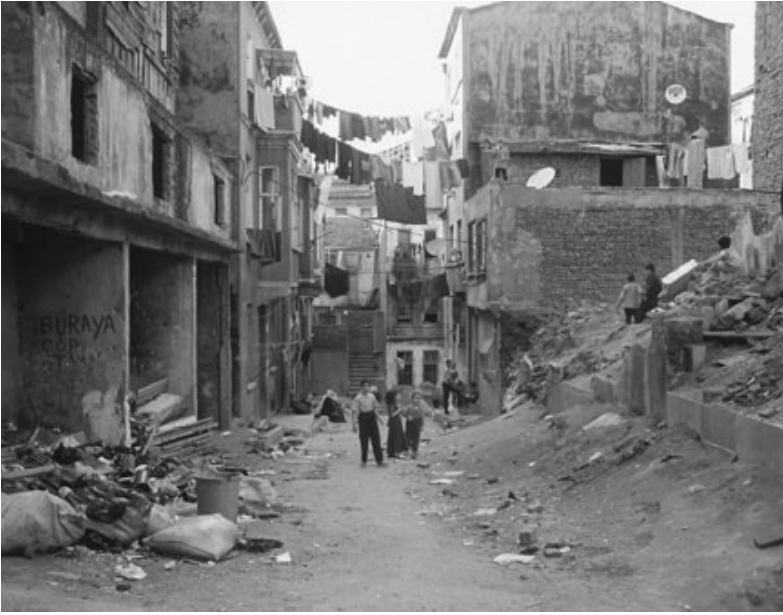

yor. Bir gazetecinin tabiriyle “Afro-İstabullular”...²⁹ Travestiler, uyuşturucu bağımlıları ve uyuşturucu satıcıları ise bu terkedilmiş, görünmez kılınan ya da görmezden gelinen kent parçasının diğer sakinlerini oluşturuyor. Yaşlılar ise buranın eskileri genelde. Aldıkları emekli maaşıyla açlık sınırında değilse bile yoksulluk sınırının altında yaşayan, ama bu terkedilmiş yaşam adacığına tutunma çabası içinde hâlâ güllü balkonlarını muhafaza etmeye çalışanlar...

Tarlabası Bulvarı, bölgeyi, Beyoğlu’nun kalbinden –İstiklal Caddesi çevresinden– koparıyor. 1980 sonrası dönemin “mega-projelerinden” olan bu aks, Tarlabası’nı adeta “görünmez” kılıyor; toplumsal dışlanmışlığını pekiştiriyor. Kuzeye bakan yamaçlardaki konumuyla bölge az ışık alıyor, karanlıkta kalıyor. Bu coğrafi özelliği ise sembolik anlamda temsil ettiği “küreselleşmenin karanlık” yüzüyle anlamlı bir

Saklı kentlerdeki mutlu aile tablosu 1950’li yılların “Amerikan Rüyasını” andırıyor.

şekilde örtüşüyor. Karanlıkta kalmış, köhnemiş, kent yoksullarının mesken tuttuğu bu kent parçası gerçek duvarlarla çevrili değil ama pek çok İstanbullu tarafından gidilmez, tehlikeli bir yer olarak algılanıyor. Tarlabası deyince, akla, uyuşturucu satıcılarının, tinerci çocukların, fuhuşun kol gezdiği ve suç oranlarının yüksek olduğu karanlık bir dünya geliyor. Bu kötü etiket mahallenin etrafına sembolik duvarlar örüyor. Oysa, bu dışlanmış, toplumsal ve ekonomik açıdan da karanlıkta kalmış konut bölgesinde canlı ve güvenli³⁰ bir toplumsal yaşam sürüyor. Bu unutulmuş alanda kurulan sosyal ilişki ağları, bu insanların yoksullukla baş etme stratejilerinin temelini oluşturuyor.³¹

Tarlabası'nda çocuklar çöp yığınları ve enkazlar arasında oynuyor... (Fotoğraf: Zeynep M. Enlil)

Bit pazarına nur yağıyor: “Soylulaşan kentten” enstantaneler

Tarlabası Bulvarı'nın öte yakasında, İstiklal Caddesi'nde ise bambaşka bir dünya var: renkli, hareketli, her an her çeşit insanla dolu. Yaşlısı, genci; orta hallisi, zengini, yoksulu; öğrencisi, sanatçısı, edebiyatçısı; *avant-garde*'1, arabeski; konformisti, protestisi; yerlisi, yabancısı, “öteki”si; herkes orada.

Öte yandan, “bit pazarına nur yağmakta”... İstiklal Caddesi'nin Boğaz'a bakan güneşli yamaçlarında konumlanmış ünlü sanatçıların, edebiyatçıların mesken tuttuğu yer olarak popülerleşen Cihangir, İstanbul'un Paris'i addediliyor çoktandır.³² *Status Estate* dergisi, kiralari 1000 dolarlarla ölçülen bu semti “İstanbul'un yatırım trendi en yüksek semti” olarak lanse etmekte geç kalmıyor.³³

Son yıllarda, soylulaşma eğilimi daha aşağılara da sızdı. Sanat galerileri, antikacılar, şık kafeler, barlar vb. “soylulaşan kent” tüm göstergeleri, Tarlabası'na çok daha yakın konum-

lanmaya başladı artık. Bu göstergeler Tarlabası gibi, yoksulluğun kol gezdiği, kurulan komşuluk ilişkileri ve sosyal ilişki ağlarının belki de bu yoksullukla baş etmede en önemli unsur olduğu bu semt sakinlerinin de, çok da uzak olmayan bir gelecekte soylulaşma baskılarına maruz kalabileceğine işaret ediyor.³⁴

Son birkaç söz...

Sonuç olarak, bugünden bakıldığında İstanbul adeta bir yamalı bohça; hem kent çeperlerinde hem de kent merkezinde bir çelişkiler yumağı, dipsiz bir çatışma mekânı. Bir yanda, kent çeperlerinde oluşan yeni zenginlerin “saklı kentleri” ve orta sınıfların “hijyenik siteleri” bir zamanların kent yoksullarını barındıran “masum” gecekondu olan, ancak, onulmaz kentsel rant döngüsünden aldıkları paylarla şimdinin “yasadışı kentleri” niteliğine bürünmüş konut alanlarıyla aynı topraklar üzerinde talep göstermekte, kimi yerde iç içe geçmekte, birbirini sarmalamakta.

Kent merkezinde ise yeni dünya düzeninin bir başka yüzü kendini göstermekte. Yeni kentsel ekonominin yerel bağlam içinde olabildiğince İstanbul'a yansımaları sonucu ortaya çıkan “yeni orta sınıflar” eski kent mekânlarını gidecek sahiplenmekte, bir prestij simgesi olarak gördükleri bu kent parçalarını ele geçirip “soylulaşan kent” mekânları yaratmaktalar. Öte yandan, bu eski kent mekânlarının tam da yanında gerek formel, gerekse enformel ilişki ağlarının, iş ve konut piyasalarının dışında kalan, Işık ve Pınarcıoğlu'nun tanımladığı “nöbetleşe yoksulluk” döngüsüne dahi girememiş yeni bir toplumsal kategori oluşmakta. Mevcut tüm toplumsal kesimlerin marjinde kalan ve “dışlanmışlar” olarak tanımlanabilecek yeni kent yoksulları, içe dönük etnik gruplar, uluslararası göçmenler, travestiler vb. gruplar adeta “terk edilmiş kent” niteliğindeki eski kent merkezlerini mekân tutmakta ve kendi gettolarını yaratmaktalar.

Bir yanda “İstanbul'un yeni cennetleri” olarak anılan mekânlar; öte yanda, “yeni cehennemler”... Bu denli ayrışmakta, parçalanmakta olan bir kent yapısı ise, tüm aksine eğilimlere rağmen, sosyal adaleti, herkes için kaliteli bir yaşam çevresini, doğal ve kültürel değerlerin korunmasını, planlamanın temel misyonu olarak tariflemekte direnen yaklaşımlara, çok boyutlu problem alanlarını işaret ediyor. ■

Notlar:

1. Kentlerde sosyomekânsal ayrışmanın küreselleşen dünyaya özgü olmadığına; ancak 80 sonrası dönemde yeni olanın, bu ayrışmanın nedenleri, tezahürü, ölçeği ve etkileri açısından olduğuna ve yeni sosyomekânsal formasyonlarla ifade bulduğuna ilişkin kapsamlı bir tartışma için Bkz: Marcuse, P. ve R. Van Kempen (2000) *Globalizing Cities: A New Spatial Order?*, Blackwell, Oxford.
2. Toplumun çeşitli katmanları arasındaki ayrışmalar, uç noktalarda daha keskin gözlemleniyor: Bir yanda, uluslararası iş çevreleriyle bütünleşmiş iş kollarında çalışan eğitimli, ileri derecede uzmanlaşmış işgücünün ve işadamlarının yaşam ve çalışma alanları; diğer yanda, küreselleşen bilgi toplumunun artık pek de o kadar gereksinim duymadığı, dolayısıyla formal işgücü piyasalarının tamamıyla dışına itilmiş, daralan sosyal refah devleti uygulamalarının koruyucu kalkınmalarından da giderek mahrum kalan ve sayıları hızla artan vasıfsız işgücünün oluşturduğu “yeni kent yoksulları” ve bu kesimin yaşam alanları.
3. “Masum” gecekonduların “yasadışı” kentlere dönüşümü hakkında bir değerlendirme için Bkz. Enlil, Z. M. (1998) *Cumhuriyetin 75 Yılı*, Cilt 2. s. 566, Y.K.B. Yayınları, İstanbul.
4. 1980 öncesi ve sonrası dönüşümlerin kapsamlı bir analizi için Bkz. Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. (2001) *Nöbetleşe Yoksulluk - Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yayınları, İstanbul.
5. Türkiye’ye yatırım yapan yabancı sermaye oranı 1980-1998 arası dönemde 320 misli arttı. Hizmetler sektöründe faaliyet gösteren ve 1980 sonrası dönemde Türkiye’ye yatırım yapan yabancı sermayenin %60’ı İstanbul’da yer seçti; özellikle de bankacılık ve finans sektöründeki yabancı yatırımcıların %95’i İstanbul’da yoğunlaştı. Bu konuda Bkz. Özdemir, D.A. (2000) “Yabancı Sermayenin İstanbul Haritası”, *İstanbul*, sayı 35, s. 98. Sektörel dağılıma ilişkin veriler ve üretici hizmetlerdeki artış için ayrıca Bkz. Aksoy, A. (1996) *Küreselleşme ve İstanbul’da İstihdam*, Fes, İstanbul, s. 11. ve Çıracı, H. ve G. Erkut (1998) *2000’li Yıllarda İstanbul’un Altyapı Beklentileri ve Mekansal Örgütlenme*, İTO Yayını, yayın no: 1998-17, s. 49.
6. Marcuse, P. ve R. van Kempen (2000) *Globalizing Cities: A New Spatial Order?*, Blackwell, Oxford.
7. Caldiera, T. (1996) “Fortified Enclaves: The New Urban Segregation”, *Public Culture*, v. 8(2), pp. 303-328.
8. <http://www.beykozkonaklari.com>
9. www.istanbul-istanbul.com (Vurgu bana aittir.)
10. Gülen, Sevgi (2000) “İstanbul’da Yeni Hayatlar”, *Gurme Style*, sayı 3(34), s. 40.
11. *İstanbul Lîfe, İstanbul’da Yeni Yaşama Mekanları* Eki, Mayıs 2000. İstanbul-İstanbul web sitesinde şöyle lanse ediliyor: “...Hem yakın, hem de çok yakın... Kemerburgaz bugün şehrin dışında gibi görünse de aslında şehrin içinde; Levent, Maslak ve Nişantaşı gibi merkezlere çok yakın... Yeni yolun devreye girmesiyle Levent ve Maslak’a sadece 10 dakika...” www.istanbul-istanbul.com
12. Bu bilgiler çeşitli yerleşmelerin web siteleri, tanıtım broşürleri ve gazete ilanlarından derlenmiştir.
13. www.casaba-iskoray.com (Vurgu bana aittir.)
14. R. Bali (1999) “Çılgın Kalabalıktan Uzak...”, *Birikim*, sayı 123, s. 35-46.
15. www.casaba-iskoray.com (Vurgu bana aittir.)
16. Smith, Neil (1986) “Gentrification, the Frontier, and the Restructuring of Urban Space”, Smith, N. ve P. Williams (der.), *Gentrification of the City* içinde, Boston: Unwin Hyman, s. 32.
17. AYTEK Konutları ilanı, *Radikal, İdeal Ev Eki*, 30 Nisan 2002.
18. Ne de olsa 80 öncesi İstanbul’unda herkesin kabaca “belli” bir yeri vardı. Egemen olan, üst ve orta-üst gelir gruplarının kıyı kuşağında, orta gelir gruplarının hemen bunun ardındaki orta kuşakta; göçle gelen düşük gelir gruplarını barındıran gecekonduların ise dış kuşakta yer aldığı bir yerleşme modeliydi.
19. www.alkent2000.com
20. Teknolojik donanımlar sırf bu ayrıcalıklı konut alanlarını “dışarıya” karşı korumakla kalmıyor. Alkent 2000’de olduğu gibi tüm akıllı sistemlerle donatılmış kimi yerleşmelerde çocuklarını sosyal tesislere bırakan anneler, endişesizce ev işleriyle uğraşabiliyor. “Çünkü burada çocukların oyun alanına, kapı girişlerine, restorana, yüzme

- havuzuna yerleştirilen *webcam*’ler sayesinde internet üzerinden” çocuklarının ne yapmakta olduğunu izleyebiliyorlar. “Ya da restoranda, havuzda kim var bakıp ondan sonra programlarını yapıp” kendileri gibi ayrıcalıklı komşularına katılıp katılmamaya karar verebiliyor”. Gülen, S. (2000) “İstanbul’da yeni Hayatlar”, *Gurme Style*, sayı 3(34), s. 43.
21. *Gurme Style*, (2000) “İstanbul’da Yeni Hayatlar” temasının ele alındığı sayısında kent dışında oluşan bu yeni konut alanlarını “İstanbul’un Yeni Cennetleri” olarak tarifliyor. Dosyanın yazarı Sevgi Gülen, Mike Davis’in *City of Quartz*’taki analizinden haberdar mıdır bilinmez ama, seçtiği tanımlama Davis’inki ile anlamlı bir biçimde örtüşüyor. Bkz.: Davis, M. (1990) *City of Quartz, Excavating the Future in Los Angeles*, Verso, London.
22. www.kemercountry.com
23. Gülen, S. (2000) *Gurme Style*, sayı 3 (34), s. 38.
24. Hatta kimileri o denli duyarsızca davranıyor ki, 3 Kasım seçiminden hemen önce “**oyumuz barbekü partisine**” gibi bir sloganla ülkenin en yüksek tirajlı gazetesinde ilan vermekte sakınca görmüyor. İlan şöyle: “Bir arkadaşım bahsetti. **Seçici** olduğumuzu bilir, mutlaka bakın dedi. **Etrafta kuğular, bahçeler, huzur veren güvenlik...** Örnek evi gördük. Muhteşem! Evlerde hem sauna hem de havuz var. Bir de ödeme planını duyunca, şimdiden bahçemizde vereceğimiz barbekü partisini planlamaya başladık.” (Vurgular bana aittir.) *Hürriyet*, 2 Kasım 2002.
25. Bu konuda geniş bir değerlendirme için bkz: Öncü, A. (1999) “‘İdeal Ev’ Mitolojisi Sınırları Aşarak İstanbul’la Ulaştı”, *Birikim*, sayı 123, s. 26-34.
26. Ancak bu gayrimenkul piyasası da yaşanan ekonomik krizle sekteye uğramış gibi gözüküyor. Gayrimenkul piyasasının yaşadığı krizin en önemli göstergelerinden birini ise *Adres* gibi dergilerin 2000 yılındaki son can çekişlerinin sonucunda 2003’te yarı yarıya azalan sayfaları oluşturuyor.
27. <http://www.gizlibahcekonaklari.com>
28. <http://www.agaoglu.com.tr> Benzer yerleşmeler için ayrıca Bkz: www.kelesler.com.tr; www.atakonaklar.com.tr; www.dumankaya.com.tr; www.soyak.com.tr
29. Sarıbaş, Şermin, *Hürriyet, Pazar Eki*, 17 Haziran 2001.
30. Sanılının aksine, bu bölgede suç oranlarının düşük olduğuna dair bir araştırma için Bkz.: Ünlü, A. – Edgü, E. (2001) “Kent Merkezindeki Konut Alanları ve Suç”, *İstanbul*, sayı 38, s. 86-88.
31. Tarlaş’ına ilişkin kapsamlı bir araştırmanın ön bulguları için Bkz.: Dinçer, İ. ve Enlil, Z.M. (2002) “Eski Kentin Merkezinde Yeni Yoksullar: Tarlaş, İstanbul”, *Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama: 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 26. Kollokyumu*, 6-8 Kasım 2002, Ankara.
32. *Milliyet Pazar*, 3 Aralık 2000.
33. *Status Estate, Gayrimenkul Yatırım Dergisi* (1998) sayı 2, s: 44-49. Bu dergiye göre “eski evlerin restore edilerek satışa sunulduğu Cihangir’de konutlar yılda yüzde 700 prim yapıyor.”
34. Bu konuda daha geniş bir değerlendirme için Bkz.: Enlil, Z. M. (2000) “Yeniden İşlevlendirme ve Soylulaştırma: Bir Sınıfsal Proje Olarak Eski Kent Merkezlerinin ve Tarihi Konut Dokusunun Yeniden Ele Geçirilmesi”, *Domus m*, sayı 8, s. 46-49.

Tarlaş’ında canlı bir yaşam hüküm sürüyor. (Fotoğraf: Zeynep M. Enlil)

İkili Yapıların Gerçek Yüzü; Modernleşmiş Gecekondular

Yüksel Dinçer

Kent merkezleri ve kentin çeperleri, günümüz metropollerinin hemen her konuda sorun alanlarını oluşturmaktadır. Kentsel araştırmalar açısından konuya yaklaşıldığında bu durumun ülkenin gelişmişlik düzeyiyle ilişkili olduğu öne sürülebilir, ancak kent çeperleri veya merkezlerle ilgili sorunlar pek çok gelişmiş ülke için de geçerlidir.

Bu çalışmada görgül değerlendirmelerden yola çıkarak kentlerdeki “modern” kesimin karşısında duran ve geleneksel kesimi temsil eden “ötekiler” ile ilgili olarak yapılan değerlendirmelere farklı bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

“İkili yapılar” veya “ikililik” kavramı ya da “ikici” kuramlar, uzunca bir zamandır diğer birçok bilim dalı için olduğu gibi, kentbilim söylemi için de pek çok soruya cevap olmuş bir kavram olarak yeterince irdelenmiştir. Ersoy’un, Stravenhagen’in “ikici” tezler üzerine sunuşunu (Stravenhagen, 1969) yorumladığı cümlesinde belirttiği gibi, “Üretimin hemen hiçbir iç dinamiğe sahip olmadan genellikle yaşam sürdürmek ereği ile yapıldığı durgun ‘geleneksel’ sektöre karşılık ‘kapitalist’, ‘modern’ sektör ilerici, dinamik ve değişikliğe hazır bir yapıdadır.” (Ersoy, 1984) Geleneksel sektör, tanımı itibarıyla durgun, modern sektör ise ilerici, dinamik, değişikliğe hazır ve bireyseldir.

İkili yapılarla ilgili derin kavramsal açıklamalara girmek niyetinde değiliz. Zaten bu çalışmanın amacı da, konunun kuramsal-kavramsal irdelenmesini yapmak yerine, İstanbul metropoliten alanında iki bölgede yapılan çalışmaların ortaya koyduklarıyla; “ötekiler” olarak tanımlanan kesimi irdelemek ve kentin “çöküntü alanları”yla ve bu alanlarda yaşayan “ötekiler”le ilgili politikalar üretmek durumunda olanlara, tanım yanlışlığına düşmemeleri konusunda, bir kentbilimci olarak, mütevazı bir uyarıda bulunmaktır.

Çalışma alanları

Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü bünyesinde iki yarıyıl sürdürülen,

kent planlama süreci kapsamındaki yapısal analiz çalışmalarından ilki Beyoğlu’nda, Taksim Meydanı ile Galatasaray Lisesi arasında kalan, İstiklal Caddesi, Sıraselviler Caddesi, Billurcu Sokak, Maç Sokak, Turnacıbaşı Sokak ile Kartal Sokak’ın oluşturduğu alanla ilgilidir.¹ Diğeri ise, Ümraniye’de Kâzım Karabekir, İnkılap ve Hekimbaşı mahallelerini kapsamaktadır.²

Tarihî kent merkezlerindeki ötekiler

Günümüzde büyük kentlerin tarihî merkezleri, kentsel gelişme süreci içindeki yaşamlarını çoğunlukla sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziksel çöküntü alanları olarak sürdürmektedir. Kent içi ve dışı kaynaklı etkenler, tarihî merkezlerde yer alan, kentsel tarihî mirasın en önemli örneklerini barındıran, konut ve ticaret alanlarını ilk önce fiziksel olarak yıpratıp daha sonra sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını çöküntüye zorlayarak yok olmasının zeminini hazırlamaktadır. Pek çok kent kuramı, Burgess’ten Webber’e ve pek çok diğerlerine kadar, bu alanların çöküntü alanları olarak, göçle gelenler tarafından iskân edilerek nitelik değiştirdiğini –niteliklerini kaybettiklerini– öne sürerken bunun nedenini, sosyoekonomik gerekçelere dayandırdıkları kent içi devinime bağlamaktadır. Nüfusun kent içindeki yer değiştirme süreci ve bunun nedenleri, diyalektik bir yaklaşımla irdelendiğinde hangi sürecin diğerine neden olduğunu saptamak pek kolay değildir. Basit bir neden-sonuç ilişkisi içine düşmeden, olgunun, günümüzde niteliksel olarak önemli farklılıklar gösterdiğini ve bu alanların göçle gelenler için kentsel yaşama entegre olma sürecinde bir atlama taşı olmadığını vurgulamak gerekmektedir.

Bu makalede incelenecek olan birinci alan tarihsel kent merkezi içinde yerli nüfusunun büyük bir çoğunluğunun çeşitli nedenlerle³ terk ettiği ve 1950’li yıllardan 1980’lere kadar kendi haline bırakılan Beyoğlu’nun bir bölümünü içermektedir. Sınırları yukarıda çizilmiş olan çalışma alanı, 1980’lerden sonra yürürlüğe konulan kentsel koruma ve yenileme çalışmaları

riyle yeniden ilgi çekmeye başlamıştır. Bölgede üç farklı yapı saptanmıştır. Bunlardan ilki, göçle gelenlerin yerleştikleri konutlar (Turnacıbaşı Sokak), ikincisi, Yunanistan Konsolosluğu'nun çevresinde yoğunlaşan, Ermeni ve Rumların oturduğu konutlar ve üçüncü olarak da entelektüellerin, öğrencilerin ve bekârların oturduğu konutlardır. Bu alanlarda yapılmaya çalışılan anket çalışmasında, soru sorulan kişilerin cevap vermekte çeşitli nedenlerle sakinca görmelerinden, çalışma sırasında emniyet güçlerinin sürekli takip etmelerinden ve kültürel nedenlerden⁴ ötürü yeter sayıya ulaşılammıştır. Bu nedenle alandaki nüfusun yapısı ve bu alandaki konumlarıyla ilgili bilgiler sözlü olarak elde edilmeye çalışılmıştır. Yapılan yüz yüze görüşmelerde nüfusun büyük çoğunluğunun burada çalıştığı için burada oturduğu saptanmıştır.

Genellikle İstiklal Caddesi çevresindeki eğlence yerlerinde çalışanların yaşadığı konut alanlarında saptanan bir diğer ilginç bulgu da nüfusun, genel kanının tersine bölgeyi güvenilir bulmasıdır. Bunu da, ülkemizde güvenliği sağlamak görevleri arasında olmamakla birlikte öyle olduğunu sanarak Belediye'ye bağlamaktadırlar. Diğer ilginç bir bulgu da konut alanlarının ve bu alanlarda yaşayan nüfusun Beyoğlu'nun yaşantısından tamamen kopuk bir yaşam sürdürdüğü gerçeğidir. Söyleşilerde kentin başka bir bölgesine veya başka bir kente gitmek isteyip istemedikleri sorulduğunda ise çoğunlukla yerlerinden memnun olduklarını ancak bazı kentsel altyapı eksiklerinin (yeşil alan, temizlik, ulaşım gibi) bulunduğunu söylemektedirler. Burada yaşayanların çoğunluğunu orta ve orta-alt gelir grubu oluşturmaktadır.

Alanda günün farklı zaman dilimlerinde, iç içe iki farklı yaşamın sürdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Genellikle Beyoğlu'nun eğlence sektörünün baskısı altındaki konut alanları gündüz, Beyoğlu'nun ticaret işlevinin yarattığı kalabalıktan fazla etkilenmeden ve eğlence birimlerinin kapalı olması nedeniyle görece sakin bir yaşam sürdürürken; gece, kendi içine kapanarak eğlence sektörünün karmaşasından korunabilmektedir.

Her şeye karşın yaşayanların diğer yaşantının yapısından etkilenmediklerini söylemeleri de ayrıca ilginçtir. Ancak bu durumun bir toplumsal uzlaşma sonucunda oluşup oluşmadığı konusunun ayrıntılı olarak ve derinlemesine yapılacak araştırmalar sonucunda belirlenebileceği kanısındayım.

İstanbul'daki bazı mekânların, farklı yapılarıdaki nüfus tarafından farklı zaman dilimlerinde kullanılması eğilimi, bu bölge ve içinde yaşayanlar için de geçerlidir denilebilir. Sonuç olarak bu bölgede yaşayanlar alanı, sürekli ve güvenli iş olanaklarını elde edinceye kadar zorunlu barınma alanı olarak görmemekte ve bir anlamda kendilerini bu alanların yerli nüfusu olarak kabul etmektedirler.

Kent çeperindeki gecekonducular

İstanbul metropoliten alanı içinde sürdürülen desantralizasyon sürecinin, kentin sanayide çalışan işgücünü kent dışına ittiği açıktır. Desantralizasyon politikalarının görünür gerekçelerinin arkasında kapitalist düzenin siyasal arındırmasının yattığı ileri sürülmektedir. (Guglielmo, 1996) Kent içinde kalanlar ise ya hizmetler sektörüne ya da informal sektöre kayarak sisteme uyum sağlamışlardır.

Hizmetler sektörünün günümüzde artık 19. yüzyıl Anglosakson geleneğin tanımladığı hizmetler sektöründen çok farklı bir niteliğe kavuşmuş olması, çoğunlukla bu sektörle ilgili yapılan irdelemelerde tanım yetersizliğine düşülmesine neden olmaktadır. Özellikle informal sektör tanımları yukarıda anılan sosyoekonomik ve politik değişimleri yansıtmaktan yoksun bir niteliğe sahiptir.

Bu makalede sosyal ekonomik ve kültürel yapısını irdeleyeceğimiz ikinci alan yukarıda da söz edildiği gibi, Ümraniye'de Kâzım Karabekir, İnkılap ve Hekimbaşı mahalleleridir. Bu alanda yapılan anket çalışması 456 haneyi ve 2250 kişiyi kapsamaktadır (yaklaşık %3). Anket sonuçlarından, bu mahallelerde yaşayan nüfusun yaklaşık 80.000 olduğu tahmin edilmektedir.

Yapılan çalışmaların sonucu, çalışma alanımızda yaşayan "ötekiler" in çoğunluğunun hizmetler sektöründe çalıştığını ve yine çoğunluğunun kendi işlerini yaptığını ortaya koymaktadır. Mal varlığı olan hanelerle ilgili olarak yapmış olduğumuz ortalama aylık gelir araştırmasında bir sayısal genelleme yapılabilecek yeterli cevap alınamamıştır. Bu soruya cevap verenlerden bir kısmının cevapları yeterli güvenilirlikte bulunmamış; bir kısmının ise gelirlerinin sabit olmaması veya aylık periyotlar yerine haftalık hatta günlük bazda takip ediliyor olması nedeniyle fazla açıklayıcı olmamalarından ötürü güvenilir bulunmamıştır. Bu nedenlerle araştırma alanı içinde yaşayanların ekonomik güçleri, sa-

hip oldukları mal varlıklarıyla tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu tanımlama az sayıdaki veri ile karşılaştırılarak kaba da olsa bir sağlama yapılmıştır. Ayrıca alanda informel sektörde çalışan kadın işgücü yine sosyal ve kültürel nedenlerden ötürü anketlere tam olarak yansımamıştır. Alanı izlediğinizde çok sayıda kadının sabahları işe gittiği görülmektedir. Bu işgücü, muhtemelen ev temizlik işlerinde çalışmakta, ancak anketlerimizde ev hanımı olarak görülmektedir. Yine anketlerimizde eksik olarak tanımlanabilecek bir başka olgu da cep telefonu sahipliliğidir. Alanda çok yüksek oranda cep telefonu sahibi bulunduğu görülmüştür, ancak bu konuda sayısal bir verimiz yoktur.

Çalışmada anket yapılan 456 hanede hane reislerinin %13'ünün ikinci sektörde işçi olarak çalıştıkları ve hanenin tek çalışanı oldukları saptanmıştır (A tipi haneler). İki ve daha fazla çalışanı olan hanelerde, hane başkanlarının sanayi sektöründe işçi olduğu hane oranı da %13'tür (B tipi haneler). Geri kalan hanelerde hizmetler sektöründe çalışılmaktadır. Bu hanelerde de tek kişi çalışan haneler %52 (C tipi haneler); iki ve daha fazla çalışanı olan haneler %22 (D tipi haneler) oranındadır.

456 haneden sadece 131'inin (%29) hiçbir aracı veya taşınmaz mal varlığı yoktur. Bu 131 hanenin %14'ünün A tipi, %56'sının B tipi hane ve %30'unun da hizmetler sektöründe çalışan haneler olduğu görülmektedir (%14 C tipi, %16 D tipi hane). Hanede çok kişinin çalışmasına karşın herhangi bir mal varlığına sahip olmayan 73 hane (%56) irdelendiğinde, bu hanelerin genç ailelerden oluştuğu ve yine çoğunlukla okul çağında olmalarına karşın çocukların da çalıştığı saptanmıştır. Bu haneler bir anlamda, az yaşam maliyetleri harcayarak, zenginleşme sürecindeki hanelerdir.

Mal varlığı olan 325 (% 71) hane irdelendiğinde ise; % 63'ünün tarım toprağına, % 59'unun bir veya birden fazla eve, %33'ünün bir veya birden fazla araca ve %14'ünün de boş imarlı parselde sahip olduğu görülmektedir. Yukarıda belirtilen mal varlıklarının iki ve daha fazlasına birden sahip olanların oranı da oldukça yüksektir.

Mal varlıkları dağılımı, hane tiplerine göre irdelendiğinde ise;

Tarım toprağına sahip hanelerden %10'unu A, %15'ini B, %49'unu C ve %26'sını da D tipi hanelerin oluşturduğu saptanmıştır. Hane başkanının hizmetler sektöründe tek başına ça-

lıştığı C tipi hanelerin ortaya koyduğu yüksek oran bu hanelerin gelir durumunu da belirlemektedir. Görüldüğü gibi sanayi sektöründe çalışan haneler tarım toprağıyla ilişkilerini neredeyse kesmiş ve bu anlamda kentlileşmiştir denebilir. Pek çoğu kendi hesabına sektörde çalışan hanelerin ise tarım toprağını hâlâ kendileri için bir yatırım aracı olarak gördükleri açıktır.

Bir veya birden fazla eve sahip hanelerden, %11'ini A, %50'sini B, %13'ünü C ve %27'sini de D tipi haneler oluşturmaktadır. Diğer sahiplilik konularında olduğu gibi bu konuda da çok kişinin çalıştığı hanelerin ev sahipliliği oranı diğer hanelere göre daha yüksektir.

Araç sahipliliğinde ise A tipi hanelerin %16, B tipi hanelerin %41, C tipi hanelerin %11 ve D tipi hanelerin de %32'sinin bir veya birden fazla araca sahip olduğu görülmektedir. Bir veya birden fazla araca sahip olma oranının özellikle çok çalışanlı hanelerde yüksek değerlerde olmasının en temel nedeni yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi bu nüfusun çoğunlukla kendi aracını bir çalışma mekânı olarak kullanmasıdır. Bu anlamda araç sahipliliği bir zenginlik unsuru yerine bir zorunluluk olarak kabul edilebilir.

Kent içinde veya başka bir kentte boş imar parseline sahip olan hanelerin %2'si A, %56'sı B, %13'ü C ve %29'u D tipi hanelerdir. Burada da yine genç nüfuslu geniş hanelerin bölünmeden önce zenginleşme süreçlerinin yansımalarını görmekteyiz.

Ümraniye'de yaşayan "ötekiler" sanıldığından daha fazla modernlerdir. Genelde bireysel olarak çalışmaktadırlar. Ve bu nitelikleri ile önemli bir değişim ve hareketlilik kabiliyetine sahiptirler. Kentin modern kesimi içinde yer aldıkları düşünülen birçok kesimden daha zengin oldukları da başka bir gerçektir. Anket çalışmamızda başka bir bölgeye taşınmak konusunda istekli olmadıkları da saptanmıştır. Başka bir bölgeye gitmek isteyenlerin oranı %10 düzeyindedir. Bunların da çoğunluğu sağlık nedenlerini öne sürerek emekli olduklarında doğdukları kentlere geri dönmek istediklerini belirtmektedirler.

Bu bölgede işgücünün çoğunlukla herhangi bir güvence sistemine bağlı olmadığı ortaya çıkmıştır. Güvence kurumlarına bağlanmayı, iş edinmede bir zorluk olarak görenler mal edinmeyi daha güvenli bulmaktadır. Bu anlamda kayıt dışı ekonomik aktiviteleri yeğleyen ve minimum vergi dahi vermeyen "ötekiler" ile karşı karşıya kalmak devlet için kaçınılmazdır.

Sonuç

Tarihî merkezler, doğası itibariyle günümüz ticaret işlevinin mekânsal taleplerine cevap üretebilecek fiziksel niteliklerde olamaz. Ancak kentin tüm tarihinin canlı veya cansız tanıklarının, çağımızın yeni düzeninin taleplerine uygun olabilmek için yok edilmesi ne denli yanlış bir uygulama ise, bunun gerekçeleri de o denli gerçek dışıdır.

Bu noktada, ticaret alanlarında, ister istemez karar vericilerin, kendi yarattıkları neden-sonuç ilişkisi içinde ürettikleri çözümlerin sağlığına ve darlığına düşülmektedir. Tarihî merkezdeki yapıları cephelerini koruyarak planlarında ve katlarında yapılan değişikliklerle dış mekân düzenlemeleri sonucunda yaratılan tiyatro dekorlarını, tarihsel mekânların korunması olarak kabul etmek, kendi kendini kandırmaktan başka bir şey değildir. Çünkü bu alanlara kimlik kazandıran nüfusu kategorize ederek yok sayan yenileme ve koruma çalışmaları, bu mekânların fiziksel, sosyal, kültürel ve tarihsel niteliklerini yok eden basit bir soylulaşma çabasından öteye gidememektedir.

Ayrıca çöküntü alanlarında barınanların bu alanları zorunlu bir barınak olarak görmedikleri ve bu alanlardaki özellikle marjinal rantlardan sonuna kadar faydalandıkları çoğunlukla saptanamamaktadır. Pek çoğu kentin daha prestijli alanlarında mülklere sahipken buralara kaymakta, bunları kiraya vererek gelir elde etmeyi yeğlemektedir. Birçoğunun ise geldikleri yörelerdeki merkez kentlerde mülklerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Kentsel rantlar artan ekonomik krizler için en önemli acil çıkış kapıları durumundadır. Bu rantların bilinçli bir şekilde kentin sosyal grupları arasında dağıtılması ve dolayısıyla paylaşılması, geçmiş yakın tarihimizin olduğu gibi günümüzün de en geçerli politikası durumundadır. Kentleşme politikalarının olmadığını söylediğimiz ülkemizde belki de en yoğun kullanımda olan kentleşme politikası budur. Ancak kentleşmenin mağduru rolündeki “ötekiler”in gerçek yüzleri ve nitelikleriyle kentsel yaşama katılmalarının sağlanması gerekmektedir.

Geçmişte kent çepelerindeki kamu mülkiyetindeki alanlar sanayileşebilmemiz için feda edilmiştir, ancak bu kez kentin tarihî merkezi ve onun yakın çevresi de küreselleşebilmemiz için feda edilmemelidir.

Notlar:

1. *Taksim-Galatasaray Lisesi Arası Koruma İmar Planı Öğrenci Çalışması*, Doç. Dr. Yüksel Dinçer ve Dr. Hülya Yakar yönetiminde, 1998-1999 öğretim yılında, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Proje 7 dersi kapsamında, Asiye Sezgin, Hülya Yıldırım, Didem Aksoy ve Timuçin Kurt tarafından yapılmıştır. Çalışma basıma hazırlanmaktadır.
2. Ümraniye çalışması, Prof. Dr. Zekai Görgülü, Doç. Dr. Yüksel Dinçer, Öğr. Gör. İlknur Karakaş, Ar. Gör. Sırma Turgut, Ar. Gör. Elif Örnek, Ar. Gör. Şengül Sur ve Ar. Gör. Senay Hökelek tarafından yürütülen, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Proje 4 ve Proje 5 dersi kapsamında 23 kişilik bir öğrenci grubuyla yapılmıştır. Analitik çalışmalar tamamlanmış, derlenmiş ve Ümraniye Belediyesi tarafından basılmıştır; *Ümraniye İlçesi'nde Üç Mahallenin Anatomisi, K.Karabekir-İnkılap-Hekimbaşı*, Ümraniye Belediyesi, İstanbul, 2002.
3. Bu nedenler arasında 1942 varlık vergisi uygulamaları, II. Dünya Savaşı, 1949'da İsrail Devletinin kuruluşu gibi kent dışı etmenlerle, bu dönemlerde Şişli, Osmanbey, Teşvikiye gibi yeni konut alanlarının gelişmesi gibi nedenler ilk sayılabilir.
4. Bu nedenlerden en çok karşılaşılmalı hanımların, beyleri olmadan, sorulan sorulara yanıt vermek istememeleridir.

Kaynakça:

- Ersoy, M. (1984), “Çevre Toplumsal Formasyonlarda Ulusal Ekonomiler ve Kentsel Sanayi Sektörünün Yapısına İlişkin Modeller”, Keskinok, Ç. H. - Ersoy, M., (ed.), *Üretim Tarzlarının Eklemlenmesi Üzerine*, Birey Toplum, Ankara, s:2.
- Guglielmo, R. (1996), *Les Grandes Métropoles du Monde*, Armand Colin, Paris, s. 55.
- Stravenhagen, R. (1969), “Seven Erroneous Theses About Latin America”, Horowitz, I. L., Castro, J., Gerassi, J., (eds.), *Latin American Radicalism*, New York: Vintage, s:102-103, (içinde), Ersoy, M. (1984), “Çevre Toplumsal Formasyonlarda Ulusal Ekonomiler ve Kentsel Sanayi Sektörünün Yapısına İlişkin Modeller”, Keskinok, Ç.H. - Ersoy, M., (ed.), *Üretim Tarzlarının Eklemlenmesi Üzerine*, Birey Toplum, Ankara, s:2.

Kuledibi, İstanbul.

Bir Kurultaydan Bir Başka Kurultaya: Uluslararası Gelişmeler ve Mimarın Formasyonu

Arif Şentek

TMMOB'nin düzenlediği 2. Mühendislik ve Mimarlık Kurultayı, 5-6 Nisan 2003 günleri Ankara'da yapıldı. Geçen üç yıl içinde 17 il merkezinde gerçekleştirilen “Yerel Kurultaylar”da önerilen ve kabul edilen karar taslakları Ankara'da tartışıldı ve oylandı. Yerel kurultaylar, isteyen, ilgi duyan üyelerin katılımıyla yapılmıştı. Bu yerel kurultaylara katılanlar da doğrudan ana kurultayın delegesi oldular. Kurultay sürecine TMMOB ve Odalar çevresinden en aktif unsurların katıldığı dikkate alınır, dile getirilen görüşler, oylama sonucunda karar haline gelsin veya gelmesin, ilgi alanımızda ülkemizdeki fikri birikimi yansıtmaktadır ve izlenecek politikaları etkileyecektir. Bu bakımdan, TMMOB Mühendislik ve Mimarlık Kurultayının birikimlerini, bu yılın Aralık ayında yapacağımız 2. Mimarlık ve Eğitim Kurultayı'nın hazırlık çalışmaları içinde değerlendirmekte yarar görüyoruz.

Kurultay kararlarında uluslararası gelişmeler

Bilindiği gibi Mimarlık ve Eğitim Kurultayı'nın ana konularından biri, uluslararası gelişmelerin ışığında mesleğin konumunda, mimarın formasyonundaki değişiklikler. Biraz kalıplaşmaya başlasa da, “AB - GATS Sürecinde...” örneğinin “...Mimarın Formasyonu” diye bir konu başlığı da çıkarabiliyoruz. TMMOB Mühendislik ve Mimarlık Kurultayı'nda özellikle “Mesleki Yetkinlik - Mesleki Yetkinlik” bölümündeki tartışma ve kararlarda, uluslararası gelişmelere ilişkin değerlendirmeler, örneğin şöyle görüşler yer alıyordu:

“TMMOB veya Odaları; gerek Dünya Ticaret Örgütü gerekse Avrupa Birliği (Gümrük Birliği) kanallarından gelen teknik ve mesleki mevzuat uyarınca mühendislik/mimarlık meslek alanlarının düzenlenmesine dönük uyumlaştırma (emperyalist/kapitalist ilişkilere tümüyle bağlanmak anlamında) çalışmalarına karşı durur, bu yönde izlenen politika ve uygulamalarla mücadele eder.”

İstanbul Yerel Kurultayı'nda önerilen, ancak

ana kurultayda oyçokluğuyla reddedilen bir karar taslağında yer alan şu görüşleri de özetleyerek aktarmak isteriz:

“...Küreselleşme politikaları, çok uluslu şirketlerin dünya çapında sınırsız ve engelsiz yayılmasının adımları durumundadır. Bu şekilde mevcut üretim ilişkilerinin, yeniden üretimi sağlanmaya çalışılmaktadır. ‘Toplam kalite yönetimi’, ‘verimlilik’, ‘kalite çemberleri’ vs. kapitalizmin var olma koşullarının sanayi ve hizmet üretimi alanlarındaki kavramsal ifadeleridir. Sözü edilen çabalar, Türkiye açısından, AB ile entegrasyon politikalarıyla kendini göstermektedir.

“Bu politikalar, ...uyumlulaştırma sürecinde ...TMMOB'ye de rol biçmektedir ...TMMOB, ...belge veren ve uyumluluk düzenlemelerini yapan bir akreditasyon kuruluşu haline indirgenmek istenmektedir. ...TMMOB'nin bağımlılığı artırılmaya ...toplumsal sorunlara uzak duran ve ilgisiz bir meslek örgütü haline getirilmeye çalışılmaktadır... Bu anlayış TMMOB içinde de kendisine yandaş bulmuştur.

“...Mühendislik - mimarlık eğitiminin... ve hizmetlerinin kapitalist ilişkilerin devamı adına ‘uyumlulaştırılması’, TMMOB tarafından reddedilmelidir.”

Kalite, verimlilik ve mühendislik

Doğrusu, “verimlilik” ve “kalite” gibi temel kavramları sadece kapitalizme özgü görerek reddeden bir mühendisin siyasal tavrını anlamak mümkün de, mesleki formasyonunu anlamak o kadar kolay değil bana göre. Hangi siyasal rejimde olursa olsun “verimlilik” ve “kalite”yi öngörmeyen bir “üretim” düşünülebilir mi? Bir dönemin sosyalist ülkelerinde “emek kahramanları”nın fotoğrafları, “proletarya diktatörlüğü” konusunda parlak söylevler verdikleri için mi duvarlara asılmıştı? Herhalde bu arkadaşlarımızı daha iyi anlayabilmek için bir başka ortamda geniş kapsamlı görüşmemiz gerekiyor.

Yukarıda sözünü ettiğimiz karar önerisi, kurultayda kabul edilmedi ama, önerinin devamı

olan “AB gibi emperyalist birliklerin dayattığı küreselleşme politikalarının karşısında durulmalıdır. TMMOB’nin bu ‘akıntıya kapılmayıp’ AB ile bütünleşmeci anlayışları teşhir etmesi gerekir.” görüşü kurultaydan oy çokluğuyla geçti. Bilemiyorum, şimdi bizim Avrupa Mimarlar Konseyi’yle ilişkimizi veya öğretim üyesi meslektaşlarımızın katıldığı Avrupa Mimarlık Eğitimi Birliği çalışmalarını da “akıntıya kapılmak” olarak “teşhir” ederler mi? Türkiye’de yargı yolları tükenen hemen herkesin başvurmayı düşündüğü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de bu kapsamda bir “bütünleşmeci anlayış” mıdır?

Kurultayın genel siyasal değerlendirilmesi bu yazının sınırlarını aşar, ama bu değerlendirmenin de mutlaka yapılması gerekir. Çünkü önemli bir süreçte, belki bir yol ayrımında gelişmelerin, olguların nasıl görüldüğü, yorumlandığı ve neler önerildiği netleştirilmelidir.

Kurultay kararlarında eğitim

Kurultayda eğitime ve “meslek içi eğitim”e ilişkin görüş ve öneriler “Mesleki Yeterlilik-Mesleki Yetkinlik” bölümünde ele alınan karar taslaklarında yer alıyordu. Kabul edilen kararlardan bu konularda özetle şu görüşleri aktarabiliriz:

“...Üniversitelerimiz, ülkemizin çıkar ve beklentilerine uygun, demokratik, özerk ve bilimsel eğitim kurumları olarak her alanda yeniden yapılandırılmalıdır.”

“Mühendis ve mimarlar, ...meslek içi eğitimi sürekli, etkin ve katılımcı bir anlayışla yaşama geçirmeye karardır.”

“TMMOB ve Odalar, ...eğitim düzeninin ...daha eşitsiz, adaletsiz hale geldiğini, ...meslektaşın... bilgi ve donanım açısından yetersiz kalabildiğini, bu nedenle yanlış uygulamalara yol açabileceğini tespit eder. Meslektaş bu konumdan kurtarmak için gerekli her türlü yasal, idari kurumları harekete geçirir. Mesleki eğitsel girişimleri düzenler, meslektaşta destek olur...”

“...Bilim ve teknolojinin günümüzdeki ilerleme hızı göz önünde tutularak ...Odalar tarafından meslek içi eğitim verilmeli, ancak bu...eğitim sürecinin, lisans eğitimini ikame edeceği düşünülmemelidir.”

Kararlar, yukarıda belirtilen genellikte kalsa da, dünyadaki gelişmeler karşısında meslekte ve eğitimde yeni yaklaşımlara ve uygulamalara duyulan ihtiyaçların ifadesi olarak değerlendirilmelidir. Kuşkusuz bu ihtiyaçları karşılayacak eylemlilik, ayrı bir ustalık işi. Öte yandan her şeyin çok hızla geliştiği bir ortamda geçen üç yıllık bir

hazırlık sürecinde üretilebilenlerin bu genellikte kalmasının üzerinde ayrıca düşünmek gerekiyor.

Ticaret ve siyaset

1980 sonrasında hızlanan uluslararası “liberalleşme” süreci içinde, dünyada “ticaret”in önündeki “kısıtlayıcı” engellerin kaldırılmasını amaçlayan bir gelişme yaşanıyor. Bu, temel siyasi çözümlenelerde yeni bir şey değil, sosyalist ülkelerin dengelemesinden kurtulan tek kutuplu - çok uluslu kapitalizmin bugünkü aşaması. Nihai hedef, bütün dünyanın topluca, riskleri en aza indirilmiş tek bir pazar haline gelmesidir. Kuşkusuz bu gelişme her yönden güçlü olanın, uluslararası düzeyde iktidarı elinde tutanların ağırlığını taşıyacaktır.

Sorunun bir iktidar sorunu olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Belki de TMMOB 2. Mühendislik ve Mimarlık Kurultayı’nda yeterince vurgulanmayan bir nokta bu “iktidar” gerçeğiydi. Belki bugüne kadar fazlasıyla söylenmiş olduğundan, belki de iktidarların da çaresiz olduğuna inanmaya başlayan bir karamsarlıktan dolayı, ülkeyi yönetme görevine talip olmuş iktidarlardan fazla bir şey beklenmiyor. Ancak, Türkiye’yi yöneten iktidarları aradan çıkararak, örneğin TMMOB’yi “yedi düvele kafa tutan” bir mücadele örgütü haline de getirebilmemiz mümkün değil.

Böyle bir hedef kayması, bizim iktidarlar için de son derece rahatlatıcı olmalı. Oysa, ulusal hükümetlerin rızası olmadan, diyelim ki mimarlık-mühendislik hizmetleri için, DTÖ’nün (Dünya Ticaret Örgütü) veya AB’nin doğrudan bir şeyler dayatması mümkün değil.

Mimarlığın ticareti ve yeni düzenlemeler

Başlangıçta “sermaye dolaşımına” ve “mal ticareti”ne önem veren “liberalleşme”, giderek “hizmet ticaretini” de içerdi. Belki biz telaffuz etmeye pek alışık değiliz ama, mimarlık da bir hizmet konusu ve bir ticaret alanı olarak görülüyor. Dolayısıyla, hizmetlerde ticaretin dünya ölçeğinde “serbestleşmesi” amacıyla yürürlüğe giren GATS (Genel Hizmet Ticareti Anlaşması), mimarlık hizmetlerini de kapsıyor. Bu anlaşma kapsamında DTÖ’de sürdürülen müzakerelere Türkiye adına katılan hükümet yetkilileri, mimarlık hizmetlerinde dışarıdan gelecekleri “geçici Oda üyeliği” dışında bütün alanları açma taahhüdünü vermişler ve bu taahhüden dönülemiyor. Ancak, ayrıntılandırmada yapılabilecekler var. Halen DTÖ’de müzakere süreci de-

vam ediyor. Ülkemizde başlangıçta ilgili taraflardan, örneğin TMMOB ve Odalardan kopuk olarak özellikle Hazine Müsteşarlığı tarafından yürütülen müzakereleri, son iki yıldır Bayındırlık Bakanlığı'nın da çabalarıyla izleyebiliyoruz.

GATS ve AB'de ticaretin, bu arada hizmet ticaretinin serbestleştirilmesine yönelik müzakere süreci uzunca bir süre alıyor ve ülkelerin bu doğrultuda ulusal düzenlemeler yapması bu müzakerelere bağlı. Ülkemizde alıştığımızın tersine, her şey bir kararname veya ansızın bir gece yarısı parlamentodan geçirilen bir yasayla bitirilmiyor.

“Serbestleşme”nin, bugüne kadar geçerli olan kısıtlayıcı kuralların kaldırılması, yani bir “deregülasyon” yönü var. Bu süreçte, genellikle kamu yararına öncelik veren, sosyal devleti öngören, bir bölümü esasen zaman içinde işleme hale gelmiş kuralların “liberalleştirilmesi” hedeflenmektedir. Ama bununla birlikte bir “regülasyon” süreci de işliyor. Genel politikalara uygun yeni kurallar, bazen eskisinden daha ayrıntılı yeni düzenlemeler getiriliyor. AB'de veya GATS kapsamında DTÖ'de serbest meslek hizmetlerine ilişkin getirilmek istenilen yeni düzenlemeler bu açıdan dikkatle izlenmelidir.

DTÖ'de son kez, mali müşavirler-muhasebeciler için geliştirilen ve aralarında mimarların da olduğu diğer serbest meslekler için örnek taslak olarak uygunluğu tartışılmakta olan “disiplinler” bu konuda önemli bir belgedir. Örneğin bu taslak belgede, mesleğe giriş için yeterlik sınavı, staj zorunluluğu vb. konularda meslek örgütlerini yetkilendiren ulusal düzenlemeler öngörülmektedir. Bunlar bizim meslek topluluğumuzun yabancı olduğu konular değildir. Bu doğrultuda alınmış genel kurul kararlarımız da bulunmaktadır. Sanırız yapılması gereken, GATS veya AB sürecinin gündeme getirdiği böylesi düzenlemelere toptan karşı çıkmak değil, bunların içeriğini kamu ve meslek yararına oluşturmakdır.

Ne konumdayız?

Uluslararası ölçekte meslek alanındaki yeni düzenlemelere ilişkin süreç, genellikle son Mühendislik ve Mimarlık Kurultayı'ndaki tanımlamayla “mesleki yeterlilik-mesleki yetkinlik” alanında yoğunlaşıyor. Dolayısıyla sürecin “mesleki formasyon”la doğrudan bağlantısı var. Bu gelişmeler içinde konumumuzu belirlerken şu üç soruyu sormakta yarar var:

- Dünyadaki gelişme sürecini sağlıklı bir biçimde izleyebiliyor muyuz? Örneğin mimarlık hizmetleri özelinde durum nedir? Genel gözden kaçırmadan kendi özelimizi izleyebiliyor muyuz?

çimde izleyebiliyor muyuz? Örneğin mimarlık hizmetleri özelinde durum nedir? Genel gözden kaçırmadan kendi özelimizi izleyebiliyor muyuz?

- Meslek topluluğu ve meslek örgütü olarak bu konularda yeterince hazırlıklı mıyız? Artık genel söylemlerin yetersiz kaldığı bir aşamadayız. Ayrıntıda uygulamaya yönelik somut belirlemeleri yapabiliyor muyuz?

- Üçüncüsü, yeterince aktif olabiliyor muyuz? Gelişmelerin çok hızlandığı bir ortamdayız. Yeterince aktif olamadığımız durumlarda bir başkasının, üstelik bizim adımıza hareket etmesi mümkün.

2. Mühendislik ve Mimarlık Kurultayı'na, yukarıda sıraladığımız üç açıdan baktığımızda olumlu bir tablo çıkarabildiğimizi söylemek biraz güç. Daha çok “yerel” koşullardan kaynaklanan “yetkinlik” önerileri veya ilkesel olarak çok doğru olan, ama genel düzeyde kalan bir “ulusal bağımsızlık” söylemiyle yetinebilir miyiz? Örneğin kurultayda kabul edilen bir karar metninde şöyle denilmektedir:

“TMMOB ve Odaları, ‘ulusal egemenlik ve bağımsızlık’, ‘ulusal kalkınma’, ‘aydınlanma’ ve ‘emek’ ekseninde meslek alanlarını düzenler. Meslek alanlarının düzenlenmesinde kamu / toplum yararını gözetir.”

Yukarıda aktardığımız satırlar, günümüz koşullarında meslek alanlarını düzenleyerek gerçek anlamda ulusal bir direniş gösterebilmek, en azından kamusal alandaki mevcut kazanımlarımızı koruyabilmek için yeterli olabilir mi? Genel kavramlara içerik kazandırılması, genel doğruların tanımlanabilir, izlenebilir ölçütlere bağlanması, bu doğrultuda işlerliği olan mekanizmalar kurulmasında daha fazla gecikmemek gerekiyor.

Mimarlıkta birikimler ve mesleki formasyon

Mimarlar olarak bu gelişmeler içinde daha birikimli olduğumuzu görüyoruz. Özellikle UIA'nın (Uluslararası Mimarlar Birliği) son on yıldır mesleğin uygulanması alanında sürdürdüğü ve son yıllarda mimarlık eğitimi konularında yoğunlaşan çalışmalar, önemli bir birikim getiriyor. UNESCO-UIA Mimarlık Eğitim Şartı'yla başlayan, Mesleği Uygulama Mutabakat Politikaları ve Kılavuz Metinleri'yle sürdürülen, son kez de geçtiğimiz yıl Berlin Genel Kurulunda kabul edilen UIA ve Mimarlık Eğitimi / Görüşler Tavsiyeler ve UNESCO-UIA Mimarlık Eğitimi Onay Sistemi belgeleri ile geliştirilen çalış-

malar zengin bir kaynak oluşturuyor. Bu belgelerin dışında her ülkede ve uluslararası düzeyde sürdürülen uygulamalara yönelik çalışmalar da yararlı deneyimlerdir.

“Mesleki formasyon”, dolayısıyla mimarlık eğitimi alanında ülkemizdeki birikimler de iyimser bir tablo ortaya koyuyor. İki yıl önce düzenlediğimiz Mimarlık ve Eğitim Kurultayı ile daha önce 1995 yılında İTÜ’de “Mimarlık ve Eğitimi/Forum 1: Nasıl Bir Gelecek” başlığı altında düzenlenen etkinlikte sunulan ve bir kitapta derlenen görüşler, çok yararlı kaynaklar. Yeter ki böylesi kaynaklardan yararlanma becerisini gösterebileyim.

Yurtdışından da katılımı gerçekleştirilen bu forumun özellikle “Mimarlık Eğitiminin Tarihsel Gelişimi” bölümünde yer alan EAAE Başkanı Hentie Louw’un “Değişen Dünyada Mimarlık Eğitimi” ve Yıldız Sey’in “Mimarlık Eğitimi”nde Uluslararası Ortak Çerçeve” başlıklı sunuşları bugün için de tazeliğini koruyor. Umarım bu yıl yapacağımız 2. Mimarlık ve Eğitim Kurultayı’nda, bir önceki kurultayın birikimleriyle birlikte İTÜ Forumunu da bir kaynak olarak değerlendirebiliriz.

“Mimarlığın Amentüsü”

Günümüz koşullarında mimarlıkta “mesleki formasyon”u belirlemeyi amaçlayan ayrıntılı tanımlar vardır. Bunları bir kez daha gözden geçirmek, bu konuların nasıl ele alınabileceğini göstermesi açısından yararlı olacaktır. Bu konuda en temel metin AB 1985 Mimarlar Direktifi’nin üçüncü maddesi. Yanılmıyorsam Türkçesini ilk kez Yıldız Sey, 1995 İTÜ Forumunda aktarmış. Ben de bu direktifi *Mimarlık* dergisinin 1996 Mart sayısında tanıtmıştım. *UNESCO-UIA Mimarlık Eğitimi Şartı*’nda da yer alan ve çoğu güncel belgeye aktarılan “mimarlığın amentüsü” diyebileceğimiz bu tanımda, bir mimarda aranacak formasyon aşağıdaki 11 madde toplanmış:

1. Estetik ve teknik gereklerin her ikisini de sağlayan mimari tasarımlar yaratabilme yeteneği
2. Mimarlık ve ilgili diğer sanat, teknoloji ve beşeri bilimlerin tarihi ve teorileri konusunda yeterli bilgi
3. Mimari tasarımın kalitesine etkisi düzeyinde, üzerinde bir etki olarak güzel sanatlar konusunda bilgi
4. Kentsel tasarım, planlama ve planlama sürecinin gerektirdiği beceriler konusunda yeterli bilgi

5. İnsanlarla yapılar ve yapılarla çevreleri arasındaki ilişkileri, yapıları ve yapılar arasındaki mekânları, insan gereksinimleri ve ölçekleri ile ilişkilendirme gereğinin kavranması

6. Mimarlık mesleğinin ve mimarın toplum içindeki rolünün, özellikle toplumsal etkenleri göz önüne alan ön hazırlık çalışmaları açısından kavranması

7. Tasarım projeleri için ön çalışma hazırlama ve araştırma yöntemlerinin kavranması

8. Bina tasarımıyla ilgili inşaat, strüktürel tasarım ve mühendislik sorunlarının kavranması

9. Binaları iklim koşullarına karşı koruma ve dahili konfor koşullarını sağlayacak bina fonksiyonları, yapı fiziği sorunları ile teknolojileri üzerine yeterli bilgi

10. Bina kullanıcılarının gereksinimlerini yapı-imar yönetmelikleri ve maliyet etkenleri tarafından belirlenen sınırlamalar içerisinde karşılanabilecek gerekli tasarım becerileri

11. Tasarım kavramlarını yapılarla dönüştürme ve planları genel planlamalarla bütünleştirme için gerekli olan üretim, örgütlenme, yasal düzenlemeler ve işlemler konusunda yeterli bilgi.

Geçtiğimiz yıl UIA Genel Kurulunda kabul edilen *UNESCO-UIA Mimarlık Eğitimi Onay Sistemi* belgesinde ise yukarıdaki tanıma, “göz önüne alınması gereken özel noktalar” olarak eklenen beş maddeyle, özetle “mimari miras sorumluluklarının da farkında olma... çevresel koruma ve iyileştirme yöntemleri üzerine yeterli bilgi... inşaat yöntemleri ve yapı teknikleri konusunda yaratıcı bir yeteneğin geliştirilmesi... proje yönetimi ve maliyet kontrolü üzerine yeterli bilgi... araştırma teknikleri konusunda eğitim” koşulları getirilmiş.

Gerekli yetenek, bilgi ve beceriler

UNESCO-UIA Mimarlık Eğitimi Onay Sistemi belgesinde, yukarıdakilere ek olarak, mimarlık öğrencilerinin istenilen yeterliliğe sahip mimarlar olabilmeleri için ayrıntıyla tanımlanan bir dizi tasarım yeteneği, bilgi ve becerileri kazanmak durumunda oldukları belirtiliyor. Bunları da özetleyerek aktarmaya çalışalım:

“...Hayal gücü, yaratıcı düşünce, yenilikçilik ve tasarım ekibinin önderliğini bir araya getirme yeteneği... Bilgi toplama, sorun tanımlama, analiz ve eleştirel değerlendirme, eylem stratejileri formüle etme yeteneği...”

“...Tarihî ve kültürel önceliklerin bilgisiyyle davranma yeteneği... mimari miras konularını

anlama ...Mimarlıkla diğer yaratıcı disiplinler arasındaki bağların farkında olma.”

“...Toplumsal bağlamı, ergonomi ve mekânsal gerekleri, eşit haklar ve ulaşılabilirlik konularını anlama... İlgili yasa, yönetmelik ve standartların farkında olma... mimarlıkla ilişkili olduğu ölçüde etik, felsefe ve siyaset konularının farkında olma.”

“...Doğal sistemler ve yapı çevreye ilişkin bilgiler... Koruma ve atık yönetimi... malzemelerin geri dönüşümü, ekolojik sürdürülebilirlik... konularını anlama... Doğal afet risklerini göz önüne alan bir doğal sistemler yönetiminin farkında olma.”

“...Strüktür, malzeme ve inşaata ilişkin teknik bilgi... yenilikçi tekniklerle çalışma yeteneği... Tasarımın gerçekleştirilmesinde teknik dokümantasyon ve şartnamelerin rolünün ve inşaat maliyet planlaması ve kontrolünün farkında olma.”

“...İnşaat endüstrisi ...gayrimenkul yatırımları ve tesis işletmeciliği faaliyetlerinin farkında olma... Mimarların... potansiyel rollerinin farkında olma... İş yönetim ilkelerinin uygulamasını anlama... mesleki etik ve davranış ilkelerini anlama.”

“...Sözlü, sayısal, yazılı anlatımlar, çizim, maket, ortak çalışma ve geliştirme yoluyla davranabilme ve düşünceyi iletebilme yeteneği... Performans ölçümlemeleri, ...değerlendirme sistemlerini anlama.”

Yukarıda sıralanan formasyon ölçütlerine, *UIA Mesleği Uygulama Mutabakat Belgeleri*'nden de eklemeler yapmak mümkün. Özellikle, okuldan mezun olduktan sonra en az iki yıllık bir staj dönemi gerekli gören “Meslek Deneyim / Yetiştirme / Staj” konusundaki mutabakat metni kılavuzunda verilen ayrıntılı programı da formasyon tanımlarına ekleyebiliriz. Belgede, staj dönemi sonunda

mesleğe girebilmek için adayların, “mimarlık meslek pratiği, proje yönetimi, ön araştırma ve arazi analizleri, ön proje, kesin proje hazırlanması ve proje dokümantasyonu, inşaat dokümantasyonu, sözleşme yönetimi” konularında ayrıntılı olarak tanımlanmış bilgi ve/veya becerileri edinmiş olduklarını kanıtlamaları veya kanıtlayabilecek durumda olmaları öngörülmüyor.

2. Mimarlık ve Eğitim Kurultayı'na giderken

Yukarıdaki alıntılar, uluslararası düzeyde, özellikle mimarlık alanında geliştirilen ve “AB-GATS süreci”yle de bağlantısı olan belgelerin, önerilerin niteliği hakkında sanırım yeterli bilgiyi veriyor. 2. Mühendislik ve Mimarlık Kurultayı'nda bu tür “etkilenmeler”den sakınmamızı söyleyenlere sormak gerekir; bunların hangisi, uyulmasında ulusal açıdan sakıncaları olabilecek ölçütler? Önemli olan bu tür kriter veya düzenleme önerilerinin içeriklerinin rasyonel bir şekilde doldurulmasıdır; bunu biz yapmazsak birileri yapacaktır.

Bu yıl Aralık ayında düzenleyeceğimiz 2. Mimarlık ve Eğitim Kurultayı'na, belirli konularda gerçekleştirilen yuvarlak masa toplantıları, paneller gibi ön etkinliklerle yaygınlaştırılmış bir süreçle hazırlanılıyor. Bu süreci ve mevcut birikimleri iyi değerlendirmemiz, genel söylemlerin ötesinde uygulamaya yönelik politikaları geliştirmemiz, bunların üzerinde mutabakatlar sağlamamız, söylenenlere işlerlik kazandırma-ımız gerekiyor. Böyle bir çalışma sürecinde, uluslararası gelişmeleri peşinen ve toptan reddederek kurtulacağımız “düşmanlıklar” olarak görmenin bir yararı yok. Meslek alanımızda geliştirilmiş uluslararası birikimlere, uluslararası meslek dayanışmasını ve örgütlülüğümüzü harekete geçirerek, genel politikalarımıza uygun işlerlik kazandırmanın yollarını bulmamız gerekiyor.

2. Mimarlık ve Eğitim Kurultayı, 10-11-12 Aralık 2003 tarihlerinde İstanbul Mimar Sinan Üniversitesi Oditoryumu'nda yapılacak.

Özürülülerin Ergonomik Boyutları

Mete Ünügür

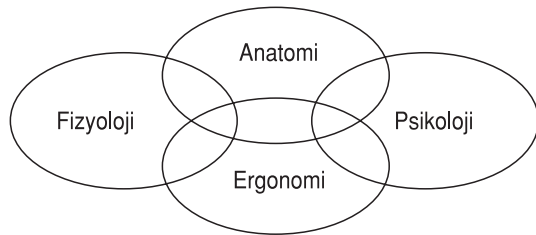
Günümüzde yaşam çevrelerinin kalitesi ve ya başka bir deyişle insanla çevresi arasındaki uyum sorunu, güncel bir önem kazanırken; özürülüler için daha da farklı bir anlam taşımaktadır. Zira bu insanların, özürülü olmanın doğal sonucu olarak yaşama şekilleri kısıtlanmakta ve karşı karşıya kaldıkları sorunlar da artmaktadır. Bu nedenle ayrıcalık arz eden “Özürülülerin Ergonomik Boyutları” irdelenmeye değer bir konu başlığı olarak belirlemektedir.

Özürülülük tanımı Dünya Sağlık Teşkilatı WHO'ye göre, “fizyolojik, psikolojik veya anatomik yapı ve fonksiyonların normal olmaması ya da eksik olması” olarak betimlenmektedir. (United Nations, 1983)

Özürülü insanların işlevsel performans yetersizlikleri değişik problemler doğurmakta; onların yaşam kalitelerini düşürmekte; çeşitli psikolojik ve sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle yaşam çevrelerinin düzenlenmesinde bu insanların da limit ve kapasitelerinin dikkate alınması gerekmektedir.

Ergonomi

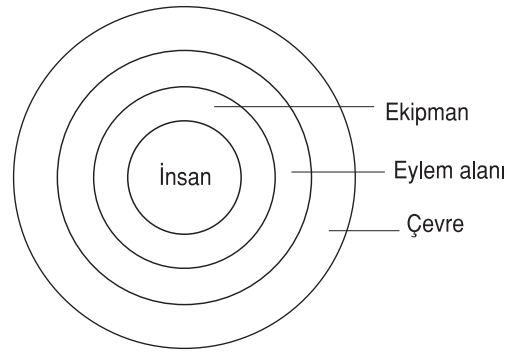
Öte yandan ergonomi, “insan, ekipman, eylem alanı ve çevresi arasındaki ilişkileri inceleyen ve bunlardan ortaya çıkan sorunlara anatomi, fizyoloji ve psikoloji bilimlerinin bilgi stoku ile çözüm arayan bir bilim dalı” olarak tanımlanmaktadır. (Singleton, 1967)

Ergonomi Bilim Dalının Kapsamı

İnsan-çevre etkileşim sistemi bağlamında, ergonomik sektörel sistem açılımı ise, içten dış doğru; insan (karakteristikleri ve boyutları),

ekipman (özellikleri ve boyutları), eylem alanı (donatı düzeni, strüktürler) ve çevre (fiziksel, psikolojik, sosyal) şeklinde oluşmaktadır.

Ergonomi Bilim Alanının Sektörel Açılımı

Bu sektörel açılım daha ayrıntılı olarak irdelendiğinde ana öğeler bir tablo halinde aşağıda verildiği gibi belirmektedir:

A. İnsan

I. Karakteristikler

- Yaş
- Seks
- Kültür Grubu
- Meslek Grubu
- Eğitim Düzeyi vb.

II. Eylemler

- Ana Eylemler
- Alt Eylemler
- Operasyon Modu
- Eylem Organizasyonu

III. Boyutlar

- Antropometrik: - Statik
- Dinamik
- Duyusal: - Görme, İşitme, Dokunma, Koku Alma, Tat Alma
- Algısal: Zihinsel - Reaksiyon Süresi

B. Ekipman

- Ekipman Cinsi
- Ekipman Sayısı
- Ekipman Büyüklüğü

C. Eylem Alanı

- Ekipman Düzeni
- Ekipman Ekleri
- Strüktürler

D. Çevre

- Fiziksel: Boyutsal, Görsel, İşitsel, Termal
- Psikolojik: Mahremiyet, Stres, Can Sıkıntısı
- Sosyolojik: Egemenlik Alanı, Kişisel Alan (Shackel, 1966)

Görüldüğü gibi ergonomi bilim dalı yalnız araç-gereç, makine ve materyal gibi unsurlarla insan arasındaki uyumu sağlamayı amaçlamamakta; insanla yaşam çevresi arasındaki uyumu da hedeflemektedir. (Murrell, 1979) Bu bağlamda; ergonomi içerdiği tüm sistemleri insanların psikofizyolojik ve sosyokültürel tüm limit ve kapasiteleriyle uzlaştırmayı amaçlayan uygulamalı bir bilimdir. (Toka, 1978)

Özürülülerin ergonomik boyutları

Özürülülerin yaşam çevrelerinin düzenlenmesinde ergonomik yaklaşım, bu insanların belirli limit ve kapasiteleri üzerinde odaklanmaktadır. Bu limit ve kapasiteler özürülülük durumuna göre farklılıklar göstermektedir. WHO Dünya Sağlık Teşkilatı bu sınırlılıkları; Hareket Etme, Görme, İşitme, Konuşma, Öğrenme, Davranma bozuklukları olarak gruplamaktadır. (UN, 1963)

Blohmke (1965), bu sınıflandırmadan farklı olarak yaşlılık nedeniyle fiziksel yetersizliği olanları da “özürülü” tanımının içine almaktadır.

Özürülüler, çoğunlukla eklem romatizması, parkinson, felç, doku sertleşmesi, körlük gibi rahatsızlıkları olanlar oluşturmaktadır. Ülkemizde 1985 yılı istatistik verilerine göre nüfu-

sun %1,4'ünün özürülü olduğu saptanmıştır. (DİE, 1989) Ancak bu oranın daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir.

Örneğin; Amerika'da özürülü nüfus %12'lik bir oran oluşturmaktadır. (Hunt, 1980)

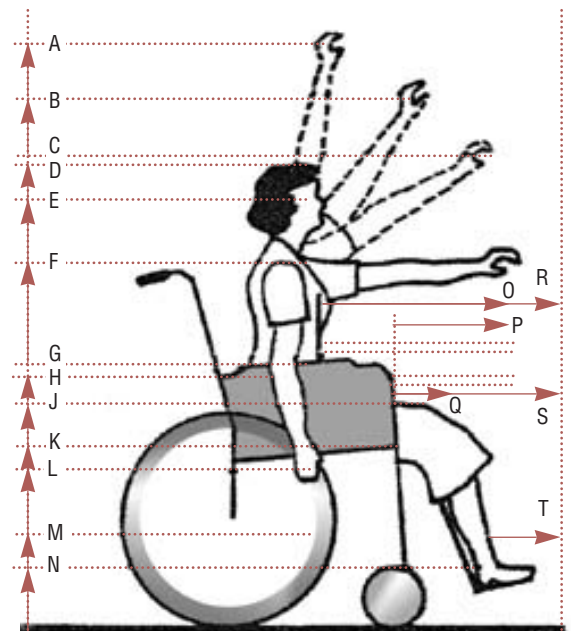
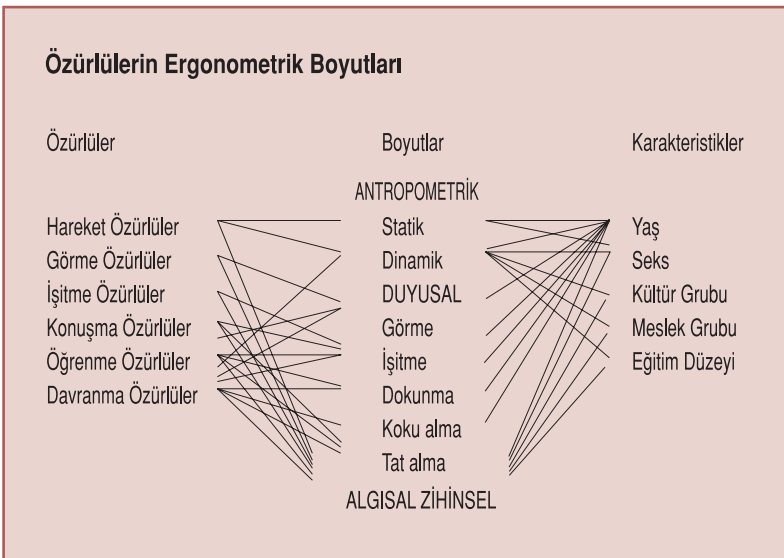
Bu oran resmî kayıtlarda ülkemizde çok yüksek olmamasına karşın, özürülülerin üretici duruma getirilmesi ve kendi kendilerine yeter düzeye çıkarılması için yaşam çevrelerinin bu grubun da limit ve kapasitelerine uygun olarak tasarlanması, “insana uygun çevreler yaratmak” ereğine yönelik mimarlık etkinliklerinin vazgeçilmez bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu nedenle özürülülerin ergonomik boyutlarının holistik bir biçimde ortaya konulmasında yarar vardır.

Holistik yapının incelenmesinden de anlaşılacağı üzere kullanıcı karakteristiklerinden olan yaş, seks, kültür grubu, meslek grubu ve eğitim düzeyi gibi bağımsız değişkenler ile özürülülerin, hareket, görme, işitme, konuşma, öğrenme, davranma gruplarında toplanan özürülülüklerine ilişkin limit ve kapasiteler, ergonomik boyutlar olan statik, dinamik, antropometrik boyutlar ile duyuşsal ve algısal-zihinsel boyutlarını belirlemektedir.

Bu yapısal kurgunun birkaç örneklemeyle somutlaştırılması aşağıda verilmektedir.

Örnek 1

Hareket özürülü kadınların antropometrik boyutları ve ekipman-çevre tasarımında hangi donanımları etkilediğinin çözümlemesi:

A. Erişme yüksekliği

A-6.5 Depolama alanındaki rafların maksimum yüksekliği, rafların ön kısmının yüksekliği, önünde engel bulunmayan depolama alanlarının yüksekliği

B. Eğik erişme yüksekliği

B Güneşliklerin/perdelerin kontrolü için gerekli yükseklik ve maksimum pencere yüksekliği

B-10 30 cm derinliğindeki rafların ön kısmına rahatlıkla erişebilmek için depolama alanlarının yüksekliği

B-14 Rafların dip kısımlarına kolaylıkla erişebilmek için depolama alanlarının maksimum yüksekliği

C. İleriye doğru zorlanmadan erişebilen yükseklik

C Maksimum elektrik anahtarı yüksekliği

C Perdeler ve Pencerelerin kontrolü için arzu edilen maksimum yükseklik

D. Oturma yüksekliği

D Duş tertibatının yüksekliği

E. Göz yüksekliği

E Sabit ayna yüksekliği

F. Omuz yüksekliği

F+15 Soğutucu içindeki rafların maksimum yüksekliği

F+10 Mutfakta çok sık kullanılan ekipmanların depolanması için tercih edilen en üst yükseklik

F Elektrik anahtarı için tercih edilen en üst yükseklik

G. Tekerlekli sandalyenin kol yüksekliği

G Tekerlekli sandalyenin rahatlıkla girebilmesi için altında engel bulunmayan masa, çalışma tezgâhı vb.nin alt kısmının yüksekliği

H. Dirsek yüksekliği

H-2.5 Yiyecek/yemek hazırlama amacıyla kullanılan ve dışarıya çekilebilen yüzeyler için arzu edilen yükseklik

H Ütü masası için arzu edilen yükseklik

J. Uyluk kemiği yüksekliği

J Masa, eviye, hazırlama merkezi/mutfak tezgâhı ve lavaboyu kullanabilmek için tekerlekli sandalye önünde engel bulunmadığı durumlarda minimum yükseklik

J-16.5 Derinliği 15 cm olarak kabul edilen eviyenin uygun kullanımı için arzu edilen mutfak çalışma tezgâhı yüksekliği

K. Tekerlekli sandalyenin ön kısmının yerden yüksekliği

K. Alafranga tuvalet oturma yeri ile banyodaki oturma yerlerinin arzu edilen yükseklikleri

L. Yumruk yüksekliği

Lx4 Mutfakta çok sık kullanılan materyallerin depolanması için arzu edilen minimum yükseklik

L Fırının yerden minimum yüksekliği

L-10 Isıtıcının kontrol düğmesinin (elektrik ve doğalgazla çalışan) yerden minimum yüksekliği

M. Aşağı doğru rahat erişme

M Yer dolaplarındaki en alt rafın minimum yüksekliği

N. Ayak yüksekliği

N Mutfak üniteleri (tezgâh vb.) önündeki girintilere ayağın rahatça girebilmesi

O. İleriye erişme mesafesi

O Mutfak çalışma tezgâhının maksimum derinliği

P. Sandalye ön ucuyla, erişme mesafesi arasındaki uzaklık

P Masa vb. yüzeylerde rahat erişme mesafesi

P Musluğa rahatça erişebilmek için maksimum derinlik

Q. Tekerlekli sandalyenin ön kısmı ile diz arasındaki mesafe

Q Eviye ve/veya lavaboya bağlı pis su giderinin minimum derinliği

R. Vücudun ön tarafından ayak ucuna kadar olan mesafe

R Arzu edilen minimum masa derinliği ve dizin rahatça girebilmesi için izin verilen açıklık

S. Sandalyenin ön kısmı ile ayak ucu arasındaki mesafe

S Eviye, hazırlama merkezi, lavabo vb. altına dizin rahatlıkla girebilmesi için gerekli minimum derinlik

T. Alt bacağın ön kısmı ile ayak ucu arasındaki mesafe

T Mutfak üniteleri altına ayak uçlarının rahatlıkla girebilmesi için gerekli minimum derinlik (Goldsmith 1967).

Batı ülkelerinde bedensel özürlü ve tekerlekli sandalyeye bağımlı kadınların boyutsal ölçülerini belirlemek amacıyla çeşitli araştırmalar (Kirk vd. 1983; Rawson vd. 1981; Kenward 1971; Boussena vd. 1987) yapılmış ve donanım tasarımıyla ilgili ölçüler ve standartlar belirlenmiş bulunmaktadır (BS 5619 1978; BS 5810 1979). Ancak değişik ülkelerin insanların vücut ölçüleri birbirine göre farklılık göstereceğinden donanım tasarımıyla ilgili ölçülerin bu ölçülerin ülkemiz insanına yönelik olarak kullanılması bazı olumsuzluklara neden olabilir. Bu nedenle bedensel özürlü ve tekerlekli sandalyeye bağımlı Türk özürülerinin antropometrik ölçülerinin belirlenmesine ihtiyaç vardır.

Örnek 2

Görme, işitme gibi duyuşal boyutlardaki özürlerde kullanıcı karakteristiklerine bağılı olarak diğer duyuşlarında performans artışları olduğu, yapılan ergonomik araştırmalarla tespit edilmiştir. Örneğın, görme özürülerinin, işitme duyuşlarının %20-30 oranında arttığı bilinmektedir. Bu nedenle ekipman ve çevre düzenlemelerin “karşıt olarak gelişen duyuşdan yararlanmak” doğru bir yol olacaktır. Örneğın, görme özürülerine işitsel uyarı mesajlarıyla yön göstermek olasıdır. Bu yolla kör bir maratoncunun katıldığı koşuda 5. olması sağlanmıştır. (23.4.2003 *Sabah* Gazetesi)

Örnek 3

Zihinsel (öğrenme ve davranma) özürü bireylerin eğitim sonucu çalışma performanslarının yükseltilmesi:

Zihinsel özürü bireylerin eğitilerek endüstride işçi olarak kullanılma olanaklarını araştıran T. Nettelbeck ve N.H. Kirby, IQ oranı ortalama 61 olan bireyleri tekstil sanayiinde yaygın bir işlem olan *overlock* işi için eğitmişler ve % 43 olan doğru kenar seçiminin eğitim sonunda % 97'ye çıktığını saptamışlardır. Yine aynı araştırma beş gün içinde reaksiyon süresinin de 6 dakikadan 2,5 dakikaya indirilebildiğini belirlemiştir.

IQ Yaş	Eğitimden Önce		Eğitimden Sonra	
	Hata Oranı (%)	Süre(dk)	Hata Oranı%	Süre(dk)
61 25	57	6	3	2.5

Örneklerden anlaşılacağı üzere özürülerinin limit ve kapasitelerine bağılı olarak ergonomik boyutlarının ortaya konulması ve bunu bir veritabanı olarak kabul edip ekipman, eylem alanı

ve çevre düzenlemelerine gidilmesi sonucunda bu kesimin daha az sorunlu bir dünyada yaşaması sağlanmış olacaktır.

Bu nedenle tüm ilgilileri özürülerinin ergonomik boyutlarını belirleme eylemine katılmaya çağırıyorum. Zira daha önce de işaret ettiğim gibi birçok ülkede bu tip araştırmalar yapılırken, ülkemizde antropometrik boyutların bile saptanmamış; hatta araştırılmamış olması, acı bir gerçek!...

Mete Ünügür, Prof. Dr., Kültür Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü

Kaynakça

- Anon (1978), British Standard, 5619.
- Anon (1979), British Standard, 5810.
- Anon (1983), *Designing With Care: A Guide to Adaptation of the Built Environment for Disabled People*, United Nations.
- Anon (2003), *Sabah* Gazetesi, 23.4.2003.
- Anon, (1989), *Devlet İstatistik Enstitüsü Bülteni*.
- Blohmke, F. (1965), “Anforderungen an Wohnungen für Behinderte”, *Wohnungsmedizin*.
- Boussena, M.; Horton, D.; Davies, B.T. (1987), “Ergonomics Approach Applied to the Problems of the Disabled People”, *Applied Ergonomics*.
- Gönen, E.; Kalınkara, V. (1992), *Bedensel Özürü Kadınların Boyutsal Ölçülerinin Konut Donanımı Tasarımlarında Kullanılması*, Standart.
- Hunt, W. D. (1980), “Handicapped People”, *Encyclopedia of American Architecture*, Mc Graw Hill, New York 1980.
- Kenward, M. G. (1971), “An Approach to the Design of Wheelchairs for Young Users”, *Applied Ergonomics*.
- Kirk, N. S., vd. (1983), “Seating for Elderly and Disabled People Report No:2”, *Antropometric Survey*, LUT.
- Murrel, K. F. H. (1979), *Ergonomics, Man in His Working Environment*, Chapman and Hill, London.
- Rawson, A.; Sturrock, D. (1981), “Seated Antropometry, The Problems Involved in a Large Scale Survey of Disabled and Elderly People”, *Ergonomics*.
- Shackel, B. (1966), *Ergonomics for Design*, Butterworths, London.
- Singleton, W. T. (1967), “Ergonomics in System Design”, *Ergonomics*.
- Toka, C. (1978), *İnsan-Araç Bağlantısında Ergonomik Tasarım İlkeleri*, IGDSA.

Mevcut Mimari Duruma Hukuki Açıdan Müdahale

Abdülkadir Arpacı

Mimari manzarayı iki açıdan ele almak gerekir. Bunlardan biri “şekil” ile, diğeri de “esas” ile ilgilidir. Şekilden maksadımız, yapıların dış görüntüsü, estetiği, konumu ve giderek şehrin genel planı ve görünüşüdür. Şüphesiz, bu husus, çevre ile de yakın ilişki içindedir. Belirtilen ikinci bakış açısı ise, yapıların ve üzerinde buldukları zeminin sağlamlığına, standartlara uygunluğuna, yani sağlık durumuna ilişkindir. Bu son hususun daha hayatî olduğu açıktır.

İşaret olunan her iki bakış açısı kullanıldığında, ülkemizdeki büyük yerleşim birimlerine kırık not verilmesi gerektiğini söylemeye bile gerek yoktur. Gerçekten, başta İstanbul’dakiler olmak üzere, tarihî eserler bir tarafa bırakılırsa, binaların hem kendileri, hem de çevre için olumsuzluklar sergilediği apaçık ortadadır. Bir taraftan çarpık şehirleşme gerçeği, diğer taraftan yapıların teker teker mimari zevkten nasibini almamış oluşu, geniş anlamdaki çevre kirliliğinin ifadesinden başka bir şey değildir. Eğer, bir yapıya bakınca dinleniyor, zevk alabiliyorsanız, o yapı mimari açıdan başarının simgesidir. Buna karşılık, binalara baktıkça yoruluyor, kendinizi kent dışına atmak istiyorsanız, o yerleşim biriminde mimarlık bilim ve sanatının sözü geçmiyor demektir. İşte, doğası güzel İstanbul’umuzun bugünkü durumu, ne yazık ki, söz konusu manzaralardan ikincisine uymaktadır.

Bundan başka, kısa bir zaman önce yaşanan büyük deprem nedeniyle, özellikle İstanbul’daki binaların büyük çoğunluğunun yaralı olduğu bilinmektedir. Bilhassa, ağır yaralı binaların sayısı hiç de az değildir. Üzülerek belirtmek gerekir ki, yaşanan büyük deprem bazı açık gözlerin işine yaramış, “mantolama”, “güçlendirme” adı altında birçok binanın, hem de büyük paralar karşılığında dengesinin bozulmasına yol açmıştır. Gerçekten, söz konusu ameliyelerin birçoğunun fennî gereklere uyulmadan yapıldığı herkesçe bilinmektedir. Böylece, bu yapılar, yeni bir depreme daha da dayanıksız hale getirilmiş bulunmaktadır.

Görülüyor ki, konuya ilişkin problemler hem çok, hem de önemlidir. Bu problemlerin çözümü hiç de kolay değildir. Bu zorlukların birçok alanıyla ilgili olduğu açıktır. Biz, bu yazıda, meselenin maddi ve mali yönünü ele alacak değiliz. Bu çalışmada, konuya hukuki açıdan bakacağız; aşağıda ayrıntılı açıklamalar yapılacaktır. Burada şu kadarını söyleyelim ki, işaret edilen hukuki problemlerin çözümü de çok güçtür.

Kat mülkiyetli yapılar

Mimari güzellik açısından

Kat Mülkiyeti Kanunu, kat maliklerinin, ana gayrimenkulün (yani arsanın ve üzerindeki bütün yapıların) mimari durumu ile güzelliğini titizlikle korumaya mecbur olduklarını bildirmektedir (Kat Mülkiyeti Kanunu, madde 19/I, kısaca KMK.19/I). Kanuna göre, bir kat maliki, diğerlerinin rızası olmadıkça, ana gayrimenkulün ortak yerlerinde değişik renkte dış badana ve boya da yaptıramayacaktır (KMK.19/II). Yargıtay da, bu hususta titiz davranmaktadır.

Ne var ki, hukuk düzeninin bu kuralları, gerçeği gibi uygulanmadıktan başka, Kat Mülkiyeti Kanunu, esasen çirkin yapılmış ve beton yığını görüntüsünü sergileyen binaların güzelleştirilmesi gibi bir zorunluluk getirmiş de değildir. Zaten, böyle bir zorunluluk getirmenin mantığı da yoktur. Zira, hiçbir estetik endişe taşınmadan oluşturulan beton yığınlarını bu açıdan ıslah etmenin yolu mevcut değildir.

Kanaatimizce, mevcut beton yığınları için yapılacak fazla bir şey yoktur. Buna karşılık, yeni yapılacak binalar için belirli tipler oluşturulup inşaatla başlayacakların bunlardan birine uymaları şartı getirilebilir. Bu hususta, kentin belirli bölgeleri için belirli tipler oluşturulması yoluna da gidilebilir. Mevcut mevzuat şayet bu şekilde bir tavır alınmasına müsait görülmezse, İmar Kanunu’nda ve diğer ilgili mevzuatta gerekli değişiklik de yapılabilir. Söz konusu yasama faaliyetinin Anayasa’ya aykırılığından da söz edilemez.

Demek ki, mimari güzellik ve giderek ideal şehircilik bakımından mevcut yapılar için yapılacak fazla bir şey yoksa da, yeni başlayacak inşaatlar açısından vakit geçirmeksizin yasal ve idari önlemlerin alınması şarttır.

Yapıların sağlamlığı açısından

Kat mülkiyetli yapıların deprem ve diğer sebeplerle yaralanmış bulunmaları ve dolayısıyla hem içinde barınanlar, hem de üçüncü kişiler için tehlike arz etmeleri hukuki açıdan içinden çıkılmaz bir problem teşkil etmektedir. Şöyle ki: Kat Mülkiyeti Kanunu, tamamen veya bir ya da birkaç bağımsız bölüm itibarıyla harap olmayı ele alıp düzenlemiş (KMK.46-47), fakat işaret ettiğimiz hususta bir hüküm getirmemiştir. Gerçi, kat mülkiyetine tâbi bir taşınmaz üzerinde faydalı yenilik ve ilaveler yapılmasına ilişkin düzenleme mevcuttur (KMK.42). Ancak, ağır darbe yiyen bir binanın ayağa kaldırılması veya ayakta tutulması, şayet teknik açıdan mümkün değilse ya da yeniden yapılmaya eş masrafları gerektiriyorsa, o binayı yıkıp tekrar yapmak yegâne makul çaredir ve bu çareye başvurabilmek için de Kat Mülkiyeti Kanunu özel bir kolaylık getirmemiştir.

Eğer, deprem veya diğer bir olay binanın tamamını yahut bazı bağımsız bölümlerini tümüyle harap etmiş ise, belirtildiği üzere, KMK.46-47 hükümleri uyarınca mesele halledilebilecektir. Hatta, bu hükümlerin dahi, tamamen veya bazı bağımsız bölümleri itibarıyla harap olan kat mülkiyetli yapıların yeniden inşa edilmesini hukuken zorladıkları söylenemez. Burada, konunun teknik hukuk bakımından ayrıntılarına girip hukukçu olmayan okuyucuları sıkmak istemiyoruz. Bir bina şayet belirtilen anlamda harap değilse, yani bugün birçok binada gördüğümüz gibi binalar ayakta gözüküyor, fakat akciğerleri tükenmiş bir hasta niteliği taşıyorsa, bunların yıkılıp yeniden yapılması için bütün kat maliklerinin rızası şarttır. Değindiği üzere, Kat Mülkiyeti Kanunu, bu noktada özel bir düzenleme getirip kolaylık sağlamış değildir. Bütün kat maliklerinin rızalarının alınması da, takdir edileceği üzere, son derece zordur. Bu zorluk, ekonomik dengesizliğin ve sosyal adaletsizliğin had safhada olduğu ülkemizde daha da belirgin haldedir. Ömründe ancak bir daire sahibi olabilmiş dar gelirli bir insanın, yeniden yapılma gerekçesiyle de olsa, evinin yıkılmasına razı olmasını beklemek, “evin başına yıkılınsın” bedduasını hayırlı dua sanmak kadar saflık ola-

caktır. Görülüyor ki, konuya ilişkin dert ve sıkıntı büyüktür. Bu noktada, iki hukuki çare akla gelmektedir:

a) Tıpkı kat mülkiyetli binaya doğalgaz getirilmesinde yapıldığı gibi kanuna, oybirliğinin aranmayacağı sonucuna götüren hükümler eklenmek suretiyle sorun çözülebilir. Gerçekten, ortak kaloriferle ısınma düzeninden ferdi ısınma düzenine geçilmesi için oybirliğini arayan Yargıtay kararlarının doğalgaz açısından uygulanmasına engel olmak, böylece doğalgaza geçişi kolaylaştırmak isteyen kanunkoyucu, KMK.42 hükmüne yeni fıkralar ekleyerek bu hususta sayı ve pay çoğunluğunun yeterli olduğunu bildirmiş, böylece, çevreyi koruma yönünde önüne çıkan önemli bir engeli aşabilmiştir. (Ayrıntılar için şu esere bakılabilir: A. Arpacı, *Kat Mülkiyeti Kanunu ve Açıklaması*, İstanbul, 1996, s.167 vd.) Olduğu gibi bırakılması fenni açıdan sakınca arzeden binaların yıkılıp yeniden yapılması için de, buna benzer bir düzenleme getirilebilir. Şüphesiz, bu durumda, doğalgaz tesis giderleriyle kıyaslanamayacak ölçüde büyük mali yüklerin söz konusu olacağı açıktır. Ancak, belediyelerin veya devletin, hiç olmazsa dar gelirli için bir yardım fonu oluşturup uzun vadeli ve düşük faizli krediler verme yoluna gitmesi düşünülebilir. Bu kredinin verilmesi açısından bazı objektif ve adil kistasların getirilmesindeki zaruret de açıktır.

b) Makul bir gerekçesi olmadığı halde oybirliğinin sağlanmasına engel olan, bazı kişisel menfaatler peşinde koşarak işi yokuşa süren bir kat malikinin rızasından Medeni Kanun, madde 2/II (kısaca MK.2/II) gereğince vazgeçilmesi düşünülebilir. Böyle bir durumda, MK.2/II hükmünün ihlal edilip edilmediğini, yani ilgili kat malikinin hakkını kötüye kullanıp kullanmadığını takdir edecek kişi hakimdir. Görüldüğü üzere, burada, MK.2/II hükmünde ifadesini bulan hakkın kötüye kullanılması yasağına ilişkin prensipten medet umulmaktadır.

Hemen itiraf edelim ki, bu hukuki çareye uygulamada sıcak bakılacağını söylemek kolay değildir. Daha da önemlisi, maddi sıkıntıyla başa başa olan, kıt kanaat geçinebilen kitlelerin haklarını kötüye kullandıkları da söylenemeyecektir. En azından, olayların büyük çoğunluğu için durum budur.

Şu halde, (a) şıkında gösterilen yolda yürümek en doğrusudur.

İşaret edildiği üzere, binaların yıkılmadan güçlendirilip ayakta tutulması imkânı fenni açı-

dan mevcut ise, bu yola başvurmak, maliklerin sayı ve pay çoğunluğunun olumlu oyunu almak suretiyle hukuken de mümkündür (KMK.42). Öte yandan, yukarıda temas edilen MK.2/II hükmünün uygulanması bu ameliyeler için daha kolay olacaktır. Demek oluyor ki, asıl hukuki zorluk, binaların yıkılıp yeniden yapılmasındadır.

Kat irtifaklı yapılar

Aslında, kat irtifakının, inşaatın bitiminden sonra devam etmemesi, bundan sonraki aşamanın kat mülkiyeti olması gerekir. Ne var ki, ülkemizde yapıların birçoğu, inşai ameliyelerin bitmesine ve hatta insanların o yapılarda yerleşmiş bulunmasına rağmen hâlâ kat irtifaklıdır. Bu itibarla, konumuz açısından kat irtifaklı yapıları da ele almakta fayda vardır.

Mimari güzellik açısından

Şunu derhal belirtelim ki, şayet kat irtifaklı bir binanın yapımı fiilen tamamlanmışsa ve en az üçte ikisi de fiilen kullanılıyorsa, bu binada yönetim bakımından kat mülkiyeti hükümleri uygulanacaktır (KMK.17/son). Hal böyle olunca, kat mülkiyeti açısından yukarıda söylenenler burada da geçerli olacaktır. Çünkü, KMK.19 hükmü, doğrudan doğruya olmasa da, dolaylı biçimde yönetimle ilgili sayılacaktır.

Acaba, yapımı bitmiş olan bir binanın üçte ikisi fiilen kullanılmıyorsa, yani olayda KMK.17/son yardımı ile KMK.19 hükmü uygulanamıyorsa, mimari güzellik açısından varılacak sonuç nedir? Kanaatimizce, hem KMK.19 hükmünün kıyasen uygulanması yoluyla, hem de MK.691-692 hükümleri sebebiyle bu ihtimal için de aynı sonuca varılmalı, yani bir irtifak hakkı sahibinin kendi başına buyruk olarak binanın mimari güzelliğine el atamayacağı kabul edilmelidir. Öte yandan, irtifak hakkı sahipleri, mimari güzelliği korumakla da yükümlüdürler (MK.689, kıyasen KMK.19).

Yapıların sağlamlığı açısından

Binanın, deprem veya sair sebeplerle önemli ölçüde zarar görmüş bulunması, şayet onların yıkılıp yeniden yapılmasını zorunlu kılıyorsa, kat irtifaklı yapıların bütün türlerinde kat irtifakı hakkı sahiplerinin tamamının oyu gereklidir. Bu bakımdan kat mülkiyetli yapılarla kat irtifaklı yapılar arasında fark mevcut değildir.

Binanın kısmen harap olması ihtimali için kat irtifakı açısından bir düzenleme yoktur.

Özellikle üçte ikisi fiilen kullanılmayan yapılar için genel hükümler uygulanmalıdır.

Şayet zarar görmüş yapının güçlendirme yoluyla ayakta tutulması teknik açıdan mümkünse, aranacak yetersayı bakımından üçte iki oranındaki doluluğun (kullanımın) mevcudiyeti önem taşımayacaktır. Gerçekten, yapının üçte ikisi fiilen kullanılıyorsa KMK.17/son yardımıyla KMK.42 hükmü, üçte iki oranında kullanım yok ise MK.691 hükmü uygulanacak ve sonuçta her iki halde de sayı ve pay çokluğu aranacaktır.

Diğer konularda yukarıda kat mülkiyetli yapılar açısından söylenenler geçerli olacaktır.

Müşterek mülkiyete tâbi yapılar

Birçok bina, ne kat mülkiyetine ne de kat irtifakına tâbidir. Bu binaların mülkiyeti birden fazla kişiye aitse, buralarda, esas itibarıyla, müşterek mülkiyet hükümleri uygulanacaktır. Şu halde, böyle yapıları da burada ele almak gerekiyor.

Mimari güzellik açısından

Müşterek mülkiyete tâbi binalarda da, her bir paydaşın mimari güzelliğe ve dış görünümüne tek başına müdahale edemeyeceği sonucuna varılacaktır (MK.691-692). Bunların, dış görünüşü ve mimari güzelliği koruma yükümlülüğü de vardır (MK.689).

Müşterek mülkiyet konusu yapının fiilen (tapu dışında, haricen) paylaşılmış olup olmaması da varılan söz konusu sonucu değiştiremeyecektir.

Yapıların sağlamlığı açısından

Müşterek mülkiyet konusu yapıların yıkılıp yeniden inşası için bütün paydaşların oybirliği kararı gerekir (MK.692). Buna karşılık, yapının güçlendirilmesi bakımından sayı ve pay çoğunluğunu oluşturan paydaşların olumlu yöndeki kararı yeterlidir (MK.691). Yapının haricen bölüşülmüş olup olmaması, bu bakımdan önem taşımaz. Bu husus, yapının yıkılıp yeniden yapılması bakımından da önemli değildir.

Binanın kısmen harap olması ihtimali için dahi oybirliğinin aranacağı söylenmelidir.

Diğer hususlarda kat mülkiyeti konusunda yapılan açıklamalar geçerlidir.

İştirak halinde mülkiyete tâbi yapılar

Mimari güzellik açısından

Hemen belirtelim ki, bu konuda bütün iştirak halinde mülkiyet (elbirliği mülkiyeti) halleri için

getirilmiş genel bir düzenleme yoktur. Şu halde, her bir iştirak halinde mülkiyet türü için onunla ilgili sözleşmelere ve özel hükümlere bakmak gerekir (MK.702/I). Şayet, böyle bir özel düzenleme yoksa, ilgili yapının mimari güzelliği bakımından yapılması gerekli işler için de oybirliği kararı gerekmektedir (MK.702/II). Şüphesiz, iştirak halinde maliklerin (mesela mirasçılarının) her biri, binanın mimari güzelliğini ve sağlamlığını koruyup kollamakla da yükümlüdürler.

Uygulamada en fazla karşılaşılan iştirak halinde mülkiyet ilişkisi, miras ortaklığında görülmektedir. Bu ortaklıkta ise, konumuza ilişkin özel bir düzenleme bulunmadığı için, kanundaki genel ilke olan oybirliği ilkesi geçerli olacaktır.

Görülüyor ki, hiç olmazsa, mirasçıların ortak malı olan yapılarda mimari güzelliğe tek başına müdahale edilemeyeceği, bu konuda bütün mirasçıların oybirliği halinde alacakları bir karara ihtiyaç bulunduğu, kolayca söylenebilmekte-

Yıkılıp yeniden yapılması mümkün olmayan ve özellikle depremden hasar görmüş binalar mevcut tehlikeli halleriyle bekletilecek midir? Bu binalarda ve yakınlarında bulunan insanların sağlığı bu denli ciddi bir tehlikeyle baş başa bırakılacak mıdır? Başka bir deyişle, mevzuatın önemi, insan sağlığına oranla öncelikli midir? Bu konudaki hukuki yara ağırdır.

dir. İşaret olunduğu üzere, mirasçıların her birinin mimari güzelliği koruma yükümlülüğü de mevcuttur.

Miras ortaklığına konu yapının fiilen (tapu dışında) paylaşılmış olması da varılan sonuçları değiştirmez.

Diğer iştirak halinde mülkiyet ilişkilerindeki özellikleri, okuyucuyu teknik ayrıntıya boğmamak için, burada ele almıyoruz.

Ayrıca, geri kalan konularda kat mülkiyetli yapılar için söylenenler geçerlidir.

Yapıların sağlamlığı açısından

İştirak halinde mülkiyet konusu yapıların yıkılıp yeniden yapılması için, iştirak halinde mülkiyet hallerinin hepsinde de, kural olarak, bütün maliklerin oybirliği kararı gerekir. Binanın güçlendirilmesi bakımından da, aynı kuralın geçerli olduğunu ifade edebiliriz. Yapının kısmen harap olması durumunda dahi, harap olan kısmın yapılması için oybirliği aranacaktır.

Haricen (tapu dışında) paylaşma halinde dahi, varılacak sonuç aynı olacaktır.

Diğer hususlarda, kat mülkiyetli binalar için önerilen çözüm tarzı geçerlidir.

Bağımsız mülkiyete tâbi yapılar

Bilindiği üzere, bazı binalar tek kişinin mülkiyetindedir. Bu gibi durumlarda gerek mimari güzellik, gerekse sağlamlık açısından ilgili malikin iradesinin yeterli olacağı açıktır.

Sorunun kamu hukuku bakımından incelenmesi

Şayet, bir nesne ve özellikle de bir taşınmaz üzerinde mülkiyet hakkınız varsa, bir yandan özel hukuk diğer yandan da kamu hukuku hükümlerinin muhatabı olursunuz. Mesela, binanın dış görünüşüyle ilgili bir değişiklik yapmak için özel hukuk bakımından probleminiz bulunmayabilir (diğer maliklerin rızalarının alınması gibi); ama, imar mevzuatı müsait değilse veya kamu makamları (mesela belediye) o değişikliği uygun bulmuyorsa işin içine kamu hukuku karıştığı için istediğiniz sonuca ulaşamayabilirsiniz.

Bu başlık altında, esasen şu önemli meseleye temas etmek istiyoruz: Bilindiği üzere, bazı alanlarda (sit alanı gibi) inşai faaliyet yasağı mevcuttur. Bu yasağın, kamu hukuku alanına ilişkindir. Keza, bazı yapılar eski eser sayıldığı için onların yıkılıp yeniden yapılması, ya mümkün değildir ya da bir yığın ve yoğun formalite yüzünden çok müşküldür. Oysa, özellikle, yakın geçmişte yaşadığımız büyük deprem göstermiştir ki, birçok bina yıkılıp yeniden yapılmaya muhtaçtır. Bu ihtiyacın acilen giderilmesi gerektiğini de anılan deprem dolayısıyla öğrenmiş bulunuyoruz. Gerçekten, tarihi ve saati belli olmasa da, günün birinde, Marmara Denizi ve çevresinde büyük bir deprem yaşanacağı uzmanlarca ifade edilmektedir. Temennimiz bu depremin yaşanmamasıdır. Ancak, gerekli tedbirlerin alınmasının acil bir ihtiyaç olduğu da açıkça orta yerdedir.

Konuya ilişkin hukuki sorun şudur:

İmar mevzuatı ve diğer ilgili mevzuat sebebiyle gerek sit alanında bulunması, gerekse eski eser niteliğini taşıması yüzünden yıkılıp yeniden yapılması mümkün olmayan ve özellikle depremden hasar görmüş binalar mevcut tehlikeli halleriyle bekletilecek midir? Bu binalarda ve yakınlarında bulunan insanların sağlığı bu denli ciddi bir tehlikeyle baş başa bırakılacak mıdır? Başka bir deyişle, mevzuatın önemi, insan sağlığına

ğına oranla öncelikli midir? Görüldüğü üzere, bu konudaki hukuki yara ağırdır.

Gerçi, sit alanlarının talan edildiği, kaçak yapılaşma yüzünden kentlerin ve özellikle güzel İstanbul'un güzelliğine göz dikildiği ve bu amaca da büyük ölçüde ulaşıldığı, bu alanlardaki kaçak yapıların yıkıldıktan sonra yeniden yapılmasına izin verilmesinin anılan yanlış gidişe prim vermek olacağı, kolayca söylenebilir. Aynı şekilde, bu kapının açılmasının, tarihî eserlerin yok olması sonucunu doğuracağı da ileri sürülebilir. Ne var ki, tarihî eserlerin yıkılıp özellik ve niteliklerini sergileyecek şekilde yeniden yapılmalarının kolaylaştırılması, izinsiz yıkıma veya benzeri eylemlere de çok ağır cezalar verilmesi gibi yöntemler, problemi büyük ölçüde çözebileceği gibi, inşai faaliyetin yasak olduğu alanlardaki mevcut kaçak yapıların da, bir an önce yıkılıp boş saha haline getirilmesi, meselelerin bu yönünü halledecektir. Şu halde, söz konusu alanlardaki hasarlı yapılar yıkılmalı, yeniden yapımına da izin verilmemelidir. Aslında, bu alanlardaki hasarsız yapılar dahi, açıktır ki, şayet yasal zemine oturmuş değilse, yıkılmaya hukuken mahkûmdur.

Bu konuda akla gelen bir başka çözüm de, sit alanlarındaki hasarlı kaçak yapıların yıkılıp yeniden yapılmasına izin vermek, yani bu yolda yasal düzenlemeler yapmaktır. Ancak biz, doğayı katleden zihniyete prim verilmesi anlamını taşıyacağı için, böyle bir çözümü doğru bulmuyoruz.

Sonuç

Yukarıdan beri yapılan açıklamalar göstermiştir ki, hem kentin güzelliği, hem de insan sağlığı açılarından sakınca arz eden durumları ortadan kaldırmak isterseniz, konuya ilişkin iki büyük hukuki engel ile karşılaşacaksınız. Bunlardan biri, toplu mülkiyet denilen kat mülkiyeti, müşterek mülkiyet (kat irtifakı dahil) ve iştirak halinde mülkiyet hallerinde kendini gösteren muvafakat (genellikle oybirliği) problemi, diğeri de kamu hukuku kaynaklı mevzuat problemidir.

Özel hukuk engeli, yukarıda açıklandığı üzere, hasarlı binanın özellikle yıkılıp yeniden yapılması konusunda alınacak kararın yetersayısı bakımından kolaylık getirilmesi, buna ilâveten ilgili maliklere mali yardım yapılması yöntemiyle aşılabilecektir. Böylece, toplu mülkiyet bakımından mevcut hukuki zorluk giderilebilecektir. Hatta, tek kişi mülkiyetinde dahî, mali yardım yöntemine başvurulmalıdır.

Kamu hukuku engelini aşmak, itiraf edelim ki, daha zordur. Kanaatimizce, sit alanlarında ağır hasarlı bina varsa onların acilen yıktırılması, eski eser niteliğindeki ağır hasarlı yapıların yıkılıp yeniden yapılması bakımından da kolaylık sağlanması, gerekiyorsa bu yönde yasal düzenlemelere gidilmesi uygun olacaktır. ■

Abdülkadir Arpacı, Prof. Dr., Yeditepe Üniversitesi
Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

UIA 2005 İstanbul Hazırlıkları*

Suha Özkan

1999 UIA Pekin Kongresi'ni izleyen UIA Genel Kurulu'nda TMMOB Mimarlar Odası temsilcileri iki dönem sonraki 2005 Kongresi'nin İstanbul'da yapılması kararının alınmasını sağlayarak olağanüstü bir başarıyı gerçekleştirmişlerdi. Pekin toplantısının ardından geçen üç yıl boyunca Mimarlar Odası "Platform" olarak adlandırılan ortamda 2005 Kongresi'nin temasını ve içeriğini belirlemek ve hedeflerini keskinleştirmek üzere sürekli bir etkinlik düzenledi ve birçok değerli üyenin görüşlerini derledi.

Dünya mimarlığının son dönemlerdeki gündemi genellikle, çeşitlilik ve sürdürülebilirlik konularında yoğunlaştı. Kültürel çeşitliliği yaşamın temeli olarak gören "sürdürülebilir gelişme" anlayışı, birkaç UIA kongresinin de ana temasını oluşturdu ve bu eğilim 2002 Berlin kongresinde "Kaynak Mimarlık" kavramıyla bütünleşti. Berlin 2002 Kongre ortamı yaklaşırken yapılan toplantılarda kesin bir tema olmasa da çağdaş düşünce ve kaygıların hemen tamamını kapsayacak bir "yapı" üzerinde görüş birliğine varıldı. Bu yapının taşıyacağı temalar, mimarlığın, pazar kavramıyla son derece doğal, ama bir o kadar da çelişkili ve gerilimli ilişkisinden kaynaklanmıştı. 2005'e kadar şekillenecek diğer temalar ise bu ilişkinin yaşamı indirgeyici, değersizleştirici boyutlarına karşı durabilmeyi –direnmeyi– sağlayacak gücün kaynakları etrafında gelişmesi düşünülmekteydi. Bu kaynağın, mimarlık kültürü ve mesleğini yeni bin yılın ereklere çerçevesinde tanımlamaya yönelik irade, bilgelik, ince zekâ (*will-wisdom-wit*) yönünde yoğunlaşmasını öngörmekteydi; bunun, dünya mimarlarının küresel direnişi doğrultusunda gelişmesini hedeflemekteydi. "Toplumların iradesi, kültürlerin bilgeliği, duyarlı bireylerin aklı, bu yönde güçbirliği yapmalıdır" düşüncesinden kaynaklanarak konu "www" olarak adlandırmıştı. Kongrenin hedeflediği bir "ağ oluşturma" (*network*) iddiası ve anahtar sözcüklerinin hatırlatıcısı olarak **W i l l . W i s d o m . W i t** www.uia-istanbul2005.org başlığı, konunun çekirdek dışavurumu olarak benimsenmiş

ve Berlin'de bunun sunulması hedeflenmişti. Oysa, Kasım 2002 tarihinde yapılan UIA Konseyi toplantısında bu temanın, oldukça soyut ve sıradan mimarları çağırılmakta ve çekmekte zorluk yaratacağına değinildi. Dolayısıyla şu anda UIA Konseyi ile ilintili olarak düzenleyiciler arasında yeni bir düşünce yoğunluğu yaşanmaktadır. Kongreye temel oluşturacak "konu"nun daha çok "kent" olgusu üzerinde yoğunlaşmasının beklendiği izlenmektedir. Bu, bir yandan bu dönem UIA Başkanı Jamie Lerner'in, kenti, insanlık tarihinin en önemli bulgusu olarak gören tutumuyla desteklenmekte ve öte yandan kent ortamının ve sorunlarının hep gündemde kalacak en önemli yaratıcılıklar kaynağı olmasından da kaynaklanmaktadır. Başkan Lerner'in "Kentleri Kutlama" (*Celebration of Cities*) girişimi de kent tabanlı bir temayı daha çekici kılmaktadır. Geçmiş UIA Kongreleri izlendiğinde temaların değilse bile, içeriklerin sürekli değiştiği gözlenmektedir. Belki bu yıl ortalarında konu kesinleşecek ve ilan edilecektir. 2003 ortalarında yapılacak tema duyurusu, yeni bir boyut getirecektir ve kongre katılımları için yeterince erken olacaktır.

2005 yılında İstanbul'da toplanacak olan XXII. UIA Dünya Mimarlık Kongresi, dünya mimarlarının bir araya gelişini, mimarlığın küresel gündemini gözden geçirmek için bir fırsat olarak görmektedir. Öte yandan, hedeflenen bu değerlerle, yaşanan gerçeklik arasındaki farkların kavranır hale gelişi, mimarlığı giderek daha eleştirel bir konuma çekmiş bulunuyor; iradesi dışında gelişen olumsuzlukların yanı sıra, mimarlık kendi iç sorunlarını ve performansını da açıklıkla tartışabilmektedir.

UIA 2005 İstanbul Kongresi, dünya mimarlarının eleştirel birikimini, başarılarını ve yenilgilerini, direndikleri ve teslim oldukları, mimari özelemlerini ve sınırları içtenlikle ortaya dökebilecekleri bir paylaşım ortamı olmayı amaçlıyor. Kongre, çağdaş iletişimin tüm araçlarını kullanarak, dünya mimarları arasında serbest bir etkileşim ağı kurmayı üstlenecek, öncelikleri tamamen farklı olabilen coğrafyaların ve kültürle-

rin gündemlerini bir araya getirecek. Deyim yerindeyse, dünya mimarlığı bir ‘pazaryeri’ ortamında buluşacak; mimarlık üzerine düşünceler, hayaller, eylemler bir pazaryeri şenliği, zenginliği ve çeşitliliği içinde sergilenecektir. Dünya mimarlarının, yaşamın ortamlarını kuran bir mesleğin heyecanı, sorumluluğu ve bilinci içinde, dünya gündemleriyle ilişkilerini daha güçlü ve itinayla kurmak için İstanbul’da yeni, taze ve devingen bir çaba göstermeleri beklenmektedir.

Tekil yerküremiz üzerinde, toplumsal ve bireysel ölçeklerde öylesine çoğul olabilen dünyalarımızın maruz kaldığı küresel risklerden artık kimsenin muaf olamadığının bilincindeyiz. Bu kavrayışla, ekoloji ve demokrasi eksenli ütöplast tezlerin tartışıldığı bir dönemi yaşıyoruz. Mimarlık bu tartışmaya nasıl katılmaktadır? Modernizmin doğuşundaki ‘biçimleme ve inşa etme istenci’ ile mevcut yerleşimlerin itinayla onarım ve yönetimi nasıl uzlaşacak? Doğanın, tarihin, toplum ve bireyin tüketilmesine dayalı pratiklere karşı mimarlığın iradesi ne yönde gelişecek? Küresel varoluş ve çeşitlenmenin ancak “sorumlu modernlik” paydası etrafında gerçekleştirilebileceği öngörüsü, mimarlık üretimini derinden etkileyecektir. Mimarlığı dışlayan sorumsuz yapı pratiklerinin yol açtığı ekolojik yıkım, ticarileşme, moral çöküntü ve estetikten yoksunluk karşısında, ve bilim-ahlak-sanat alanlarının birbirinden yalıtılmadığı yeni bir modernizm daveti üzerine, mimarların söylenecek ağırlıklı sözlerinin, paylaşmayı amaçladıkları düşüncelerinin var olduğuna inanmaktayız.

Geçmişin muhteşem pazar/çarşı geleneklerinden esinlenmiş bir kongre strüktürü, tanıyacağı düşünce serbestliği ve ifade özgürlüğünün yanı sıra, çeşitlilikle güç birliğinin birlikte sergileneceği elverişli bir ortam yaratacaktır. Öte yandan, açık ya da kapalı, gerçek ya da sanal bir pazar benzeşiminin, üretimi ve ilişkileri meta-laştıran piyasa düzenlerine yönelik keskin eleştirisi ve gözlemleri de içinde barındıracağı açıktır. Uzak ve yakın geçmişle İstanbul, ‘pazar’ imgesinin her açıdan örneklerini sürdüren ve günümüzde dünya kültür ve finans pazarlarıyla bütünleşen konumuyla, bu temanın işlenebileceği en uygun kentlerden biridir.

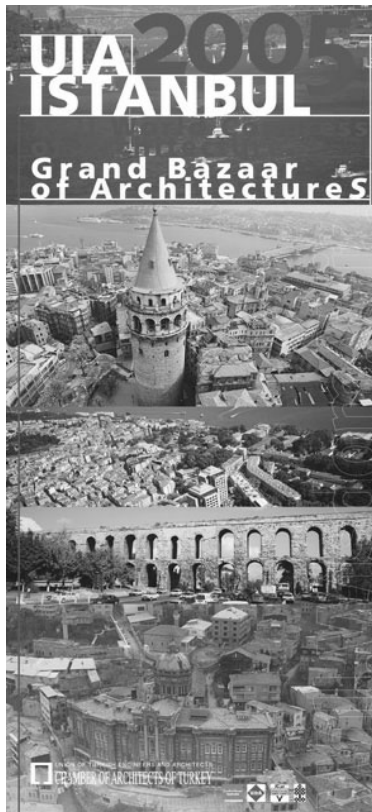
“MimarlıkLAR’ın Pazaryeri” yapısı ile sunulmak istenen, insanlığın, özellikle son yıllarda siyasal, ekinsel ve toplumsal ortamlarda yokluktan dolayı büyük acılar çektiği çok sesliliği, çok renkliliği, farklılıkların birbirini dışlama etmenleri değil yaratıcı etkileşimin öğeleri olduğunu kabullenen ve on bine yakın mimarın mimarlık kuramı, uygulaması, araç ve gereçleri, yapı öğeleri, yayınlar, düşünceler, gösteriler karmaşası içinde herkesin aradığını bulabileceği, her düşüncenin seslendirilebileceği bir ortam yaratmayı amaçlamaktayız.

Bugünün bilgisayar destekli ortamında, en karmaşık yapılanmanın bile işlerliği kuşku götürmemektedir. Ama son 2002 Berlin Kongresi dahil, UIA kongreleri bu ortam olanağını kullanamamıştır. Oysa kolaylıkla kurulacak bir *ext-ra-net* ortamı ve cep telefonu ağıyla delegeler arası iletişim, olageldiği “Kongre Kaosu”ndan kurtulup tam anlamıyla bir etkileşim bayramına dönüşebilir.

UIA İstanbul 2005’te bu ağı kurmak üzere çalışmalarımız sürmektedir. Bunun bir ön denemesi olarak Arkitera Bilgi Hizmetleri’nin desteğiyle oluşturduğumuz internet ortamındaki kongre logosu yarışmasına kayıtlar, 22 günde yaklaşık bin tasarımcıya erişmiştir.

Ayrıca İstanbul’da kongrenin kimliğini, saygınlığını betimleyen “Uluslararası Şöhret” mimarlara ayrılacak büyük oturumların dışında, ilgi, bilgi ve uzmanlıkla odaklanmış “Söyleşi Odaları” düzenlemeyi de planlamaktayız. İnternetteki *chat room* kavramından yola çıkarak delegelerin diledikleri ve konuşmak istedikleri kişilerle rahat ve özel ortamlarda “bire bir karşılıklılık” ortamında buluşmalarını sağlayacak bir düzenleme düşünülmektedir. Bu konuda Türk mimarları ve akademisyenlere öncelik ve özellikle yapıtlarını sunuş olanağı vermek üzere Serbest Mimarlar Derneği ve üniversitelerle girişimler başlamıştır.

UIA 2005 İstanbul Kongresindeki “Pazaryeri” açık kesiminin yer alacağı Taşkılla-Açıkha-va Tiyatrosu ve Kongre Merkezi alanındaki oluşu yaratmak ve denetlemek üzere bir Tasarım Kurulu oluşturulmuş durumdadır. Şevki Pekin, Nevzat Sayın, Murat-Melkan Tabanlıoğlu, Han Tümertekin ve Selim Velioglu’dan oluşan bu

Kongrenin Gelişmekte Olan Alt Temaları

Mimarlık Pazaryerinde

MimarlıkLAR için Açık Pazarın Yararları-Zararları

- Mimarlığın Gerçek ve Sanal Pazarları; Meslek için Pazar / Meslek Pazarı
- Küresel Kültürün Pazarında Mimarlık / Kültür Pazarı
- Kültürel ve Estetik Çoğulluk

Mimarlık ve Piyasa

Yerel ve Küresel Piyasalarda Mimarlık Hizmetleri ve İmajlar

- Mimarlığın Açık ve Kapalı Pazarları; Meslek için Piyasa / Meslek Piyasası
- Piyasa Kültürünün Değerlerine Direniş ve Teslimiyet / Piyasa Kültürü
- Meta Olarak Mimarlık; Mimarlığın Tüketilişi

Sermaye Olarak Mimarlık

Mimarların Kültürel Sermayesi – Geçmişte, Bugün, Gelecekte

- Mesleğin Toplumsal ve Ekonomik Sermayeleri
- Sermayenin Mimarisi – Büyükharflerle Mimarlık – Başkentler için Mimarlık
- Mimarlığın Başkentleri / Büyük Şehrin Gerçekleri
- Kapılı Cemaatlere karşı Kent ve Kır: Eşikler – Geçişler – Arayüzler

Modernizmin Küresel Görüntülerinde Mimarlık

Mimarlık = Zamanın Yüzleri

- Çağdaş Mimarlığa dair Düşler ve Düşkırıklıkları
- Yerel Modernizmler; Yer ve Zaman Kültürlerinin Biraradallığı
- Biçimleme İstencinden Yerleşme Bilgeliğine

Modern Kentleşme, Koruma ve Yenileme

- Düzen – Düzensizlik – Kaos; Durağanlık – Değişkenlik; Sağlık ve Çöküş
- Yeniden Kentleşme – Yeniden Yapılanma – Yeniden İnşaat – Yeniden Mimarlık

Modern Teknoloji ve Planlama

- Uygun ve Duyarlı Teknolojiler; Risklere Karşı Sakınım Planlaması

Küresel Ortamda Mimarlık

Mimarlıkta Sürdürülebilir İletişim

- Mükemmellik ve yararın, Zenginlik ve Güzelliğin Paylaşımı
- Bağlantılar – Karşılaştırmalar – Referanslar

Mesleğin ve Eğitimin Yeni Biçimleri

- Mimarlık Hizmetlerinin Uluslararasılaşması: Yapı Sektörüne ve Tasarımın Doğasına Etkileri
- Meslek ve Eğitimde Sayısal Teknolojiler

Mimarlık Disiplinlerinin Bütünleşmesi

- Tasarım, Planlama ve Mühendislik Alanları Arasında Diyalog; "Hayal Mühendisliği"

Küresel Direniş Olarak Mimarlık

Afetzedeler için Barınak – Kent Yoksulları için Konut – İnsanlık Hakkı Olarak

Çevre Kalitesi

- Yaşanabilirlik ve Nitelik için Eşikler; Kimlikte Geçişler; Eski ile Yeni için Arayüzler
- Kökler – Dallar, Yeşil – Gri, Kuzey – Güney, Doğu–Batı

Beklentiler ve Sınırlar

- Ekolojik ve Kültürel Canlılık için Mimari Ütopyalar
- Biçimleme İradesi – Koruma İradesi

Direnç Kaynakları

- Toplumların İradesi – Kültürlerin Bilgeliği – Bireylerin İnce Zekâsı.

gruba Bünyamin Derman ve Ahmet Özgüner de çağrılacaktır; çalışmalar sürmektedir. Bu konuda bir yarışma açılması da öneriler arasında yer almaktadır.

Kongrenin Bilim Kurulu, Köksal Anadol, İlgi Aşkun-Yüce, Aydan Balamir, Harun Batırbaygil, Doğan Hasol, Suha Özkan ve Hasan Şener'in üyelikleriyle çalışmalarına başlamıştır. Bu gruba eklenecek beş uluslararası üyenin de UIA Genel Merkezi tarafından atanmasıyla bu kurul tüm yetkiyle çalışmalarını 2005'e kadar sürdürecektir.

Kongre Genel Sekreterliğine Habitat 1996 deneyimi ve birikimi olan Gürel Tüzün getirilmiştir. Kongre Başkanlığı, Sayın İstanbul Valisi Muammer Güler ve Büyükşehir Belediye Başkanı Ali Müfit Gurtuna ile görüşmüş ve bu üst düzey yetkililerin olumlu ve destekleyici tutumları Başkanlığı yüreklendirmiş, işbirliğini başlatmıştır. Ayrıca Pekin'de katılımı cesaretlendiren Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in verdiği desteği, Cumhurbaşkanı Sayın Ahmet Necdet Sezer de sürdürmektedir.

2003 ve 2004 yılı içinde her mimarlık ortamı ve toplantısında yer alınacak her şube toplantısına katılınacak "UIA 2005 İstanbul"daki gelişmeler, Türk mimarlık topluluğuna bildirilecek ve alınacak görüş ve eleştirilerle olabileceğince çekici, içerikli ve kusursuz bir etkinliğin gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.

Kongre kayıtları için gerekli yaygın kayıt düzeni için çalışmalar son aşamalarına gelmiştir. Kısa bir süre içinde kayıt işlemleri başlayacaktır.

UIA İstanbul 2005 Kongresi Organizasyon Komitesi Suha Özkan, (Başkan) Gürel Tüzün (Genel Sekreter), Şefik Onat (Mali İdari Yönetici) Aydan Erim, Necip Mutlu, Fatih Söyler ve Çiğdem Türkoğlu'dan oluşmaktadır. Komite Sekreterliği görevini Sena Altundağ yürütüyor.

Her kesimden her mimardan görüş, eleştiri, beklentilerin bildirimine ve maddi manevi katkıya gerek vardır. UIA İstanbul 2005'in hepimizin sorumluluğu olduğunun bilinmesini ve başarının hepimizi onurlandıracağına bilinciyle katkılarınızı esirgememenizi dileriz.

Adresimiz:

İstiklal Caddesi, Büyükparmakkapı Sokak

No:1/4 Beyoğlu-İstanbul

Tel: (212) 252 94 24-25

Faks: (212) 252 9423

Suha Özkan, Prof. Dr., Kongre Başkanı

* Bu metnin ilk bölümleri, Aydan Balamir ve Sait Kozacıoğlu ile birlikte Berlin için Mimarlar Odası adına yapılan hazırlıklardan güncelleştirilerek aktarılmıştır.

The Identity of National Architecture; The Republican Period in Ödemiş

by Ülkü Altınoluk

page 34

This paper contains two sections. The first section of this paper covers a brief introduction of the national architecture of the first period (1908-1940) in which inspiration was drawn from monumental Ottoman buildings. In this chapter, the general concept of the development of the cities and the effects of the political changes together with socio-cultural and economic

condition of the time on buildings are defined.

The second section of paper focuses on the second period of the national architecture (1940-1950) in which the traditional dwelling house

was taken as the model. The world as a whole resulting from the prevailing political, social and economic conditions affected the architecture in the second period are defined in this section. Finally, the paper focuses on the architectural work carried out in a city known as Ödemiş, Aegean during the first and second periods of national architecture which constituted a valuable contribution to the country as a whole.

Erich Mendelsohn: Realized Visions of a Cosmopolitan Architect

by T. Gül Köksal

page 39

Erich Mendelsohn (1887-1953) is one of the important architect of 20th century. He built several buildings in Germany, Norway, England, Palestine and the USA.

His first building, the Einstein

Tower in Potsdam, and others, the Hat Factory in Luckenwalde, the Mossehaus in Berlin, De La Warr Pavilion, Bexhill-on Sea are most important projects. The article aims to present a part of Mendelsohn's life, sketches, models and architecture.

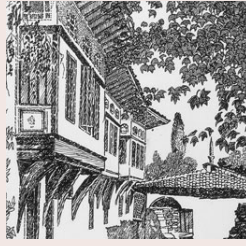
Interview:

Prof. Muhlis Türkmen

by Deniz İncedayı

page 50

In this issue we introduce a famous architect of Turkey, Muhlis Türkmen, who has been teaching architecture since 1946 and also is known by his professional jobs and awards in competitions. He has a wide range of works such as houses, apartment buildings, office buildings, pavillions, sport halls etc. The most important feature of his architecture can be defined as his interest in painting.

He believes that the education of architecture should focus on the multi-dimensional area of art. His architecture can be seen as a modern interpretation of the traditional Turkish

architecture which in his words, "should be tasted like music or poem." We present the comprehensive interview about his architecture and his thoughts on architecture in our pages of Project/Profile.

Comprehension of the Language of a Town; after a Competition

by Murat Çetin

page 58

The paper argues that the comprehension of the language of a town constitutes a prerequisite in the process of its spatial re-writing. Thus, the role of language in architecture is explicated in the light of this new viewpoint. The relationships among architecture, language, grammar and culture are traced via a faceted route to reach the essence of *content* through *form* of urban space. *Shape grammars*, as a linguistic method utilising *geometry* and *composition*, are adopted for the elucidation of the links between *form* and *content*. The transformation of Taksim Square is examined via this methodology, and the concept of the continuity of this space is re-evaluated. Furthermore, the competition proposals by Dalokay and Çinici for Taksim Square are explored as two different grammatical interpretations.

Dossier: Urban Fringe

page 65

We present four articles and an interview in this dossier through which we try to discuss the fringes of Istanbul. Starting with the fragmentations in the city, Yıldız Uysal is asking in her article questions on perception of the city and belonging to it. In their interview, Yücel Gürsel and İlhan Tekeli start with defining the concept of "fringe" and analyse the developments, changes and restructuring both in the city and in its surroundings. Oktay Ekinci is writing about the social results of the neighbourhood situation of the luxuries sites and poor housing areas and its reflections on politics. The last two articles are academical contributions to our dossier:

Zeynep Meray Enlil is explaining the spatial expressions of the social differentiation which has become deeper since 1980s, and the article of Yüksel Dinçer is a structural analysis study, comparing two regions in Istanbul, Beyoğlu and Ümraniye.

This dossier is only an introduction to the subject, we aim to continue with other articles in our following issues.

Towards UIA 2005 Congress Istanbul

by Suha Özkan

page 73

The UIA 2005 Congress in Istanbul ventures to provide a forum where world architects can openly share their successes and failures, resistances and submissions, critical discourse and visions.

Making use of the most advanced means of communication, we hope to provide a network of interaction where architects will come together, online or in personal contact, to display their dreams, thoughts, concerns, expectations and limitations. World architects will exchange ideas in a festive atmosphere of a 'bazaar', so to speak, bringing the priorities of different geographies and cultures together in one forum. Three years ahead in time, it seemed proper to put forward an all-embracing thematic structure for the Congress rather than a single theme. The initial themes are generated from the ideas of bazaar and market, which have so natural and yet equally contradictory and tense relations with architecture. Complementary themes, to be developed until 2005, will address the resources and initiatives that resist depreciation of the meaning and quality of life in the built environment. The meeting at Istanbul may thus grow into a 'global resistance' of world architects, relying on the willpower of societies.

Growing Themes Of The Congress

Architecture in the Bazaar

Uses and Abuses of an Open Bazaar for ArchitectureS

- Real and Virtual Bazaars of Architecture; Bazaar for Profession - "Profession Bazaar"
- Architecture in a Global Cultural Bazaar; Bazaar of Culture - "Culture Bazaar"
- Cultural and Aesthetic Plurality, Simultaneity, Spontaneity

Architecture at the Market

Architectural Services and Images in Local and Global Markets

- Open and Closed Markets of Architecture; Market for Profession / Profession Market
- Resistance and Submission to Values of Market Culture / Culture of Market
- Architecture as Commodity; Consumption of Architecture

Architecture as Capital

Cultural Capital of Architects - Past, Present, Future

- Social and Economic Capitals of Profession
- Architecture of Capital - Architecture in Capitals - Architecture for Capitals
- Capitals of Architecture / The Reality of Great Cities
- Town and Country against Gated Communities: Thresholds - Transitions - Interfaces

Architecture in the Global Timescapes of Modernism

Architecture = Facets of Time

- Dreams and Disappointments about Contemporary Architecture
- Architecture of Local Modernisms; Coexistence of Place- and

Time-Cultures

- From Will-to-Form to Wisdom of Settlement

Modern Urbanism, Conservation and Renewal

- Order - Disorder - Chaos; Stagnancy - Change; Potency and Collapse

- Re-urbanising - Re-structuring - Re-construction - Re-architecture

Modern Technology and Planning

- Appropriate and Sensible Technologies; Contingency Planning Against Risks

Architecture in the Global Medium

Sustainable Communication in Architecture

- Sharing of Excellence and Utility, Wealth and Delight
- Connections - Comparisons - References

New Forms of Professionalism and Education

- Transnationalisation of Architectural Services: Effects on Building Sector and the Nature of Design
- Digital Technologies in the Service of Profession and Education

Integration of Architectural Disciplines

- Dialogue with Design, Planning and Engineering Fields; Architecture as "Imagining"

Architecture as Global Resistance

Survival and Consummation of Architecture

- Shelter for Disaster Victims - Housing the Urban Poor - Environmental Quality as Human Right

- Thresholds of Liveability and Quality; Transitions in Identity;

Interfaces Between Old and New

- Roots-Branches, Green-Grey, North-South, East-West

- Expectations and Limitations

- Architectural Utopias for Ecological and Cultural Vitality

- Will-to-form - Will-to-protect - Will-to-fabricate

- Sources of Resistance

- The will of societies - the wisdom of cultures - the wit of individuals

Will Wisdom Wit

www.uia2005istanbul.org

